

‘Disputationes ad valvas’

Thesisbladen aan de Leuvense universiteit in de
zeventiende eeuw

Arne Van Driessen

Masterproef aangeboden binnen de opleiding
master in de Geschiedenis

Promotor: prof. dr. Violet Soen
Co-promotor: Dr. Alexander Soetaert

Academiejaar 2017-2018

369 037 tekens

Ik verklaar me akkoord met de code of conduct van de faculteit Letteren voor
geloofwaardig auteurschap.

Men moet niet nadenken over het eindresultaat van zijn werk, zoals men ook niet reist om aan te komen, maar om te reizen.

Johann Wolfgang von Goethe (1749-1832)

Origineel: Man reist ja nicht, um anzukommen, sondern um zu reisen.

Bron: Goethe, Gesprekken met Caroline Herder, 4. tot 8. September 1788.

INHOUDSTAFEL

Afbeeldingen, documenten, tabellen en grafieken in deze masterproef	11
Gebruikte afbeeldingen.....	11
Gebruikte documenten.....	11
Gebruikte tabellen.....	12
Gebruikte grafieken	12

VOORWOORD	15
------------------------	-----------

INLEIDING

1. Het vroegmoderne thesisblad	17
1.1 De rol van het thesisblad binnen de disputationes.....	18
1.2 Geschiedenis van het thesisblad	20
1.3 Rijk versierde kunstwerkjes.....	23
1.4 Het thesisblad als bron.....	25
2. Status quaestionis en doel, relevantie en betekenis onderzoek	26
3. De relatie tussen het boekenvak en de universiteit.....	26
4. Indeling masterproef	27

HOOFDSTUK 1: THESISBLADEN AAN DE LEUVENSE UNIVERSITEIT

1.De Leuvense universiteit van de stichting tot omstreeks 1700	29
2.De disputatio binnen het Leuvense curriculum.....	32
3. Overlevering en bewaring van Leuvense thesisbladen	33
3.1 Het Leuvense thesisblad als bron	33
3.2 Algemene vormgeving van het thesisblad.....	35
3.3 Thesisbladen bewaard in het Rijksarchief	38
3.4 Thesisbladen bewaard in Bijzondere Collecties van de Universiteitsbibliotheek	39
3.5 Thesisbladen bewaard in de Bibliothèque nationale de France in Parijs.....	41

4. Mogelijkheden en problemen bij een onderzoek naar Leuvense thesissenbladen.....	42
5. Ander gebruikt bronnenmateriaal	42
6. Status quaestionis en historiografie van het thesissenblad	45
6.1 Thesissenbladen aan verschillende Europese universiteiten.....	45
6.2 Typografische en kunsthistorische aspecten van thesissenbladen in de historiografie.....	50
7. Status quaestionis over de Leuvense drukkers en de universiteit	51
8. Methodologie.....	53
8.1 Afbakening in tijd en ruimte	53
8.2 Methode	54
8.3 Databank.....	54

HOOFDSTUK 2: DE ROL VAN HET THESISBLAD BINNEN DE DRUKKERSINDUSTRIE VAN DE UNIVERSITEIT

1. Geschiedenis van de drukpers in Leuven.....	59
2. De universiteit als markt voor het gedrukte boek	61
3. Het ontstaan van reglementen voor bibliotheken en drukkers	63
3.1. Het algemene reglement voor het Leuvense boekenvak	63
3.2. Het reglement voor universiteitsdrukkers.....	64
3.3 Wie drukte thesissenbladen aan de Leuvense universiteit?	67
4. De rol van de pedel	69
4.1. De rol van de pedel binnen de universiteit	69
4.2 De connectie tussen de pedel en het thesissenblad	74
4.3. Reglement en procedure voor het drukken van thesissenbladen	76

HOOFDSTUK 3: DE PLAATS VAN THESISBLADEN BINNEN DE LEUVENSE DRUKKERSPRODUCTIE

1. De thesisbladen in de context van de Leuvense drukkersproductie	81
1.1 De mogelijkheden van de STCV	82
1.2 Aantal thesisbladen versus de totale productie	83
2. Vier categorieën Leuvense drukkers	86
2.1 Drukkers gespecialiseerd in de productie van thesisbladen	88
2.1.1 Gerardus Rivius	88
2.1.2 De complexe relatie tussen de familie Lipsius en Judocus de Paep	91
2.1.3 Henricus Van Overbeke	93
2.2 Pedel-drukkers met een beperkt aantal thesisbladen	96
2.3 Drukkers met een klein aantal thesisbladen.....	98
2.4 Weduwe-drukkers.....	100
3. Link tussen het pedelschap en het thesisblad	100

HOOFDSTUK 4: HET THESISBLAD ALS BRON VAN INFORMATIE OVER DE UNIVERSITEIT

1. Faculteiten.....	103
2. Afkomst van de studenten	110
3. Inhoudelijke en typografische evolutie van het thesisblad	115
3.1. Typografische evolutie	115
3.2. Inhoudelijke evolutie	122
4. Mogelijkheden voor verder onderzoek.....	123
5. BESLUIT.....	125

BIJLAGEN

BIJLAGEN	129
BIJLAGE 1: Thesisbladen in de zeventiende eeuw	131
BIJLAGE 2: Profiel van de Leuvense drukkers die minstens één of meerdere thesisbladen gedrukt hebben alfabetisch geordend op achternaam	133
BIJLAGE 3: Typografische kenmerken van thesisbladen in chronologische volgorde	167
BIBLIOGRAFIE	207
1. BRONNEN	207
1.1. Archivalische bronnen	207
1.2. Lijst van thesisbladen alfabetisch per drukker	210
1.3. Andere gedrukte bronnen en gravures	248
1.3.1 Andere gedrukte bronnen.....	248
1.3.2 Gravures	248
1.4. Uitgegeven bronnen.....	248
2. WERKEN	249
3. WEBSITES	257

Afbeeldingen, documenten, tabellen en grafieken in deze masterproef

Gebruikte afbeeldingen

Afbeelding 1: Leuvens thesisblad, gedrukt door Georgius Lipsius in 1676.

Afbeelding 2: Leuvens thesisblad, gedrukt door Philippus Dormalius in 1611.

Afbeelding 3: Voorzijde en achterzijde van een Leuvens thesisblad, gedrukt door de Academische drukkerij in 1776.

Afbeelding 4: Leuvens thesisblad, gedrukt door Fredericus Lipsius in 1685.

Afbeelding 5: Gravure van een drukkersbedrijf in de zestiende eeuw.

Afbeelding 6: Reglementen en statuten betreffende de drukkers, de boekhandelaren en de boekbinders aanvaard door de Universiteit gedrukt door Aegidius Denique in 1702.

Afbeelding 7: Fragment uit het boekregister van pedel Georgius Lipsius van 1632 tot 1637.

Afbeelding 8: Driehoeksverhouding tussen de universiteit, student en drukker. In al deze gevallen is de pedel de bepalende tussenfiguur.

Afbeelding 9: Thesisblad gedrukt door Gerardus Rivius voor de theologische faculteit uit 1603.

Afbeelding 10: Leuvens thesisblad gedrukt door Henricus Van Overbeke in 1696.

Afbeelding 11: Rijkversierd thesisblad gedrukt door Joannes Masius in 1610.

Afbeelding 12: kaart met afkomst studenten uit de Zuidelijke Nederlanden.

Afbeelding 13: Rijkversierd thesisblad gedrukt aan de universiteit van Augsburg in de zeventiende eeuw.

Afbeelding 14: Leuvens thesisblad gedrukt door Joannes Masius in 1610.

Afbeelding 15: Leuvens thesisblad gedrukt door Georgius Lipsius in 1661.

Gebruikte documenten

Document 1: Fragment uit het boekregister van pedel Georgius Lipsius van 1632 tot 1637.

Document 2 : Brief gestuurd naar pedel Henricus Van Overbeke op 18 mei 1679 met de vraag om een thesisverdediging niet te laten doorgaan.

Document 3: Fragment uit het register van Georgius Lipsius.

Gebruikte tabellen

Tabel 1: Thesisbladproductie van iedere Leuvense drukker die minstens één thesisblad gedrukt heeft in verhouding tot de rest van zijn drukwerk in absolute cijfers, alfabetisch gerangschikt op voornaam.

Tabel 2: Verhouding ‘gewoon’ drukwerk en thesisbladen bij Gerardus Rivius in Leuven.

Tabel 3: Verhouding ‘gewoon’ drukwerk en thesisbladen bij Henricus Van Overbeke.

Tabel 4: Aantal bewaarde thesisbladen per faculteit in absolute en procentuele cijfers.

Tabel 5: Procentueel aantal studenten voor periode 1501-1642 op basis van de matrikels.

Tabel 6: Herkomst van de Leuvense student aan de hand van de bewaarde thesisbladen voor de periode 1600-1700.

Gebruikte grafieken

Grafiek 1: Aantal drukkers, boekbinders en boekverkopers in Leuven 1431-1797 (vijfjaarlijkse gemiddelden). Naar P. Delsaerdt, *Suam Quisque Bibliothecam*, p. 78.

Lijst afkortingen

ARA, GR	Algemeen Rijksarchief in België Geheime Raad onder het Spaans bewind. 1540-1702. ¹
BRES	KU Leuven Bibliotheken, Bijzondere Collecties (online raadpleegbaar via Limo).
GBIB	Maurits Sabbebibliotheek, Faculteit Theologie en Religiewetenschappen, KU Leuven
GOSA	Augustijns Historisch Instituut
OUL	Rijksarchief Leuven, Archief van de Oude Universiteit Leuven 1426-1797. ²

¹ M., SOENEN, *Inventaire analytique des documents relatifs à l'impression et au commerce des livres (1546 - 1702) contenus dans les cartons 1276 à 1280 du conseil privé espagnol*, Brussel, 1983.

² H., DE VOCHT, *Inventaire des archives de l'Université de Louvain 1426-1797/Henri De Vocht*, Leuven.

VOORWOORD

Van jongs af aan was ik altijd al gefascineerd geweest door gravures en gedrukte prenten uit de Nieuwe Tijd. Er waren zoveel interessante dingen te zien op deze oude drukken: skylines van vroegmoderne steden en portretten van figuren uit een lang vervlogen tijd. In mijn tweede jaar aan de Kulak in Kortrijk werd ik dan aangetrokken door al het interessante dat de drukkerswereld en oude boeken konden bieden. Mijn tweedejaars oefening maakte ik bij doctor Alexander Soetaert over de drukkunst in Brugge en Gent. Sindsdien liet de drukkerswereld mij nooit meer volledig los. Toen al wist ik dat ik in mijn masterjaar een onderwerp over boekdrukkunst zou kiezen. Ik zocht dan ook naar een onderwerp waar oud drukwerk en drukkers aan te pas zouden komen. Na een aantal constructieve gesprekken met professor Violet Soen kwamen we tot een razend interessant onderwerp, namelijk thesisbladen. Mijn thesis werd verbonden met de thesissen die studenten in de zeventiende eeuw in Leuven schreven én lieten drukken.

Tijdens het studiewerk vroeg ik me geregeld af of de zeventiende-eeuwse studenten ook zo aan het zwoegen en zweten waren bij het uitschrijven van hun eindwerk. Ook stelde ik me de vraag of er mensen zouden zijn die over 300 jaar mijn thesis zouden lezen en bestuderen. Mijn thesis gaat dus over zeventiende-eeuwse thesissen, thesisbladen en thesisverdedigingen. Bij iedereen verscheen spontaan een glimlach wanneer ik hen hierover vertelde. Ik kon me geen interessanter onderwerp wensen: werken rond Leuvense drukkers en boekdrukkunst, maar tegelijk een onderwerp waarmee ik als student een raakpunt had: de werking van de zeventiende-eeuwse universiteit: wat studeerden studenten toen en wat moesten ze doen om af te studeren?

Ik zou van de gelegenheid gebruik willen maken om heel wat mensen te bedanken die mij de weg wezen op academisch en persoonlijk vlak. Rijksarchivaris Eddy Put en de leeszaalmedewerkers in het Leuvense Rijksarchief hielpen me doorheen het onmetelijke archief van de Oude Universiteit Leuven 1425-1797. De medewerkers van de Universiteitsbibliotheek en het Universiteitsarchief, die me inkijk boden in de vele thesisbladen en andere documenten over drukkers, studenten en de geschiedenis van de universiteit. Ik dank graag alle professoren, doctoren en doctoraatsstudenten van de onderzoekseenheid Nieuwe Tijd, in het bijzonder professoren Erik Aerts, Werner Thomas en Pierre Delsaerdt, van wie ik meermaals de hulp inriep bij eventuele problemen. Ik dank mijn schaduwpromotor Heleen Wyffels voor de geanimeerde gesprekken en de tips die ze mij gaf. Mijn grote dank gaat uiteraard naar mijn

promotor professor Violet Soen en mijn co-promotor doctor Alexander Soetaert. Degenen die mij altijd met raad, daad en kritische opmerkingen bijstonden. Professor Soen zorgde voor dé perfecte introductie in deze historische materie en ondanks het feit dat ze aan de andere kant van de wereld zat, aan de universiteit van Berkeley in Californië, onderhielden we contact over mijn masterproef. Alexander Soetaert besmette me met het virus van de boekdrukkunst en vaak hadden we heel goede gesprekken over hoe interessant de boeken- en drukkerswereld wel is.

Daarnaast wil ik ook mijn kotgenoten en medestudenten bedanken. Zij toonden heel wat interesse in mijn onderwerp en zij zorgden voor de nodige ontspanning tussendoor. Ook dank ik graag mijn vader en grootvader, die meermaals met interesse mijn teksten nalazen en soms kritische opmerkingen hadden, met de bedoeling mijn tekst beter te willen maken. Mijn allergrootste dank gaat uit naar mijn ouders. Zij stonden altijd klaar met steun, wijze raad en interesse en ze waren rotsvast overtuigd dat alles goed zou komen. Zij maakten het mogelijk dat ik mijn studies, interesses en dromen kon najagen. Zij staan altijd klaar voor mij en door hen ben ik de persoon geworden die ik nu ben, aan hen heb ik alles te danken.

Arne Van Driessen

Zulte 1 juni 2018

INLEIDING

Een thesis schrijven is van vele tijden. Ook in de zeventiende eeuw schreven de Leuvense studenten een eindwerk, en dit voor vijf faculteiten: Letteren, Geneeskunde, Theologie, Burgerlijk en Kerkelijk recht.³ De studenten dienden hun proefschrift te verdedigen in een *disputatio*, een discussie of debat waarbij de *promovendus* de resultaten van zijn onderzoek verdedigde.⁴ Ze kondigden hun *disputatio* vaak aan door middel van thesisbladen (*Thesis prints*, *Thesenblätter*, *Thèse illustrée*, *Tesi*). Dit zijn gedrukte bladen van meestal één pagina waarin enkele vaste elementen terugkeren: een korte samenvatting of een conclusie van het onderzoek, de betreffende faculteit, een bedanking aan de *praeses*, de naam van de student in kwestie en praktische informatie. Vaak waren thesisbladen versierd met gravures of typografische ornamenten of kaders. Deze specifieke categorie van efemeer drukwerk, het thesisblad, is het centrale onderwerp van deze masterproef.

Studenten lieten deze éénbladdrukken maken bij verschillende drukkers in Leuven, waardoor deze vorm van drukwerk een belangrijke plaats innam in de productie van sommige Leuvense drukkershuizen. De meeste van deze drukkers waren aan de universiteit verbonden en sommigen van hen, zoals Gerardus Rivius en Georgius Lipsius, combineerden het drukken met een administratieve functie aan de Leuvense Universiteit, namelijk met die van pedel. Hierbij valt het vooral op dat juist wie het pedelschap combineerde met de ambacht van drukker, verantwoordelijk was voor het drukken van het grootst aantal overgeleverde thesisbladen. Er is dus een interessante driehoeksverhouding merkbaar tussen universiteit, studenten en drukkers. Het thesisblad speelde een rol voor zowel drukkers als universiteit en is een interessante bron van informatie.

1. Het vroegmoderne thesisblad

Als vorm van inleiding geven de volgende paragrafen een algemene schets van de rol en de ontwikkeling van het thesisblad aan de universiteit. Dit deel gaat dieper in op het thesisblad in het algemeen en minder op de Leuvense casus. Pas vanaf hoofdstuk 1 zal het onderzoek de Leuvense thesisbladen dieper bestuderen en analyseren. Eerst zal er aangetoond worden

³ P., DELSAERDT, *Suum quisque Bibliothecam, Boekhandel en particulier boekenbezit aan de oude Leuvense universiteit, 16e-18e eeuw*, Leuven, 2001, 46.

⁴ G., DE MÛELENAERE, 'Disputatio and dedication, seventeenth-century thesis prints in the low countries', *De Zeventiende eeuw: Cultuur in de Nederlanden in interdisciplinair Perspectief*, 31 (2015), 286.

waarvoor studenten thesisbladen gebruikten, namelijk als onderdeel binnen de *disputationes*, een aspect van het vroegmoderne onderwijssysteem. Het tweede deel zal de geschiedenis en de evolutie van het thesisblad bespreken. Hierbij komt de algemene vormgeving van het thesisblad en de reden waarom het kan fungeren als een belangrijke bron voor de studie van zowel het universitaire leven als het boekenvak aan bod.

1.1 De rol van het thesisblad binnen de disputationes

De *disputatio* als onderdeel van het onderwijs ontstond al in de middeleeuwen. In de loop van de dertiende eeuw ontwikkelde zich een nieuwe onderwijsmethode, namelijk de dispuutoefeningen of de redetwisten.⁵ Studenten namen deel aan de *lectiones*, of de hoorcolleges. Hier gaf de docent vaak een uiteenzetting over een bepaalde auteur of een bepaald werk. Naast deze *lectiones* moest de student ook verplicht deelnemen aan de *disputationes* of de dispuutoefeningen. Het dispuut ontwikkelde zich tot een zelfstandige onderdeel binnen de opleiding. In de middeleeuwen was het een debat of discussie tussen de studenten en de docent. De docent vertrok vanuit een boek of een idee van een autoriteit (bijvoorbeeld Thomas van Aquino) uit die tijd. Daarna moesten de studenten dan aan de hand van hun persoonlijke argumenten proberen de ideeën van de autoriteiten te verantwoorden. Deze *disputationes* dienden niet alleen om inzicht te verschaffen in de ideeën van de overheid, maar leerde de student vooral om zijn eigen standpunten mondeling te verdedigen.⁶ Docenten zagen de *disputationes* als de ideale methode om te leren redeneren en argumenteren. Ze verkregen op die manier de vaardigheden om hun eigen standpunten te verdedigen. In het middeleeuwse universitaire systeem waren deze dispuutoefeningen van groot belang.

Er waren verschillende soorten dispuutoefeningen. Zo waren er private disputen (*disputationes in scolis*). Dit was een rede binnen het college van de prof en de studenten. De prof gaat hierbij in discussie met de studenten en probeert hen op een interactieve manier een bepaald idee of gedachtenstroming te verklaren.⁷ Ook bestonden er publieke disputen (*disputationes sollemnes* of *disputationes ordinarius*) waarbij iedereen die ten minste de graad van ‘baccalaureus’ behaald had welkom was. Er waren dus zowel professoren, docenten als

⁵ H., DE RIDDER-SYMOENS, ‘De praktijk van kennisoverdracht aan de Europese universiteiten voor 1800’, in G., VANPAEMEL; K., SMEYERS; A., SMETS en D., VAN DER MEIJDEN, *Ex Cathedra: Leuvense collegedictaten van de 16de tot de 18de eeuw*, Leuven, 2012, 7-21, 14.

⁶ DE RIDDER-SYMOENS, ‘De praktijk van kennisoverdracht aan de Europese universiteiten voor 1800’, 14.

⁷ DE RIDDER-SYMOENS, ‘De praktijk van kennisoverdracht aan de Europese universiteiten voor 1800’, 15.

studenten aanwezig op deze publieke discussies.⁸ Deze hadden plaats op vaste tijdstippen en plaatsen. Ze verliepen vaak chaotisch en dikwijls gingen de discussies over controversiële onderwerpen.⁹ Na iedere *disputatio* maakte de verantwoordelijke een schriftelijk verslag met de diverse argumenten en een conclusie.

In de zestiende en zeventiende eeuw verwierpen de humanisten deze *disputationes*. Ze vonden deze discussies vaak verouderd, met voortdurend dezelfde ideeën en kloegen aan dat de studenten niet creatief konden zijn bij het aanbrengen van nieuwe visies. Een *disputatio* verliep immers volgens hetzelfde patroon en de eindconclusie was de stelling van waaruit de docent vertrok. De humanisten vonden de publieke disputen over het algemeen verwerpelijk aangezien deze vaak ontaardden tot het heen-en-weer vernederen van de deelnemers (intellectueel steekspel).¹⁰ Het belang van de discussies nam daardoor af in de loop van de zeventiende eeuw, om dan in de achttiende eeuw weer een heropleving te kennen.¹¹

In de zestiende en zeventiende eeuw was het echter gebruikelijk om via een dispuut te promoveren als *Baccalareus*, *Licentiat*, *Doctor* of *Professor*. In het onderwijssysteem noemde men een dergelijk dispuut een *disputatio pro gradu*.¹² De student die wilde promoveren naar een hogere graad was verplicht om een dispuut te houden. Zo toonde hij aan dat hij de inhoud van de cursussen beheerste, maar ook zijn eigen gedachten kon ordenen en deze mondeling te verdedigen.¹³ De eerder genoemde middeleeuwse vormen van *disputationes* verdwenen, maar deze vorm van thesisverdediging bleef lange tijd bestaan. Het vormde de basis van het examensysteem aan de vroegmoderne universiteit van Leuven.

De zeventiende eeuw staat ook bekend als de eeuw van de ‘welsprekendheid’. De student moest bekwaam zijn in het duidelijk verwoorden van zijn ideeën bij publieke discussies. Daarnaast moest hij een neergeschreven verslag van zijn onderzoek afleveren, deze geschreven verslagen waren beter bekend als *dissertationes* of thesissen.¹⁴ Er is een belangrijk onderscheid te maken tussen de gedrukte thesissen en de gedrukte thesisbladen. Het onderwerp van dit onderzoek betreft de éézijdig gedrukte bladzijden waarmee de student in kwestie promotie maakt voor zijn dispuutoefening.

⁸ DE RIDDER-SYMOENS, ‘De praktijk van kennisoverdracht aan de Europese universiteiten voor 1800’, 15.

⁹ DE RIDDER-SYMOENS, ‘De praktijk van kennisoverdracht aan de Europese universiteiten voor 1800’, 15.

¹⁰ DE RIDDER-SYMOENS, ‘De praktijk van kennisoverdracht aan de Europese universiteiten voor 1800’, 15.

¹¹ A., WAUTERS, *Bibliotheken van de Colleges en de pedagogieën aan de Oude Universiteit van Leuven (vijftiende-achttiende eeuw)*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Katholieke Universiteit Leuven, departement Geschiedenis 1989, 6.

¹² DE RIDDER-SYMOENS, ‘De praktijk van kennisoverdracht aan de Europese universiteiten voor 1800’, 16.

¹³ DE MÛELENAERE, ‘Disputatio and dedication, seventeenth century thesis prints in the southern low countries’, 287.

¹⁴ DE RIDDER-SYMOENS, ‘De praktijk van kennisoverdracht aan de Europese universiteiten voor 1800’, 16.

Deze manier van onderwijs was karakteristiek voor de Duitse universiteiten, maar ook voor de universiteit van Leuven. In de Spaanse Nederlanden, zowel Leuven als de in 1562 gestichte zusteruniversiteit van Dowaaï was het ook de gewoonte dat studenten er *disputationes* hielden.¹⁵ Na verloop van tijd namen de universiteiten in de Noordelijke Nederlanden, zoals die van Leiden, dit onderwijssysteem over.¹⁶

1.2 Geschiedenis van het thesisblad

De *disputationes* waren voor de student hét moment om zijn kennis en kunde te bewijzen. Ze maakten hun *disputatio* bekend met gedrukte thesisbladen (*Thesis prints*, *Thesenblätter*, *Thèse illustrée*, *Tesi*). Dit was een gewoonte die ontstond in de zestiende eeuw aan de Italiaanse universiteiten en de universiteit van Parijs.¹⁷ Het oudst gekende exemplaar van een gedrukt thesisblad bevindt zich aan de universiteit van Bologna en dateert uit 1502.¹⁸ Deze gewoonte verspreidde zich naar andere gebieden en later gebruikten veel katholieke hogescholen dit communicatiemiddel, vooral in Frankrijk, Duitsland, Oostenrijk, Zwitserland en in de Lage Landen.¹⁹ Zo zijn er thesisbladen bewaard voor de universiteitssteden Parijs en Lyon in het koninkrijk Frankrijk, Freiburg, Keulen, Mainz, Bamberg, Graz, Linz en vele andere steden in het Heilig-Roomse-Rijk (en het toenmalige Oostenrijk), Bazel in de Zwitserse confederatie, Milaan en Napels in de Habsburgse gebieden in Italië, maar ook in Leiden en Franeker in de Republiek en Leuven en Dowaaï in de Habsburgse Nederlanden.²⁰

Op de gedrukte ‘affiches’ keren enkele vaste elementen terug. De grootte van deze thesisbladen kan enorm variëren. De meeste bladen zijn ongeveer 50 centimeter hoog en 30 centimeter breed. Uiteraard zijn er kleinere en grotere exemplaren gekend. De bladen die bewaard worden in de Bijzondere Collecties in de universiteitsbibliotheek hebben een kleiner formaat. Naast de titel van de te verdedigen thesis werd een korte samenvatting van de thesis in kwestie gedrukt met een conclusie op het einde. Onderaan het drukwerk was er praktische informatie in verband met de thesisverdediging terug te vinden, zoals tijd en plaats van de

¹⁵ DE MÛELENAERE, ‘Disputatio and dedication, seventeenth century thesis prints in the southern low countries’, 287. De universiteit van Dowaaï, opgericht in 1562, was een blauwdruk van de Leuvense universiteit. Het onderwijssysteem en bijgevolg de *disputationes* werden op dezelfde manier gehouden.

¹⁶ S., APPUHN-RADTKE, ‘Thesenblatt’, *Enzyklopädie der Neuzeit*, XIII, Stuttgart/Weimar, 2005, 540-547, 540.

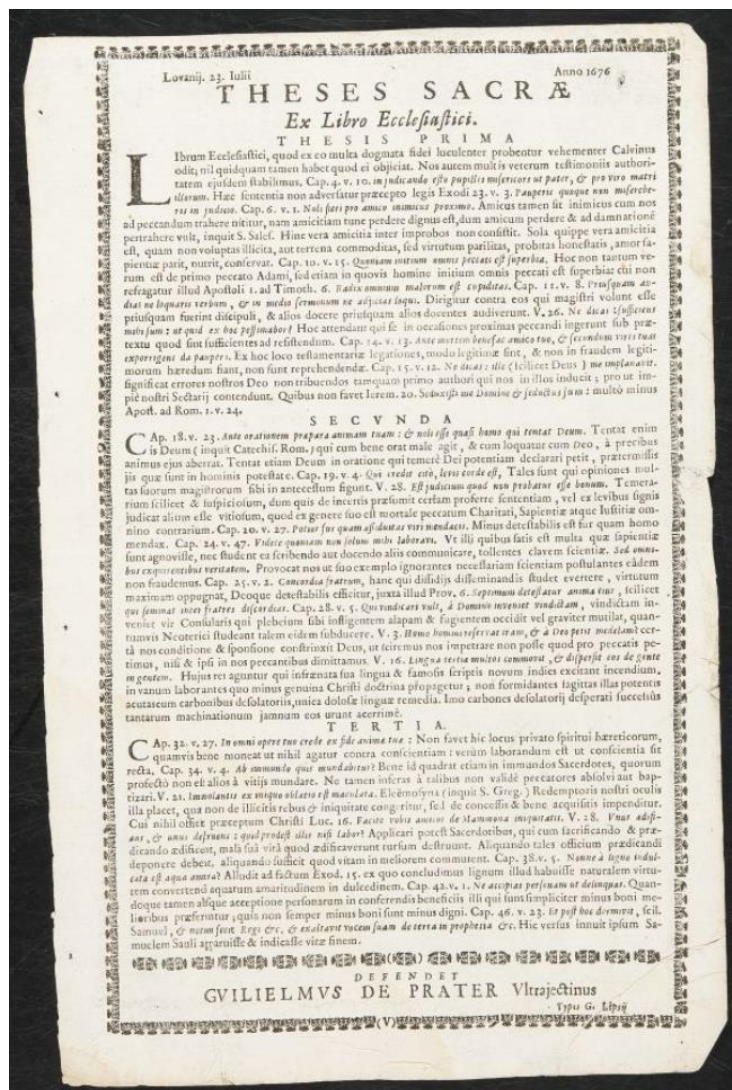
¹⁷ APPUHN-RADTKE, ‘Thesenblatt’, 540.

¹⁸ G., DE MÛELENAERE, ‘Les thèses illustrées dans les Pays-Bas méridionaux à l’époque moderne : enjeux esthétiques, scientifiques et politiques’, *GEMCA : papers in progress*, 2 (2013), 217-233. 219.

¹⁹ S.W., ROMMELT, ‘Thesenblatt’, *Medien und Kommunikation*, in *historicum.net*. geraadpleegd op 27 september 2017.

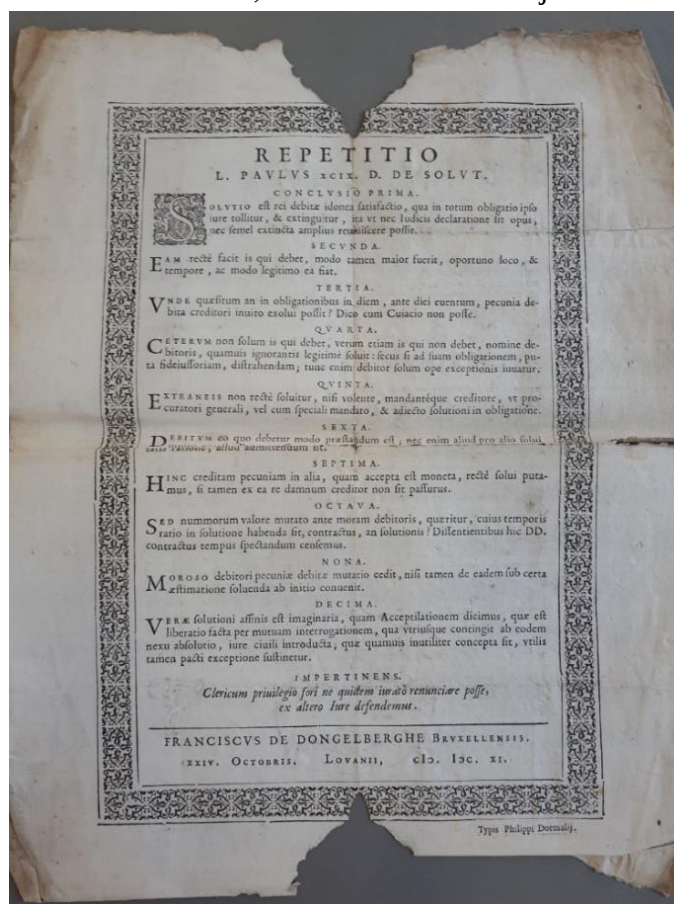
²⁰ APPUHN-RADTKE, ‘Thesenblatt’, 540-541.

verdediging. Vaak stond er vermeld welke graad (*Baccalareus, Doctor of Professor*) de student kon verwerven. Helemaal onderaan stond de naam van de drukker, soms met zijn drukkersmerk. Sommige van deze thesisbladen waren versierd met typografische ornamenten (eventueel in de vorm van een kader) of zelfs met houtsneden en gravures. Met deze ‘affiche’ liet de student weten dat hij één van de komende dagen zijn thesis zou verdedigen en zou promoveren. De thesisbladen waren dus efemeer drukwerk, drukwerk bedoeld voor tijdelijk gebruik. De vroegmoderne thesisbladen kunnen in die zin vergeleken worden met affiches, flyers en folders voor lezingen, wetenschappelijke bijeenkomsten en conferenties de dag van vandaag. Dit is niet hetzelfde als de gedrukte masterproeven zelf die de studenten indienden. Afbeelding 1 toont ter illustratie één van de vele thesisbladen die de universiteitsbibliotheek rijk is.

Afbeelding 1: Leuvens thesisblad, gedrukt door Georgius Lipsius in 1676. *Lovaniij. 23. iulij anno 1676 Theses sacræ ex libro Ecclesiastici. [...] Defendet Gvilielmvs de Prater Vltrajectinus.*, Leuven, Georgius Lipsius, 1676 (BRES Magazijn CaaTHT 126).

De thesisbladen werden op diverse plaatsen geafficheerd of uitgedeeld om de dispuutoefeningen bekend te maken. Het bekendste (en misschien wel het belangrijkste) voorbeeld van een thesisblad zijn de 95 stellingen die Luther ophing in Wittenberg. Hij deed dit om een discussie aan te kondigen waarbij hij zijn nieuwe ideeën over de katholieke godsdienst wou propageren.²¹ Het ophangen en uitdelen van thesisbladen was ook in Leuven het geval. Sommige bewaarde thesisbladen bevatten zelfs gaatjes op de hoeken, waarmee het thesisblad ooit is opgehangen. De aanwezigheid van die gaatjes toont aan dat het blad meermaals werd gebruikt en opgehangen. Zelfs nadat de *disputatio* plaatsvond.²² Waarschijnlijk om bepaalde discussies opnieuw te voeren of als reactie op reeds plaatsgevonden discussies. Een andere verklaring waarom sommige thesisbladen meerdere gaatjes hebben, is dat ze verworven zijn door verzamelaars, die de thesisbladen bijeenbonden met een stuk touw.²³

Afbeelding 2: Leuvens thesisblad, gedrukt door Philippus Dormalius in 1611. DE DONGELBERGHE, F., *Repetitio la paulus xcix de solut*, Leuven, Philippus Dormalius, 1611 (OUL, nr. 661).

²¹ Zie hiervoor het uitstekende werk van A., PETTEGREE, *Brand Luther: 1517, Printing, and the making of the Reformation*, New York, 2015. 70-75.

²² M., WALSBY, 'Cheap print and the Academic Market: Printing of dissertations in sixteenth century Louvain', *Broadsheets: Single-sheet publishing in the First age of Print*, Leiden, 2017, 355-375. 372-373.

²³ WALSBY, 'Cheap print and the Academic Market: Printing of dissertations in sixteenth century Louvain', 372.

Dit is duidelijk merkbaar uit afbeelding 2. Op dit thesisblad, gedrukt door Philippus Dormalius, is zowel aan de boven- als onderkant een scheur in het blad te zien. Vermoedelijk is dit blad ooit opgehangen geweest en verwijderden ze het achteraf nogal hardhandig. Dit zorgt ervoor dat deze scheuren zo opmerkelijk naar voren komen.

1.3 Rijk versierde kunstwerkjes

Een thesisblad kon echter veel meer zijn dan enkel een aankondiging voor de thesisverdediging van een student. Soms droegen studenten hun thesisblad op aan een welbepaald persoon of een patroonheer. Dikwijls waren dit academische, Kerkelijke of politieke persoonlijkheden. Vaak waren deze thesisbladen versierd met grote gravures en tekeningen. Er zijn gevallen bekend waarbij studenten thesisbladen opdroegen aan vorsten, leden van het Habsburgse vorstenhuis, heiligen, maar ook aan lokale geestelijken, vooraanstaande stedelingen en academici.²⁴ Enkel de welvarende studenten konden het zich veroorloven om een fraai versierd thesisblad te laten drukken. Studenten van goeden huize lieten zelfs enkele exemplaren drukken op satijn of lieten ze inkleuren. Deze exemplaren werden dan in het huis opgehangen en waren bedoeld om langer te bewaren.²⁵

Studenten droegen hun thesis op aan de ‘sponsor’ om de persoon in kwestie te bedanken voor financiële steun. Ze maakten van de publieke discussies een evenement waar er veel pracht en praal bij kwam te kijken. Er was een luxueuze maaltijd voor het publiek en uitgebreide bedankingen voor de professoren. Maar dit waren uiteraard de uitzonderingen.²⁶ Soms bedankte de student de personen in zijn thesisblad in de hoop toekomstige voordelen te bekomen. Hij probeerde zo een netwerk op te bouwen of zelfs een toekomstige job te verkrijgen.²⁷ Dit is wellicht de reden waarom studenten van hun thesisblad een echt kunstwerk maakten door er gravures, wapenschilden, religieuze taferelen en allegorieën in te verwerken. De student in kwestie wil op die manier zichzelf (en zijn promotor) in de schijnwerpers zetten. Een groot aantal voorbeelden hiervan zijn terug te vinden in het boek van Véronique Meyer, dat de thesisbladen opgedragen aan Lodewijk XIV en de evolutie ervan bestudeert. In het onderzoek van Meyer komt het sociaaleconomische aspect van het thesisblad echter niet aan bod. Ze focust zich uitsluitend op de voorstelling van de vorst in de affiches en de evolutie ervan.²⁸

²⁴ DE MÛELENAERE, ‘Disputatio and dedication, seventeenth-century thesis prints in the low countries’, 294.

²⁵ W., TELESKO, *Barocke Thesenblätter*, Linz, 1994, 5.

²⁶ DE MÛELENAERE, ‘Disputatio and dedication, seventeenth-century thesis prints in the low countries’, 288.

²⁷ DE MÛELENAERE, ‘Disputatio and dedication, seventeenth-century thesis prints in the low countries’, 295.

²⁸ V., MEYER, *Pour la plus grande gloire du roi, Louis XIV en thèses*, Rennes, 2017.

Het overgrote deel van de gedrukte thesisbladen waren echter zeer eenvoudig. Meer dan negentig procent van de thesisbladen uit dit onderzoek zijn niet opgedragen aan een specifieke persoon en bevatten geen gravures. Dit had gevolgen voor de bewaring van de drukwerken. Het is niet onlogisch dat er van grotere en mooi versierde thesisbladen meer exemplaren bewaard gebleven zijn. De luxueuze exemplaren gedrukt in Leuven zijn vooral aanwezig in grotere instellingen zoals de Koninklijke Bibliotheek in Brussel en het prentenkabinet van Plantijn-Moretus.²⁹ Buitenlandse instellingen en musea, zoals het *Rijksmuseum*, *British Museum*, *Bibliothèque Nationale de France* en de *Istituto nazionale per la Grafica à Rome* bewaren rijk versierde thesisbladen.³⁰ Er zijn grote kunstenaars bekend die hun medewerking verleenden aan de grafische vormgeving van thesisbladen, zoals Pieter Paul Rubens, Abraham van Diepenbeeck, Charles le Brun ...³¹ Onderzoekers bestuderen vaak, ten onrechte, enkel deze rijk versierde exemplaren, om artistieke en typografische redenen. Mede als gevolg hiervan zijn minder fraai afgewerkte thesisbladen, die nochtans het grootste deel van de productie vormden, minder talrijk bewaard.

In deze studie staan deze doorsnee thesisbladen centraal, die zijn in de historiografie nog niet aan een grondige studie onderworpen. In de collectie ‘Bijzondere Collecties’ van de Leuvense Centrale Bibliotheek en het fonds van de Oude Universiteit van het Leuvense Rijksarchief bevinden zich heel wat van deze thesisbladen, waarvan het overgrote deel niet overdadig is versierd of opgedragen aan een patroon. Dit komt omdat drukken met en zonder gravures als twee aparte soorten drukwerk beschouwd worden. Drukken zonder gravures komen vaak in (privé)bibliotheken terecht; terwijl drukken met gravures in verzamelingen van musea en prentenkabinetten terug te vinden zijn (denk maar aan het prentenkabinet van Plantijn-Moretus in Antwerpen). Hetzelfde geldt voor de thesisbladen, vaak blijven deze éénbladdrukken zonder iconografische versieringen in bibliotheken en archieven. Een andere verklaring waarom de rijk versierde niet bewaard zijn gebleven in deze instellingen ligt voor de hand. In het verleden namen onderzoekers en archivariissen de mooiste thesisbladen mee naar de grote instellingen, terwijl ze de andere, alledaagse thesisbladen links lieten liggen omdat ze volgens hen niet ‘interessant’ genoeg waren. Het alledaagse thesisblad kan desondanks veel

²⁹ DE MÛELENAERE, ‘Disputatio and dedication, seventeenth-century thesis prints in the low countries’, 284-306.

³⁰ DE MÛELENAERE, ‘Les theses illustrées dans les Pays-Bas méridionaux à l’époque moderne: enjeux esthétiques, scientifiques et politiques’, 221.

³¹ DE MÛELENAERE, ‘Disputatio and dedication, seventeenth-century thesis prints in the low countries’, 292. En V., MEYER, *L’illustration des thèses à Paris dans la seconde moitié du XVIIe siècle : peintres – graveurs – éditeurs*, Parijs, 2002.

informatie geven over de sociaaleconomische aspecten die dit soort drukwerk speelde in Leuven.

1.4 Het thesisblad als bron

Bijna alle hedendaagse onderzoekers bestuderen het thesisblad op typografisch en artistiek vlak. Hun onderzoek focust zich daarbij enkel op de kunstenaar en de relatie tussen de student en zijn patroon. Het thesisblad werd gezien als propagandamateriaal en de student maakte hierbij gebruik van verschillende soorten marketingstrategieën. Dit soort drukwerk is echter rijker aan informatie dan het op het eerste zicht lijkt. Thesisbladen kunnen meer inzicht geven over de werking en het verloop van het universitaire curriculum. Het geeft in de eerste plaats meer informatie over het examensysteem en over hoe studenten een hogere graad konden behalen. Deze pagina's zijn echter ook een samenvatting van de gegeven lessen en discussies. Hierdoor is het mogelijk om op een efficiënte en doeltreffende manier te achterhalen wat de inhoud van de colleges aan de universiteit was en hoe deze evolueerde. Er zijn grote verschillen tussen de verschillende faculteiten: iedere faculteit had immers een andere invulling en legde zijn eigen accenten. Het is een manier om een globaal beeld te krijgen van de gangbare standpunten en visies aan de universiteit. Dit efemeer drukwerk levert een enorme schat aan informatie over de studenten. Naast de gekende Leuvense inschrijvingslijsten of matrikels zijn er op de 'affiches' gegevens te vinden over de studiecariëre van de studenten, meer bepaald waar ze vandaan kwamen, welke graad ze behaalden en hoe lang ze daarover deden.

Daarnaast leert het thesisblad heel wat over het functioneren van het drukkersvak in universiteitssteden. Het drukken van thesisbladen speelde een belangrijke rol binnen de productie van de drukkers. Voor sommige drukkers was dit een essentieel onderdeel van hun inkomen. Het valt op dat drukkers, die als pedel verbonden waren aan de universiteit, de belangrijkste rol speelden bij het drukken van de thesisbladen. Deze masterscriptie zal zich focussen op de sociaal-economische relatie tussen drukker, universiteit en student. Een goed en volledig artikel dat al deze aspecten beschrijft is een artikel van Saskia Limbach. Limbach schrijft over de rol die thesisbladen speelden aan de medische faculteit van de universiteit van Bazel in de zestiende eeuw. In dit artikel komen alle aspecten van het thesisblad aan bod, vooral de rol die het drukwerk speelde aan de universiteit en voor de Bazelse drukkers.³²

³² S., LIMBACH, 'Advertising Medical studies in Sixteenth century Basel: Function and use of Academic Disputations', *Broadsheets, Single-Sheet Publishing in the First Age of Print*, 376-398.

Het thesisblad is een unieke bron, aan de hand van een eenvoudige éénbladdruk is het mogelijk om zowel de werking van de universiteit enerzijds als de werking van diverse drukkershuizen anderzijds te bestuderen. Deze masterproef zal beide aspecten van deze specifieke categorie van efemeer drukwerk onderzoeken.

2. Status quaestionis en doel, relevantie en betekenis onderzoek

De Leuvense thesisbladen behoren tot één van de grootste collecties bewaard in Europa. Over de algemene context van thesisbladen is niet zo heel veel geschreven en over het thesisblad in Leuven is er nog geen studie gebeurd.³³ Historisch onderzoek bestudeert thesisbladen vaak enkel vanuit een typografische of kunsthistorische interesse. Eerdere studies gaan zelden dieper in op het sociale- en economische aspect van dit drukwerk. Dit onderzoek wil aan de hand van het thesisblad het verband tussen de universiteit en het boekenvak duiden en verder uitwerken. Thesisbladen behoren tot de categorie van ‘efemeer’ drukwerk: drukwerk bedoeld voor tijdelijk gebruik, maar niettemin kan dit drukwerk veel informatie leveren over de werking van de universiteit en het onderwijssysteem. En vertelt het ook iets over de werking van de Leuvense drukkerswereld.

Thesissen schrijven heeft altijd al bestaan, de dag van vandaag schrijven studenten nog altijd een thesis en dat is nog steeds het afronden van universitaire studies. Dit toont aan dat de grote lijnen van het universitair onderwijs nog altijd doorwerken van de vijftiende eeuw tot nu. Uiteraard zijn er grote verschillen tussen het onderwijssysteem van vijf eeuwen geleden en nu. Daardoor is het interessant om de werking van de universiteit aan de hand van thesisbladen te analyseren. Er is een onbetwistbare link merkbaar tussen de universiteit en de Leuvense drukkers. Meer dan de dag van vandaag reglementeerde de universiteit de drukkunst en hield nauwgezet toezicht daarop.

3. De relatie tussen het boekenvak en de universiteit

Het thesisblad is een ogenschijnlijk eenvoudig onderwerp van studie, maar omvat veel meer elementen, informatie en aanwijzingen dan op het eerste zicht lijkt. Voor deze masterproef is er een corpus van 469 Leuvense thesisbladen geanalyseerd. Aan de hand van één thesisblad is

³³ Er zijn wel enkele artikels die het hebben over efemeer drukwerk in Leuven, en het belang ervan voor de universiteit. Maar voor het thesisblad specifiek zijn er weinig tot geen artikels beschikbaar. Zie WALSBY, ‘Cheap print and the Academic Market: Printing of dissertations in sixteenth century Louvain’, 355-375.

het al mogelijk om vrij veel informatie te verzamelen, maar als er 469 thesisbladen onderzocht worden in dezelfde context, dan is het mogelijk om te spreken van een sterk gefundeerd onderzoek. Deze studie bestaat uit twee grote onderdelen. Enerzijds is er de richting die aantoont dat de academische wereld een ware industrie was waarbij connecties belangrijk waren. De academie had een grote invloed op het dagelijkse leven in Leuven, maar ook op het boekenvak. Vaak combineerden sommigen aan de universiteit hun functie met het drukkersambacht om een groter inkomen te verwerven en niet afhankelijk te zijn van andere drukkers. Dit toont aan dat drukwerk een belangrijke rol speelde binnen de academische wereld en dat de universiteit daar greep op probeerde te krijgen. Anderzijds is het duidelijk dat de universiteit een grote markt was voor de drukkers. Veel drukkers vestigden zich in Leuven en maakten diverse soorten drukwerk. Zo produceerden ze ook drukwerk bedoeld voor tijdelijk gebruik, waaronder ook het thesisblad. Effeer drukwerk was voor deze drukkers zeker geen prestigeopdracht, maar nam wel een prominente plaats in voor hun inkomen.

Deze masterproef wil vooral de focus leggen op de relatie tussen de universiteit en de Leuvense drukkers en de rol van het thesisblad daarin. De universiteit stond aanvankelijk afkerig van de opkomende boekdrukkunst, maar zag later het belang van deze revolutionaire uitvinding in. De meeste drukkers in Leuven waren erkend als universiteitsdrukker. Dit impliceert dat de universiteit ook deels verantwoordelijk was voor drukwerk.

4. Indeling masterproef

Dit eindwerk bestaat uit vier hoofdstukken die elk een ander thema in verband met de Leuvense thesisbladen zal belichten. Het eerste hoofdstuk beschrijft kort de geschiedenis van de Leuvense universiteit en de rol van de *disputationes* binnen deze geschiedenis. Dit eerste hoofdstuk zal ook het gebruikte bronnenmateriaal bespreken. Dit bronnenmateriaal was heel erg ruim. Eerst en vooral stonden natuurlijk de thesisbladen zelf centraal. De masterproef bespreekt deze grondig en vooral de problematische bewaring hiervan wordt toegelicht. Ook bespreekt dit eerste hoofdstuk ander bronnenmateriaal zoals de drukkersproductie in Leuven en archiefdocumenten aanwezig in het deelarchief van de Oude Universiteit in het Rijksarchief.

Het tweede hoofdstuk gaat dieper in op de rol van het thesisblad binnen de universiteit. Welke actoren waren er verantwoordelijk voor het houden van de *disputationes* en het drukken van thesisbladen? Er wordt een schets gemaakt van de Leuvense drukkerswereld en het belang van de boekproductie voor de universiteit. De universiteit legde strikte regels op aan de universiteitsdrukkers. Toch zal blijken dat het niet de universiteitsdrukkers zijn die

verantwoordelijk zijn voor de productie van thesisbladen. Deze taak was vooral weggelegd voor de pedel. Ook de taak van de pedel binnen de universiteit komt aan bod en zijn van belang voor de ontwikkeling van het thesisblad. De procedure die de student én de pedel moesten volgen staat daarbij centraal.

De rol van het thesisblad binnen de productie van Leuvense drukkers wordt van naderbij bekeken in het derde hoofdstuk. Voor sommige drukkers speelt het thesisblad een grote rol, voor andere was dit maar een marginaal onderdeel van hun productie. Er is een onderscheid tussen vier soorten drukkers, waarbij iedere drukker die minstens één thesisblad heeft gedrukt besproken zal worden. Opnieuw speelt de pedel hierbij een niet te onderschatten rol.

Het laatste hoofdstuk wil aantonen dat thesisbladen ook een rijke bron van informatie zijn. Het vertelt meer over het vroegmoderne onderwijssysteem. Dit hoofdstuk wijst op de verschillen tussen de werking van de diverse faculteiten aan de Leuvense universiteit. Daarnaast is er persoonlijke informatie over de studenten te distilleren uit dit drukwerk. Eveneens is er een typografische en inhoudelijke evolutie merkbaar. Het vierde hoofdstuk zal dieper ingaan op al deze aspecten.

HOOFDSTUK 1: THESISBLADEN AAN DE LEUVENSE UNIVERSITEIT

Om het concept ‘thesisbladen’ goed te kunnen begrijpen is het noodzakelijk om het te plaatsen binnen het bredere geheel van de Leuvense universiteit. Dit eerste hoofdstuk beschrijft dan ook de algemene context van de Universiteit van Leuven in de vroegmoderne periode. De eerste paragrafen zullen kort de geschiedenis en de werking van de universiteit en de diverse faculteiten schetsen. Daarbij zal niet de volledige werking van de universiteit tot in detail uitgewerkt worden, maar zal vooral dieper ingegaan worden op de *disputationes*, wat een essentieel onderdeel was van het vroegmoderne onderwijs. Voor deze *disputationes* dienden de studenten thesisbladen te laten drukken en te verspreiden om hun verdediging aan te kondigen en te promoten. Vervolgens zal dit hoofdstuk ook dieper ingaan op de bronnen die deze studie gebruikt. Eerst worden de thesisbladen onder de loep genomen en is er meer duiding over opvallende kenmerken en problematische bewaring van dit specifieke soort drukwerk. Het andere gebruikte bronnenmateriaal en de literatuur voor dit onderzoek wordt kort aangehaald en besproken.

1. De Leuvense universiteit van de stichting tot omstreeks 1700

Dit deel heeft niet de ambitie de volledige geschiedenis van de universiteit te vertellen. Eerst is er een algemene schets van de stichting van de universiteit en de evolutie tot de zestiende eeuw. De geschiedenis van de universiteit in de zeventiende eeuw zal grondiger uitgewerkt worden, aangezien de studie zich focust op het zeventiende-eeuwse drukwerk aan de universiteit.

De stichting gebeurde in 1425 op initiatief van de plaatselijke autoriteiten. In die periode kwam Brussel immers op als nieuwe belangrijkste stad in het hertogdom Brabant en Leuven probeerde op die manier zijn bevoorrechte status in het hertogdom te beschermen.³⁴ In die periode kende de stad een sterke politieke en economische bloei. Het onderwijssysteem werd gestoeld op het model van de universiteit van Keulen, reeds opgericht in 1388.³⁵ De faculteiten volgden hetzelfde model als in Keulen. Op 9 december 1425 bekrachtigde Paus Martinus V de stichtingsbul van de universiteit en vier faculteiten: Artes, burgerlijk recht, Kerkelijk recht en

³⁴ WAUTERS, *Bibliotheken van de colleges en pedagogieën aan de oude universiteit Leuven*, 2.

³⁵ J., ROEGIERS, ‘Het Leuvense Artesonderwijs 1426-1797: leerstof en onderwijsmethode’, in G., VANPAEMEL; K., SMEYERS; A., SMETS en D., VAN DER MEIJDEN, *Ex Cathedra: Leuvense collegedictaten van de 16de tot de 18de eeuw*, Leuven, 2012, 23-45. 21.

geneeskunde.³⁶ Pas in 1432 gaf Paus Eugenius zijn toestemming om een theologische faculteit op te richten.³⁷ De universiteit beschouwde de theologische faculteit als hét pronkstuk aangezien niet iedere academische hogeschool toestemming kreeg om een theologische faculteit in te richten. De belangrijkste theologische faculteit in deze periode was die van de Universiteit van Parijs, de Sorbonne.³⁸ De werking van de Leuvense universiteit bleef nagenoeg ongewijzigd vanaf haar stichting in 1425 tot aan het einde van het ‘Ancien Régime’ rond 1800.³⁹ Uiteraard waren er kleine wijzigingen en veranderingen merkbaar, vooral tijdens de periode van de humanisten in de zestiende eeuw. Hun invloed probeerde het onderwijs aan te passen aan de veranderende pedagogische ideeën en andere maatschappelijke behoeften.⁴⁰ Sindsdien kwam er meer nadruk te liggen op de grotere persoonlijke inbreng van de docent en kon deze meer zijn eigen accenten leggen. De docent kon ervoor kiezen een bepaalde tekst of passage uit te diepen of een discussie te starten onder de studenten.⁴¹ Dit resulteerde in interactievere lessen en stimuleerde het kritisch denken van de student.⁴²

Het begin van de zestiende eeuw kan beschouwd worden als een eerste hoogtepunt voor de instelling. Erasmus speelde hierbij een belangrijke rol. Hij stichtte het *Collegium Trilingium*, beter bekend als het ‘Drietalencollege’. Aan dit college werden drie talen onderwezen, Latijn, Grieks en Hebreeuws en het was uniek in zijn soort.⁴³ Het einde van deze eeuw luidde echter een neergang in. Leuven kreeg concurrentie van de nieuw opgerichte universiteiten van Dowai in 1562 en de calvinistische universiteit van Leiden in 1575. Daardoor was Leuven niet meer de enige universiteitsstad in de Nederlanden. Ook kende de stad zelf enkele grote tegenslagen. Het leger van Willem van Oranje belegerde Leuven in 1572. In 1573, amper één jaar later stond een groot deel van het stadscentrum onder water en in 1578 en 1579 woedde een grote pestepidemie in Leuven en het hertogdom Brabant.⁴⁴ Veel burgers en studenten trokken weg

³⁶ WAUTERS, *Bibliotheken van de colleges en pedagogieën aan de oude universiteit Leuven*, 2. En D. VAN DAELE, *Gerardus Rivius, drukker te Leuven & pedel van de theologische faculteit (1597-1634)*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Katholieke Universiteit Leuven, departement Geschiedenis, 1987. 10.

³⁷ WAUTERS, *Bibliotheken van de colleges en pedagogieën aan de oude universiteit Leuven*, 2.; VAN DAELE, *Gerardus Rivius, drukker te Leuven & pedel aan de theologische faculteit*, 10. De theologische faculteit werd pas enkele jaren later opgericht om de universiteit van Parijs, in die periode hét centrum van theologie niet te benadelen. Later kreeg Leuven echter wel de toestemming om ook een theologische faculteit op te richten.

³⁸ VAN DAELE, *Gerardus Rivius: drukker te Leuven & pedel aan de theologische faculteit*, 10.

³⁹ DE RIDDER-SYMOENS, ‘De praktijk van kennisoverdracht aan de Europese universiteiten voor 1800’, 7.

⁴⁰ DE RIDDER-SYMOENS, ‘De praktijk van kennisoverdracht aan de Europese universiteiten voor 1800’, 7.

⁴¹ DE RIDDER-SYMOENS, ‘De praktijk van kennisoverdracht aan de Europese universiteiten voor 1800’, 8.

⁴² DE RIDDER-SYMOENS, ‘De praktijk van kennisoverdracht aan de Europese universiteiten voor 1800’, 8-10.

⁴³ VAN DAELE, *Gerardus Rivius: drukker te Leuven & pedel aan de theologische faculteit*, 11.

⁴⁴ J.A., TORFS, *Geschiedenis van Leuven, van den vroegsten tijd tot op heden*, Leuven, 1899, 288-290.

uit de stad. Leuven was geen aangename stad meer en de universiteit leed onder deze gebeurtenissen.⁴⁵

In het begin van de zeventiende eeuw kende de universiteit echter weer een heropbloei onder impuls van de aartshertogen Albrecht en Isabella. Tussen 1606 en 1617 onderwierpen de aartshertogen de universiteit aan een *Visitatio*. Vanaf dan begonnen de centrale instellingen van de Habsburgers zich te mengen in het universitaire bestuur en probeerden ze de macht van de Kerk binnen de universiteit te beperken.⁴⁶ De statuten die de aartshertogen uitvaardigden zouden van kracht blijven tot de afschaffing van de Leuvense universiteit in 1797. In het begin verzette de universiteit zich tegen deze ingrijpende veranderingen, maar later zagen ze in dat dit ook veel voordelen had voor het onderwijssysteem en de instelling evolueerde tot voorstander van deze staatsinmenging.⁴⁷ Ondanks deze ingrijpende wijzigingen bleven de basisstructuren van de universiteit in de zeventiende en achttiende eeuw grotendeels middeleeuws.

Op het einde van de zeventiende eeuw kende de universiteit echter een nieuw dieptepunt: de stedelijke economie ging sterk achteruit en er was oorlog uitgebroken in de Zuidelijke Nederlanden. Na een periode van relatieve rust kwelde de Franse koning Lodewijk XIV de streek om zijn grondgebied uit te breiden ten nadele van de Spaanse vorsten. De Artesfaculteit was sterk in verval en de universiteit volgde de nieuwe trends en evoluties binnen het Europese onderwijs niet. Aristoteles was nog altijd de basis en professoren gaven de lessen nog steeds in het Latijn.⁴⁸ In dezelfde periode woedde een belangrijke tweespalt en discussie over het jansenisme in Leuven. In de zeventiende eeuw circuleerden er immers veel nieuwe ideeën in verband met religie en godsdienst en meer specifiek over de genadeleer.

Eén van de belangrijkste discussies in Leuven betrof dus de theologische ideeën van de Leuvense hoogleraar en bisschop Cornelius Jansenius: het jansenisme.⁴⁹ Het is niet de bedoeling om de filosofie van Jansenius uit te doeken te doen, maar een korte toelichting is misschien wel aangewezen. Het jansenisme werd gezien als een ketterse stroming. Ook aan de faculteit theologie van de Leuvense universiteit was het jansenisme één van de belangrijkste punten van onenigheid. De discussie ging vooral over het onderwerp van de menselijke vrije wil en het bekomen van genade: de oorspronkelijke ideeën van Jansenius. Maar het betrof ook

⁴⁵ TORFS, *Geschiedenis van Leuven*, 288-290.

⁴⁶ WAUTERS, *Bibliotheken van de colleges en pedagogieën aan de oude universiteit Leuven*, 2.

⁴⁷ R., ROOVERS, *Aegidius Denique, drukker te Leuven (1684 – 1728) en pedel van de Artesfaculteit*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Katholieke Universiteit Leuven, departement Geschiedenis, 1988. 41.

⁴⁸ ROOVERS, *Aegidius Denique, drukker te Leuven en pedel van de Artesfaculteit*, 44.

⁴⁹ CEYSSENS, L., *Het theologisch denken en het Jansenisme 1640 – 1730*, Haarlem, 1979.

moraal- en theologische kwesties, zoals de genadeleer, de genade die God aan de mensen verleent door een goede Christen te zijn. Jansenius stelde een verdere uitzuivering en hervorming van de Kerk voor.⁵⁰ Deze inzichten waren voer voor heftige discussies in Leuven, die in de jaren 1670 – 1700 een hoogtepunt kenden.⁵¹ Pas vanaf 1730, na het einde van de jansenistische kwestie, vonden er kleine wijzigingen binnen het onderwijssysteem plaats. De ideeën van Aristoteles verdwenen naar de achtergrond en in Leuven bloeiden de natuurwetenschappen tot Franse revolutionairen de universiteit afschaften in 1797.⁵²

2. De *disputatio* binnen het Leuvense curriculum

Na de algemene schets van de geschiedenis van de universiteit gaat deze paragraaf dieper in op een aantal specifieke delen van het onderwijssysteem. Het is belangrijk om de werking van het onderwijssysteem van die tijd goed te kennen om de thesisbladen uit de zeventiende eeuw te kaderen in het grotere geheel. Deze thesisbladen maakten immers een essentieel onderdeel uit van de Leuvense *disputationes* en *dissertationes*. Een eerste paragraaf zal kort toelichting geven over de werking van het onderwijssysteem, terwijl de tweede paragraaf de term *disputationes* zal verklaren en de cruciale rol van het thesisblad daarbij zal toelichten.

Zoals al eerder vermeld waren er vijf verschillende faculteiten aan de Oude Universiteit van Leuven. Iedere student moest verplicht zijn opleiding beginnen in de Artesfaculteit. Dit was in alle universiteiten de norm en noodzakelijk als algemene basisvorming. Na twee jaar studeren aan deze faculteit kon de student een opleiding starten aan één van de vier hogere faculteiten: burgerlijk recht, Kerkelijk recht, geneeskunde of theologie.⁵³ Als studenten ambitie hadden om af te studeren in de theologie, moesten ze langer studeren dan aan de drie andere faculteiten. De Leuvense opleiding was eigenlijk een combinatie van verschillende colleges en pedagogieën. Studenten leefden samen in een pedagogie die elk hun eigenheid hadden.⁵⁴ Dergelijke pedagogieën ontwikkelden zich gedurende de vijftiende eeuw en in Leuven waren er vier: ‘Het Varken’ (*Porcus*), ‘De Valk’ (*Falco*), ‘De Lelie’ (*Lilium*) en ‘De Burcht’

⁵⁰ ROOVERS, *Aegidius Denique, drukker te Leuven en pedel van de Artesfaculteit*, 56-57.

⁵¹ ROOVERS, *Aegidius Denique, drukker te Leuven en pedel van de Artesfaculteit*, 56.

⁵² ROOVERS, *Aegidius Denique, drukker te Leuven en pedel van de Artesfaculteit*, 44-45, 57-59.; WAUTERS, *Bibliotheken van de colleges en pedagogieën aan de oude universiteit Leuven*, 7.

⁵³ ROOVERS, *Aegidius Denique, drukker te Leuven en pedel van de Artesfaculteit*, 47.

⁵⁴ Iedere pedagogie had zijn eigen accenten, maar na verloop van tijd slaagde het faculteitsbestuur erin om de pedagogieën en het onderwijs ervan zo veel mogelijk te uniformiseren. Zie ROEGIERS, ‘Het Leuvense Artesonderwijs 1426-1797: leerstof en onderwijsmethode’, 22.

(Castrum).⁵⁵ De pedagogieën hadden vaak verschillende leslokalen waar de professoren hun colleges gaven.⁵⁶ De *disputationes* vonden doorgaans plaats in deze lokalen.⁵⁷

3. Overlevering en bewaring van Leuvense thesisbladen

3.1 Het Leuvense thesisblad als bron

De inleiding gaf reeds aan waarvoor een onderzoeker het thesisblad als belangrijk bronnenmateriaal kan gebruiken. Al deze aspecten zijn uiteraard van toepassing op het Leuvense thesisblad. Het is dankzij de universiteit dat een middelgrote stad als Leuven een bloeiende drukkerscentrum kon worden.

Het belangrijkste deel van het bronnencorpus voor dit onderzoek, is de collectie thesisbladen zelf. Deze verzameling éénbladdrukken staat centraal in deze studie. De Leuvense collectie thesisbladen is nog nooit eerder echt bestudeerd geweest door eerdere onderzoekers en vaak lagen deze gewoon in het depot van het archief of bibliotheek. De collectie thesisbladen van het onderzoek komt uit twee belangrijke Leuvense instellingen, namelijk de ‘Bijzondere Collecties’ van de Universiteitsbibliotheek en het Rijksarchief. Deze twee collecties kennen elk hun eigen geschiedenis en het is een meerwaarde om na te gaan hoe deze twee collecties tot stand zijn gekomen. Dit vertelt immers veel over het gebruik en de problematische bewaarprocedure van het thesisblad. Hierbij mag de onderzoeker niet uit het oog verliezen dat thesisbladen aanvankelijk gewoon ‘efemeer drukwerk’ waren. Tijdelijk drukwerk dat niet voor langdurige bewaring bedoeld was. De volgende paragrafen bespreken hoe beide collecties tot stand zijn gekomen.

Er zijn 390 thesisbladen aanwezig in de ‘Bijzondere Collecties’ van de Leuvense universiteitsbibliotheek. Daarnaast zijn er in het archief van de ‘Oude Universiteit Leuven’ in het Leuvense Rijksarchief nog 79 thesisbladen bewaard tussen diverse andere documenten uit die periode. De collectie in de universiteitsbibliotheek is volledig gedigitaliseerd, terwijl de thesisbladen in het Rijksarchief wel geïnventariseerd maar niet gedigitaliseerd zijn. De thesisbladen uit deze twee collecties vormen de basis van dit onderzoek.

⁵⁵ WAUTERS, *Bibliotheken van de colleges en pedagogieën aan de oude universiteit Leuven*, 15.

⁵⁶ Voor meer informatie over de pedagogieën en colleges, zie hiervoor WAUTERS, *Bibliotheken van de colleges en pedagogieën aan de oude universiteit Leuven*, 15-26.

⁵⁷ ROEGIERS, ‘Het Leuvense Artesonderwijs 1426-1797: leerstof en onderwijsmethode’, 22.

Ongetwijfeld zijn er nog veel thesisbladen uit de zeventiende eeuw aanwezig in andere bibliotheken, archieven en privécollecties. Ouders, familieleden en de studenten zelf bewaarden net zoals vandaag vaak deze ‘affiches’ als herinnering aan hun succesvolle studententijd.

Belangrijk om te onthouden is dus dat niet alle thesisbladen die ooit gedrukt zijn bewaard zijn en dat het overgrote deel wellicht verloren ging. Na gebruik werden deze ‘affiches’ immers vaak weggegooid of gebruikt als kladpapier, want de versozijde (achterkant) van het thesisblad was meestal niet bedrukt en papier was in die tijd kostbaar. Afbeelding 3 toont dat thesisbladen vaak gebruikt werden als kladpapier of notitieblad. In dit geval is de achterzijde gebruikt om een stamboom te schetsen.

Afbeelding 3: Voorzijde en achterzijde van een Leuvens thesisblad, gedrukt door de Academische drukkerij in 1776. LUDOVICUS, C.A., *disputatio conclusio prima* 7 maii 1776, Leuven, Academische Drukkerij, 1776 (OUL, nr. 807).

Opzoeken in metabibliothecatalogi (zoals ‘Unicat’ en ‘Worldcat’) en catalogi van andere bibliotheken en archieven leverde geen resultaten op. Archieven en bibliotheken besteden weinig tot geen aandacht aan dit kleiner drukwerk. Ze besteden hun tijd liever aan grotere projecten. Maar zo blijven deze documenten liggen in het depot van de archieven en hebben onderzoekers geen duidelijk beeld over de hoeveelheid bewaarde thesisbladen en waar deze zich mogelijk kunnen bevinden. Dit bemoeilijkt het zoekproces naar dit soort documenten in diverse catalogi van archieven en bibliotheken.

Pas de laatste jaren zien we een positieve evolutie: bibliotheken zien het belang van dit kleiner drukwerk voor het historisch onderzoek steeds meer in en besteden meer aandacht aan inventarisatie. Vooral de gevestigde instellingen met grote collecties thesisbladen en ander efemeer drukwerk nemen hier het initiatief in. Zo hebben zowel de ‘Bijzondere Collecties’ van de Leuvense Universiteitsbibliotheek als de *Bibliothèque nationale de France* in Parijs hun rijke collectie thesisbladen van de Leuvense universiteit geïnventariseerd en gedigitaliseerd.⁵⁸ Deze zijn voortaan via de catalogi van deze bibliotheken online raadpleegbaar. Andere archieven met een kleiner budget en vermoedelijk kleinere collecties kunnen moeilijker aanhaken. Hopelijk komt er daar de komende jaren een kentering in en maken zij er werk van om alle soorten drukwerk te inventariseren en open te stellen naar het bredere publiek toe. Dit deel zal de verschillende collecties grondiger analyseren en presenteren. Ook zullen de eventuele valkuilen waarmee het onderzoek rekening moet houden bij het bestuderen van dit soort efemeer drukwerk aangehaald worden.

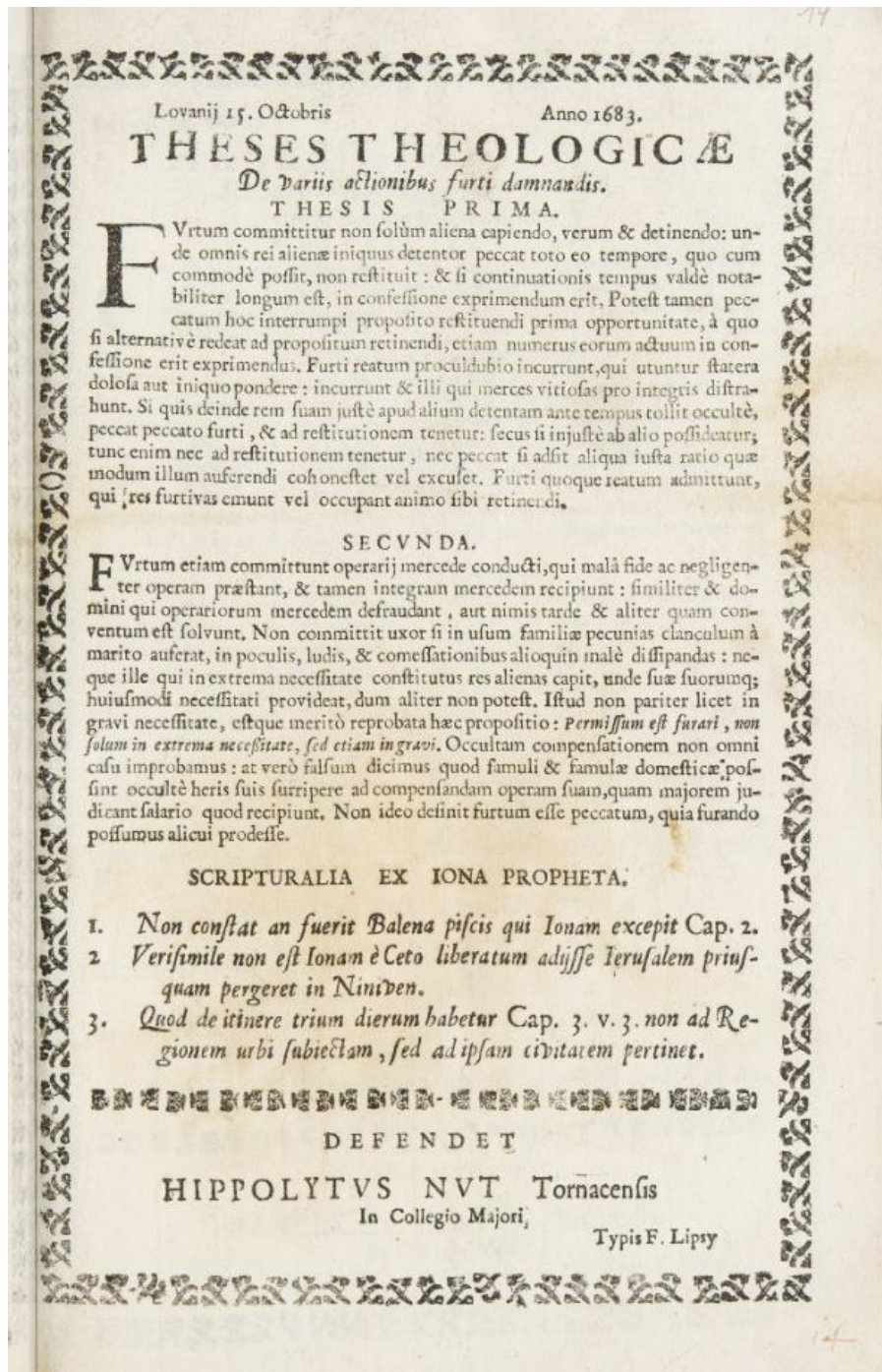
3.2 Algemene vormgeving van het thesisblad

Bij wijze van inleiding loont het de moeite om eerst nog even dieper in te gaan op de specifieke compositie van het modale Leuvense thesisblad. Dit is niet onbelangrijk aangezien ieder thesisblad een gelijkaardige indeling heeft. De thesisbladen zijn altijd opgesteld in het Latijn. Er zijn enkele zeldzame gevallen gekend van thesisbladen in de volkstaal, maar dit zijn vaak al achttiende-eeuwse exemplaren. Bovenaan staat de datum van de verdediging vermeld en de

⁵⁸ *BnF catalogue général*, 2018 (<http://catalogue.bnf.fr/ark:/12148/cb33570635d.public>). Geraadpleegd op 8 maart 2018).; ‘Theses universitatis Lovaniensis 1500-1850’, *Limo KuLeuven*, 2018 ([http://limo.libis.be/primo_library/libweb/action/search.do?ct=facet&fctN=facet_searchcreationdate&fctV=%5b1500+TO+1850%5d&rftGrp=1&rftGrpCounter=1&rftGrp=&&fn=search&indx=1&dscnt=0&scps=scope%3A\(SCOPE_773\)%2Cscope%3A\(KUL\)%2C\(scope%3A\(lirias\)%20OR%20scope%3A\(LIRIAS\)\)%2Cscope%3A\(EBL\)%2Cscope%3A\(ODIS\)%2Cscope%3A\(32LIBIS_ALMA_DS_P\)%2Cprimo_central_multiple_fe&tb=t&mode=Basic&vid=KULeuven&ct=search&srt=rank&tab=all_content_tab&dum=true&vlfreeText0=Theses%20universitatis%20Lovaniensis&dstmp=1521107899883](http://limo.libis.be/primo_library/libweb/action/search.do?ct=facet&fctN=facet_searchcreationdate&fctV=%5b1500+TO+1850%5d&rftGrp=1&rftGrpCounter=1&rftGrp=&&fn=search&indx=1&dscnt=0&scps=scope%3A(SCOPE_773)%2Cscope%3A(KUL)%2C(scope%3A(lirias)%20OR%20scope%3A(LIRIAS))%2Cscope%3A(EBL)%2Cscope%3A(ODIS)%2Cscope%3A(32LIBIS_ALMA_DS_P)%2Cprimo_central_multiple_fe&tb=t&mode=Basic&vid=KULeuven&ct=search&srt=rank&tab=all_content_tab&dum=true&vlfreeText0=Theses%20universitatis%20Lovaniensis&dstmp=1521107899883)). Geraadpleegd op 15 maart 2018.

stad waar de verdediging plaats vond. Op de Leuvense ‘affiches’ staat geen specifiek uur of plaats waar de discussie plaatsvond vermeld. Vermoedelijk was er een algemene regel waarbij het tijdstip en de plaats bij de studenten en de geïnteresseerden reeds gekend was. Daaronder was er een grote titel die aangaf waarover de te verdedigen thesis in kwestie handelde. Onder de titel is er een korte samenvatting te lezen van de thesis en onderaan staat dan een kort besluit. Helemaal onderaan het thesisblad, vaak gescheiden door een volle lijn of specifieke typografie, stond de naam van de student (de *defendens*, de thesisverdediger), de plaats waar hij vandaan kwam en de faculteit waar hij studeerde. Daaronder staat meestal de drukker vermeld. Soms vermelden de thesisbladen de verschillende promotoren, maar dit is niet het geval bij de Leuvense exemplaren. De meeste thesisbladen binnen het bronnenbestand zijn versierd met eenvoudige kaders opgebouwd uit aaneengezette typografische ornamenten. Er zijn enkele uitzonderingen, vooral uit het begin van de zeventiende eeuw. Geen enkel document uit Leuven heeft rijk versierde gravures.⁵⁹

⁵⁹ Voor meer informatie over de vormgeving en opbouw van het thesisblad, zie hiervoor: APPUHN-RADTKE, ‘Thesenblatt’, 540-547.

Afbeelding 4: Leuvens thesisblad, gedrukt door Fredericus Lipsius in 1685. *Lovanii 16. februarii. anno 1685. Theses theologicæ de personis pro quibus orandum, orationis loco, orantium situ &c. [...] Defendet Hippolytus Nut Tornacensis. In collegio maiori., Leuven, Fredericus Lipsius, 1685 (BRES Magazijn CaaTHT9001).*

3.3 Thesishladen bewaard in het Rijksarchief

De eerste belangrijke bewaarplaats van thesishladen is het Leuvense Rijksarchief. De hoofdtaak van het Rijksarchief bestaat erin om overheidsarchieven te bewaren. Zo zijn er in het Leuvense Rijksarchief diverse onderdelen, zoals gemeentearchief, notarisarchief, parochiearchief, maar ook middeleeuwse en vroegmoderne archieven uit de provincie Vlaams-Brabant aanwezig.⁶⁰ Enkele unieke en privé-archieven zijn bewaard in deze instelling. Daaronder bevindt zich het archief van de ‘Oude Universiteit Leuven’.⁶¹ Dit is één van de topstukken van het Leuvense Rijksarchief waarin waardevolle documenten over de werking van de universiteit bewaard zijn.

In dit archief zijn er ook heel wat thesishladen terug te vinden. De inventaris van Henri De Vocht was een belangrijk hulpmiddel hiervoor.⁶² Uit dit inventaris was het aanvankelijk niet duidelijk op te maken in welke nummers de thesishladen geïnterpreteerd waren. Na enig speurwerk blijken de thesishladen ingedeeld bij de nummers die handelden over het pedelschap en de *disputationes*. Vermoedelijk zijn deze documenten in de vergetelheid geraakt en zijn ze door diverse omstandigheden tussen andere documenten in het archief van de Oude Universiteit Leuven beland. Er zijn thesishladen terug te vinden op de meest onwaarschijnlijke plaatsen: tussen de matrikels (inschrijvingsregisters) bevinden zich bijvoorbeeld stukjes van thesishladen! Vermoedelijk gebruikte de secretaris van de academie deze als een soort bladwijzer. Ook staan er op de meeste thesishladen notities en verwijzingen. De ‘affiche’ werd wellicht dikwijls gebruikt als kladblad of om extra notities op te schrijven en daardoor zijn deze bij het vormen van het archief toevallig tussen de andere documenten geraakt. Dit vertelt iets over hoe de vroegmoderne mens met dit soort drukwerk omging, zij beschouwden dit eenmaal na gebruik als kladblad. Bij het inventariseren heeft De Vocht geprobeerd alle thesishladen te verzamelen en heeft ze in diverse omslagen bijeengebracht. Dit vergemakkelijkt het speurwerk naar deze thesishladen maar zo zijn ze wel uit hun context gehaald waardoor het nu onmogelijk is om te achterhalen in welke context de thesishladen zich oorspronkelijk bevonden.

Een eerste besluit is dat het grootste aantal thesishladen voornamelijk uit de achttiende eeuw komt. Van de zestiende en zeventiende eeuw is er heel wat minder beschikbaar. De collectie uit de zeventiende eeuw is hierbij wel beter vertegenwoordigd dan die uit de zestiende

⁶⁰ *Rijksarchief in België, ons collectief geheugen: Het Rijksarchief te Leuven*, 2018 (<http://www.arch.be/index.php?l=nl&m=praktische-info&r=onze-leeszalen&d=leuven#archives-conservees>). Geraadpleegd op 15 maart 2018.

⁶¹ *Rijksarchief in België, ons collectief geheugen: Het Rijksarchief te Leuven*, 2018 (<http://www.arch.be/index.php?l=nl&m=praktische-info&r=onze-leeszalen&d=leuven#archives-conservees>). Geraadpleegd op 15 maart 2018.

⁶² H., DE VOCHT, *Inventaire des archives de l'université de Louvain 1426-1797*, Brussel, 1979.

eeuw. Wat ook logisch is, de achttiende eeuw is een stuk recenter, waardoor de kans op bewaring een stuk groter was dan in de zestiende en zeventiende eeuw. Dit is deels te verklaren door de oprichting van de academische drukkerij in 1759. Dit was de belangrijkste verandering voor de organisatie van het Leuvense drukwerk en had ingrijpende gevolgen voor de universiteitsdrukkers.⁶³ Vanaf dan was de universiteit zelf verantwoordelijk voor het drukken van het thesisblad, waardoor het eigenlijk niet zo verwonderlijk is dat er veel meer thesisbladen van de achttiende eeuw terug te vinden zijn in het universiteitsarchief. Er zijn geen bronnen die dit bevestigen, maar vermoedelijk bewaarde de academie van ieder gedrukt thesisblad minstens één exemplaar en klasseerde ze deze in hun eigen archief. Van de achttiende eeuw zijn er in het Rijksarchief 153 thesisbladen teruggevonden, terwijl van de zestiende en zeventiende eeuw heel wat minder beschikbaar zijn, respectievelijk 28 en 78 thesisbladen.⁶⁴ Deze zijn echter niet allemaal in goede staat. Van alle bladen zijn er 33 exemplaren half of deels bewaard. Vooral die uit de achttiende eeuw zijn in slechte staat. Vermoedelijk omdat de mens uit die tijd na verloop van tijd het thesisblad geen uitzonderlijk drukwerk meer vond en ze maar licht omgingen met dit eenvoudig drukwerk met als gevolg dat er veel beschadigingen aangebracht zijn.

3.4 Thesisbladen bewaard in Bijzondere Collecties van de Universiteitsbibliotheek

Voor de thesisbladen die bewaard zijn in de Universiteitsbibliotheek geldt min of meer hetzelfde verhaal. Alle bladen die zich in deze collectie bevinden zijn via diverse wegen in de Universiteitsbibliotheek terecht gekomen. Het grootste deel van de collectie is door aankopen en schenkingen verworven. Voor de periode 1500-1850 zijn er maar liefst 3671 exemplaren bewaard volgens de bibliotheekcatalogus Limo.⁶⁵ Opnieuw is de achttiende eeuw hier is oververtegenwoordigd, 3209 thesisbladen dateren uit deze periode. Terwijl voor de zestiende en zeventiende eeuw respectievelijk 4 en 394 exemplaren beschikbaar zijn in deze instelling.

⁶³ J., ROEGIERS, 'De reglementering van het boekbedrijf aan de oude universiteit Leuven', *Liber amicorum H.D.L. Vervliet, Het oude en het nieuwe boek*, 75-88. 84.

⁶⁴ Eigen onderzoek.

⁶⁵ 'Theses universitatis Lovaniensis 1500-1850', *Limo KuLeuven*, 2018 ([http://limo.libis.be/primo_library/libweb/action/search.do?ct=facet&fctN=facet_searchcreationdate&fctV=%5b1500+TO+1850%5d&rftGrp=1&rftGrpCounter=1&rftGrp=1&fn=search&indx=1&dsnt=0&scps=scope%3A\(SCOPE_773\)%2Cscope%3A\(KUL\)%2C\(scope%3A\(lirias\)%20OR%20scope%3A\(LIRIAS\)\)%2Cscope%3A\(EBL\)%2Cscope%3A\(ODIS\)%2Cscope%3A\(32LIBIS_ALMA_DS_P\)%2Cprimo_central_multiple_fe&tb=t&m ode=Basic&vid=KULeuven&ct=search&srt=rank&tab=all_content_tab&dum=true&vl\(freeText0\)=Theses%20universitatis%20Lovaniensis&dstmp=1521107899883](http://limo.libis.be/primo_library/libweb/action/search.do?ct=facet&fctN=facet_searchcreationdate&fctV=%5b1500+TO+1850%5d&rftGrp=1&rftGrpCounter=1&rftGrp=1&fn=search&indx=1&dsnt=0&scps=scope%3A(SCOPE_773)%2Cscope%3A(KUL)%2C(scope%3A(lirias)%20OR%20scope%3A(LIRIAS))%2Cscope%3A(EBL)%2Cscope%3A(ODIS)%2Cscope%3A(32LIBIS_ALMA_DS_P)%2Cprimo_central_multiple_fe&tb=t&m ode=Basic&vid=KULeuven&ct=search&srt=rank&tab=all_content_tab&dum=true&vl(freeText0)=Theses%20universitatis%20Lovaniensis&dstmp=1521107899883)). Geraadpleegd op 15 maart 2018.

Na 1800 zijn er nog 64 exemplaren vermeld in deze catalogus. Deze thesisbladen zijn terug te vinden via deze catalogus op het trefwoord ‘Theses universitatis Lovaniensis’. Daardoor is het mogelijk om alle 3.671 gedrukte werken die gecatalogiseerd zijn als thesisblad van 1500 tot 1850 terug te vinden. Voor de periode 1600-1700 is het noodzakelijk om het jaartal te verfijnen tot 1600-1700. Dan verschijnen alle 394 exemplaren voor deze periode. Jan Grieten spreekt in een artikel over 5000 bewaarde thesisbladen in deze collectie. Dit is een overdreven schatting.⁶⁶ De oprichting van de academische drukkerij in 1759 speelt wellicht ook hier een rol in het feit dat er zoveel thesisbladen uit de achttiende eeuw bewaard gebleven zijn en voor de andere eeuwen veel minder.⁶⁷ Het is een feit dat deze catalogus zich voortdurend aanpast. Ondertussen zijn er wellicht opnieuw nieuwe thesisbladen verworven en ingegeven in de catalogus.

De universiteit probeert tot de dag van vandaag nog altijd elementen die behoren tot hun kerncollectie te verzamelen. Het gaat over handschriften, oude drukken, cursussen en portretten van wetenschappers verbonden aan de ‘Oude Universiteit Leuven’. Het verzamelen van thesisbladen behoort tot de kerntaken van de conservatoren van de Leuvense Bijzondere Collecties.⁶⁸ Via veilingen, bijvoorbeeld van veilinghuizen *The Romantic Agony* en *Henri Godts*, kopen de conservatoren deze thesisbladen in grote getale aan.⁶⁹ Via welke veilinghuizen de bibliotheek de bladen verwierf, is niet vermeld in de catalogus.⁷⁰ Opmerkelijk hierbij is dat deze boeken thesisbladen vaak in één pakket geveild worden en niet afzonderlijk per stuk. Zo zijn er enkele pakketten waarbij er wel honderd thesisbladen ineengebonden zijn in één enkel boek of katern. Dikwijls betreft het thesisbladen van één welbepaalde drukker. Zo zijn de thesisbladen van de Leuvense drukker Fredericus Lipsius samen met enkele exemplaren van de pedel-drukker Georgius Lipsius bijeengebonden in één boek.

De bibliotheekcatalogus Limo is een goed instrument maar moet gerelativeerd worden. Het zijn niet allemaal thesisbladen die opgenomen zijn in de lijst. Bij het onderzoek viel het op dat er ook gedrukte thesissen geklasseerd waren in Limo als thesisblad. Deze twee zijn niet hetzelfde, maar de verwarring is te begrijpen. Het thesisblad gaat de *disputatio* vooraf en is bedoeld om promotie te maken voor het dispuut van de student. Een thesis is een volledige gedrukte uitgave en uitgewerkte versie van het onderzoek van de student in kwestie. Bijgevolg zijn dit geen thesisbladen. Voor de zeventiende eeuw zijn een zestiental thesissen ingegeven als

⁶⁶ J., GRIETEN, ‘De thesisbladen van de oude universiteit’, *Ex officina*, 27 (2014), 2-3

⁶⁷ ROEGIERS, ‘De reglementering van het boekbedrijf aan de oude universiteit Leuven’, 84.

⁶⁸ Met dank aan Katrien Smeyers, conservator van de Bibliotheken Bijzondere Collecties voor deze informatie.

⁶⁹ Deze twee veilingen fuseren samen in 2018 tot ‘Arenberg Auctions’.

⁷⁰ Met dank aan Katrien Smeyers, conservator van de Bibliotheken Bijzondere Collecties voor deze informatie.

thesisblad. Bij het opstellen van een zelfgemaakte databank en het verwerken van de informatie is hier rekening mee gehouden. Voor de overige periodes (zowel zestiende als achttiende eeuw) zijn er wellicht ook foutjes ingeslopen bij het catalogiseren.

Opvallend is dat bij de documenten uit de zeventiende eeuw de meerderheid uit de tweede helft van deze eeuw dateert, terwijl in het Rijksarchief er meer exemplaren dateren uit de eerste helft van de zeventiende eeuw. Het overgrote deel van de bladen uit de eerste helft van de zeventiende eeuw in het Rijksarchief zijn gedrukt door Gerardus Rivius (35) en Joannes Masius (12). In de universiteitsbibliotheek is er niets terug te vinden van deze drukkers. Omgekeerd is ook het geval. Zo zijn er documenten van drukkers die bewaard worden in de universiteitsbibliotheek en niet in het Rijksarchief, zoals bijvoorbeeld Judocus de Paep. De kwaliteit van de thesisbladen is enorm verschillend, zowel op typografisch vlak als het bewaaruitend. Er zijn exemplaren die typografisch van twijfelachtige kwaliteit zijn. De inkt van de tekst is helemaal uitgelopen, of de omkadering van het thesisblad is scheef gedrukt.⁷¹ Er zijn afdrukken die van mooie drukkwaliteit zijn, maar waarvan de bewaring bedenkelijk is geweest.

3.5 Thesisbladen bewaard in de *Bibliothèque nationale de France* in Parijs

In de nationale bibliotheek van Frankrijk in Parijs is er een verzamelband aanwezig met vooral zestiende-eeuwse thesisbladen, allen gedrukt in Leuven. Deze collectie is recent ontdekt en Malcolm Walsby bespreekt dit in een artikel: 'Cheap print and the Academic Market: Printing of dissertations in sixteenth century Louvain'.⁷² Het gaat over 226 theologische bladen uit het einde van de zestiende eeuw, meer specifiek van de periode 1577-1588. Opvallend is dat deze thesisbladen bijeengebonden zijn in één boek. Een professor, archivaris of drukker heeft al deze thesisbladen bijgehouden en samen laten binden. Het kan interessant zijn om een vergelijking te maken tussen de zestiende-eeuwse collectie bewaard in Parijs en de zeventiende-eeuwse collecties in Leuven.⁷³

⁷¹ Zoals bijvoorbeeld: *Lovanii 19. julii. anno 1686. Theses theologicae de vitio contra naturam. [...] Defendit. Guilielmus Geeten Echtensis. In collegio majori.*, Leuven, Judocus de Paep, 1686 (BRES Magazijn CaaTHT9001). En *Lovanii 31. maii. anno 1686. Theses theologicae. De ebrietate. [...] Defendit. Jacobus Rivet Visetensis. In collegio majori.*, Leuven, Judocus de Paep, 1686 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

⁷² WALSBY, 'Cheap print and the Academic Market: Printing of dissertations in sixteenth century Louvain', 355-375.

⁷³ Met dank aan de bibliothecaris van de *Bibliothèque nationale de France* voor de informatie.

4. Mogelijkheden en problemen bij een onderzoek naar Leuvense thesisbladen

Voorgaand overzicht toont aan dat de bewaring van het thesisblad problematisch is en dat de bijhorende statistische resultaten een vertekend beeld kunnen opleveren. De inleiding beschreef reeds hoe het komt dat dit drukwerk sporadisch bewaard bleef. Het volgende deel zal zich toespitsen op de Leuvense casus en de mogelijke valkuilen bekijken die kunnen optreden bij het onderzoeken. Via toevallige omstandigheden kan het zijn dat er meer thesisbladen van een welbepaalde drukker in het archief of in de bibliotheek terechtgekomen zijn. Het was niet de bedoeling om het thesisblad lange tijd te bewaren. Anderzijds valt het op dat thesisbladen van sommige drukkers wel bijeengebonden bewaard gebleven zijn.⁷⁴

Mischien zijn de thesisbladen van een bepaalde drukker bewust vernietigd geweest, of heeft hij gewoon veel minder exemplaren gedrukt? Enige voorzichtigheid bij mogelijke conclusies is dus aangewezen. Zoals eerder gemeld valt er op dat de collectie in het Rijksarchief vooral de periode 1600-1650 omvat en die van de Bijzondere Collecties de periode 1650-1700. De verklaring hiervoor is niet helemaal duidelijk. Wel was het zo dat van Gerardus Rivius, Georgius en Fredericus Lipsius, die pedel waren aan de theologische faculteit, de meeste thesisbladen bewaard zijn. Doordat ze als pedel en secretaris aan de universiteit verbonden waren, lijkt het ook logisch dat, omdat ze dagelijks in contact kwamen met de universiteit, meer oude drukken van deze ‘pedel-drukkers’ bewaard gebleven zijn in diverse archieven. Dat verklaart echter niet waarom Judocus de Paep, die geen officiële pedel was, zoveel thesisbladen liet drukken die bewaard gebleven zijn. Misschien heeft familie van deze drukkers ze bijgehouden en zijn ze daardoor in grote getale in de ene of andere collectie terechtgekomen.

5. Ander gebruikt bronnenmateriaal

Een tweede, naast de bewaarde thesisbladen, belangrijke bron zijn een aantal andere documenten bewaard in het fonds ‘Oude Universiteit Leuven’. Een goed instrument om dit deelarchief, dat zich in het Leuvense Rijksarchief bevindt, te doorgronden is opnieuw de inventaris van Henri De Vocht. De Vocht heeft baanbrekend werk geleverd want hij slaagde erin om een overzichtelijk inventaris te maken van alle archiefdocumenten die ooit tot de Leuvense universiteit hebben behoord. Dit was een monnikenwerk aangezien dit archief een

⁷⁴ Dit kwam niet enkel in Leuven voor. De abdij van Zevenkerken bewaart gedrukte thesisbladen van de universiteit van Dowai, eveneens bijeengebonden in een bundel.

woelige geschiedenis kende en de documenten via zeer diverse omwegen in het Rijksarchief zijn beland. De Vocht heeft de verschillende collecties bijeengebracht onder de noemer ‘Oude Universiteit Leuven: 1426-1797’. Hij heeft daarbij niet altijd rekening gehouden met het bestemmingsbeginsel en daardoor zijn diverse collecties met elkaar vermengd geraakt. Verder zou het verkeerd zijn om het archief van de universiteit te zien als één geheel. De universiteit was geen sterk gecentraliseerde instelling, maar een geheel van verschillende afdelingen en faculteiten waardoor het archief van ieder onderdeel anders georganiseerd was. De Vocht bracht de verschillende archieven samen waarbij hij documenten samenbracht in een nieuwe collectie. Voor dit onderzoek was dit echter geen nadeel: De Vocht bracht bijvoorbeeld alles over drukkers, het pedelschap en thesisbladen van diverse collecties onder in één nieuw dossier. Daardoor is het nu wel onmogelijk om nog te achterhalen in welke context de thesisbladen zich oorspronkelijk bevonden.

Uit dit archief zijn de bronnen over het thesisblad, de drukkerswereld en het pedelschap het meest relevant. Deze heb ik nauwkeurig bestudeerd. Bij de zoektocht tussen de archiefdocumenten bevonden zich heel wat thesisbladen, die niet ingegeven en beschreven zijn in de inventaris van De Vocht en bijgevolg ‘toevallig’ zijn ontdekt. Vermoedelijk heeft een archivaris deze thesisbladen verzameld en ze bij de documenten over de drukkerswereld in Leuven toegevoegd omdat hij besloot dat ze in die collectie het best pasten. De andere archiefdocumenten handelen vooral over reglementen over het drukken en het verspreiden van thesisbladen. Bepaalde stukken gaan over het verloop van de Disputatio, anderen vertellen iets over het drukproces. Er zijn documenten die spreken over de inhoud van de thesisbladen en censuur. Tussen deze papieren bevinden zich ook thesisbladen die vermoedelijk als bewijsstukken dienden, vaak een soort kladversie, handgeschreven en in het Latijn, soms in het vroegmodern Nederlands. Andere archiefnummers hebben betrekking op het pedelschap. Tussen deze stukken bevinden zich enkele persoonlijke documenten over de pedel-drukker Georgius Lipsius. Deze zijn voor het onderzoek en meer specifiek voor de casestudie in het laatste hoofdstuk een belangrijke bron. De laatste stukken zijn vrij algemeen en bieden enkel achtergrondinformatie. Deze werden onderzocht maar boden weinig tot geen relevante informatie.

Naast de gedrukte thesisbladen en de bronnen in het Rijksarchief, is de productie van de Leuvense drukkers zelf een belangrijke bron. Ze is essentieel om te weten welke de plaats van thesisbladen is geweest binnen het uitgeversfonds van deze drukkers. Hierbij is gebruik gemaakt van de Short Title Catalogus Vlaanderen (STCV). De STCV is een relevante databank omdat het onder meer handgedrukte boeken verzamelt van hoofdzakelijk de zeventiende eeuw

in het Vlaamse gewest. Daarnaast probeert de STCV ook drukwerk te inventariseren van andere periodes, de zeventiende eeuw blijft echter het meest uitgebreid. Uiteraard heeft de STCV nog niet alle gegevens van alle zeventiende-eeuwse drukwerk verwerkt. Zo zijn veel collecties uit België reeds ingegeven, maar de collectie van de Koninklijke Bibliotheek van België in Brussel bijvoorbeeld niet, een toch niet onbelangrijke verzameling. Dit zorgt voor een grote lacune in deze databank. Tussen de grote collectie drukwerk in Brussel kunnen immers ook thesissen aanwezig zijn, maar daar hebben de onderzoekers voorlopig nog geen zicht op. De website van de STCV toont een overzicht van welke collecties reeds verwerkt zijn en welke ze nog moeten verwerken. De drukken zelf zijn niet in detail bekeken, maar de belangrijkste informatie werd wel voor dit onderzoek gebruikt.

Een laatste interessante bronnenverzameling bevindt zich in het archief van de Raad van Brabant en van de Geheime Raad. Deze zijn toegankelijk via een aantal inventarissen waarvan die van Micheline Soenen de belangrijkste is met betrekking tot de Leuvense drukkers.⁷⁵ Deze raden kenden drukkersoctrooien toe en processen over Leuvense drukkers werden door ook door deze instellingen behandeld. Over dit onderwerp zijn reeds verschillende artikels geschreven, waardoor deze masterproef niet dieper zal ingaan op de procedure en de voorwaarden voor het toekennen van drukkersoctrooien.

Deze studie maakt vooral gebruik van het uitstekende boek van Pierre Delsaert: *Suam quisque Bibliothecam, Boekhandel en particulier boekenbezit aan de oude Leuvense universiteit, 16e-18e eeuw*.⁷⁶ Dit naslagwerk bevat een lijst van Leuvense drukkers, boekbinders en boekverkopers uit de zestiende tot de achttiende eeuw. Bij sommige drukkers staat vermeld wanneer ze de goedkeuring verkregen hebben van de universiteit om te mogen drukken. Ook de toekenningen door de Raad van Brabant en de Geheime Raad zijn bij sommige drukkers opgenomen. Van iedere drukker is een profiel opgesteld waarvan de octrooien deel uitmaken.

Een interessante vaststelling is dat de meeste documenten en bronnen handelen over de zestiende en achttiende eeuw. De zeventiende eeuw en vooral de periode 1620-1670 in Leuven komt nauwelijks aan bod. Het is voorlopig nog onduidelijk waarom van deze periode weinig is

⁷⁵ M., SOENEN, *Inventaire analytique des documents relatifs à l'impression et au commerce des livres (1546 - 1702) contenus dans les cartons 1276 à 1280 du conseil privé espagnol*, Brussel, 1983. En M., SOENEN, *Inventaire analytique des consultations du Conseil des finances (Département du commerce et des douanes, 1715-1794)*, Brussel, 2001.

⁷⁶ DELSAERT, *Suam quisque Bibliothecam, Boekhandel en particulier boekenbezit aan de oude Leuvense universiteit, 16e-18e eeuw*, Leuven, 2001

gekend. Vermoedelijk is er beperkt bronnenmateriaal uit die tijd overgebleven. De *Inventaire analytique* van Micheline Soenen vermeldt weinig over de Leuvense drukkers uit die periode.

Het onderzoek naar de sociaal-economische rol van zeventiende-eeuwse thesisbladen voor zowel drukkers als de universiteit is nog grotendeels onontgonnen terrein. Er is een groot gedrukt bronnencorpus beschikbaar, namelijk 469 éénbladdrukken. Afgeleide documenten zoals notulen, brieven en reglementen kunnen een goed inzicht geven in de verhouding tussen de drukkers, de universiteit en de rol die het pedelschap daarin speelt. Door de verscheidenheid aan bronnen zijn er verschillende onderzoekspistes mogelijk. Hierbij is de combinatie van gedrukte en archivalische bronnen de sterkte van dit onderzoek. Aan het drukken van een thesisblad gaat een heel proces vooraf en wat af te leiden is uit archivalische documenten. De gedrukte thesisbladen zijn enkel het eindresultaat en geven niet de volledige werking van een drukkerij of universitair onderwijssysteem weer. Door gedrukte en archivalische bronnen met elkaar te verbinden is het mogelijk om een volledig beeld van het drukproces en de tot stand koming van het thesisblad te achterhalen.

6. Status quaestionis en historiografie van het thesisblad

6.1 Thesisbladen aan verschillende Europese universiteiten

Vooraf thesisbladen gedrukt in Duitstalige universiteitssteden zoals Bazel, Bamberg en Keulen zijn al grondig bestudeerd.⁷⁷ Opvallend is dat deze studies zich vooral focussen op specifiek één universiteit of faculteit. Op dit vlak staan de Duitstalige gebieden dus voorop. Een mogelijke verklaring is dat er meer thesisbladen bewaard zijn van deze gebieden dan in Frankrijk en Spanje. Er is een uitgebreid werk van Isabel Heitjan over het belang van de boekdrukkunst voor de universiteit van Keulen.⁷⁸ In dit Duitstalige artikel neemt Heitjan zowel de drukkers als het drukwerk onder de loep en duidt ze aan welke reglementen

⁷⁷ Voorbeelden van artikels zijn hierbij: B., SCHEMMEL en W., SEITZ, *Die Graphischen Thesen- und Promotionsblätter in Bamberg*, Wiesbaden, 2001. 107-134; I., HEITJAN, 'Die Stellung der Buchgewerbetreibenden in der Stadt Köln und zu ihrer Universität (15. Bis 18. Jahrhundert)', *Archiv für Geschichte des Buchwesens*, 11 (1971), 1129-1358.; LIMBACH, 'Advertising Medical studies in Sixteenth century Basel: Function and use of Academic Disputations', 376-398.; R., KIRWAN, 'Function in form: single-sheet items and the utility of cheap print in the early modern German University', in A., PETTEGREE, (red.), *Broadsheets, single-sheet publishing in the first age of print*, Boston, 2017, 337-354.; S.J., SZILAS, 'Schule, Bildung, Theater', *Archivum Historium Societatis Iesu*, 61 (1992), 211-234.

Dit is uiteraard maar een kleine selectie van wat er uitgegeven is aan artikels over thesisbladen gedrukt aan Duitse universiteitssteden.

⁷⁸ HEITJAN, 'Die Stellung der Buchgewerbetreibenden in der Stadt Köln und zu ihrer Universität', 1129-1358.

universiteitsdrukkers moeten voldoen. Ook het thesisblad komt in dit artikel over universiteitsdrukkers kort aan bod. Een ander interessant artikel dat betrekking heeft tot de Duitstalige universiteiten is van Richard Kirwan uit de bundel *Broadsheets* van Andrew Pettegree.⁷⁹ In dit artikel toont Kirwan aan dat efemeer drukwerk een grote rol speelt aan de universiteit. Het belang van de drukkers aan diverse Duitse universiteitssteden zoals Ingolstadt, Königsberg, Würzburg, Leipzig, Rinteln en vele andere komt aan bod. Kirwan haalt het thesisblad kort aan als voorbeeld van de problematische bewaring van dit soort drukwerk. Genoemde artikels handelen niet exclusief over thesisbladen, maar bespreken het belang van efemeer drukwerk en de rol van de universiteitsdrukker. Dit zijn aspecten die ook in deze studie aan bod komen.

Voor het Duitstalige gebied is er wel één artikel dat exclusief handelt over thesisbladen. Het artikel van Saskia Limbach is dan ook een belangrijke inspiratiebron. In haar werkstuk 'Advertising Medical studies in Sixteenth century Basel: Function and use of Academic Disputations' komen alle belangrijke aspecten die deze masterproef wil belichten naar voor.⁸⁰ Limbach heeft oog voor het belang van thesisbladen binnen de universiteit van Bazel en de *disputationes*. Eerst schets ze kort de werking van de Bazelse universiteit en de rol van de boekdrukkunst daarin. Vervolgens komt een vrij volledige analyse van de productie van het thesisblad en het belang van sommige drukkers hierin.

De laatste jaren zijn verschillende studies gemaakt over Franse thesisbladen waarvan het werk van Véronique Meyer de belangrijkste is.⁸¹ Meyer schreef diverse publicaties over thesisbladen in Parijs en Frankrijk.⁸² Deze gaan vooral dieper in op het artistieke aspect ervan. Diverse delen uit het boek van Meyer zijn echter zeker van toepassing op deze masterproef. Eerst gaat de historica dieper in op de rol van het thesisblad binnen het universitair curriculum, met toelichting bij de diverse faculteiten, met vermelding welke actoren er verantwoordelijk zijn voor de productie van het thesisblad.⁸³ Vervolgens zijn er grote delen die niet van toepassing zijn. Het werk van Meyer geeft vooral grote inzichten in de bijdrage van de graveurs en schilders die verantwoordelijk waren voor de grafische vormgeving van thesisbladen. Zo werden schilders zoals Charles Le Brun ingeschakeld om de 'affiches' vorm te geven. Het derde

⁷⁹ KIRWAN, 'Functions in Form: single-sheet items and the utility of cheap print in the Early Modern German University', 337-354.

⁸⁰ LIMBACH, 'Advertising Medical studies in Sixteenth century Basel: Function and use of Academic Disputations', 376-398.

⁸¹ MEYER, *Pour la plus grande gloire du roi, Louis XIV en thèses*.

⁸² V., MEYER, *L'illustration des thèses à Paris dans la seconde moitié du XVIIe siècle Peintres-graveurs-éditeurs*, Parijs, 2002.; V., MEYER, 'Catalogue de thèses illustrées in-folio soutenues aux XVIIe et XVIIIe siècles par des bordelais', *Revue française d'histoire du livre*, 60 (1991), 201-265.

⁸³ MEYER, *Pour la plus grande gloire du roi, Louis XIV en thèses*, 19-26.

deel gaat dan weer dieper in op hoe Lodewijk XIV wordt voorgesteld op deze affiches. Er is aandacht voor diverse allegorische taferelen, zijn portret en de (oorlogs)situaties van de vorst. Deze aspecten zijn niet van toepassing op dit onderzoek. Aan de drukkers, de procedure, de rol van de universiteit en de prijs waaraan drukkers thesisbladen produceerden, besteedt de studie van Meyer geen aandacht. Er zijn wel een vijftal bladzijden waarin ze het drukkersproces beschrijft, maar dit is niet relevant.⁸⁴

Voor Groot-Brittannië is het opvallend dat er geen studies over thesisbladen geschreven zijn. Dit komt volgens Malcom Walsby omdat er geen thesisbladen bewaard zijn gebleven.⁸⁵ Volgens hem zijn vooral thesisbladen bewaard gebleven in de Lage Landen en aan Duitse universiteiten. Walsby heeft recent enkele studies geschreven over het thesisblad. In zijn boek *The printed book in Brittany, 1484-1600* komt hij tot de conclusie dat ook de overlevering van thesisbladen in Frankrijk vrij schaars is.⁸⁶ Zo is er bijvoorbeeld wel weet van gedrukte thesisbladen aan de universiteit van Toulouse, maar er zijn geen exemplaren die de tand des tijds hebben doorstaan.⁸⁷ Hetzelfde gebeurde aan de universiteiten van Nantes en Rennes.⁸⁸ De Franse steden waar de meeste thesisbladen bewaard gebleven zijn Lyon en Parijs. Dit is niet verrassend aangezien deze twee de grootste Franse drukkerscentra waren. Aan de universiteit van Dowaaï zijn er ook thesisbladen overgeleverd, maar Dowaaï kan niet gerekend worden tot Frankrijk, aangezien het een stad was in Waals-Vlaanderen (het Franstalige deel van het graafschap Vlaanderen) dat toen deel uitmaakte van de Zuidelijke Nederlanden.

Voor Noord-Italiaanse en Scandinavische steden is er wel sprake van bewaarde thesisbladen, maar deze zijn nog niet onderworpen geweest aan een grondige studie.⁸⁹ Vaak bespreken studies enkel de grafische vormgeving. Hetzelfde geldt voor Spanje en Portugal, waar er zelfs geen thesisbladen gekend zijn. Opzoekingswerk heeft geen artikels of werken gevonden over thesisbladen op het Iberische schiereiland. Heeft dit te maken met het feit dat Spanje en Portugal de gewoonte van het houden van *disputationes* en het drukken van bijhorende thesisbladen niet ontwikkeld had aan de universiteit, of dat de boekdrukkunst nog niet zo vergevorderd was zoals in de Nederlanden? Waarschijnlijk betreft het een combinatie van beide. Het drukwerk in Spanje en Portugal was van lagere kwaliteit dan in de Nederlanden. Spanjaarden lieten daarom veel boeken en andere (liturgische) werken produceren in de

⁸⁴ MEYER, *Pour la plus grande gloire du roi, Louis XIV en thèses*, 153-155.

⁸⁵ M., WALSBY, *The Printed book in Brittany, 1484-1600*, Leiden, 2011, 123.

⁸⁶ WALSBY, *The Printed book in Brittany, 1484-1600*, 120.

⁸⁷ WALSBY, *The Printed book in Brittany, 1484-1600*, 120.

⁸⁸ WALSBY, *The Printed book in Brittany, 1484-1600*, 123.

⁸⁹ APPUHN-RADTKE, 'Thesenblatt', 540.

Nederlanden en lieten deze dan naar Spanje en Portugal overbrengen. Omdat de drukkunst in Spanje niet zo ontwikkeld was, ontstond minder de gewoonte om voor de universiteit exclusief drukwerk te maken dan in Spaans-Nederlandse Universiteiten.⁹⁰

Over thesisbladen aan universiteiten buiten Europa is voorlopig nog niets gekend. Vermoedelijk moeten er wel exemplaren bestaan in collecties van de universiteiten in Latijns-Amerika of Azië. Aangezien er op het Iberisch schiereiland weinig tot niets bestaat over het thesisblad, dan zal dit relatie-gewijs ook gelden voor de Spaanse en Portugese kolonies in de zeventiende eeuw. Er was nochtans een groot aanbod aan universiteiten in Latijns-Amerika. Zo waren de belangrijkste universiteiten in Mexico-Stad, Lima en Santo Domingo. Andere universiteiten bevonden zich in Cordoba, Santiago, Quito en Guatemala-stad.⁹¹ De Spaanse kroon stichtte deze instellingen voornamelijk om geestelijken op het Spaans-Amerikaanse continent op te leiden. Het onderwijs bestond vooral uit theologie en filosofie.⁹² Rechten en geneeskunde werden nauwelijks aangeboden. Aangezien er in Leuven veel thesisbladen gedrukt zijn met een theologische inhoud, zou het logisch zijn om te verwachten dat dit ook aan deze universiteiten het geval was omdat de inhoud van de lessen vaak een theologische inhoud kenden. Toch blijkt dit niet zo te zijn.

Walsby geeft in zijn boek uit 2011 aan dat thesisbladen vooral gedrukt werden in Protestantse gebieden.⁹³ Zo zouden er in Kopenhagen en het Duitse gebied massaal thesisbladen gemaakt zijn en evolueerde het daar tot een gewoonte aan de universiteit. Dit zou verklaren waarom Frankrijk, bijvoorbeeld Parijs en Lyon, dat sterk katholiek was veel minder thesisbladen drukte dan de protestantse gebieden.⁹⁴ Het besluit van Walsby kan echter weerlegd worden met enkele eigen kanttekeningen. De officiële godsdienst in Groot-Brittannië was in deze periode het Anglicanisme - een strekking binnen het Protestantisme - en daar zijn er geen thesisbladen bewaard gebleven. Het belangrijkste tegenargument is wellicht de 'Katholieke' Universiteit van Leuven. Het grootste deel van de gedrukte thesisbladen handelen hier over theologie en waren deels gericht tegen de protestanten.

⁹⁰ W., THOMAS, 'Zuid-Nederlandse drukkers in Spanje en Spaans-Amerika', *Een wereld op papier, Zuid-Nederlandse boeken, prenten en kaarten in het Spaanse en Portugese wereldrijk (16^e-18^e eeuw)*, THOMAS, W. en STOLS, E., Leuven/Den Haag, 2009. 149-170.

⁹¹ W., THOMAS, *Precolumbiaanse en koloniale geschiedenis van Latijns-Amerika*, cursus, Katholieke Universiteit Leuven, onderzoekseenheid Geschiedenis, 109-110.; M., MENEGUS en E., GONZALES, *Historia de las universidades en Hispanoamérica*, Mexico-Stad, 1995.

⁹² THOMAS, *Precolumbiaanse en koloniale geschiedenis van Latijns-Amerika*, 2016. 111.

⁹³ WALSBY, *The Printed book in Brittany, 1484-1600*, 118-125.

⁹⁴ WALSBY, *The Printed book in Brittany, 1484-1600*, 120.

In een recenter artikel uit 2017 stelde Walsby dan ook zijn stelling bij.⁹⁵ In dit artikel vermeldt hij dat het concept ‘thesisblad’ zich snel ontwikkeld heeft in protestants Europa, maar dat enkele katholieke universiteiten dit efemeer drukwerk gebruikten als een belangrijk middel tegen de verspreiding van het protestantisme. Academici konden via discussies de ideeën van de reformatoren weerleggen en zo proberen ze de kop in te drukken.⁹⁶ Wel mag dit niet vereenvoudigd worden tot een strijd tussen het katholicisme en het protestantisme. Zo is het opmerkelijk dat in Frankrijk, een land dat sterk streed tegen het protestantisme, de universiteiten minder thesisbladen produceerden. Zo zijn er van de universiteit van de Sorbonne, de belangrijkste katholieke en theologische universiteit, of andere katholieke Franse universiteiten geen thesisbladen gekend.⁹⁷ Interessant hierbij is dat in de periode van de Calvinistische republieken in de Zuidelijke Nederlanden rond de jaren 1580 thesisbladen bleven verschijnen aan de universiteit. Een eerste reactie van de Calvinisten had immers kunnen zijn om deze gewoonte af te schaffen en publieke discussies te vermijden. Vermoedelijk zat de gewoonte diep echter ingebakken in het universitair onderwijssysteem en besloot de universiteit om ook onder het Calvinistische bewind deze traditie te behouden.

Uit vorige paragrafen blijkt dat Walsby reeds heel veel schreef over de rol van efemeer drukwerk en het thesisblad in Europa. Wel blijft zijn visie vrij algemeen en gaat Walsby in zijn studies nauwelijks dieper in op de rol van gedrukte thesisbladen binnen de universiteit en de drukkerswereld van de steden. Walsby suggereert veel, maar geeft geen nauwsluitende en diepgravende besluiten en laat veel ruimte over voor verdere interpretatie en onderzoek. Zoals in dit geval reeds aangetoond is met de ‘reformatiethese’ - dat er meer thesisbladen zouden zijn in protestantse gebieden – laat Walsby meermaal terloops vallen dat er thesisbladen zijn aan de Leuvense universiteit, maar hij doet er beperkt onderzoek naar.

Over thesisbladen gedrukt binnen de Leuvense universiteit zijn er nog geen grondige studies of publicaties gekend. Walsby vermeldt in zijn boek uit 2011 dat er recent veel thesisbladen ontdekt zijn binnen de universiteit, terwijl er voor deze datum maar één thesisblad gekend was.⁹⁸ Ondertussen is deze studie er in geslaagd om van de zeventiende eeuw toch een kleine 500 thesisbladen van de Leuvense universiteit bijeen te brengen. Het meest recente artikel waarin thesisbladen binnen de Leuvense universiteit aan bod komen is een uitgave van

⁹⁵ WALSBY, ‘Cheap print and the Academic Market: Printing of dissertations in sixteenth century Louvain’, 355-375.

⁹⁶ WALSBY, ‘Cheap print and the Academic Market: Printing of dissertations in sixteenth century Louvain’, 367-368.

⁹⁷ WALSBY, ‘Cheap print and the Academic Market: Printing of dissertations in sixteenth century Louvain’, 367.

⁹⁸ WALSBY, *The Printed book in Brittany, 1484-1600*, 121.

de al eerder vernoemde Malcolm Walsby.⁹⁹ Dit artikel geeft een algemeen overzicht over efemeer drukwerk aan de Leuvense universiteit en welke betekenis dit had voor de lokale drukkersmarkt. Daarnaast zijn er kleinere publicaties of vermeldingen in artikels. Een ander artikel over het zeventiende-eeuwse Leuvense thesisblad is van Gwendoline de Mûelenaere.¹⁰⁰ Zij spreekt over de rol van het thesisblad binnen het onderwijssysteem van de universiteit in de Zuidelijke Nederlanden. De focus ligt vooral op de gravures. Het gaat dus over Leuvense thesisbladen die rijk versierd zijn en opgedragen aan een welbepaalde patroon.

In zijn boek *The printed book in Brittany, 1484-1600* spreekt Walsby over het belang van de universiteit voor de boekdrukkunst en haalt aan dat het thesisblad onderdeel uitmaakte van het vele drukwerk bestemd voor de universiteit.¹⁰¹ Walsby schreef recent een artikel over goedkoop drukwerk bestemd voor tijdelijk gebruik in het zestiende-eeuwse Leuven: ‘Cheap print and the Academic Market: Printing of dissertations in sixteenth century Louvain’.¹⁰² In dit artikel uit 2017 spreekt hij over het belang van thesisbladen voor het boekenvak in Leuven. Ongetwijfeld zijn er echter nog veel thesisbladen uit de zestiende en zeventiende eeuw bewaard gebleven aan andere universiteiten in Europa. Studenten gebruikten deze thesisbladen om een hogere academische graad te behalen. Zodra ze daarin slaagden was dit soort drukwerk voor de instelling en de gewone particulier van geen belang meer. De student en familie bewaarde allicht minstens één exemplaar als herinnering, maar de meeste zijn in de loop der jaren verloren gegaan. Dit soort drukwerk is door het efemere karakter en de beperkte interesse nauwelijks ontsloten en gecatalogeerd geweest.¹⁰³

6.2 *Typografische en kunsthistorische aspecten van thesisbladen in de historiografie*

De meeste gekende artikels over thesisbladen gaan dus vooral dieper in op het artistieke aspect van het drukwerk. Sommige thesisbladen waren versierd met gravures van grote illustratoren om de aandacht van het publiek te trekken of als statussymbool. Vooral Gwendoline de Mûelenaere, onderzoekster aan de *Université catholique de Louvain*, schreef verschillende

⁹⁹ WALSBY, ‘Cheap print and the Academic Market: Printing of dissertations in sixteenth century Louvain’, 355-375.

¹⁰⁰ DE MÛELENAERE, ‘Disputatio and dedication, seventeenth-century thesis prints in the low countries’, 284-306.

¹⁰¹ WALSBY, *The Printed book in Brittany, 1484-1600*, 118-125.

¹⁰² WALSBY, ‘Cheap print and the Academic Market: Printing of dissertations in sixteenth century Louvain’, 355-375.

¹⁰³ PETTEGREE, *Brand Luther: 1517, Printing, and the making of the Reformation*, 75.

artikels over het iconografische en iconologische aspect van dit drukwerk.¹⁰⁴ Ook de thesisbladen aan de Duitse universiteiten zijn onderworpen aan een grondige typografische studie.¹⁰⁵ Véronique Meyer behandelt in haar onderzoek in Frankrijk thesisbladen waarop afbeeldingen van de vorst Lodewijk XIV staan.¹⁰⁶ Deze voorbeelden illustreren dat de economische- en sociale aspecten van het thesisblad onderbelicht bleven. Ieder artikel begint wel met een inleiding waarin de auteur kort de betekenis en de rol van het thesisblad aan de universiteit schetst, maar ze werken dit aspect nauwelijks uit. Daarom kan deze masterproef deels beschouwd worden als pioniersonderzoek. Het wil naast het belang van het thesisblad voor het universitaire leven, ook het economisch belang van dit efemeer drukwerk voor drukkers bestuderen. Wat betekende dit drukwerk voor de vroegmoderne Leuvense drukker? Speelde dit drukwerk een groot belang in zijn productie? Wat was de link tussen de drukker en de universiteit?

Waar Gwendoline de Mûelenaere, Véronique Meyer en andere monografieën en artikels de aandacht leggen op de versiering die sommige thesisbladen hebben, doet deze masterproef dit niet om de eenvoudige reden dat de Leuvense thesisbladen vaak niet zo weldadig versierd waren. De meeste thesisbladen kennen een eenvoudige typografische omkadering en een later hoofdstuk zal dit dan ook bespreken. Er zijn wel artistieke thesisbladen gekend voor Leuven, maar dit is beperkt en ze zijn niet bewaard in Leuvense archieven. Daarom dat deze niet opgenomen zijn in het bronnencorpus.

7. Status quaestionis over de Leuvense drukkers en de universiteit

Dit onderzoek maakte gebruik van vele studies over de Leuvense drukkers. De beste en meest volledige studie over vroegmoderne Leuvense drukkers is het reeds vermelde werk van Pierre Delsaerdt.¹⁰⁷ Dit werk is belangrijk voor dit onderzoek aangezien Pierre Delsaerdt alle drukkers, boekbinders en boekverkopers die actief waren in Leuven heeft bestudeerd en opgenomen in een lijst. Het betreft hier de periode 1425 tot 1797, vanaf de stichting van de universiteit tot de opheffing ervan. Het gaat over 77 pagina's met namen van drukkers en bijhorende

¹⁰⁴ DE MÛELENAERE, 'Disputatio and dedication, seventeenth-century thesis prints in the low countries', 284-306.; DE MÛELENAERE, 'Les theses illustrées dans les Pays-Bas méridionaux à l'époque moderne: enjeux esthétiques, scientifiques et politiques', 217-233.

¹⁰⁵ Bijvoorbeeld: SCHEMMELE en SEITZ, 'Die graphischen Thesen- und Promotionsblätter in Bamberg', 107-134.

¹⁰⁶ MEYER, *Pour la plus grande gloire du roi, Louis XIV en thèses*.

¹⁰⁷ DELSAERDT, P., *Suam quisque Bibliothecam*.

informatie.¹⁰⁸ In zijn studie probeert professor Delsaerdt een zo volledig mogelijke profiel van iedere drukker weer te geven. Hij vermeldt het als volgt: ‘ Voor zover mogelijk worden bij elk lemma het geboorte- en sterftejaar gegeven, de jaren van activiteiten en de uitgeoefende beroepen, het adres in Leuven, de familiale verwantschap met andere boekverkopers binnen of buiten de universiteitsstad, de verschillende fasen van de universitaire erkenning, de vermelding in de boeken van de receptores, bijkomende archivalische informatie en tenslotte bibliografische verwijzingen.’¹⁰⁹ Voor deze masterproef zijn vooral de figuren van Georgius Lipsius en Joannes Franciscus van Overbeke in de monografie van Delsaerdt van belang.

Twee andere werken die het vermelden waard zijn, zijn de boeken van Rouzet en Vincent. Deze vermelden ook heel wat drukkers in hun werk. Het werk van Anne Rouzet ‘*Dictionnaire des imprimeurs, libraires et éditeurs Belges des XVe et XVIe siècles*’ handelt over drukkers in de Zuidelijke Nederlanden in de vijftiende en de zestiende eeuw. Hoewel ze de zeventiende eeuw niet bespreekt, komen er toch enkele drukkers uit de zeventiende eeuw in haar werk.¹¹⁰ Hetzelfde geldt voor Jean Barthélemy Vincent.¹¹¹ In zijn werk bespreekt hij kort de geschiedenis van de boekdrukkunst in diverse steden in de Zuidelijke Nederlanden en geeft hij een korte biografie van alle drukkers in iedere stad. Dit is echter een verouderd werk en Vincent is niet altijd even accuraat in zijn beschrijvingen.

Over de drukkers afzonderlijk is er weinig andere informatie terug te vinden. Over de familie Lipsius is het meeste literatuur beschikbaar, vooral gebaseerd op het onderzoek van professor Delsaerdt. Vaak betreft het kleine lemma’s in nationale woordenboeken of artikels in Leuvense tijdschriften.¹¹² Er zijn enkele artikels geschreven over Bernardinus Masius, Petrus Zangrius en Judocus de Paep.¹¹³ Inhoudelijk geven deze weinig praktische informatie over hun drukkersbedrijf in Leuven.

¹⁰⁸ DELSAERDT, P., *Suam quisque Bibliothecam*, 351-428.

¹⁰⁹ DELSAERDT, P., *Suam quisque Bibliothecam*, 352.

¹¹⁰ A., ROUZET, *Dictionnaire des imprimeurs, libraires et éditeurs Belges des XVe et XVIe siècles*, Nieuwkoop, 1975.

¹¹¹ J.B., VINCENT, *Essai sur l’histoire de l’imprimerie en Belgique depuis le XVme jusqu’à la fin du XVIII siècle*, 1867, Brussel.

¹¹² P., DELSAERDT, ‘Georgius Lipsius’, *Nationaal biografisch woordenboek*, 16 (2002), 535-539.; P., DELSAERDT, ‘Distributie en consumptie van boeken in de zeventiende eeuw: de boekhouding van de Leuvense boekverkoper Georgius Lipsius (1608-1682)’, *Bijdragen tot de geschiedenis*, 81 (1998), 145-160.; P., DELSAERDT, ‘Puteanus acheteur de livres chez Georges Lipsius: un fragment’, *Humanistica Lovaniensia*, 49 (2000), 231-238. En P., DELSAERDT, *Catalogus librorum ex domibus mortuariis ... P. Clasenii i.u. doctoris et ... C. Bollii advocati, venalium in publica auctione die Lunae 18 febr. 1636 Lovanii, per Geor. Lipsium. Leuven: Georgius Lipsius, 1636*, Brussel, 2008.

¹¹³ Over de familie Masius is het volgende artikel terug te vinden: E., VAN EVEN, ‘les imprimeurs Maes’, *bibliophile belge*, 5 (1848), 381-383. Over Petrus Zangrius zijn de volgende artikels terug te vinden: F., CLAES, ‘De Leuvense drukkersfamilie De Zangere (16e-18e eeuw)’, *De Gulden Passer*, 70 (1992), 119-121.; F., CLAES, ‘Uit welk Tielt kwam de Leuvense drukker Peter de Zangere (1559-1610)?’, *de Leiegouw*, XXXV (1993), 83-85. En F., CLAES, ‘Zangere, Peter de’, *Nationaal Biografisch Woordenboek*, 15 (1996), 855-856. Over Judocus de

Naar twee specifieke drukkers uit het begin van de zeventiende eeuw is er onderzoek gedaan door masterstudenten aan de Katholieke Universiteit Leuven. Deze studenten schreven hun licentiaatsverhandeling in de academiejaren 1986-1987 en 1987-1988. Het onderzoek ging over de pedel-drukkers Gerardus Rivius en Aegidius Denique.¹¹⁴ Dit zijn twee licentiaatsverhandelingen met behandeling van interessante aspecten over de werking van de universiteit en het pedelschap. De ideeën die de masterstudenten gaven in hun licentiaatsverhandeling vormden een goeie inleiding over dit universitaire ambt. Deze werken waren een introductie in de wereld van de pedel die zijn ambt combineerde met het drukkerschap. Deze studie heeft de visies van beide verhandelingen kunnen staven met meer bronnenmateriaal en aangetoond dat het pedelschap een belangrijke rol speelt binnen de universiteit.

8. Methodologie

8.1 Afbakening in tijd en ruimte

Er is tot nu toe vrij weinig onderzoek gebeurd naar zowel het boekbedrijf als het universitair onderwijssysteem in de Leuvense zeventiende eeuw, ondanks dat er vrij veel bronnenmateriaal voorhanden is. Doordat Leuven een vrij kleine stad is in vergelijking met andere steden, is het mogelijk om aan de hand van het overgeleverde onderzoeksmateriaal een vrij volledig beeld te schetsen van de interactie tussen de Leuvense drukker en de universiteit, die van groot belang was voor zowel de stad als de boekproductie.

De evolutie in de zeventiende eeuw kenden niet alleen een grote invloed voor Europa maar ook in de stad Leuven. In deze eeuw waren zowel politieke, culturele als religieuze gebeurtenissen van groot belang en al deze ontwikkelingen oefenden grote invloed uit op de universiteiten. Deze lieten sterker hun sporen na in het universitair onderwijssysteem dan in de vijftiende en de zestiende eeuw, waar de ontwikkeling van het universitair systeem nog in zijn kinderschoenen stond. Dit is ook merkbaar in de ontwikkeling van het thesisblad. Daarom

Paep is het volgende, heel kort artikel terug te vinden: S., DE SCHEPPER, 'De Short Title Catalogus Vlaanderen (STCV) en de 'ontdekking' van de Leuvense drukker Judocus de Paep', *Ex officina, Nieuws uit de universiteitsbibliotheek*, 25 (2012), 2-3.

¹¹⁴ VAN DAELE, *Gerardus Rivius: drukker te Leuven & pedel aan de theologische faculteit*. En ROOVERS, *Aegidius Denique, drukker te Leuven en pedel van de Artesfaculteit, 1987-1988*.

behandelt dit onderzoek vooral de zeventiende eeuw in Leuven met af en toe verwijzingen naar de zestiende en achttiende eeuw.

8.2 Methode

Deze masterproef maakt gebruik van een enorm verscheiden bronnencorpus en ruim aantal secundaire literatuur. Door een combinatie van beide te gebruiken is het mogelijk om een sterker onderzoek naar voren te schuiven. Zowel alle thesisbladen als drukwerk van de gewone drukker zijn in een databank opgeslagen (daarover meer in de volgende paragraaf) en deze gegevens zijn op een kwantitatieve manier verwerkt. Door een statistische analyse te maken vallen enkele opmerkelijke zaken op. Door ander bronnenmateriaal en eventuele bestaande secundaire literatuur ernaast te leggen, is het mogelijk om een vollediger beeld te verkrijgen over de werking van het universitair systeem in de zeventiende eeuw. Hierbij wordt er gebruik gemaakt van statistische gegevens omdat deze duidelijk een beeld of evolutie aantonen en opmerkelijke zaken in het oog doen springen.

8.3 Databank

De basis waarop deze masterproef steunt is een zelfgemaakte databank. Aangezien er nog geen studie was gedaan naar het Leuvense thesisblad, heb ik alle gegevens verzameld over de beschikbare thesisbladen en deze verwerkt in een Access-databank. Bij het onderzoeken was dit een onmisbaar hulpmiddel. Ieder thesisblad werd afzonderlijk bekeken, bestudeerd en zoveel mogelijk informatie over deze éénbladdruk ingevoerd in de databank. Zo kreeg ieder thesisblad een uniek nummer. In de databank staat iedere volledige Latijnse titel, de drukker, het jaar en de datum waarop het thesisblad gedrukt is. Ook de naam van de student die de thesis liet drukken en de naam van zijn promotor zijn in de databank ingegeven. De naam van de faculteit en de eventuele patroon (aan wie de thesis is opgedragen) ontbreken niet. Als laatste zijn de typografische kenmerken van ieder blad afzonderlijk terug te vinden in deze gegevenslijst. Deze verzameling gegevens vormen de basis van dit onderzoek. Om zo een volledig mogelijk beeld te verwerven zijn niet alleen de zeventiende-eeuwse thesisbladen erin verwerkt. Thesisbladen uit de zestiende en de achttiende eeuw, van drukkers die ook in de zeventiende eeuw minstens één thesisblad gedrukt hebben, werden in een afzonderlijke databank opgenomen. Dit om fouten te vermijden. Stel dat we als afbakening enkel de

zeventiende eeuw zouden gebruiken, dan is er kans om verkeerde conclusies te trekken. Zo is het gemakkelijk om te stellen dat drukker X maar één thesisblad gedrukt zou hebben in de zeventiende eeuw, maar blijkt dat hij in de achttiende eeuw wel verantwoordelijk was voor het drukken van veel meer thesisbladen.

In dezelfde databank zijn de gegevens van iedere faculteit en drukker afzonderlijk ingegeven. Van iedere drukker werd zijn boekproductie opgezocht en toegevoegd aan de lijst. Zo zijn in de databank van iedere drukker alle gegevens van alle werken afzonderlijk terug te vinden. Deze gegevens zijn de volgende: volledige Latijnse titel, auteur van het werk, jaar, STCV-referentie, categorie, folio, hoeveel exemplaren er van iedere druk beschikbaar zijn en waar deze bewaard zijn. Hoofdstuk 4 zal meer duiding geven bij het gebruik van de databank.

* * *

Zoals eerder geschetst zijn er weinig thesisbladen bewaard aan andere universiteiten, maar ondanks de problematische bewaring is het wel mogelijk om deze aan een vergelijkende studie te onderwerpen. Voor deze masterproef zijn er studies over thesisbladen in verschillende gebieden en landen bekeken en overall kwam er een gelijkaardige trend naar voren. Ieder exemplaar ziet er nagenoeg hetzelfde uit en kennen dezelfde opbouw en structuur als de bewaarde exemplaren in Leuven. Bijvoorbeeld aan de universiteiten van Dowaai, Keulen en Bazel zijn er een groot aantal thesisbladen bewaard gebleven die min of meer hetzelfde zijn als in Leuven. In Frankrijk ligt de focus vooral op het artistieke thesisblad en veel minder op het modale, dit omdat er veel minder ‘gewone’ thesisbladen terug te vinden zijn. Overall is er echter wel een gelijkaardige trend aan te tonen. Aan de universiteiten spelen thesisbladen en ander efemeer drukwerk een belangrijke rol. Hiervoor werden universiteitsdrukkers ingeschakeld en die moesten zich aan een bepaald reglement houden. De volgende hoofdstukken zullen hier dieper op in gaan.

HOOFDSTUK 2: DE ROL VAN HET THESISBLAD BINNEN DE DRUKKERSINDUSTRIE VAN DE UNIVERSITEIT

*‘Potest ut una vox capi aure plurima: linunt ita una scripta mille paginas’.*¹¹⁵

(‘Zoals één stem gehoord wordt door meerdere oren, kan één gedrukte pagina duizenden anderen bereiken’.)

Het bovenstaande Latijns citaat komt uit een zestiende-eeuwse gravure gedrukt in de Nederlanden. Deze gravure toont alle processen van een drukkersbedrijf. Links op de afbeelding zijn de letterzetters aan het werk, centraal zijn er verscheidene ambachtslui bezig met de drukpers en rechts zijn correctoren de tekst aan het herlezen op eventuele fouten. Op de achtergrond van de gravure komen mensen binnen en buiten in de winkel (zie afbeelding 5). Het toont aan dat het drukkersvak een echt bedrijf was en dat zestiende-eeuwse tijdgenoten reeds inzagen dat de uitvinding van de drukkunst een enorme revolutie betekende. Drukwerk nam na verloop van tijd een steeds belangrijkere plaats in, ook aan de universiteit van de zeventiende eeuw. Zo gebruikten de vroegmoderne instellingen, zoals universiteiten en steden, drukwerk om iets mee te delen of aan te kondigen omdat ze inzagen dat het een potentieel bezat om een groot doelpubliek te bereiken. Het thesisblad is daar een goed voorbeeld van. Thesisbladen waren maar één bladzijde, maar door deze ‘affiches’ te drukken en te verspreiden konden de drukker en zijn opdrachtgever, de student, een groot publiek bereiken. Drukwerk kon immers in grote oplages verspreid worden.

¹¹⁵ J., COLLAERT, *Impresso Librorum, naar Jan van der Straet ‘Stradanus’*, gravure, ca. 1580, (PHILADELPHIA, Francis Brisbane Dick Fonds, 34.30[5]). Deze gravure maakt deel uit van een serie van 19 verschillende gravures. De naam van de serie is *‘Nova Reperta’* en toont 19 belangrijke uitvindingen aan het begin van de vroegmoderne tijd. Dit zijn afbeeldingen van kleine bedrijfjes die een bepaalde ambacht uitoefenen, zoals in dit geval een drukkersbedrijf. Andere gravures tonen een suikerraffinaderij, gespecialiseerde smederijen, een apotheek, een schilderbedrijf, een wapenfabriek, een bedrijf die olijfolie produceert, een bedrijf die gespecialiseerd is in het maken van gravures en nog andere kleine bedrijfjes die een vernieuwend karakter hadden in de vroegmoderne tijd. Zie ook J., COLLAERT, *Nova Reperta, New inventions of Modern Times*, Haarlem/Antwerpen, rond 1600.

Afbeelding 5: Gravure van een drukkersbedrijf in de zestiende eeuw. COLLAERT, J., *Impressio Librorum*, naar Jan van der Straet 'Stradanus', gravure, ca. 1580, (PHILADELPHIA, Francis Brisbane Dick Fonds, 34.30[5]).

Dit tweede hoofdstuk zal de geschiedenis van de Leuvense boekdrukkunst en de rol ervan voor de universiteit toelichten. De bedoeling is om eerst een algemeen panorama van de Leuvense drukkerswereld te 'schilderen' alvorens een specifiek 'detailportret' aan een onderzoek te onderwerpen, met name de rol van thesisbladen en het pedelschap binnen de universiteit en de Leuvense drukkersgemeenschap. Na verloop van tijd reglementeerde de universiteit het ambacht van de *librarii* (de boekschrijvers en boekverkopers) maar ook het ambacht van de drukkers en vaardigde reglementen uit om controle hierop uit te oefenen. De universiteit gaf soms privileges aan bepaalde drukkers die ze erkende als 'universiteitsdrukker'.

1. Geschiedenis van de drukpers in Leuven

Reeds in de vijftiende eeuw moet de stad Leuven een aantrekkelijke markt geweest zijn voor drukkers. Leuven had wel niet hetzelfde kaliber als de grote steden Antwerpen, Brussel en Gent, want de Brabantse stad was ‘maar’ een middelgrote stad zoals Kortrijk, Ieper en Mechelen. In de zestiende eeuw bevond de stad zich op de belangrijkste handelsroutes tussen Brussel, Antwerpen en Keulen. Dit waren niet alleen de grootste handelssteden, maar ook de belangrijkste typografische centra van die tijd.¹¹⁶ De aanwezigheid van een universiteit was echter van groot belang. Het feit dat de stad Leuven zich kon ontwikkelen als drukkerscentrum was vooral te danken aan de aanwezigheid van de universiteit, professoren en studenten.¹¹⁷ Kort na het ontstaan van de boekdrukkunst vestigden zich in Leuven reeds enkele drukkers, uiteraard omdat ze inzagen dat de stad een potentiële markt was door de nabijheid van grote handelsmetropolen én de universiteit.¹¹⁸ In de loop van de vijftiende en zeker in de zestiende eeuw nam het aantal drukkers in de stad enorm toe. Er waren meer dan twintig drukkers werkzaam, wat opmerkelijk was voor een middelgrote stad als Leuven.¹¹⁹ In de zestiende eeuw waren de Leuvense drukkerijen heel actief. Ze produceerden voornamelijk literaire en religieuze werken, wat niet onlogisch was omdat de theologische faculteit binnen de universiteit een zeer prominente positie bekleedde.¹²⁰ Vanaf 1575 kende de stad echter een economische neergang. De bloei van de Leuvense drukkunst leek daarna voorbij.

In de loop van de zeventiende eeuw haalden enkele andere steden Leuven in op het vlak van de boekdrukkunst. De handelsmetropool Antwerpen, die reeds in de vijftiende en de zestiende eeuw meer drukkers had dan Leuven, stond eenzaam aan de top. Het tweede grootste drukkerscentrum in de Nederlanden gedurende deze twee eeuwen was Leuven. In de eerste helft van de zeventiende eeuw waren Leuven, samen met de andere universiteitsstad Dowaai en Antwerpen, de belangrijkste drukkerscentra. Dat Leuven in de zeventiende en zeker in de achttiende eeuw een recessie kende, is op te maken uit de studie van Pierre Delsaerd *Suam quisque Bibliothecam*.¹²¹ Zijn werk bewijst aan de hand van statistische gegevens dat Leuven een belangrijke plaats innam wat betreft de boekproductie in de vijftiende en zestiende eeuw, maar ook dat de stad voorbijgestoken werd door Brugge en Gent in de zeventiende en achttiende

¹¹⁶ DELSAERDT, *Suam quisque Bibliothecam*, 51.

¹¹⁷ DELSAERDT, *Suam quisque Bibliothecam*, 48.

¹¹⁸ ‘De academische drukkerij van de oude universiteit Leuven’, *Alumni Leuven*, 2 (1985), 24-27. 24.

¹¹⁹ DELSAERDT, *Suam quisque Bibliothecam*, 78.

¹²⁰ VAN DAELE, *Gerardus Rivius: drukker te Leuven & pedel aan de theologische faculteit*, 12.

¹²¹ DELSAERDT, *Suam quisque Bibliothecam*.

eeuw.¹²² De stad aan de Dijle had af te rekenen met de grote concurrent Brussel, de plaats waar het Habsburgse hof zich definitief vestigde in de Zuidelijke Nederlanden in de loop van de zeventiende eeuw. In de achttiende eeuw stootte Brussel zelfs Antwerpen als intellectuele en politieke centrum van de troon. Ongetwijfeld heeft de aanwezigheid van het hof daar iets mee te maken.¹²³

Terwijl de historiografie het erover eens is dat de zeventiende eeuw een periode van achteruitgang was voor de stad Leuven, moet deze recessie genuanceerd worden, zeker voor de lokale economie. In de zeventiende eeuw waren er verschillende periodes waar het aantal drukkers en de drukproductie het hoogtepunt van de zestiende eeuw evenaarden.¹²⁴ Grafiek 1, gebaseerd op het cijfermateriaal uit het boek van Pierre Delsaerdt *Suam quisque Bibliothecam* illustreert dit. De periode 1600–1625 was een periode van neergang, maar daarna volgde een heropbloei die duurde tot 1675, onder andere door een zekere internationale stabiliteit, om daarna weer een recessie te kennen tot aan het einde van de zeventiende eeuw.¹²⁵ De daling is te wijten aan oorlogen en belegeringen, ziekten zoals de pest en economische problemen en discussies binnen de universiteit.¹²⁶ Al deze elementen zorgden ervoor dat de studenten wegbleven uit de stad. Een logisch gevolg is dat de drukkers minder werk hadden en de economie achteruit ging.¹²⁷ In de achttiende eeuw kende de stad een beperkte heropbloei, maar had ze zware concurrentie te duchten van Antwerpen en het dichterbij gelegen Brussel.

¹²² De stad Leuven kende in de vijftiende en zestiende eeuw maar liefst 93 drukkers, in de eeuwen daarna verminderde het aantal sterk tot 55 drukkers. Daar waar Brugge en Gent respectievelijk 63 en 55 drukkers hadden in de vijftiende en zestiende eeuw, groeide het drukkersaantal van deze twee steden in de daaropvolgende eeuwen tot 65 en 85. Brussel was hierbij de grote uitschieter, het aantal drukkers groeide enorm snel van 25 tot 239 drukkers in de achttiende eeuw. DELSAERDT, *Suam quisque Bibliothecam*, 87.

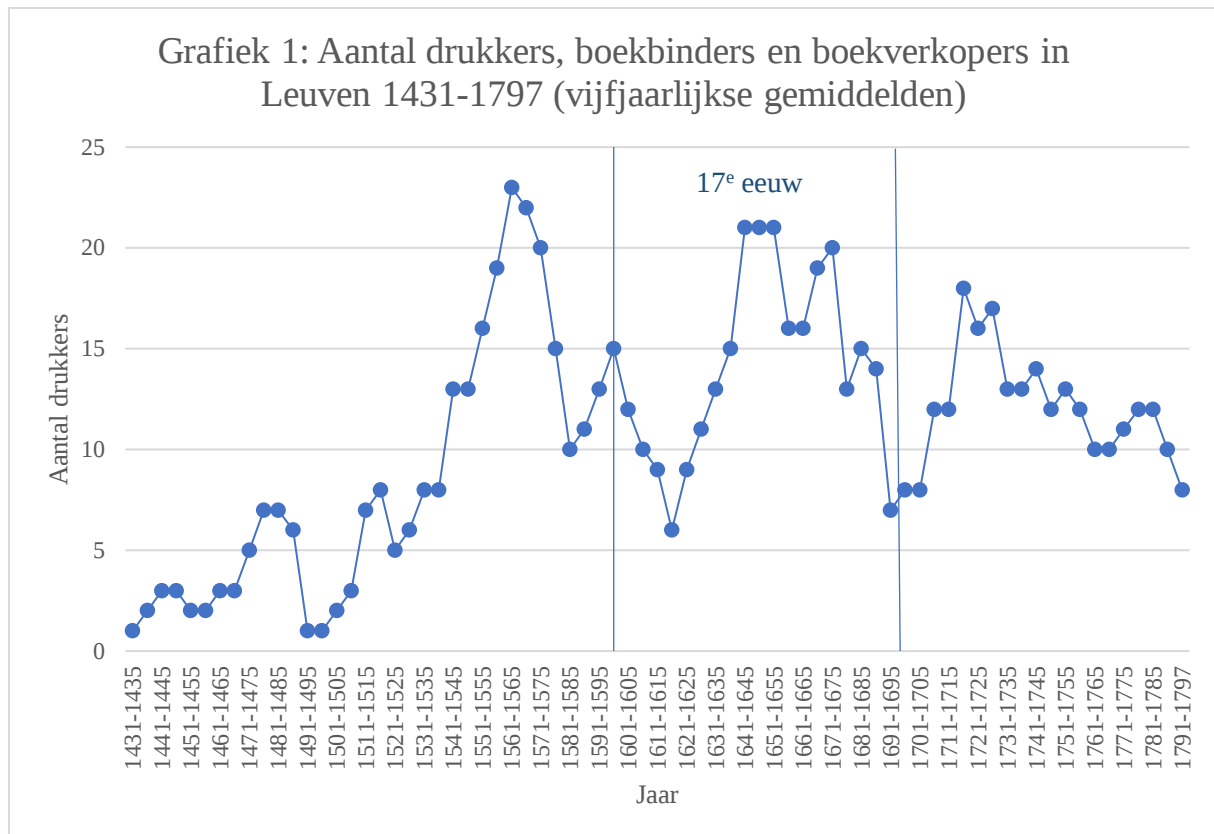
¹²³ DELSAERDT, *Suam quisque Bibliothecam*, 87.

¹²⁴ Zie hiervoor ‘Grafiek 1 – aantal drukkers, boekbinders en boekverkopers in Leuven, 1431-1797’ in DELSAERDT, *Suam quisque Bibliothecam*, 78.

¹²⁵ Zie hiervoor ‘Grafiek 1 – aantal drukkers, boekbinders en boekverkopers in Leuven, 1431-1797’ in DELSAERDT, *Suam quisque Bibliothecam*, 78. En TORFS, *Geschiedenis van Leuven*, 288-289.

¹²⁶ TORFS, *Geschiedenis van Leuven*, 288-289.

¹²⁷ Een kanttekening die hierbij gemaakt kan worden is dat het aantal drukkers in een stad niet alles vertelt over de werkelijke oplage. Er kunnen in de zeventiende eeuw in Leuven misschien minder drukkers zijn, maar deze kunnen samen wel voor een hogere oplage gezorgd hebben dan in een periode waar er meer drukkers zijn. Hiervoor zou een onderzoek aangewezen zijn dat het aantal drukken vergelijkt met het aantal drukkers die in de stad aanwezig zijn per jaar.

Grafiek 1: Aantal drukkers, boekbinders en boekverkopers in Leuven 1431-1797 (vijfjaarlijkse gemiddelden). Naar P. Delsaerdt, *Suam Quisque Bibliothecam*, p. 78.¹²⁸

2. De universiteit als markt voor het gedrukte boek

De universiteit was de voornaamste reden waarom de meeste drukkers zich kwamen vestigen in Leuven. Het is algemeen bekend dat in de vroegmoderne periode onderwijs en drukkunst onlosmakelijk met elkaar verbonden waren. Veel vroege typografische centra ontstonden dan ook in universiteitssteden zoals in Parijs, Keulen en Leuven.¹²⁹ Er was voortdurend vraag naar drukwerk en de universitaire gemeenschap was een sterk homogene groep. Iedereen deelde dezelfde waarden, sprak dezelfde taal en diende hetzelfde doel, waardoor er een groot respect was voor elkaar binnen de gemeenschap. Er was een groot wederzijds respect tussen universiteit

¹²⁸ Zie hiervoor 'Grafiek 1 – aantal drukkers, boekbinders en boekverkopers in Leuven, 1431-1797' in DELSAERDT, *Suam quisque Bibliothecam*, 78.

¹²⁹ P., DELSAERDT, 'Printers and Printing policy at Leuven University, 15th – 18th centuries', in M., VAN DELFT, *New perspectives in book history: contributions from the Low Countries*, Zuthphen, 2006, 49-64. 49.

en de drukkers, deze hadden elkaar nodig voor het verspreiden van kennis.¹³⁰ Het drukkersberoep was een erkend beroep en viel onder de bescherming van de universiteit.

Leuven had in de zeventiende eeuw een grote internationale uitstraling waardoor zelfs buitenlandse professoren en studenten zich kwamen vestigen in de stad. Onder hen waren er veel Engelsen en Ieren, deels gedwongen door de moeilijke religieuze situatie in hun eigen land.¹³¹ Het aantal drukkers in de stad groeide en hun voornaamste productie was bedoeld voor de universiteit, wat niet betekent dat alle boeken en werken die de drukkers in Leuven produceerden, enkel voor de universiteit bedoeld waren.¹³² De universiteit en de drukkerswereld mogen niet als één uniforme instelling gezien worden. Drukkers hadden ook opdrachten die niets met de universiteit te maken hadden.¹³³ Door het nieuwe communicatiemedium groeide de mogelijkheid om ideeën, nieuwe inzichten en stromingen te verspreiden. Men gedroeg zich kritischer tegenover de teksten en had nood aan betrouwbare documenten waarop de tekst integraal beschikbaar was.¹³⁴ De student leerde om scherpzinniger om te gaan met de geleverde informatie en zo zijn eigen inzichten en meningen te formuleren.¹³⁵

Er was niet enkel vraag naar academische werken en handboeken, maar ook naar kleiner drukwerk zoals thesisbladen, ordonnances, wetteksten, liederen, aankondigingen voor jaarlijkse vieringen en andere administratieve documenten.¹³⁶ Dit verscheiden assortiment aan efemeer- en gelegenheidsdrukwerk was een noodzakelijke aanvulling voor de drukker.¹³⁷ De drukkers namen dan ook gretig deze kleine opdrachten aan. Dit waren opdrachten die niet veel moeite kostten. Het was immers gemakkelijker om honderd keer dezelfde bladzijde te drukken dan honderd keer hetzelfde boek.

Andere actoren die een belangrijke rol speelden in de Leuvense boekenwereld waren de *librarii*. Dit waren boekschrijvers en boekverkopers. Het betrof een belangrijke groep binnen de universitaire gemeenschap. Sommigen van de drukkers waren ook boekverkoper en de universiteit hield deze groep nauw in het oog omdat deze een cruciale rol speelden in het vergaren en verspreiden van kennis en informatie onder de studenten. Daarnaast waren er vaak

¹³⁰ DELSAERDT, 'Printers and Printing policy at Leuven University', 53.

¹³¹ A., VINCENT, *l'imprimerie à Louvain jusqu'à 1800*, Gembloux, 1935. 49.

¹³² K., HEIREMAN, 'De jonge boekdrukkunst en de Leuvense universiteit', *Bulletin van de Vrienden van de Leuvense universiteitsbibliotheek*, 5 (1988), 48-61. 57.

¹³³ HEIREMAN, 'De jonge boekdrukkunst en de Leuvense universiteit', 57.

¹³⁴ DELSAERDT, 'Printers and Printing policy at Leuven University', 49.

¹³⁵ HEIREMAN, 'De jonge boekdrukkunst en de Leuvense universiteit', 53.

¹³⁶ DELSAERDT, *Suam quisque Bibliothecam*, 49.

¹³⁷ In het kader van de tweedejaarsoefening deed ik reeds studie naar efemeer drukwerk, meer specifiek efemeer drukwerk van de drukker Pieter de Clerck in Brugge en Gent A., VAN DRIESSEN, *Pieter de Clerck en efemeer drukwerk in het zestiende-eeuwse Brugge en Gent*, onuitgegeven tweedejaarsoefening, Katholieke Universiteit Leuven Associatie Kortrijk, departement Geschiedenis,, 2016. 1.

boekbinders actief in het drukkersbedrijf. Vaak was het de drukker zelf die, nadat alles afzonderlijk gedrukt was, alles bijeenbond in een boekomslag. Soms moest deze dan luxueuze boeken samenbinden door er een mooie of stevige omslag rond te vouwen. Soms hadden drukkers afzonderlijke personen in hun bedrijf die enkel actief waren als boekbinder. Deze stond lager in rang dan de drukker en was verantwoordelijk voor het afwerken van het boek. Dus was het drukkersbedrijf een complex samenspel van maken, drukken, schrijven en binden van boeken.

3. Het ontstaan van reglementen voor *librarii* en drukkers

3.1. Het algemene reglement voor het Leuvense boekenvak

Een logisch gevolg van het succes van de drukpers was dat universiteiten na verloop van tijd reglementen begonnen uit te vaardigen om controle uit te oefenen op het drukwerk.¹³⁸ Die reglementen konden verschillen van universiteit tot universiteit. Zo golden aan de universiteiten van Parijs en Keulen andere regels dan in Leuven. De Leuvense universiteit maakte een onderscheid tussen de verschillende actoren binnen het drukkersproces. Enerzijds waren er de *librarii*: de boekschrijvers en boekverkopers verantwoordelijk voor het verkopen en aankopen van boeken, en grotendeels gespecialiseerd in het aankopen en verspreiden van boeken die niet in Leuven te vinden waren.¹³⁹ De universitaire boekhandelaars traden op als makelaars en tussenpersonen in het verspreiden van de academische informatie. Anderzijds speelden de drukkersbedrijven en families een grote rol in deze informatiestroom. Zij waren immers verantwoordelijk voor de productie van boeken. De universiteit stelde gelijkaardige regels en statuten op voor beide. Het naleven van deze reglementen en statuten was echter complex aangezien diverse ambachtstakken beide ambachten combineerden. Sommigen onder hen waren zowel drukker als verkoper. Theoretisch gezien was het geen probleem om beide functies te

¹³⁸ In deze paragraaf zullen niet alle algemene regels van het boekbedrijf worden besproken. Voor een uitgebreide en volledige reglementering van het boekbedrijf aan de Leuvense universiteit is het uitstekende boek van Pierre Delsaert: 'Suam quisque Bibliothecam, Boekhandel en particulier boekenbezit aan de oude Leuvense universiteit, 16e-18e eeuw', de gedetailleerde artikels van eveneens Pierre Delsaert en Jan Roegiers: 'Les règlements sur la production et la vente des livres promulgués par l'ancienne université de Louvain: édition critique' en 'De reglementering van het boekbedrijf aan de oude universiteit Leuven' vormen eveneens uitstekende bron. Beide artikels leggen nauwkeurig de evolutie van de reglementering door de jaren heen uit en halen dit aan met talrijke voorbeelden. Het artikel van Pierre Delsaert bevat eveneens een uitgegeven bronnenpublicatie (in het Latijn) met diverse reglementen en statuten in verband met de Leuvense drukkers. In het Leuvense Rijksarchief zijn er verschillende documenten terug te vinden, zowel handgeschreven als gedrukt en zowel in het Latijn als in het vroegmoderne Nederlands met reglementen voor het boekenvak aan de Leuvense universiteit.

¹³⁹ ROEGIERS, 'De reglementering van het boekbedrijf aan de oude universiteit Leuven', 75.

combineren. Als de persoon als handelaar werkte, moest deze zich houden aan de regels van de handelaar, als dezelfde persoon in kwestie dan drukte, dan diende hij de regels van de drukker na te volgen. In de praktijk was het niet altijd duidelijk of hij op dat specifieke moment als boekverkoper of drukker actief was.

3.2. Het reglement voor universiteitsdrukkers

Veel drukkers, boekverkopers en boekbinders lieten zich immatriculeren om deel uit te maken van de universitaire gemeenschap omdat er daar voordelen aan verbonden waren.¹⁴⁰ De eerste regels hiervoor ontstonden reeds rond 1425 en stonden bekend als de *officio librarii* in de oudste universiteitsstatuten.¹⁴¹ Hierbij moest iedereen die een rol wilde spelen binnen de universiteit een eed afleggen: het '*juramentum intitulandum*'.¹⁴² Door het afleggen van deze eed zwoer je de erkenning van de vrijheden en de privileges van de universiteit en beloofde je de interne rust en eensgezindheid te respecteren.¹⁴³ Tot het begin van de zestiende eeuw was deze eed enkel verplicht voor boekverkopers, in 1565 echter werd aan het reglement een hoofdstuk toegevoegd specifiek voor *impressoribus et venditoribus ac etiam compactoribus librorum* ('voor drukkers en verkopers van uitgegeven boeken').¹⁴⁴ Sindsdien was de eed dus ook verplicht voor de universiteitsdrukkers en boekbinders. 1565 was een belangrijk jaar voor de reglementering van de drukkersindustrie aan de universiteit omdat deze reglementen tot diep in de achttiende eeuw aanhielden.¹⁴⁵ Het jaar 1565 was gesitueerd kort voor het uitbreken van de tachtigjarige oorlog en de Nederlandse opstand in de Nederlanden. Het Concilie van Trente had net plaatsgevonden, waardoor de contrareformatorische ideeën grotendeels vastgelegd waren.

Op dat moment waren er 24 drukkers en boekverkopers actief in de stad.¹⁴⁶ Door de economische groei achtte de universiteit het nodig om een nieuw en actueel reglement op te stellen en zo de verspreiding van reformatorische ideeën, op dat moment heel actueel, tegen te gaan. Vanaf dat jaar gold het reglement dus niet enkel voor boekverkopers, maar ook voor drukkers en boekbinders.¹⁴⁷ Tijdens de *Visitatio* van de aartshertogen Albrecht en Isabella in

¹⁴⁰ VAN DAELE, *Gerardus Rivius, drukker te Leuven en pedel van de theologische faculteit*, 12.

¹⁴¹ DELSAERDT, 'Printers and Printing policy at Leuven University', 54.

¹⁴² DELSAERDT, *Suam quisque Bibliothecam*, 52.

¹⁴³ DELSAERDT, *Suam quisque Bibliothecam*, 52.

¹⁴⁴ R., ADAM, 'The profession of Printer in the Southern Netherlands before the reformation: considerations on professional religious and state legislations', in V., SOEN; D., VANYSACKER en W., FRANCOIS, *Church, censorship and Reform in the Early Modern Habsburg Netherlands*, Leuven/Louvain-La-Neuve, 2017. 13-26. 14.

¹⁴⁵ DELSAERDT, *Suam quisque Bibliothecam*, 52-53.

¹⁴⁶ DELSAERDT, 'Printers and Printing policy at Leuven University', 52.

¹⁴⁷ ADAM, 'The profession of printer in the Southern Netherlands before the Reformation'. 16.

1617 wijzigden zij het reglement op bepaalde vlakken. Met deze *Visitatio* probeerden ze het centrale gezag binnen de universiteit te versterken en een grotere controle te bekomen.

Iedereen die een rol wenste te spelen in het boekenvak diende zich sindsdien verplicht te laten inschrijven en moest aan bepaalde vereisten voldoen. Ze moesten een officiële werkplaats met een gezonde financiële situatie hebben en dienden kwalitatief drukwerk te garanderen. Om door de universiteit erkend te kunnen worden waren drukkers en boekbinders sinds 1617 verplicht om 27 gulden te betalen, voor boekverkopers was dit 24 gulden. Vanaf 1690 trok de universiteit deze prijs op en dienden drukkers en boekverkopers 80 gulden te betalen en boekbinders 40 gulden.¹⁴⁸ De universiteit achtte deze prijsverhoging noodzakelijk om te vermijden dat er te veel drukkers en boekverkopers in de stad actief zouden zijn. Ook diende iedere drukker verplicht minstens één leerling in dienst te nemen. Om dit te stimuleren voorzag de universiteit een subsidie van 100 gulden indien een drukker een leerling onder zijn hoede nam.¹⁴⁹ In 1690 verenigden de Leuvense drukkers zich in een gilde en hierbij kregen ze steun van de Leuvense universiteit.¹⁵⁰ Soms kwamen Leuvense universiteitsdrukkers in conflict met de Raad van Brabant, maar dan kwam de universiteit tussen om te bemiddelen en ‘haar’ drukkers te beschermen tegen eventuele veroordelingen.¹⁵¹ Dit was een poging om te voorkomen dat het imago van de universiteit geschaad zou worden door drukkers die de regels overtraden.

De universiteit liet deze regels drukken en ze verspreiden onder de *librarii* en universiteitsdrukkers. Deze regels zijn gedrukt op enkelzijdige bladen en zo verspreid onder de ambachtslui. Het principe is hier gelijkaardig zoals bij het thesisblad: informatie in de vorm van reglementen worden gedrukt op affiches en verspreid onder de drukkers. Deze reglementen, opgesteld in het Latijn, maken een onderscheid tussen boekverkopers en boekdrukkers (zie hiervoor afbeelding 6). Bij beiden komen echter gelijkaardige regels terug. Het was verboden voor drukkers en *librarii* die een universitair statuut verkregen hebben om liederen, gedichten of teksten met politieke standpunten te drukken of verspreiden.¹⁵² Ze moesten rekening houden met de door de overheid opgelegde censuur of mochten niets drukken of verspreiden met een controversiële inhoud.¹⁵³ Wanneer bleek dat een drukker of boekverkoper werken met een verboden inhoud liet circuleren, greep de universiteit in.¹⁵⁴ Alle drukkers en boekverkopers

¹⁴⁸ DELSAERDT, ‘Printers and Printing policy at Leuven University’, 54.

¹⁴⁹ DELSAERDT, ‘Printers and Printing policy at Leuven University’, 57.

¹⁵⁰ DELSAERDT, ‘Printers and Printing policy at Leuven University’, 58.

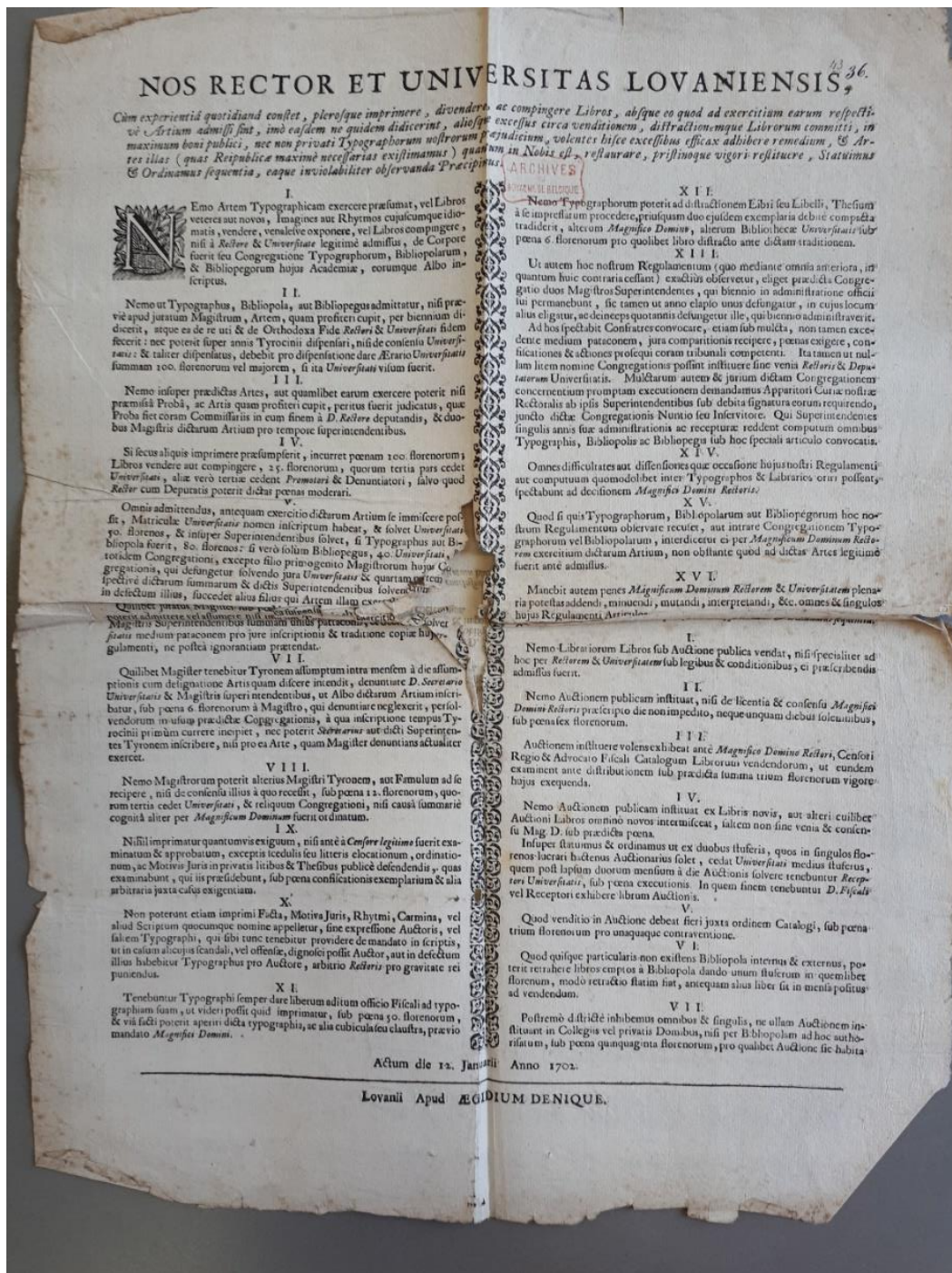
¹⁵¹ DELSAERDT, ‘Printers and Printing policy at Leuven University’, 62.

¹⁵² *OUL*, nr. 268, Document 4.

¹⁵³ *OUL*, nr. 486, Document 6.

¹⁵⁴ DELSAERDT, ‘Printers and Printing policy at Leuven University’, 60.

moesten een officieel bureau en werkplaats hebben, een boekhouding bijhouden en ze mochten niet eerder in aanraking zijn gekomen met de autoriteiten omwille van frauduleuze praktijken.¹⁵⁵ Hun salaris was wettelijk vastgelegd door de universiteit.

Afbeelding 6: Reglementen en statuten betreffende de drukkers, de boekhandelaren en de boekbinders aanvaard door de Universiteit gedrukt door Aegidius Denique in 1702.¹⁵⁶

¹⁵⁵ LEUVEN, Rijksarchief, OUL, nr. 268, Document 10.

¹⁵⁶ OUL, nr. 268, Document 3.

3.3 Wie drukte thesisbladen aan de Leuvense universiteit?

Het was de gewoonte dat een student zijn verdediging aankondigde via een thesisblad dat hij liet drukken bij een erkende drukker. De student had hierbij een vrije keuze en moest zelf een drukker zoeken. Maar tot welke soort drukker moest de student zich wenden? In de Leuvense context wordt een onderscheid gemaakt tussen drie soorten drukkers: namelijk drukkers die niets met de universiteit te maken hadden, de erkende universiteitsdrukker en de pedel-drukker. Er waren veel drukkers in Leuven actief, maar er waren er ook die geen specifieke connectie hadden met de universiteit. Deze werkten vaak voor lokale particulieren of voor het Leuvense stadsbestuur. Studenten maakten praktisch nooit gebruik van deze drukkers omdat het drukken van thesisbladen en ander academisch drukwerk niet tot hun hoofdtaken en specialisatie behoorde.

Een tweede categorie zijn de drukkers die een universitaire erkenning gekregen hadden. Dit waren de zogenaamde universiteitsdrukkers. Zij combineerden hun drukkersactiviteiten soms met boekbinden of boekenverkoop. Voor deze drukkers was de universiteit de grootste werkgever. Het overgrote deel van de Leuvense drukkers was erkend als universiteitsdrukker en studenten kwamen met hun opdrachten vooral bij deze erkende drukkers. De student in kwestie wist dat deze drukkers een universitair statuut hadden gekregen en kon dus drukwerk van redelijke tot hoge kwaliteit verwachten. Het was daardoor niet ongewoon dat deze, naast hun gewone drukwerk, ook de thesissen en bijhorende thesisbladen drukten. Vaak hadden deze bedrijven goede contacten met academici en drukten ze vooral werken en boeken, geschreven door diverse professoren.¹⁵⁷ Een goed voorbeeld hiervan is de universiteitsdrukker Hieronymus Nempaeus, erkend universiteitsdrukker in 1645.¹⁵⁸ Hij heeft weinig voor studenten gedrukt, maar had wel goede contacten met Leuvense academici. Zo drukte Nempaeus onder andere boeken geschreven door Libertus Fromondus, een filosoof met interesse voor astronomie, geneeskunde en theologie, Gummarus Huygens, een jansenistisch-gezinde Leuvense hoogleraar en andere klinkende namen zoals Joannes Roucourt en Henricus Zoesius.¹⁵⁹

Een laatste categorie, meest populair bij de studenten voor het drukken van het thesisblad, waren de pedel-drukkers. Deze pedel-drukkers waren in de eerste plaats geen drukkers. Ze waren administratieve verantwoordelijken en secretarissen van een faculteit. Maar

¹⁵⁷ DELSAERDT, *Suam quisque Bibliothecam*, 117.

¹⁵⁸ DELSAERDT, *Suam quisque Bibliothecam*, 393.

¹⁵⁹ DELSAERDT, *Suam quisque Bibliothecam*, 259–261. En P.J., BLOK en P.C., MOLHUYSEN, ‘Bolck Gerardus’, *Nieuw Nederlandsch biografisch woordenboek*, deel IV, Amsterdam, 1918.

de pedel stond dikwijls in voor het maken van specifiek universitair drukwerk, zoals het thesisblad. Er is een duidelijke trend merkbaar in de zeventiende eeuw waarbij de meeste pedellen zich omschoolden tot drukker, zodat ze zo hun graantje konden meepikken van de stijgende vraag naar drukwerk. Vaak maakten deze pedellen enkel thesisbladen en kleine opdrachten en hadden ze maar zelden grotere projecten (zoals boeken) zoals de hiervoor beschreven universiteitsdrukkers. Dit is af te leiden uit statistisch onderzoek en eigen berekeningen.¹⁶⁰ De pedel-drukkers waren de personen waarmee de studenten het meest in contact kwamen door hun activiteiten aan hun faculteit. Daardoor is het logisch dat studenten vaak bij de pedel-drukker terechtkwamen voor de productie van hun thesisblad. Studenten wisten dat de pedel ook als drukker actief was en gespecialiseerd was in het drukken van deze thesisbladen. Dit was niet alleen de kortste weg, maar de ervaring van de pedel-drukker bij het aankondigen van hun *disputatio* kwam goed van pas. De pedel-drukkers maakten hier gretig gebruik van door hun contacten met de student. Dit verklaart het hoge aantal thesisbladen gedrukt door diverse faculteitspedellen.

Deze drie categorieën drukkers waren vooral in de zestiende en de zeventiende eeuw betrokken bij de productie van het thesisblad. In 1759 kregen ze echter flinke concurrentie door de oprichting van de Academische drukkerij.¹⁶¹ Dit was een initiatief van onder andere de koninklijke commissaris voor de universiteit, Patrice-François de Neny en de Leuvense bibliothecaris Nelis.¹⁶² Nelis zag in dat de opkomst van de drukkunst een enorme groei betekende voor de Leuvense informatievoorziening. De Leuvense bibliotheek groeide snel en daarom had Nelis het idee om een Academische drukkerij op te richten.¹⁶³ Zo ving hij twee vliegen in één klap. De Leuvense Universiteit verwierf een extra inkomen en de Academie kon zelf handboeken voor onderwijs en diverse wetenschappelijke werken uitgeven en zo de controle over dit drukwerk uitoefenen. Eén van de taken van de Academische drukkerij zou dan ook het drukken van de thesisbladen worden.¹⁶⁴ Dit was één van de redenen waarom de universiteit deze Academische drukkerij oprichtte.¹⁶⁵ Vanaf de tweede helft van de achttiende

¹⁶⁰ Eigen onderzoek. Zie ook het laatste hoofdstuk van deze masterproef

¹⁶¹ DELSAERDT, *Suam quisque Bibliothecam*, 69-70.

¹⁶² P., DELSAERDT, 'Branding the revival of knowledge, Leuven University Press and the Renaissance of Typography, 1759', *Quaerendo*, 40 (2015), 273-291. 273.

¹⁶³ De collectie van de Leuvense bibliotheek groeide enorm snel, Patrice-François de Neny slaagde erin om een 'Nationaal depot' te creëren zodat iedere drukker in de Zuidelijke Nederlanden verplicht was om één exemplaar van alle drukwerk af te leveren aan de Leuvense Universiteitsbibliotheek. Zie hiervoor DELSAERDT, *Suam quisque Bibliothecam*, 69.

¹⁶⁴ DELSAERDT, *Suam quisque Bibliothecam*, 69-70.

¹⁶⁵ DELSAERDT, *Suam quisque Bibliothecam*, Rotterdam, 1999, 70.

eeuw werden thesisbladen enkel maar gedrukt door de Academische drukkerij van de universiteit zelf, soms in samenwerking met een erkende universiteitsdrukker.¹⁶⁶

4. De rol van de pedel

De pedel speelde een belangrijke rol bij de organisatie van de universiteit, het organiseren van de *disputationes* en de verspreiding van het thesisblad. Daarom gaat deze paragraaf eerst dieper in op de oorsprong van het pedelschap en de functies van deze persoon. De verhouding tussen pedellen en het drukkerschap zal later uitgewerkt worden.

4.1. De rol van de pedel binnen de universiteit

Binnen de universiteit speelde de pedel een niet te onderschatten rol. Hij was een functionaris die instond voor administratieve taken. De functie van pedel ontstond gelijktijdig met het ambt van rector vanaf de oprichting van de universiteiten. Over de oorsprong van de titel ‘pedel’ of de Latijnse term ‘*bidellus*’ bestaat discussie. Volgens de etymologie zijn er twee mogelijkheden. Ofwel komt het woord ‘pedel’ uit het Germaans en is te herleiden tot het oud-Germaanse werkwoord voor ‘uitnodigen’, ‘iets verzoeken’.¹⁶⁷ Ofwel komt het woord uit het Latijn en zou de oorsprong ‘*pedum*’ zijn, wat ‘(herders)staf’ betekent.¹⁶⁸ Wanneer een pedel meeloopt bij processies en plechtige gelegenheden loopt hij voor de rector en heeft hij een staf bij zich die verwijst naar zijn ambt.

De pedel stond niet enkel ter beschikking van de rector, maar ook ten dienste van de andere professoren en studenten. Ze waren verantwoordelijk voor de inschrijving van de studenten en het onderhoud van de universitaire gebouwen.¹⁶⁹ Ze moesten ervoor zorgen dat deze schoon bleven en enkel voor academische doeleinden gebruikt werden.¹⁷⁰ Vaak had elke faculteit een eigen pedel en deze vertegenwoordigde de faculteit in de algemene raden van de universiteit.¹⁷¹ De pedel combineerde dus meerdere functies binnen zijn faculteit, stond rechtstreeks onder de decaan en was vooral belast met administratieve en organisatorische

¹⁶⁶ OUL, nr. 660. Hierin bevinden zich enkele thesisbladen gedrukt door de Academische drukkerij en een erkende drukker. Dit staat zo vermeld op het drukwerk.

¹⁶⁷ J., VAN HERWAARDEN, *De pedel geboekstaafd*, Rotterdam, 1999. 5. Van Herwaarden licht kort de geschiedenis van de pedel toe aan iedere universiteit in de Nederlanden. Hij legt vooral de focus op de staf die de pedel bij zich heeft in iedere processie en toont aan de hand van foto's hoe deze eruit ziet.

¹⁶⁸ VAN HERWAARDEN, *De pedel geboekstaafd*, 5.

¹⁶⁹ VAN HERWAARDEN, *De pedel geboekstaafd*, 11.

¹⁷⁰ VAN HERWAARDEN, *De pedel geboekstaafd*, 11.

¹⁷¹ ROOVERS, *Aegidius Denique, drukker te Leuven en pedel van de Artesfaculteit*, 42.

taken. Verder was hij verantwoordelijk voor de organisatie en het goede verloop van de academische plechtigheden.¹⁷² De pedel stond ook in voor de materiële behoeften van zijn faculteit, zoals het aankopen van hout, kaarsen, inkt, het ophalen van afval en andere praktische aangelegenheden.¹⁷³ Hij had een ruim takenpakket, was conciërge van de universitaire gebouwen, boekhouder en moest ervoor zorgen dat de werking van zijn faculteit probleemloos verliep.

Terwijl de pedel vooral het profiel opgeplakt kreeg een soort manusje-van-alles te zijn, diende hij ook over zekere intellectuele capaciteiten te bezitten. Hij moest vergaderingen leiden, stond in voor de intellectuele ontwikkeling van zijn faculteit en moest over een grondige kennis van het Latijn, toen de universitaire taal, beschikken. Deze intellectuele capaciteiten waren nodig omdat hij diverse proefschriften in het Latijn, over niet altijd eenvoudige onderwerpen, diende te verwerken en te controleren op controversiële inhoud, mogelijk in samenspraak met professoren en geestelijken.

Vanaf het begin van de zeventiende eeuw combineerde de pedel dikwijls de functie van drukker en boekhandelaar met het officiële pedelschap.¹⁷⁴ Bij aanvang van het pedelschap waren ze meestal géén drukker, maar ze schoolden zich om tot drukker nadat ze het officiële pedelschap verworven hadden. Een goed voorbeeld hiervan is Georgius Lipsius. In 1637 verwierf Lipsius de functie van pedel aan de theologische faculteit. Pas enkele jaren later in 1643 kreeg hij het statuut van universiteitsdrukker.¹⁷⁵ De meeste bewaarde drukwerken van Lipsius dateren van het jaar 1659 of later, wat aantoont dat hij zich pas omschoolde tot drukker na zijn aanstelling tot pedel. Vaak produceerden deze pedel-drukkers geen grote werken of boeken, maar stonden ze meer in voor het administratieve en officiële drukwerk voor de universiteit.¹⁷⁶ In deze context drukten ze dikwijls thesisbladen. Een ander voorbeeld is Petrus Zangrius. De rechtenfaculteit benoemde Zangrius tot pedel in 1622 en niet toevallig verwierf hij in datzelfde jaar ook zijn erkenning als drukker.¹⁷⁷

Over de pedellen is niet veel bronnenmateriaal beschikbaar. De documenten waaruit de informatie komt zijn diegene die specifiek handelen over de benoeming, taken, rechten en plichten van de pedel.¹⁷⁸ De belangrijkste bronnen zijn de overgebleven archiefdocumenten van

¹⁷² ROOVERS, *Aegidius Denique, drukker te Leuven en pedel van de Artesfaculteit*, 63.

¹⁷³ ROOVERS, *Aegidius Denique, drukker te Leuven en pedel van de Artesfaculteit*, 63.

¹⁷⁴ VAN DAELE, *Gerardus Rivius: drukker te Leuven & pedel aan de theologische faculteit*, 14.

¹⁷⁵ DELSAERDT, 'Georgius Lipsius', 536.

¹⁷⁶ VAN DAELE, *Gerardus Rivius, drukker te Leuven en pedel van de Artesfaculteit*, 14.

¹⁷⁷ CLAES, 'Zangere, Peter de', 855-856.

¹⁷⁸ OUL nummers 264, 648, 675 en 5538

de Leuvense pedellen zelf, zoals rekeningen, boekregisters en administratieve documenten.¹⁷⁹ Van de pedel Georgius Lipsius (1637 tot ongeveer 1680) zijn de meeste documenten bewaard gebleven.

Een andere bron die de taken van de pedel beschrijft is de *Statuta*. Enerzijds de *Statuta primitiva* en anderzijds de *Statuta posteriora*. Deze dateren uit de vijftiende eeuw en beschrijven vooral de administratieve taken van het pedelschap.¹⁸⁰ Na de *Visitatio* van de aartshertogen Albrecht en Isabella werden in 1617 nieuwe statuten opgesteld voor de universiteit en ook voor het pedelschap. Hierbij kreeg de pedel nieuwe taken opgedragen. Hij fungeerde als secretaris van zijn eigen faculteit, moest vergaderingen bijeenroepen en voor de belangrijkste bekendmakingen zorgen. Er zijn kleine drukwerkjes gekend waarbij de pedel de vakantiedagen aankondigde.¹⁸¹ Vermoedelijk zijn deze aankondigingen gedrukt door de pedel zelf. Deze archiefdocumenten komen vooral uit het einde van de zeventiende en het begin van de achttiende eeuw en zijn gemaakt door pedel Petrus De Zangré (Zangrius). In de *Acta Universitatis*, registers waar er regels in verband met het universitaire drukwezen te vinden zijn, staat er niets concreet over het pedelschap.¹⁸² Dit lijkt vreemd aangezien de *Acta* de belangrijkste informatie levert over de werking van de universiteit.¹⁸³

Er zijn documenten waarbij er verschillende pedellen worden aangesteld en vaak is er een duidelijk verband tussen de overleden pedel en de nieuw aangestelde.¹⁸⁴ Meestal kenden de opvolger en de aftredende pedel elkaar persoonlijk. Ook familiebanden speelden een belangrijke rol. Een goed voorbeeld is de opvolging van de faculteitspedel theologie Georgius Lipsius door zijn zoon Fredericus Lipsius. In dit geval groeide de zoon op in een omgeving waar zijn vader reeds pedel was en was hij dus reeds nauw betrokken met de werkomgeving van zijn vader. Een gelijkaardig geval zijn Gerardus Rivius en Petrus Pangartium. Gerardus Rivius was pedel van de theologische faculteit en zijn schoonzoon én drukker Petrus Pangartium nam later de functie van pedel van zijn schoonvader op zich.¹⁸⁵

¹⁷⁹ OUL nummers 271, 509, 511, 676, 678, 679.

¹⁸⁰ Voor de *Statuta Primitiva*, zie: A., VAN HOVE, 'Statuts de l'université de Louvain, antérieurs à l'année 1459', *Bulletin de la commission royale d'histoire*, 76 (1907), 630-631. En voor de *Statuta Posteriora*, zie: J., MOLANUS, *historiae Lovaniensium libri XIV*, 1014-1028. ; P., DE RAM, *les quatorze livres sur l'histoire de la ville de Louvain de Jean Molanus*, II, 952-955. En P., DE RAM, *recueil des ordonnances des pays-bas, règne de Albert et Isabelle*, II, 326-339.

¹⁸¹ OUL, nr. 648. De vakantiedagen lijken wel willekeurige dagen doorheen het jaar te zijn. Bijvoorbeeld 7 en 10 februari; 3, 10, 23, 25, 26 en 27 maart; 25 april en 6, 9, 20, 21, 22 en 23 mei. Vermoedelijk waren dit dagen waarop het katholieke geloof bepaalde heiligen en feesten herdachten.

¹⁸² OUL, nr. 51 – 88.

¹⁸³ Bij deze werden sommige van de *Acta Universitatis* in het Leuvense Rijksarchief bekeken.

¹⁸⁴ OUL, nr. 264.

¹⁸⁵ VAN DAELE., *Gerardus Rivius, drukker te Leuven en pedel van de theologische faculteit 2*.

Tussen het archief van de pedellen Lipsius en Zangrius zijn er heel wat rekeningen en financiële documenten terug te vinden.¹⁸⁶ Dit zijn lijsten met namen van personen en studenten die geld verschuldigd zijn aan de pedel, bijvoorbeeld voor het gebruik van lokalen of inschrijvingsgeld. Ook personen aan wie de pedel zelf nog geld schuldig was, bijvoorbeeld voor de aankoop van kaarsen, bier, wijn en het onderhoud van de universitaire gebouwen, zijn vermeld. Zodra een bepaalde geldkwestie afgehandeld was, staat dit aangeduid in de lijst. Een voorbeeld uit het register van pedel Lipsius maakt dit duidelijk (zie document 1 en afbeelding 7).

<u>St. Martinus Le Clerck</u>	
<i>Pro examine</i>	0-18st.
<i>Pro Thesibus</i>	4-16st.
<i>Pro disp(utationes)</i>	2-0st.
<i>Pro [Chiroteciis]</i>	15-0st.
<i>Pro Actium Bacc(elareus)</i>	15-14st.
<i>Pro salaribus bedelli</i>	1-4st.
<i>Pro Fisco Mag(ister)</i>	0-10st.
<i>Pro Fisco Bacc(elareus)</i>	0-9st.

Document 1: Fragment uit het boekregister van pedel Georgius Lipsius van 1632 tot 1637.¹⁸⁷

¹⁸⁶ OUL nummers 509, 676, 678

¹⁸⁷ OUL, nr. 509. Document nummer 8.

dat het takenpakket van de pedel veel ruimer was dan enkel het drukken van thesisbladen en dat hij een belangrijke administratieve verantwoordelijkheid had binnen zijn faculteit.

4.2 De connectie tussen de pedel en het thesisblad

Zoals al blijkt uit de rekening van Le Clerck, speelde de pedel een essentiële rol bij de organisatie van de *disputationes*. Vooraleer een student zijn thesis kon verdedigen, moest hij enkele praktische zaken regelen. Bij het houden van een *disputationes* kwam heel wat kijken en de student moest bepaalde regels volgen. Eerst moest hij zijn geschreven thesis laten goedkeuren door een Leuvense professor, die als promotor optrad.¹⁹⁰ Daarna was hij verplicht goedkeuring te vragen bij de pedel van zijn faculteit voor zijn *disputatio* of thesisverdediging. Ook deze moest de thesis nazien en goedkeuren. Hij was immers verantwoordelijk voor het censureren van bepaalde onderwerpen. Daarbij was de pedel verplicht om de statuten van de *Visitatio* van de aartshertogen uit 1617 te volgen. Zo was het verboden om goedkeuring te geven voor een *disputatio* indien de inhoud van de thesis en bijhorende thesisblad te controversieel was en niet de officiële lijn van de katholieke Kerk volgde. Dit sluit niet uit dat hij de hulp inriep van de professoren van zijn faculteit indien hij twijfelde aan de inhoud van welbepaalde thesissen.

Er zijn brieven gekend aan de pedel met de vraag om thesissen te censureren omdat sommige eindwerken volgens de afzender aanleiding konden geven tot een schandaal of tegen de ideeën van toenmalige theologen ingingen of het beeld van God en het Christendom in vraag durfden te stellen.¹⁹¹ In zulke gevallen moest de pedel proactief optreden om verdere moeilijkheden en discussies te vermijden. Enerzijds om zijn ambt niet in gevaar te brengen en anderzijds om conflicten met hogere instanties en andere academici te vermijden. Deze brieven werden soms pas gestuurd naar de pedel nadat deze reeds de *disputatio* had goedgekeurd en het thesisblad had verspreid. Volgend voorbeeld kan dit illustreren.

¹⁹⁰ OUL, nr. 486.

¹⁹¹ OUL, nr. 487.

Don Carlos de Iverrea Aragon et Borja ville de Villahermosa, domte de luna, chevalier de l'arbre de la toison d'or, gentilhomme de la chambre du roy nostre sire lieutenant gouvernier et capitaine général des pays-bas et de bourgogne. Très cher bien name, nous avons vu les thèses theologiques qui demain de 19 de ce mois se déferont défendre au collège de st Antoine de Padua en la ville de Louvain et comme nous trouvons les dittes thèses scandaleuses et contraires au repos et à la bonne union entre les théologiens et ecclésiastiques en ce pays, nous vous autonsons pour interdire incontinent la dispute et défense des dittes thèses a tant très cher et bien name notre seigneur vous ait en fa sainte garde le 18 mai 1679 et estoit parafe de Don Carlos de Villahermosa.

Document 2 : Brief gestuurd naar pedel Henricus Van Overbeke op 18 mei 1679 met de vraag om een thesisverdediging niet te laten doorgaan.¹⁹²

Dit voorbeeld is een willekeurige brief van de hertog van Villahermosa gestuurd naar pedel Henricus Van Overbeke, op dat moment pedel van de theologische faculteit, op 18 mei 1679 met het verzoek om een bepaald *disputatio* niet te laten doorgaan. De hertog haalt als argument aan dat de thesis de goeie verstandhouding tussen de theologen en de Kerk in het land onderuit haalt. Ook blijkt uit dit voorbeeld dat de thesisbladen pas één dag of enkele dagen voor de verdediging in de stad verspreid werden. Dit is af te leiden uit de korte tijdsperiode die in deze brief naar voren komt. De brief dateert van 18 mei 1679 en de thesisverdediging ging door op 19 mei 1679. Er zijn geen aanwijzingen of Van Overbeke ingegaan is op de eisen van Don Carlos de Villahermosa.

Pedellen informeerden studenten vaak aan de hand van brieven dat er aanpassingen nodig waren of dat zijn thesis goedgekeurd was.¹⁹³ Dit deed de pedel in samenspraak met zijn faculteit en soms riep hij hulp in voor goedkeuring. Er zijn gedrukte thesissen gekend die vermoedelijk gecensureerd geweest zijn door de pedel omdat hij pas na het drukken inzag dat de inhoud ervan te controversieel was.¹⁹⁴ Zodra de student zijn goedkeuring gekregen had van de pedel en de faculteit, moest hij toestemming vragen of hij zijn discussie mocht bekend maken aan de hand van een aankondiging of thesisblad. Pas wanneer de student ook hiervoor toestemming kreeg kon hij thesisbladen laten drukken bij een erkende drukker. In zijn administratie hield de pedel nauw bij welke studenten een *disputatio* wensten te houden, de hoeveelste *disputatio* het reeds was van die student en of deze al goedkeuring gekregen had. Het zijn vaak lange lijsten met informatie waarbij afkomst en opleiding vermeld zijn bij iedere

¹⁹² OUL, nr. 487. Document 3.

¹⁹³ OUL, nr. 487.

¹⁹⁴ OUL, nr. 487.

naam.¹⁹⁵ Op de dag van het dispuut moest de student de sleutel van het gebouw of van de kamer waar hij zijn *disputatio* hield vragen aan de pedel en deze na afloop teruggeven.¹⁹⁶ De pedel was immers de verantwoordelijke van de faculteitsgebouwen. Afhankelijk van hoe welvarend de student was kon hij de ruimte naar zijn eigen wensen inrichten en eventueel eten of drank voorzien.

Ook stond de pedel, samen met de student, ervoor in om de gedrukte thesisbladen te verspreiden doorheen de universiteit en in de stad om zo promotie te voeren voor zijn dispuut. Het belang van de pedel binnen de *disputationes* en het ontstaan van het thesisblad was zeer groot, in veel gevallen waren het daarom de pedellen die het drukken van het thesisblad voor hun rekening namen.

Uit dit onderzoek blijkt dat er ongeveer dagelijks één *disputatio* plaatsvond. Dit is af te leiden uit de data die op het thesisblad staan. Door alle bewaarde thesisbladen in chronologische volgorde te plaatsen, komt naar voren dat er nooit meer dan één verdediging per dag doorging. Vermoedelijk organiseerde de faculteit het zo dat er mogelijkheid was om iedere dag één student zijn thesisverdediging te laten houden.

4.3. Reglement en procedure voor het drukken van thesisbladen

Het drukken van een thesisblad bij een erkend ambachtsman moest gebeuren volgens een bepaalde procedure en was gebonden aan reglementen van censuur. Hierbij meer toelichting over specifieke aspecten van het drukkersproces van dit efemeer drukwerk.

Zoals eerder vermeld diende de student na het schrijven van zijn proefschrift zijn standpunten te verdedigen in een publiek debat of discussie. Vooraleer de student promotie mocht maken was hij daarvoor verplicht toestemming te vragen aan de pedel van zijn faculteit. Daarna kon de student een geschreven versie van zijn thesisblad én de thesis zelf bezorgen aan de pedel.¹⁹⁷ Dit gebeurde meestal op de dag waarop het laatste dispuut of thesisverdediging van

¹⁹⁵ OUL, nr. 509. Document 1, 2, 3 en 4.

¹⁹⁶ OUL, nr. 486.

¹⁹⁷ OUL, nr. 492. Interessant is dat er in dit fonds documenten zijn over wat er voorafgaat aan het schrijven van een thesis. Het betreft een verzameling documenten van Franciscus van Vlierden. Dit is een verzameling bestaande uit vier notitieboekjes en vier thesissen en thesisbladen. Bij ieder notitieboekje hoort een thesis(blad). Vermoedelijk heeft Franciscus van Vlierden vier verschillende thesissen geschreven en zijn de notitieboekjes het voorbereidend werk voor het schrijven van het definitieve document. Deze notitieboekjes bevatten ideeën, doorhalingen en formuleringen en vormen dus het basismateriaal voor het latere gedrukte eindwerk. Er zit telkens een geschreven versie van een thesis(blad) in het notitieboekje. Vermoedelijk gaf Franciscus van Vlierden voor het drukken van zijn thesis en het bijhorende thesisblad deze notities aan de in dit geval onbekende drukker. Dit illustreert mooi hoe het drukproces van een thesisblad in zijn werk ging.

de week werd gehouden. De pedel en de studenten verzamelden alle geschreven versies van thesisbladen en thesissen van degenen die de week nadien hun proefschrift moesten verdedigen in een kist. Hierin bevonden zich dan alle documenten die de pedel moest drukken voor de dispuuten van de komende week. Bij iedere thesis en thesisblad stond de datum van het dispuut vermeld zodat de pedel dit in zijn werkschema kon inpassen.¹⁹⁸ Zo zijn er geschreven thesisbladen, waar de inhoud van het thesisblad op de voorzijde staat en alle praktische informatie, zoals datum, prijs om het thesisblad te laten drukken op de achterzijde terug te vinden zijn.¹⁹⁹ De keuze van de drukker hing af van de student. Deze moest wel erkend zijn als universitaire drukker. Daar de student regelmatig in contact stond met zijn faculteitspedel voor het regelen van praktische zaken, zoals de voorbereiding van zijn *disputatio* was het niet onlogisch dat de student aanklopte bij deze persoon. Toch wendden studenten zich niet altijd tot de pedel voor het drukken van hun thesisblad maar soms ook bij andere Leuvense drukkers. Deze waren echter niet altijd kwalitatief beter, omdat ze minder ervaring hadden in dit specifiek drukwerk.

Voor een drukker was het produceren van een thesisblad geen kleine opdracht. Thesisbladen werden gedrukt in heel grote oplages en vaak hadden de pedel-drukken hulp ter beschikking. Er is een rekening bewaard van de pedel-drukker Georgius Lipsius waarin hij alle inkomsten en uitgaven voor het drukken van thesisbladen bijhoudt, zie hiervoor document 3.²⁰⁰ Uit deze rekening blijkt dat de student van zijn thesisblad 300 exemplaren liet drukken. Door alle bewaarde thesisbladen van Georgius Lipsius (en andere drukken die ook thesisbladen produceerden) chronologisch te ordenen op datum komt blijkt dat tijdens de week dagelijks een *disputatio* gebeurde. Bijgevolg moest Georgius voor iedere dag 300 exemplaren drukken,

¹⁹⁸ OUL, nr. 486.

¹⁹⁹ OUL, nr. 488.

²⁰⁰ OUL, nr. 486. En OUL, nr. 509.

iedere keer voor een andere student. De drukker had dus zijn handen vol had aan het drukken van thesisbladen.

‘Memorie van onkosten voor eenen theses in Theologie’:

1) Voor het stellen van de plaet	0-12-0
2) Voor 300 grove theses 6.5 boeken papier voor 3 stuivers den boek	0-19-2
3) Voor het drukken der selve	0-7-0
4) Voor de correctien en veranderingen volgens experientie van de twee eerste theses die men nu al geset heeft, kost elk meerder van dagloon als deselve tweemaal te hersetten: naar b. proeven van elk gecorrigeert te hebben, en sijn nog niet gereet om te drukken	
5) De prijzen hierboven sijn gestelt gelijk die aen de drukkerije kosten, sonder te rekenen: den ink, sleet van letters en ander gereedschap.	
6) De 6 boekken sijne theses self volgens tarief a 10 st. (stuivers)	

Document 3: Fragment uit het register van Georgius Lipsius.²⁰¹

Voor het drukken van 300 thesisbladen had Lipsius 6,5 boeken papier nodig en voor ieder boek vroeg hij drie stuivers. Dit komt dus neer op 19,5 stuivers die de student moest betalen aan Lipsius enkel en alleen voor het papier. Om de drukplaat op te stellen vroeg Lipsius 12 stuivers en voor het drukken zelf 7 stuivers. Voor de inkt, het slijten van het drukmateriaal en het gebruik van het gereedschap vroeg Lipsius geen extra loon. Voor het papier diende Lipsius zelf 10 stuivers te betalen en de regelmatige vervanging van de letters en eventuele typografische ornamenten zijn niet opgenomen in deze berekening. Alles samen maakt Lipsius 28,5 stuivers winst met het drukken van de thesisbladen²⁰². Ter vergelijking: timmermannen en landarbeiders verdienden in deze periode minder stuivers per dag.²⁰³ In Leuven verdiende een timmerman in het begin van de zeventiende eeuw tussen de 15 en 19 stuivers per dag.²⁰⁴ Een metselaar

²⁰¹ OUL, nr. 509.

²⁰² Hierbij is het goed om te weten dat 1 gulde = 20 stuivers = 60 groten Brabants = 80 oorden. Ook is 1 stuiver = 3 groten Brabants = 4 oorden. Een Florijn is een andere benaming voor een gulde. Met dank aan Erik Aerts voor deze informatie.

²⁰³ E., COCKX, en G., HUYBENS, 'De Leuvense prentenatlas, Zeventiende-eeuwse tekeningen uit de Koninklijke Bibliotheek te Brussel', *Jaarboek van de Geschied- en Oudheidkundige kring voor Leuven en omgeving*, Leuven, 2003. 828-858.

²⁰⁴ COCKX en HUYBENS, 'De Leuvense prentenatlas, Zeventiende-eeuwse tekeningen uit de Koninklijke Bibliotheek te Brussel', 845.

verdiende in dezelfde periode tussen de 16 en 20 stuivers per dag.²⁰⁵ In vergelijking met de gewone arbeider had Lipsius enkel voor het drukken van thesisbladen een ruim inkomen. In de periode 1673-1680, dus de periode van Lipsius, verdiende een drukker in Antwerpen gemiddeld 128 stuivers per week. Indien er sprake is van een ‘gespan’, een hoofddrukker en zijn gezelschap, dan verdienen beide samen 237 stuivers per week. Dit verschilde uiteraard van drukker tot drukker, van tijd tot tijd en van plaats tot plaats. In de periode 1600-1620 verdiende een drukker wekelijks tussen de 100 en 150 stuivers en dit kon enorm schommelen van jaar tot jaar.²⁰⁶

De prangende vraag is hoelang Lipsius bezig was met het drukken van 300 thesisbladen en of hij er personeel voor nodig had. Als hij slechts één dag nodig had, dan verdiende hij ruim meer dan een gewone ambachtsman. Indien hij drie dagen nodig had, was het misschien toch niet zo veel. Als hij eventueel personeel had diende hij deze uit te betalen. Naast zijn gewone inkomen als pedel had Lipsius dus een aardig extra inkomen. Van de andere pedel-drukkers of gewone drukkers zijn er geen inkomsten of overzichten teruggevonden voor dit specifieke drukwerk.

Dus als we rekenen dat Lipsius ongeveer 28.5 winst maakte om thesisbladen te laten drukken en stel dat hij daaraan ongeveer 1 dag zat en dat hij vier opdrachten had in de week, verdiende hij 114 stuivers in een week, dit schommelt uiteraard van week tot week en van het aantal opdrachten dat hij had. Lipsius verdiende bijgevolg niet zo veel als een doorsnee drukker, maar als pedel zal hij ook wel reeds een aangenaam inkomen gehad hebben. Dat drukkersinkomen was een extraatje.²⁰⁷

Drukker was in die periode dus een welvarend beroep waarbij je zeker goed geld kon verdienen. De pedel-drukker verdiende minder dan de doorsnee drukker, maar wel nog altijd meer dan de gewone ambachtsman uit het einde van de zeventiende eeuw.

Opvallend is dat Georgius Lipsius geen extra geld vroeg voor het gebruik van de drukpers, inkt, gravures, letters en ander materiaal dat nodig was voor het drukken. Mogelijk kreeg hij dit materiaal van de universiteit, waardoor hij er niet zelf voor moest instaan. Daardoor rekende hij dit niet aan bij de student, mogelijk omdat dit inbegrepen was bij het inschrijvingsgeld dat de student moest betalen.

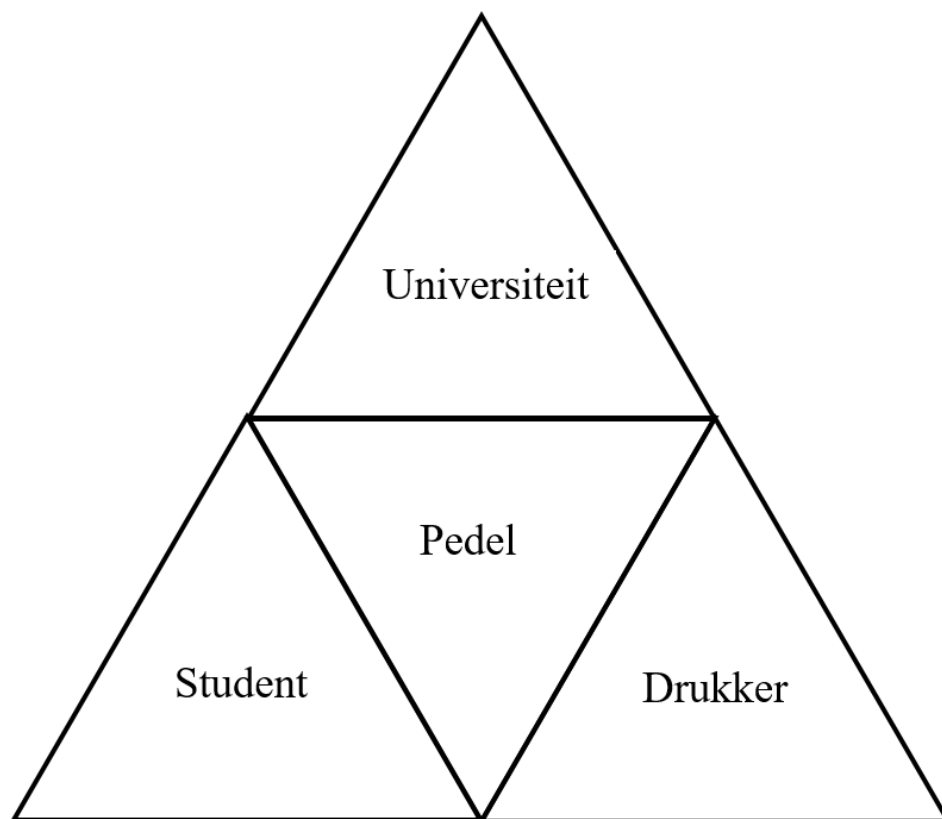
²⁰⁵ COCKX en HUYBENS, ‘De Leuvense prentenatlas, Zeventiende-eeuwse tekeningen uit de Koninklijke Bibliotheek te Brussel’, 834.

²⁰⁶ C., VERLINDEN, *Dokumenten voor de geschiedenis van prijzen en lonen in Vlaanderen en Brabant*, Brugge, 1965, II. 1057-1065.

²⁰⁷ VERLINDEN, *Dokumenten voor de geschiedenis van prijzen en lonen in Vlaanderen en Brabant*, 1180-1185. Georgius Lipsius verdiende 28.5 stuivers per opdracht dat hij kreeg. Een andere drukker verdiende 25 stuivers per dag. Hieruit is te concluderen dat Lipsius ongeveer evenveel verdiende als een modale stadsdrukker. Er zijn geen cijfers gekend voor drukkers in Leuven, deze komen allen uit Antwerpen, maar vermoedelijk moeten deze cijfers gelijkaardig geweest zijn als in Leuven.

* * *

De drie actoren, namelijk de drukker, de student en de universiteit zitten duidelijk vervat in een driehoeksverhouding. De student schreef zijn thesis voor de universiteit om een diploma of graad te behalen. Om reclame te maken voor zijn thesisverdediging liet hij thesisbladen drukken bij een erkende drukker. Meestal was deze erkende drukker de faculteitspedel waarmee de student regelmatig in contact kwam. Hierbij zien we dat de pedel centraal staat. Afbeelding 8 toont dit visueel aan.

Afbeelding 8: Driehoeksverhouding tussen de universiteit, student en drukker. In al deze gevallen is de pedel de bepalende tussenfiguur.

HOOFDSTUK 3: DE PLAATS VAN THESISBLADEN BINNEN DE LEUVENSE DRUKKERSPRODUCTIE

Document 3 (zie pagina 76) is een uittreksel uit een van de overgeleverde documenten van Georgius Lipsius dat reeds aan bod kwam in het vorige hoofdstuk.²⁰⁸ Het beschrijft de kosten die de student moest betalen aan de drukker, die tegelijk ook pedel was van de theologische faculteit. Het drukken van thesisbladen was niet enkel van belang voor de student maar speelde ook een rol in de productie van de Leuvense drukkers. Dit derde hoofdstuk werkt het belang van thesisbladen voor de productie van de Leuvense (universiteits)drukkers verder uit. Welke drukkers drukten thesisbladen en hoe past dat binnen de kader van hun productie?

1. De thesisbladen in de context van de Leuvense drukkersproductie

Drukkers produceerden niet enkel grote documenten of boeken, maar publiceerden ook kleiner drukwerk zoals pamfletten, rechtsregels, ordonnanties, juridische berichten, gedichten, uitnodigingen en meer. Er is door historici tot nu toe weinig onderzoek gedaan naar dat kleiner drukwerk, dat ook wel efemeer drukwerk of ‘ephemera’ wordt genoemd. Efemeer drukwerk is vaak slecht of sporadisch bewaard gebleven, omdat het meestal maar één of enkele bladzijden betreft of van mindere kwaliteit was. Dit efemeer drukwerk was wel van economisch belang voor de productie van drukkers. Een goed voorbeeld van een drukker die veel inkomsten uit dit efemeer drukwerk haalde was de Brugse drukker Pieter de Clerck.²⁰⁹

Het thesisblad kan beschouwd worden als ‘efemeer’. Dit drukwerk omvat één affiche en was niet bedoeld voor langdurig gebruik. Kort na het drukken van thesisbladen verspreidde de pedel deze samen met de student doorheen de universiteit om de *disputatio* of thesisverdediging van de student aan te kondigen. Nadat de *disputatio* plaatsgevonden had, hadden deze thesisbladen bijgevolg geen enkel nut meer. Deze werden dan ook weggesmeten of gebruikt als kladpapier. Weinig mensen bewaarden deze vroegmoderne ‘affiche’, behalve de student en zijn familie en misschien ook wel de drukker. De bewaarde productie van thesisbladen door Leuvense drukkers is aan kwantitatief onderzoek onderworpen. Een eerste

²⁰⁸ OUL, nr. 509.

²⁰⁹ In het kader van de tweedejaars oefening deed ik reeds studie naar efemeer drukwerk, meer specifiek efemeer drukwerk van de drukker Pieter de Clerck in Brugge en Gent. Zie A. VAN DRIESSEN, *Pieter de Clerck en efemeer drukwerk in het zestiende-eeuwse Brugge en Gent*, onuitgegeven tweedejaars oefening, Katholieke Universiteit Leuven Associatie Kortrijk, departement Geschiedenis, 2016, 2.

opvallend besluit is dat drukkers die verbonden waren aan de universiteit instonden voor een veel groter aantal thesisbladen dan drukkers die geen nauwe band met de universiteit hadden. Door de andere productie van de drukkers, zoals gedrukte boeken, naast het aantal thesisbladen te plaatsen is het mogelijk om het belang van het thesisblad binnen de productie van de drukker te bepalen. Voor sommige drukkers was thesisbladen produceren hun hoofdbezigheid terwijl dit voor anderen eerder een klein onderdeel was. Qua productie van thesisbladen is er een evolutie merkbaar doorheen de zeventiende eeuw.

De familie Lipsius zal ook hier als voorbeeld dienen. Zowel Georgius als zijn zonen Fredericus en Theodorus waren werkzaam voor de universiteit als pedel. Daardoor was de familie heel bedrijvig in het drukken van thesisbladen. Georgius Lipsius was de maker van 166 van de 469 bewaarde thesisbladen, dit is iets meer dan 35%.²¹⁰ Uit de casus van de familie Lipsius zal ook blijken dat de Leuvense drukkersfamilies sterk met elkaar verwant waren. Deze verwantschappen spelen ook een belangrijke rol bij het verwerven van het pedelschap en het privilege bij het drukken van het thesisblad.

1.1 De mogelijkheden van de STCV

Voor deze analyse werden alle overgeleverde thesisbladen en ander drukwerk in een Access-databank ingegeven. Naast de gedrukte thesisbladen zelf, is dus de andere drukkersproductie in Leuven een belangrijke bijkomende bron. Deze informatie is essentieel om te weten wat het aandeel van de thesisbladen was binnen het geheel van drukwerken.²¹¹ Hiervoor maakt dit onderzoek vooral gebruik van de Short Title Catalogus Vlaanderen (STCV). De initiële focus van de STCV was het verzamelen van drukwerk uit de Nederlanden in de zeventiende eeuw. Dit is ondertussen ook uitgebreid naar achttiende-eeuws drukwerk. De gegevens voor de zeventiende eeuw zijn echter wel het volledigst, daarom wordt de STCV ook gebruikt als basisdatabank over zeventiende-eeuws drukwerk uit de Nederlanden. Zoals eerder vermeld heeft de STCV weliswaar nog niet alle zeventiende-eeuws drukwerk verwerkt en ook de exemplaren gedrukt in de Nederlanden die niet bewaard zijn in Vlaamse bibliotheken staan er (nog) niet in. Deze databank geeft wel een zekere indicatie welke drukkers er vermoedelijk veel

²¹⁰ Dit is een gevolg van bewaring en overlevering. Dit wil niet noodzakelijk zeggen dat Georgius Lipsius het meeste thesisbladen drukte, door toeval en specifieke bewaring is van deze drukker het meeste overgeleverd. Dit is echter wel een indicatie over de hoeveelheid diel hij effectief zou gedrukt hebben.

²¹¹ Dit is mogelijk aan de hand van kwantitatieve gegevens. Indien het thesisblad 80% uitmaakt van de drukkersproductie van een drukker, dan is het bijgevolg duidelijk dat voor deze drukker het thesisblad belangrijker was dan andere gedrukte boeken.

hebben geproduceerd en welke minder. Voor dit onderzoek werd een zelfgemaakte databank opgesteld met Microsoft Access met de productie van alle drukkers die minstens één thesisblad hebben geproduceerd aan de hand van de online gegevens die in de STCV staan.

In de STCV zijn thesisbladen niet opgenomen. Vermoedelijk neemt de STCV dit soort drukwerk voorlopig nog niet op omdat dit kleiner drukwerk nog niet volledig ontsloten is in diverse bibliotheken en archieven of bij gebrek aan geld en middelen. Wat echter wel verwarrend is, is dat de STCV wel thesissen opneemt in haar databank. Oplettendheid is dus noodzakelijk, een thesisblad is niet hetzelfde als een thesis, hoewel beide termen voor verwarring kunnen zorgen. Hetzelfde geldt voor de gegevens die in Limo (online-bibliotheekcatalogus van de Katholieke Universiteit Leuven) staan. Zo zijn er soms thesissen in deze catalogus geordend als thesisbladen.

Naast de gegevens die in de STCV en Limo staan over de drukkersproductie zijn ook de archiefdocumenten van de familie Lipsius van belang. Het gaat vooral over de manuscripten van pedel Georgius Lipsius met betrekking tot zijn universitaire ambt. Er zijn ook enkele gegevens over het werk dat Lipsius deed naast zijn pedelschap bewaard, namelijk de organisatie van verschillende boekveilingen in Leuven. Van de andere drukkers is er buiten hun boekproductie nauwelijks informatie overgeleverd.²¹²

1.2 Aantal thesisbladen versus de totale productie

Met behulp van de Access-databank werd het werk van de drukkers als volgt ingegeven. Iedere drukker kreeg een eigen ‘tabel’. Vervolgens zijn van iedere druk afzonderlijk verschillende gegevens in de bijhorende tabel terug te vinden. Het gaat over de titel, auteur, jaar van uitgave, datum van de *disputatio*, STCV-referentie, categorie waaronder het drukwerk hoort, formaat, bewaarplaats(en), hoeveel exemplaren er van iedere druk bewaard zijn gebleven en eventuele bijkomende informatie. Titel, auteur, jaar van uitgave en datum liggen voor de hand. De STCV-referentie wordt vermeld om bepaalde werken snel terug te kunnen vinden. De categorie van de drukwerken kan iets vertellen over de onderwerpen waarin een bepaalde drukker gespecialiseerd was en om een link te leggen met de onderwerpen van zijn gedrukte thesisbladen. Indien een drukker enkel religieuze onderwerpen behandelde zou het te verwachten zijn dat deze drukker ook gespecialiseerd zou zijn in het drukken van thesisbladen

²¹² Al deze archiefstukken worden bewaard in het Leuvens Rijksarchief: *OUL*, nr. 271. *OUL*, nr. 509. *OUL*, nr. 675.

voor de theologische faculteit. Mogelijke onderwerpen zijn: christelijke leer, geschiedenis, taal- en letterkunde, filosofie, Kerkelijke praktijken, psychologie, bijbels en Bijbelexegese, recht en zo verder. Deze onderwerpen zijn gebaseerd op de categorieën die in de STCV staan.

Aan de hand van het formaat is het mogelijk om een evolutie vast te stellen in het werk van een bepaalde drukker. Dit is vooral een technisch aspect. Iedere druk heeft een specifiek formaat. Er bestaan diverse groottes. Grotere formaten (2°, 4°) wijzen op een academisch publiek, zeker als die in het Latijn opgesteld zijn. Kleinere formaten (8°, 12°) gedrukt in de volkstaal waren niet bedoeld voor een academisch publiek. Een drukker die alleen in het Latijn drukt, focust zich dus voornamelijk op de academische markt.²¹³

Uit analyse van de 469 thesisbladen valt er dus heel wat informatie te halen over de Leuvense drukkerswereld. Iedere drukker die verbonden was met de universiteit heeft minstens één of meerdere thesisbladen gedrukt. Het overzicht staat in tabel 1. Uit deze tabel is het gemakkelijk af te leiden hoeveel (bewaarde) thesisbladen iedere drukker heeft gemaakt en hoeveel drukken of boeken (op basis van de STCV) ze geproduceerd hebben naast de thesisbladen. Het is duidelijk dat er drukkers zijn die veel meer thesisbladen hebben geproduceerd dan gewone drukken, maar ook drukkers die amper een thesisblad hebben gedrukt.

Drukker	Aantal thesisbladen (bewaard in Bijzondere Collecties en Rijksarchief Leuven)	Totale aantal edities aanwezig in de STCV (excl. thesisbladen)
Bernardinus I of II Masius	9	Masius I: 92 en Masius II: 27
Cornelius Coenesteyn	2	91
François Wyckmans	3	4
Fredericus Lipsius	79	0
Georgius Lipsius	166	22
Gerardus Rivius	35	42
Guilielmus Stryckwant	5	163
Henricus Van Overbeke	32	56
Hieronymus Nempaeus	1	121
Joannes Masius	12	78
Judocus Coppens	1	13
Judocus de Paep	90	1

²¹³ I., MACLEAN, *Scholarship, Commerce, Religion*, Cambridge, 2012.

Drukker	Aantal thesisbladen (bewaard in Bijzondere Collecties en Rijksarchief Leuven)	Totale aantal edities aanwezig in de STCV (excl. thesisbladen)
Petrus Pangartium	2	1
Petrus Sassenus	1	48
Petrus Zangrius	10	10
Philippus Dormalius	3	61
Weduwe van Cornelius de Blehem	1	0
Weduwe van François Wyckmans	1	0
Weduwe van Fredericus Lipsius	6	0
Weduwe van Judocus (Josse) Coppens	1	0
Weduwe van Judocus de Paep	1	0
Weduwe van Theodorus Lipsius	1	0
Judocus de Paep en de weduwe van Fredericus Lipsius	1	0
Onbekend	6	niet van toepassing

Tabel 1: Thesisbladproductie van iedere Leuvense drukker die minstens één thesisblad gedrukt heeft in verhouding tot de rest van zijn drukwerk in absolute cijfers, alfabetisch gerangschikt op voornaam.

Een eerste analyse van voorgaande tabel leert dat er heel veel drukkers zijn die thesisbladen geproduceerd hebben. De drukkers die er weinig hebben gedrukt, vallen dan soms weer op door hun hoge boekproductie. Dit is een eerste interessante conclusie die meer duiding vraagt. Er zijn in grote lijnen vier categorieën drukkers te onderscheiden. Later meer uitleg hierover.

Achteraan zijn er enkele extra bijlagen terug te vinden. Bijlage 1 is een grafiek over het aantal thesisbladen gedrukt in de zeventiende eeuw. Zo is er een duidelijke evolutie te zien en is ook duidelijk op te maken wanneer iedere drukker zijn thesisbladen heeft gedrukt. In bijlage

2 zijn de profielen van iedere drukker die minstens één thesisblad gedrukt heeft toegevoegd. Deze lijst is alfabetisch gerangschikt. Indien de drukker een weduwe had, die ook enkele thesisbladen gedrukt heeft, dan staat de weduwe bij de respectievelijke drukker. Deze profielen zijn deels opgesteld aan de hand van de monografie van Pierre Delsaerd, het grootste deel komt echter uit eigen onderzoek.²¹⁴ Voor iedere drukker zijn de echte naam, geboorte- en sterfdatum vermeld (soms bij benadering vast te stellen). Evenals wanneer hij zijn erkenning heeft verworven en of hij zijn drukkerschap combineerde met een ander beroep. Bij iedere drukker staat ook telkens opgegeven of hij pedel was bij een bepaalde faculteit en indien dit het geval was, staat ook het begin- en eindjaar van zijn pedelschap vermeld. Het aantal thesisbladen en voor welke faculteit deze zijn geproduceerd ontbreken in dit profiel niet. Vervolgens is opgegeven hoeveel werken hij heeft gedrukt (op basis van de gegevens van de STCV) en in welke categorie deze werken ingedeeld kunnen worden. Als voorlaatste staat ook telkens hoeveel keer de drukker een bepaalde omkadering gebruikte bij het thesisblad. Iedere drukker had zijn eigen typografische ornamenten om zijn drukwerk op te fleuren en om het geheel aantrekkelijker te maken. Op deze typografische ornamenten gaat dit hoofdstuk later nog dieper in. Ten slotte staan er nog eventuele opmerkingen: dit zijn vaak kenmerken die opvallen bij het thesisblad of meer persoonlijke informatie over sommige drukkers. Zo zal bij Fredericus Lipsius staan dat hij de zoon is van Georgius Lipsius. Bij ieder profiel staat ook een paginaverwijzing naar de monografie van Pierre Delsaerd.

In bijlage 3 bevinden zich dan alfabetisch voor iedere drukker de verschillende typografische ornamenten dat hij gebruikte. Deze hebben een willekeurig cijfer gekregen. Bijvoorbeeld Lipsius 1, 2,3 ... In de verschillende profielen is terug te vinden hoeveel keer de drukker een bepaalde omkadering gebruikte.

2. Vier categorieën Leuvense drukkers

Verschiede soorten drukkers waren actief in de universiteitsstad aan de Dijle. De vergelijking tussen de totale productie en het aantal thesisbladen laat toe om een onderscheid te maken tussen vier categorieën drukkers die thesisbladen drukten. Een eerste categorie zijn de drukkers die gespecialiseerd waren in het drukken van het thesisblad en bijna enkel dit soort drukwerk produceerden. Hierbij springen onmiddellijk drie drukkers in het oog: Georgius Lipsius, Fredericus Lipsius en Judocus de Paep. Samen zijn ze verantwoordelijk voor maar liefst 71,43%

²¹⁴ DELSAERDT, *Suam quisque Bibliothecam*, 351-428.

(335 van de 469) van alle bewaarde thesisbladen in Leuven. Van de drukkers Gerardus Rivius en Henricus Van Overbeke zijn er ook een hoog aantal thesisbladen bewaard, maar deze waren ook actief met het drukken van andere boeken en werken. Alle voornoemde drukkers waren als pedel verbonden aan de theologische faculteit. De tweede categorie zijn de drukkers waarbij het aantal thesisbladen min of meer gelijk is met het aantal 'gewone' werken: François Wyckmans, Petrus Pangartium en Petrus Zangrius. Van deze drie zijn er weinig drukken overgeleverd. Een derde categorie zijn de drukkers die vooral 'gewone' werken maakten hebben en van wie er slechts een paar thesisbladen gekend zijn. Dit zijn onder andere de drukkers Bernardinus Masius, Cornelius Coenesteyn, Guilielmus Stryckwant, Hieronymus Nempaeus, Joannes Masius, Judocus Coppens, Petrus Sassenus en Philippus Dormalius. Tenslotte zijn er ook nog een aantal personen die buiten categorie zijn. Dit zijn de weduwes van de voornoemde mannelijke drukkers, die wellicht de opdrachten afwerkten waarmee hun echtgenoot begonnen was. De gedrukte thesisbladen die de weduwes produceerden, dateren meestal van kort na het overlijden van de echtgenoot.

Een tweede interessant luik is de reeds vernoemde grafiek in bijlage 1. Deze grafiek toont het aantal drukken van thesisbladen per jaar. Dit bepaalt in welke periode de drukkers vooral actief waren. Het valt op dat in de periode 1600-1615 weinig drukkers bezig waren met het drukken van thesisbladen. Het is mogelijk dat er weinig thesisbladen uit deze periode zijn overgeleverd. Enkel Gerardus Rivius, pedel van de theologische faculteit produceerde toen een aanzienlijk aantal. Van de volgende periode 1615-1630 zijn er geen thesisbladen gekend. Tussen 1630-1660 zijn er wel hier en daar losstaande thesisbladen gemaakt, maar er is geen continuïteit of vast patroon merkbaar. Er zijn zeker thesisbladen geproduceerd in deze periode, maar die hebben de tand des tijds niet doorstaan. De periode daarna van 1660 tot 1680 wordt overheerst door de productie van Georgius Lipsius, terwijl later weer een grotere concurrentie ontstaat tussen de drukkers, vooral tussen Judocus de Paep en Fredericus Lipsius. In het laatste decennium van de zeventiende eeuw (1690 tot 1700) is er opnieuw een monopolie merkbaar, namelijk van Henricus Van Overbeke.

2.1 Drukkers gespecialiseerd in de productie van thesisbladen

2.1.1 Gerardus Rivius

In het begin van de zeventiende eeuw was het vooral de Luikenaar Gerardus Rivius die zich specialiseert in het drukken van het Leuvense thesisblad. Onderzoek vermeldt dat Rivius omstreeks 1570 het levenslicht zag in de stad Luik.²¹⁵ Hij huwde met Joanne Bogardus, de dochter van de vooraanstaande drukker Johannes Bogardus. Bogardus had twee drukkerijen, namelijk één in Dowaaï en één in Leuven. Bogardus wou zich later focussen op zijn filiaal in Dowaaï en liet zijn Leuvense drukkerij na aan Rivius.²¹⁶ Deze opportuniteit liet deze laatste niet liggen en hij trok naar de Brabantse universiteitsstad. Rivius vestigde zich als drukker in Leuven vanaf 1597 en bouwde een groot netwerk uit.²¹⁷ Van zijn vestiging in Leuven tot aan zijn aanstelling tot pedel van de theologische faculteit in 1610 drukte Rivius verschillende werken. Hij had goede contacten met de rechtenfaculteiten en in het begin van de zeventiende eeuw drukte hij de thesisbladen en aankondigingen voor de *disputationes* voor studenten aan de rechtenfaculteit. Er zijn vrij weinig thesisbladen van de rechtenfaculteit bekend, namelijk slechts 41 exemplaren van de 469. Van deze 41 was Rivius de drukker van 21 thesisbladen van de rechtenfaculteit, ongeveer de helft dus van de bewaarde productie. Rivius drukte in die periode ook een veertiental thesisbladen voor de theologische faculteit. Dit toont aan dat hij goede contacten had met beide faculteiten. Het jaar 1610 is een keerpunt in de drukkerscarrière van Rivius. In dat jaar volgt hij Andreas Sassenus op als pedel van de theologische faculteit.²¹⁸ Hierna heeft hij minder geproduceerd, vooral minder boeken, vermoedelijk omdat hij meer taken te vervullen had als faculteitspedel. Rivius zal deze functie blijven vervullen tot 1633.²¹⁹

²¹⁵ VAN DAELE, *Gerardus Rivius: drukker te Leuven & pedel aan de theologische faculteit*, 16.

²¹⁶ VAN DAELE, *Gerardus Rivius: drukker te Leuven & pedel aan de theologische faculteit*, 20.

²¹⁷ VAN DAELE, *Gerardus Rivius: drukker te Leuven & pedel aan de theologische faculteit*, 23.

²¹⁸ Dit is te lezen in de *De Acta Facultatis S. Theologiae*. Deze bron is echter wel maar bewaard vanaf 1608, over de voorgaande periode is er niets gekend. Zo is het mogelijk om te achterhalen dat Andreas Sassenus pedel was van de theologische faculteit. VAN DAELE, *Gerardus Rivius: drukker te Leuven & pedel aan de theologische faculteit*, 32.

²¹⁹ Onderzoek heeft uitgewezen dat enkele werken vermoedelijk verkeerdelijk zijn toegeschreven aan Rivius. Bernardinus Masius gebruikte een gelijkaardig of hetzelfde drukkersmerk als Rivius, namelijk een pegasus en in een latere fase de *caduceus*, een herdersstaf. Zie hiervoor VAN DAELE, *Gerardus Rivius: drukker te Leuven & pedel aan de theologische faculteit*, 26 en 45.

Jaar	Gewone productie	Thesisbladen	Jaar	Gewone productie	Thesisbladen
1599	1	0	1616	1	0
1600	0	0	1617	0	0
1601	2	0	1618	1	0
1602	0	0	1619	0	0
1603	0	1	1620	4	0
1604	0	4	1621	2	0
1605	3	17	1622	0	0
1606	0	9	1623	0	0
1607	1	1	1624	0	0
1608	6	0	1625	2	0
1609	6	0	1626	0	0
1610	4	0	1627	0	0
1611	3	3	1628	0	0
1612	1	0	1629	1	0
1613	0	0	...		
1614	2	0	1670	1	0
1615	1	0	Totaal	42	35

Tabel 2: Verhouding ‘gewoon’ drukwerk en thesisbladen bij Gerardus Rivius in Leuven.

Het is geweten dat Gerardus Corselius en Stephanus Weyms, beiden doctor in de rechten, dooppeter waren van Rivius’ kinderen.²²⁰ Deze twee lieten ook hun boeken drukken bij hun vriend Rivius. Ook Erycius Puteanus, de bekende humanist afgestudeerd in de rechten, en opvolger van Justus Lipsius, liet heel wat van zijn werken drukken bij Gerardus Rivius in de periode 1600-1610.²²¹ Rivius onderhield dus nauwe banden met de rechtenfaculteit. Daarom is het opvallend dat hij in 1610 tot nieuwe pedel van de theologische faculteit aangesteld is. Hij bleef wel contacten onderhouden met de rechtenfaculteit doordat zijn schoonzoon Petrus Pangartium in 1622 verkozen is als pedel van de rechtenfaculteit.²²² Rivius behield wel zijn

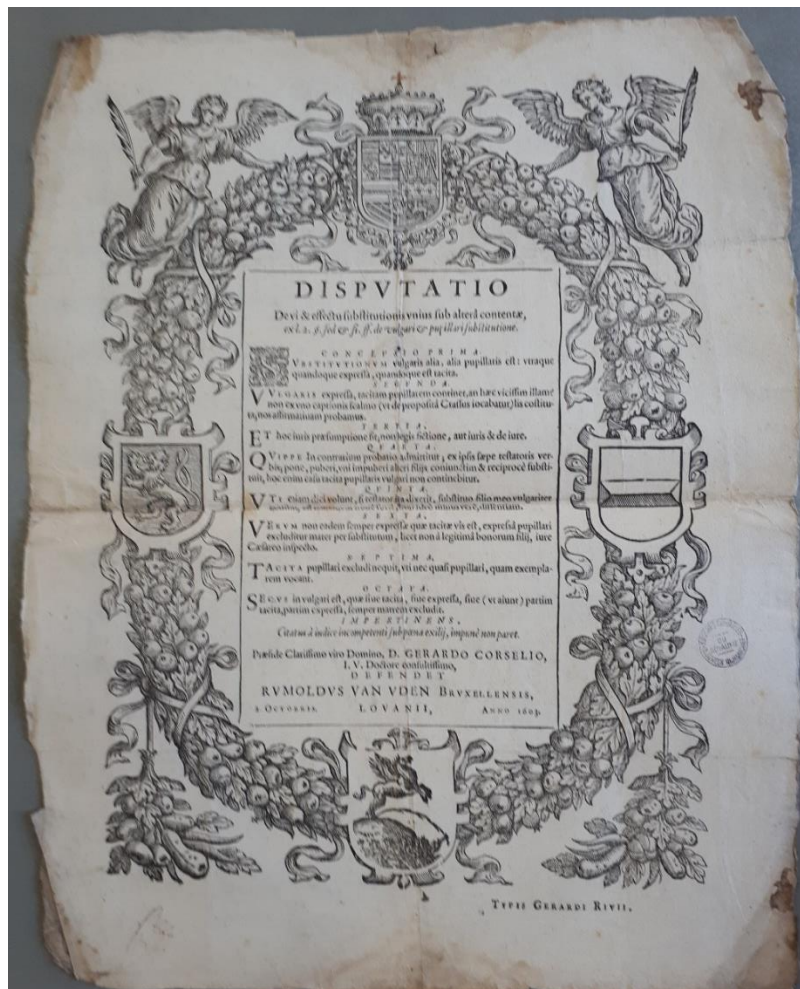
²²⁰ VAN DAELE, *Gerardus Rivius: drukker te Leuven & pedel aan de theologische faculteit*, 29.

²²¹ Eigen onderzoek en A.J., VAN DER AA, *Biografisch woordenboek der Nederlanden*, 490-493.

²²² VAN DAELE, *Gerardus Rivius: drukker te Leuven & pedel aan de theologische faculteit*, 35.

monopolie voor het drukken van didactisch materiaal, hetgeen na zijn dood in 1634 overgenomen werd door Pangartium.²²³

Ergens is het normaal dat Rivius voor zijn aanstelling in 1610 een vrij hoog aantal thesisbladen drukte en na zijn aanstelling tot pedel van de theologische faculteit veel minder. Later zal blijken dat Rivius een uitzondering was. De pedellen hadden weinig tot géén ervaring in de drukkerswereld en schoolden zich pas na hun aanstelling tot faculteitspedel om tot drukker. Het is natuurlijk mogelijk dat Rivius na zijn aanstelling toch thesisbladen bleef drukken, zowel voor de theologische als de rechtenfaculteit, maar dat deze niet bewaard zijn gebleven. Rivius heeft ook enkele thesisbladen gedrukt voor de theologische faculteit. Typerend voor deze thesisbladen is dat ze rijk versierd zijn met een mooie typografische omkadering. Zie afbeelding 9.

Afbeelding 9: Thesisblad gedrukt door Gerardus Rivius voor de theologische faculteit uit 1603.²²⁴

²²³ VAN DAELE, *Gerardus Rivius: drukker te Leuven & pedel aan de theologische faculteit*, 40.

²²⁴ VAN UDEN, R., *Disputatio devi et effectu substitutionis unius sub altera contentae*, Leuven, Gerardus Rivius, 1603 (OUL, nr. 660).

Een kanttekening is dat alle gevonden thesisbladen van Gerardus Rivius zich bevinden in het deelarchief ‘Oude Universiteit Leuven’ in het Leuvense Rijksarchief.²²⁵ Ongetwijfeld vertelt dit iets over de bewaring en overlevering van de drukken van Rivius. De 21 thesisbladen zijn bijna de enige éénbladdrukken die gekend zijn voor de eerste helft van de zeventiende eeuw. Deze exemplaren zijn toevallig en via verschillende omwegen in de collectie in het Rijksarchief terecht gekomen. Na Rivius nam Bernardinus II Masius het ambt van pedel op zich voor een korte periode tot 1637. Daarna was het tijd voor een nieuwe generatie pedellen. Het tijdperk van de familie Lipsius was aangebroken.

2.1.2 De complexe relatie tussen de familie Lipsius en Judocus de Paep

Uit onderzoek van de bronnen blijkt dat er vooral drie drukkers gespecialiseerd waren in het drukken van thesisbladen. Namelijk vader en zoon Georgius en Fredericus Lipsius en Judocus de Paep. Deze waren verantwoordelijk voor iets meer dan 70% van het totaal aantal bewaarde gedrukte thesisbladen in Leuven. Georgius en Fredericus Lipsius waren beiden pedel van de theologische faculteit. Georgius is een lange periode pedel geweest van 1637 tot 1682, na het korte pedelschap van Bernardinus II Masius van 1633 tot 1637. Masius is maar vier jaar pedel geweest. Misschien mocht hij maar korte tijd dit ambt op zich nemen omdat er discussie was tijdens zijn aanstelling.²²⁶ Masius wou het pedelschap eerder overnemen van de oudere Rivius, die niet meer in staat bleek om zijn taken snel en correct uit te voeren. Rivius weigerde aanvankelijk zijn functie over te dragen.²²⁷ Door de complexe verhouding tussen Rivius en Masius besloot de faculteit waarschijnlijk komaf te maken met de aanslepende discussie en besloot een nieuwe, neutrale pedel te benoemen: Georgius Lipsius in 1637. Zoon Fredericus werd officieel pedel in 1684.²²⁸ Vermoedelijk nam Fredericus de taken van het pedelschap reeds over in 1682, bij het overlijden van zijn vader, maar de universiteit benoemde hem pas in 1684 officieel tot pedel.²²⁹ Fredericus stierf echter reeds enkele jaren na zijn vader in 1685.²³⁰

Na de dood van Fredericus Lipsius in zijn er nog een zestal drukken bewaard gebleven van zijn weduwe. In hetzelfde jaar is er ook een werk tot stand gekomen waarbij de weduwe

²²⁵ OUL, nr. 660. En OUL, nr. 661.

²²⁶ DELSAERDT, *Suam quisque Bibliothecam*, 389.

²²⁷ VAN DAELE, *Gerardus Rivius: drukker te Leuven & pedel aan de theologische faculteit*, 37-39.

²²⁸ Voor aanstelling tot het pedelschap van Georgius Lipsius zie OUL nr. 388, 28 februari 1631-28 februari 1663 *Acta Facultatis S. Theologiae*, fol. 72v.; Voor aanstelling tot het pedelschap van Fredericus Lipsius zie OUL 279, 21 december 1679 – 24 juni 1690. *Acta Facultatis S. Theologiae*, fol. 139r.

²²⁹ OUL, nr. 264.

²³⁰ P., DELSAERDT, *Suam quisque Bibliothecam, Boekhandel en particulier boekenbezit aan de oude Leuvense universiteit, 16e-18e eeuw*, 386.

van Fredericus Lipsius en Judocus de Paep hebben samengewerkt. Opvallend is dat de Paep géén officieel universitair statuut als drukker had, maar wel als boekbinder en boekverkoper.²³¹ Vermoedelijk werkte de Paep in dit geval voor de weduwe van Fredericus om haar overgeërfde drukkersbedrijf draaiende te houden, waardoor er enkele drukken in samenwerking zijn ontstaan. De weduwe had na het overlijden van Fredericus Lipsius een groot aandeel in de drukkerij geërfd en was dus (mede)eigenaar van de drukkerij. Judocus de Paep had geen eigendomsrechten over de drukkerij. De weduwe heeft hoogstwaarschijnlijk wel de Paep aangesteld voor het dagelijkse bestuur van de zaak, maar hierbij bleef zij wel de eigenaar. De Paep werkte reeds voor het drukkersbedrijf van Fredericus Lipsius als boekbinder en hij nam na diens dood tijdelijk de taken over door de goede relatie die hij had met Lipsius.²³² Er is géén pedel gekend voor de theologische faculteit in de periode 1685 tot 1688, na de dood van Fredericus Lipsius. Het zou best kunnen dat Judocus de Paep het pedelschap van de theologische faculteit tijdelijk op zich nam, er zijn echter geen officiële documenten die dit bevestigen, noch in de *Acta Facultatis S. Theologiae* noch in het universiteitsarchief. Dit zou het hoge aantal gedrukte thesisbladen van Judocus de Paep voor de theologische faculteit in de periode 1685 tot 1688 kunnen verklaren. De Paep nam vermoedelijk tijdelijk de taken van het pedelschap op zich tot de faculteit een nieuwe pedel gekozen had, maar het zoeken naar een nieuwe pedel verliep blijkbaar maar moeizaam.

In 1688 werd er dan een nieuwe pedel aangesteld, Henricus Van Overbeke, waardoor de Paep niet langer thesisbladen drukte en de taak van boekbinder en boekverkoper weer op zich nam tot aan zijn dood in 1708. Dit zou verklaren waarom de Paep zoveel thesisbladen gedrukt heeft in een relatief korte periode en dan twintig jaar tot aan zijn dood niet meer. Toch blijft er één merkwaardige vaststelling. In 1689 is er een thesisblad gedrukt door de weduwe van Judocus de Paep, maar de Paep was toen nog springlevend, aangezien hij maar stierf in 1708. Vermoedelijk is er een fout in de vermelding geslopen en moet de druk toegewezen worden aan de weduwe van Fredericus Lipsius die in deze periode actief was.

²³¹ *OUL*, nr. 278, deel 24 juni 1669- 21 december 1679: fol. 129r. En DELSAERDT, *Suam quisque Bibliothecam*, 16e-18e eeuw, 397.

²³² Hierbij is het toch vrij opvallend dat er uit 1660 twee gedrukte werken gekend zijn gedrukt door Judocus de Paep. Hij zou diverse thesissen gedrukt hebben voor de Artesfaculteit in 1660, daarna is er niets van hem overgeleverd tot er een erkenning als boekbinder en boekverkoper van de Paep in de jaren 1673 – 1674 verschijnt. Dit betekent dat er over een periode van 15 jaar niets geweten is over deze drukker/boekverkoper. De Paep gebruikte het drukkersmerk van Philippus Dormalius, die als drukker van 1607 tot 1636 actief was. Tussen deze drukkers is er een kwarteeuw, hoe is het dan mogelijk dat de Paep zijn drukkersmerk kon overnemen? Vermoedelijk ging het drukkersmerk van Dormalius via Judocus Coppens en zo via de weduwe van Coppens naar Judocus de Paep. Rond deze figuur stellen er zich allemaal vragen die onopgelost zullen blijven wegens het gebrek aan bronnenmateriaal. Zie DE SCHEPPER, 'De Short Title Catalogus Vlaanderen (STCV) en de 'ontdekking' van de Leuvense drukker Judocus de Paep', 2-3.

2.1.3 Henricus Van Overbeke

Na een periode, waarin de theologische faculteit geen pedel kende tussen 1685 tot 1688, benoemde de faculteit Henricus Van Overbeke tot nieuwe pedel.²³³ Hij oefende deze functie uit van 1688 tot 1702.²³⁴ Van Overbeke was in het laatste decennium van de zeventiende eeuw actief bij het drukken van de thesisbladen voor de theologische faculteit. Hij is echter een uitzondering. Waar er voor de familie Lipsius en Judocus de Paep nauwelijks ander drukwerk gekend is dan het thesisblad, heeft Van Overbeke veel boeken, thesissen en ander drukwerk geproduceerd. Georgius Lipsius drukte 22 boeken, maar dit is een peulschil bij de grote hoeveelheid thesisbladen. Van Fredericus Lipsius is er geen ander drukwerk gekend en voor Judocus de Paep twee thesissen uit het jaar 1660, lang voor dat hij thesisbladen maakte. Een opvallende vaststelling, die ook bij andere drukkers voorkomt, is dat Henricus Van Overbeke als drukker erkend is in het jaar 1690, enkele jaren nadat hij tot pedel van de theologische faculteit is benoemd.²³⁵ Hetzelfde is het geval bij Georgius en Fredericus Lipsius, Petrus Pangartium, Petrus Zangrius en Bernardinus II Masius. Zij kregen pas het universitaire statuut van drukker nadat ze tot pedel waren benoemd. Ongetwijfeld had Henricus Van Overbeke voor zijn benoeming tot pedel geen enkele ervaring in de drukkerswereld. Hij heeft immers nooit een opleiding gehad en is pas drukker geworden na zijn benoeming tot pedel. Dit is af te leiden uit documenten van de Spaanse Geheime Raad, waarin staat vermeld dat hij erkend is als drukker in 1690, met vrijstelling van de leerjaren die Van Overbeke normaal zou moeten gevolgd hebben indien hij erkend zou worden als universitair drukker.²³⁶

²³³ DELSAERDT, *Suam quisque Bibliothecam*, 394.

²³⁴ DELSAERDT, *Suam quisque Bibliothecam* 395.

²³⁵ OUL nr. 279, 21 december 1679 – 24 juni 1690. fol. 256r. En DELSAERDT, 394-395.

²³⁶ ARA, Spaanse Geheime Raad, 1280/11. Zie ook SOENEN, *Inventaire analytique des documents relatifs à l'impression et au commerce des livres (1546 - 1702) contenus dans les cartons 1276 à 1280 du conseil privé espagnol*.

Jaar	Gewone productie	Thesisbladen	Jaar	Gewone productie	Thesisbladen
1690	12	1	1700	3	4
1691	9	0	1701	3	0
1692	3	0	1702	0	0
1693	2	1	1703	1	0
1694	1	1	...		
1695	1	2	1754	1	0
1696	6	6	...		
1697	5	5	1783	1	0
1698	5	7	s.d.	0	2
1699	3	3	Totaal	56	32

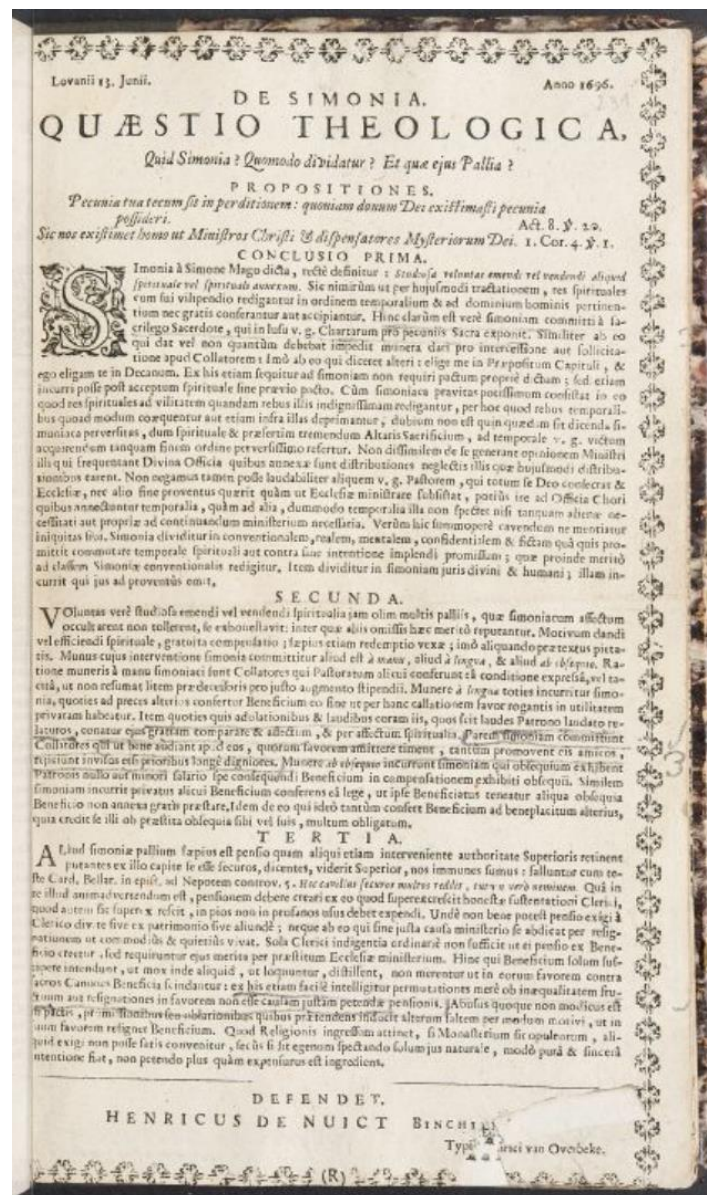
Tabel 3: Verhouding ‘gewoon’ drukwerk en thesisbladen bij Henricus Van Overbeke.

In tabel 3 is de verhouding tussen de gewone productie en het aantal thesisbladen van Van Overbeke terug te vinden. Deze verloopt vrij gelijkaardig. Van Overbeke zou ook in 1754 en 1783 boeken gedrukt hebben, maar deze drukken zijn wellicht verkeerdelijk toegekend aan Henricus terwijl ze gedrukt zijn door Martinus Van Overbeke, eveneens pedel geweest van de theologische faculteit en zijn zoon.²³⁷

Hoe valt te verklaren dat Van Overbeke instond voor een veel hogere productie van gewone boeken en werken dan bijvoorbeeld de familie Lipsius en Judocus de Paep? Van Overbeke leefde en werkte in een woelige periode in Leuven waarbij de discussie over het jansenisme flink aanwakkerde. Misschien zorgden de debatten over het jansenisme wel voor een hogere boekproductie? De meeste thesisbladen die Van Overbeke drukte waren voor de theologische faculteit en handelden voornamelijk over de gebruiken en rituelen van de katholieke Kerk. Zo stellen de thesisbladen gewoontes zoals simonie en het rechterlijke gezag van de Kerk in vraag. Ook de boekproductie van de drukker omvatte onderwerpen als de christelijke leer, Kerkgeschiedenis en Bijbelexegese. Tussen deze publicaties komt één naam meermaals naar voren, namelijk die van Martinus Steyaert. Steyaert was Leuvense hoogleraar

²³⁷ DELSAERDT, *Suam quisque Bibliothecam*, 396.

in theologie en filosofie en was een fervent anti-jansenist.²³⁸ Hij probeerde deze strekking te bestrijden door meerdere uitgaven waarin hij het jansenisme veroordeelde. De andere werken uitgegeven door Van Overbeke waren vooral publicaties van Leuvense doctoren in theologie, zoals Franciscus Martinus en Henricus Bukentop, vermoedelijk ook ter bestrijding van het jansenisme. Van Overbeke was een slim zakenman die goede contacten onderhield met professoren én studenten en daardoor een vlot werkend bedrijfje uit de grond kon stampen.

Afbeelding 10: Leuvense thesistblad gedrukt door Henricus Van Overbeke in 1696.²³⁹

²³⁸ L., CEYSSSENS, 'Steyaert, Martinus', *Nationaal biografisch woordenboek*, VI, Brussel, 2011, 897-910.

²³⁹ Lovanii 13. junii. anno 1696. De simonia. Quæstio theologica, quid simonia? Quomodo dividatur? Et quæ ejus pallia? [...] Defendet. Henricus de Nuict Binchienensis., Leuven, Henricus Van Overbeke, 1696 (BRES Magazijn CaaTHT9002).

De verhouding thesisbladen – gewone productie is bij Van Overbeke 32 – 56. Hier lijkt het alsof hij minder thesisbladen gedrukt zou hebben. Vermoedelijk produceerde Van Overbeke ook een hoog aantal gedrukte thesisbladen, maar zijn deze niet allemaal bewaard gebleven. Boeken daarentegen zijn bedoeld om langer te bewaren en waren vaak van hogere kwaliteit. Na de dood van Van Overbeke rond 1710 was er een korte periode geen pedel meer verantwoordelijk voor het drukken van thesisbladen. Er waren andere drukkers die deze taak tijdelijk op zich namen. Een document vermeldt dat een anonieme drukker aan de universiteit vraagt of hij de drukkerstaken van Henricus Van Overbeke tijdelijk mocht overnemen na diens dood, onder andere voor het drukken van thesisbladen voor de faculteit theologie.²⁴⁰ Deze anonieme drukker was echter geen pedel. Doordat er in deze korte periode geen pedel was, bleven andere drukkers verantwoordelijk voor het produceren van thesisbladen. Dit lijkt een keerpunt. Enkele decennia voor de oprichting van de academische drukkerij in 1759 namen andere drukkers reeds het drukwerk van de pedel over. Rond 1700 verliest de pedel zijn monopolie in het drukken van thesisbladen en dit zal uiteindelijk uitmonden in de oprichting van de academische drukkerij, die het drukken van de affiches volledig op zich zal nemen.

2.2 Pedel-drukkers met een beperkt aantal thesisbladen

Er zijn ook drietal drukkers waarvan het aantal thesisbladen min of meer gelijk is aan hun andere productie: François Wyckmans, Petrus Zangrius en Petrus Pangartium. Opnieuw zijn twee van deze voornoemde drukkers pedel geweest. Er is dus opnieuw een onbetwistbare link tussen het drukken van thesisbladen en het ambt van het pedelschap. De productie van deze drukkers was weliswaar zeer klein. Van François Wyckmans en Petrus Pangartium zijn er respectievelijk zeven en drie drukken bewaard gebleven.²⁴¹ Van Petrus Zangrius zijn er twintig drukken (waarvan tien thesisbladen) overgeleverd. Problematisch is echter wel dat er drie drukkers werkzaam waren in Leuven met de naam Petrus Zangrius.²⁴² Deze kregen elk een nummer, respectievelijk I, II en III. Op het drukwerk staat dit nummer echter nooit vermeld en uit kwantitatief onderzoek blijkt dat deze twintig drukken verspreid zijn tussen 1567 tot 1706. Het is gekend dat Petrus II Zangrius, kleinzoon van Petrus I Zangrius en vader van Petrus III

²⁴⁰ OUL, nr. 486, Document 3.

²⁴¹ François Wyckmans heeft drie thesisbladen en vier ‘gewone’ werken geproduceerd in de periode 1648-1664. Petrus Pangartium heeft twee thesisbladen en één ‘gewoon’ werk gedrukt in de periode 1631-1635.

²⁴² Voor meer informatie over de drukkersfamilie Zangrius zie: CLAES, ‘De Leuvense drukkersfamilie De Zangere (16e-18e eeuw)’, 119-121.; CLAES, ‘Zangere, Peter de’, 15 (1996), 855-856. En CLAES, ‘Uit welk Tielt kwam de Leuvense drukker Peter de Zangere (1559-1610)?’, 83-85.

Zangrius pedel is geweest van de rechtenfaculteit van 1622 tot 1653 en de meeste gedrukte thesisbladen komen uit deze periode.²⁴³ Wellicht hebben ze meer geproduceerd maar zijn deze documenten gewoonweg niet bewaard gebleven. Deze drie waren ook niet de grootste namen binnen de Leuvense drukkerswereld en waren meer verbonden met de universiteit dan met een bekend drukkershuis.

Zowel Pangartium als Zangrius waren verantwoordelijk voor het drukken van thesisbladen voor studenten uit de rechtenfaculteit. Over François Wyckmans is er niet veel geweten, hoewel hij ook een aantal thesisbladen drukte voor de rechtenfaculteit. Tussen zijn gewone productie drukwerk zitten enkele werken die handelen over Recht. Vermoedelijk moet Wyckmans werkzaam zijn geweest zijn voor de rechtenfaculteit, al dan niet als pedel, maar bronnen kunnen hier geen klaar licht op werpen. Hoe komt het dat er zo weinig thesisbladen van de rechtenfaculteit bewaard gebleven zijn? Vermoedelijk was het niet de gewoonte aan deze faculteit om thesisbladen te laten drukken. Dit zou ook de verklaring kunnen zijn waarom er weinig productie is. In het vierde hoofdstuk komen de verschillen tussen de diverse faculteiten aan bod.

Uit onderzoek blijkt dat ook deze drukkers pas erkend zijn als universitair drukker, nadat ze het ambt van het pedelschap verworven hadden. Zo verwierf Pangartium pas zijn erkenning als drukker in 1635, dit terwijl hij al pedel was van de Rechtsfaculteit vanaf 1622.²⁴⁴ Petrus II Zangrius werd zowel erkend als drukker en als pedel in het jaar 1622.²⁴⁵ Eigenaardig is dat ze beide pedel benoemd werden in hetzelfde jaar, maar Pangartium was pedel van de faculteit burgerlijk recht en Zangrius pedel van de faculteit theologisch recht.²⁴⁶ Er zijn documenten die de taken van Pangartium en Zangrius voor hun faculteit duidelijk aantonen. Onder andere de rekeningen van de beide drukkers met alle inkomsten en uitgaven.²⁴⁷ Tussen deze rekeningen zitten ook geldbedragen die de ‘*promotes*’ moesten betalen. Het is niet helemaal duidelijk voor wat exact, maar het kan zijn dat ze moesten betalen voor het drukken van thesisbladen. Een ander document, met stukken toebehorend aan Petrus Zangrius, bevindt zich eveneens in het Rijksarchief.²⁴⁸ Dit omvat korte kleine briefjes, met geldbedragen die particulieren moesten betalen aan Zangrius voor verrichte diensten, zoals het halen van bier en wijn. Tussen deze documenten lijkt er zich ook één handgeschreven thesis te bevinden. Misschien dat een student

²⁴³ DELSAERDT, *Suam quisque Bibliothecam*, 426. Eigen onderzoek.

²⁴⁴ DELSAERDT, *Suam quisque Bibliothecam*, 397-398.

²⁴⁵ DELSAERDT, *Suam quisque Bibliothecam*, 397-398 en 426.

²⁴⁶ OUL, nr. 676, Document 1. En VAN DAELE, *Gerardus Rivius: drukker te Leuven & pedel aan de theologische faculteit*, 35-36.

²⁴⁷ OUL, nr. 676.

²⁴⁸ OUL, nr. 678.

dit bezorgde aan Zangrius om deze te laten drukken? Over François Wyckmans zijn er gewoonweg te weinig bronnen om zinvolle conclusies te trekken.

2.3 Drukkers met een klein aantal thesisbladen

Een volgende categorie drukkers is de groep die heel wat drukwerk geproduceerd heeft maar weinig thesisbladen. Het gaat over de drukkers Cornelius Coenesteyn (2 thesisbladen versus 91 ‘gewoon’ drukwerk), Guilielmus Stryckwant (5 versus 163), Hieronymus Nempaeus (1 versus 121), Bernardinus I en II Masius (9 versus 119), Joannes Masius (12 versus 78), Judocus ‘Josse’ Coppens (1 versus 13), Petrus Sassenus (1 versus 48) en Philippus Dormalius (3 versus 61). De meeste hebben een universitaire erkenning gekregen, behalve Philippus Dormalius en Judocus ‘Josse’ Coppens (het kan natuurlijk zijn dat de bronnen met hun universitaire erkenning niet meer beschikbaar zijn).²⁴⁹

Nader onderzoek heeft uitgewezen dat niet alle drukken mogen beschouwd worden als thesisbladen. Zo heeft Guilielmus Stryckwant zagezegd wel vijf ‘thesisbladen’ gedrukt, maar vier daarvan zijn gedrukte thesissen. De studenten vroegen dit misschien aan een officiële drukker, mogelijk omdat er daar meer ervaring voor vereist is voor het drukken dan van een eenvoudige thesisblad.

Voornoemde drukkers hebben geen grote rol gespeeld in het drukken van thesisbladen. Wellicht vroegen uitzonderlijk enkele studenten aan hen om hun affiches te laten drukken. Deze drukkers waren bereid om dit efemeer drukwerk voor de vragende student te drukken, maar misschien eerder als vriendendienst of om een rustigere periode te overbruggen. Deze drukkers beschouwden het drukken van thesisbladen niet als hun hoofdtaak, dit bleef hun gewone productie, maar minstens als een mooi extra inkomen waarvoor ze niet al te veel werk moesten leveren. Het was dus eerder gelegenheidsdrukwerk. Een voorbeeld hiervan is Bernardinus Masius. Die heeft een aantal thesisbladen gedrukt, maar nergens is zijn naam of drukkersmerk terug te vinden. Misschien omdat hij dit soort drukwerk inferieur vond tegenover zijn ander werk en hij daar niet mee wou geassocieerd worden. Aan de hand van eigen comparatieve studies is het mogelijk om een aantal onbekende drukken te linken aan Masius, aangezien hij een eigen manier en stijl heeft van drukken.

Joannes Masius drukte thesisbladen in het begin van de zeventiende eeuw. Net zoals Gerardus Rivius maakte hij gebruik van typografische ornamenten. Dit blijkt toch karakteristiek

²⁴⁹ DELSAERDT, *Suam quisque Bibliothecam*., 351-428.

te zijn voor het begin van de zeventiende eeuw. Latere drukkers maakten geen gebruik meer van deze typografische omkadering.

Afbeelding 11: Rijkversierd thesisblad gedrukt door Joannes Masius in 1610.²⁵⁰

²⁵⁰ BLEUWART, J., *Disputatio de irregularitate ex clem. Si furiosus de homicidio*, Leuven, Joannes Masius, 1610 (OUL, nr. 660).

2.4 Weduwe-drukkers

Er is al eerder vermeld dat weduwes van overleden drukkers verder thesisbladen drukten. Het was in die tijd niet ongewoon dat de weduwe het werk van haar overleden echtgenoot overnam.²⁵¹ Zij hadden vaak kennis van het ambacht en waren op de hoogte van de professionele relaties van hun overleden echtgenoot.²⁵² De drukker had reeds veel kapitaal in de drukkerij gestoken, namelijk in materiaal, gereedschap en diverse lopende projecten waren op dat moment nog bezig. Soms groeiden deze weduwes uit tot machtige vrouwen in de drukkerswereld. Het gebeurde vaak dat de weduwes enkele jaren later hertrouwden met een andere drukker, zodat de continuïteit verzekerd was. Dit was ook het geval in Leuven. Een voorbeeld daarvan is dat de kleindochter van Cornelius Coenesteyn, Susanna eerst gehuwd was met Theodorus Lipsius. Theodorus stierf vrij snel en ze huwde opnieuw met Guilielmus Stryckwant, een andere Leuvense drukker. Die nam het drukkersbedrijfje van Theodorus over én onderhield goede contacten met de drukkersfamilie Coenesteyn.²⁵³

Tijdens het onderzoek zijn er weinig thesisbladen teruggevonden gedrukt door weduwen. Deze die de tand des tijds overleefden waren waarschijnlijk nog opdrachten die de drukker moest afwerken. De thesisbladen dateren allemaal van hetzelfde jaar van het overlijden van de echtgenoot of het jaar erna. Een voorbeeld daarvan zijn de zes thesisbladen die Susanna Coenesteyn, de weduwe van Fredericus Lipsius, heeft gedrukt.

3. Link tussen het pedelschap en het thesisblad

Reeds meermaals was er de vaststelling dat er een onbetwistbare link bestond tussen het pedelschap en het drukken van een thesisblad. Er was nochtans geen verplichting voor de studenten om hun ‘affiche’ te laten drukken bij hun faculteitspedel. Ze mochten ook bij particuliere drukkers (die meestal wel een universitair statuut hadden) hun drukwerk laten maken. Toch gingen de meeste studenten wel bij de pedel om raad.

²⁵¹ Meer informatie over weduwe-drukkers is terug te vinden in volgende werken: R., ARBOUR, ‘Les Femmes et les métiers du livre en France, de 1600 à 1650, in *Studies on Montaigne and the Renaissance*, 2 (54), Chicago, 1997, 213-214.; H., SMITH, ‘*Grossly material things*’: women and book production in Early Modern England, Oxford, 2012.; H., WYFFELS, ‘Weduwen-drukkers in 16e-eeuws Antwerpen. Samengebracht in een biobibliografisch repertorium’, *De Gulden Passer*, 2 (95), 231-260. En H., WYFFELS, *The printer’s widow in the Southern Low Countries (long 16th – 17th centuries): women between family, business and religion*, Gent, 2016.

²⁵² VAN DRIESSEN, *Pieter de Clerck en efemeer drukwerk in het zestiende-eeuwse Brugge en Gent*, 15.

²⁵³ DELSAERDT, *Suam quisque Bibliothecam*, 351-428.

De pedel-drukkers maakten gebruik van hun positie want ze zagen een potentiële markt in dit drukwerk. De pedel verwierf hierdoor een mooi extra inkomen door dit drukwerk. In de voorgaande delen zijn er meerdere voorbeelden hiervan vermeld. Ze schoolden zich om tot drukker nadat ze het ambt van pedel verworven hadden. Er zijn uiteraard uitzonderingen, zo zijn er pedellen die reeds ervaring hadden in de drukkerswereld voordat ze benoemd werden, bijvoorbeeld Fredericus Lipsius en Judocus de Paep. Hierdoor waren ze minder afhankelijk van andere Leuvense drukkers voor het drukken van administratieve documenten van de universiteit. Waarschijnlijk had de pedel bij het drukken van thesisbladen een knecht of familie (bijvoorbeeld zijn echtgenote) die hem bijstond, zodat niet alle taken enkel en alleen op zijn schouders terecht kwamen.

Er was geen vaste reglement dat het drukken van thesisbladen of ander universitair drukwerk reglementeerde, maar doordat de pedellen instonden voor dit drukwerk, kon de universiteit op die manier er invloed op uitoefenen. Via het pedelschap slaagde de universiteit erin om het efemeer drukwerk te controleren, inclusief de thesisbladen. Dit bleef zo tot de oprichting van de Academische drukkerij in 1759.

HOOFDSTUK 4: HET THESISBLAD ALS BRON VAN INFORMATIE OVER DE UNIVERSITEIT

Het laatste hoofdstuk behandelt het inhoudelijke aspect van het thesisblad, er kan veel informatie uit gehaald worden over de werking van het Leuvense universiteitssysteem. Aan de hand van de bladen is het mogelijk om de werking van de diverse faculteiten te analyseren. Zo blijken er verschillen te zijn tussen de *disputationes* aan de theologische faculteit en de Artes. Naast gegevens over de universiteit is er ook persoonlijke informatie over de studenten zelf te distilleren uit het thesisblad. Onderaan stond de volledige naam van de student, de plaats van waar deze afkomstig was en ook vaak de naam van de promotor. Via statistisch onderzoek kan dan ook de afkomst van de studenten afgeleid worden hoe groot de aantrekkingskracht van de Leuvense universiteit was. Er wordt ook kort aandacht besteed aan de typografische en inhoudelijke gegevens van thesisbladen waarin er een evolutie merkbaar is doorheen de zeventiende eeuw.

1. Faculteiten

Na analyse van de bronnen kan via het aantal thesisbladen per faculteit bepaald worden welke studenten afstudeerden aan een bepaalde afdeling gedurende de zeventiende eeuw. Er zijn van vier verschillende faculteiten (Artes, rechten, geneeskunde en theologie) en vier colleges (Baiuscollege, Pauscollege, Willibrordus- en Bonifatiuscollege) thesisbladen bewaard. De universiteit kende doorheen haar geschiedenis niet minder dan 60 colleges. Deze waren bedoeld om studenten huisvesting te geven. In deze colleges werden geen lessen gegeven, maar in sommigen ervan was het wel de gewoonte dat studenten er hun *disputatio* hielden. Dit was zo in het Baius-, Paus-, Willibrordus- en Bonifatiuscollege. Deze colleges waren enkel toegelaten voor theologiestudenten.²⁵⁴ Het Willibrordus en Bonifatiuscollege was specifiek voor katholieke studenten uit protestantse gebieden, meer bepaald uit Utrecht en 's Hertogenbosch.²⁵⁵ De stad had nog andere colleges waar er een grote verscheidenheid aan studenten verbleven.²⁵⁶

²⁵⁴ WAUTERS, *Bibliotheken van de colleges en pedagogieën aan de oude universiteit Leuven*, 18-19.

²⁵⁵ WAUTERS, *Bibliotheken van de colleges en pedagogieën aan de oude universiteit Leuven*, 19-20. Zo kende Leuven vier colleges. Het Hollandse College was voor katholieke studenten uit het bisdom Haarlem, Willibrorduscollege voor studenten uit Utrecht en 's Hertogenbosch, het Hogenheuvellcollege (Bonifatiuscollege) voor bisdom Utrecht en het Iers College voor Ierland en Engeland.

²⁵⁶ Zie hiervoor WAUTERS, *Bibliotheken van de colleges en pedagogieën aan de oude universiteit Leuven*.

Faculteit	Universiteitsbibliotheek	Rijksarchief Leuven	Totaal	Procentueel
Facultas Artium	6	8	14	3,00%
Facultas Juris Utriusque	12	29	41	8,76%
Facultas Medica	1	1	2	0,42%
Facultas Theologica	364	37	401	85,68%
Collegium Baius	1	0	1	0,21%
Collegium Adriani VI	5	0	5	1,07%
Collegium Willibrordi et bonifacii	1	0	1	0,21%
Onbekend	0	4	3	0,64%
Totaal	390	79	369	100,00%

Tabel 4: Aantal bewaarde thesisbladen per faculteit in absolute en procentuele cijfers.

Uit tabel 4 blijkt dat de meeste thesisbladen uit de theologische faculteit afkomstig zijn. Maar liefst 401 van de 469 bladen hebben betrekking op het halen van een theologische graad. Om hieruit de conclusie te trekken dat de meeste studenten aan de universiteit theologie studeerden is een stap te ver. Het is belangrijk om rekening te houden met het feit dat niet alle thesisbladen bewaard zijn gebleven en dat mogelijk niet alle bewaarde thesisbladen in dit onderzoek bestudeerd zijn. Er is onder meer vast te stellen dat Georgius Lipsius verantwoordelijk was voor maar liefst 161 thesisbladen, meer dan een derde (34%) van het totale corpus.²⁵⁷ De theologische faculteit was zeker hét pronkstuk van de Leuvense universiteit: er waren immers niet zoveel theologische faculteiten in West-Europa.²⁵⁸ Toch koos op basis van de inschrijvingen uit die periode slechts 1,40% van de vroegmoderne Leuvense studenten voor een theologische opleiding.²⁵⁹

Hoe komt het dan dat er zoveel thesisbladen van deze faculteit voorhanden zijn? Het was de gewoonte om *disputationes* te houden en thesisbladen te maken. Vermoedelijk speelde

²⁵⁷ Betekent dit dat er een specifieke verzamelaar was die enkel thesisbladen van Georgius Lipsius bijeenbracht en dat daardoor enkel deze overgeleverd zijn in bepaalde verzamelingen.

²⁵⁸ VAN DAELE, *Gerardus Rivius, drukker te Leuven en pedel van de theologische faculteit*, 10.

²⁵⁹ C.M., RIDDERIKHOFF, 'Studenten en het universitaire onderwijs', *Varia historica Brabantica*, 1978, 10-11.

het feit dat er binnen de faculteit theologie veel onderwerpen vatbaar waren voor discussie en dit in een samenleving waar religieuze debatten vaak een politiek karakter hadden. In de zeventiende eeuw ontstonden veel nieuwe ideeën en opvattingen in verband met religie. Het protestantisme en jansenisme kwamen op in Leuven en binnen de universiteit woedden er verschillende discussies. Het valt dan ook op dat precies uit de tweede helft van de zeventiende eeuw veel meer thesisbladen van de theologische faculteit zijn bewaard. Mogelijk spelen de discussies over het jansenisme hierin een belangrijke rol.²⁶⁰ Inhoudelijke analyses van de bladen zouden dit kunnen bevestigen, maar dit is het niet het onderwerp van deze masterproef. Uiteraard waren er naast de jansenistische discussie nog andere onderwerpen binnen de theologie zeer actueel. De aanwezigheid van protestante ideeën was hiervoor een katalysator.

De onderwerpen van de disputen aan de theologische faculteit waren vastgelegd in een reglement. Er waren diverse onderwerpen waarover de disputen mochten gaan en die zijn in het reglementenboekje onderverdeeld in drie categorieën.²⁶¹ De eerste categorie betrof goddelijke genade en overgave aan god (*'de gratia, merito et justificatorum'*) één van de kernpunten van de jansenistische leer.²⁶² De tweede categorie ging over Kerkelijke praktijken en de grondbeginselen van het katholieke geloof. Dit gaat vaak over de heilige schriften, de concilies, onsterfelijkheid van de ziel, simonie, Kerkelijke traktaten, martelaarschap, en zo verder (*'De scripturum sacra, de creditionibus, de summo pontifice, de conciliis, de spe et bitis ammolutis, de charitati quantum adeseriam et acus internes et dona, de correctione fraternal, de vitiis appollicitis charitate, fidii eternis aritum, de simonia, de tractatis, sub actu martyro, de statu religionibus'*).²⁶³ Een laatste categorie omvatte de sacramenten zoals het doopsel, de communie en het huwelijk. (*'De indulgentiis, de sacrificio miser, de baptisme, de canonrationes, de beatisma virgine maria, de conirmatione, de purgatoria, de resurrection, de urdino, de matrimonio secundus, de impedemutis matrimonii'*).²⁶⁴ De student theologie had dus een breed scala aan onderwerpen om zijn thesis uit te werken en een bijhorend *disputatio* te houden.

²⁶⁰ Over het jansenisme verwijs ik graag naar de volgende werken die hier meer duiding bieden: CEYSSSENS, 'Het theologisch denken en het jansenisme 1640 – 1730', J., ROEGIERS, *Jansenius en het Jansenisme in de Nederlanden, Catalogus samengest. door J. Roegiers.*, Leuven, 1979. Het periodieke Leuvense tijdschrift: *Jansenistica Lovaniensia : mededelingen van het Centrum voor de Studie van het Jansenisme*, 1985- . En *Autour du jansénisme, Port-Royal et Louvain*, Tentoonstellingscatalogus van de Maurits-Sabbebibliotheek, Leuven, 2013.

²⁶¹ Deze drie categorieën zijn vastgelegd in de nieuwe universiteitsstatuten van 1565, kort na het concilie van Trente van 1545 tot 1563. Deze drie categorieën vinden dan hun oorsprong in de ideeën van het concilie van Trente.

²⁶² *OUL*, nr. 486. Document 7.

²⁶³ *OUL*, nr. 486. Document 7.

²⁶⁴ *OUL*, nr. 486. Document 7.

Van de andere faculteiten zijn er veel minder thesisbladen beschikbaar. Het grootste deel ging allicht verloren, dus moet voorzichtig omgesprongen worden met conclusies. De bronnen geven toch een indicatie over het aantal dat er ooit gedrukt kon geweest zijn. Van de Artesfaculteit (*'Facultas Artium Lovaniensis'*) zijn er in het Leuvense Rijksarchief en de Universiteitsbibliotheek slechts veertien thesisbladen terug te vinden. Dit lijkt op het eerste gezicht opmerkelijk, want iedere student was verplicht om zijn studies eerst aan de Artesfaculteit te voltooien vooraleer studies aan te vatten aan één van de vier andere faculteiten.²⁶⁵ De meeste studenten stopten echter met de universitaire opleiding nadat ze afgestudeerd waren aan de Artes aangezien ze daar voldoende basiskennis hadden verworven voor een succesvolle loopbaan.²⁶⁶ Het zou bijgevolg logisch zijn dat het hoogste aantal thesisbladen van deze faculteit te vinden was. De verklaring is eenvoudig. Openbare disputen waren aan de Artesfaculteit niet de norm en niet alle geschreven thesissen kwamen in aanmerking voor een *disputatio*. Een hogere onderwijscommissie koos de thesissen van de beste studenten (één of vier, de bronnen zijn niet helemaal duidelijk) van iedere pedagogie die een openbaar dispuut verdienden.²⁶⁷ Enkel voor dit aantal disputen lieten de studenten thesisbladen drukken, wat het geringe aantal aan de Artesfaculteit verklaart. Toch blijft het aantal van veertien thesisbladen heel laag. Er waren vier pedagogieën, van iedere pedagogie mochten jaarlijks één of vier studenten een openbaar dispuut houden, en dit over een periode van honderd jaar. Dit betekent dat er tussen de 400 en de 1600 thesisbladen gedrukt zouden moeten zijn in de zeventiende eeuw. Dit toont nogmaals aan dat de bewaring van het thesisblad problematisch is in het algemeen en voor de Artesfaculteit in het bijzonder.

Het valt ook hier op dat de pedel van de Artesfaculteit de taak van het drukken van thesisbladen vaak op zich nam. Het geval van Aegidius Denique is hiervan een voorbeeld. Denique was pedel aan de Artesfaculteit van 1684 tot aan zijn dood in 1728.²⁶⁸ Er zijn geen thesisbladen bewaard van Denique, maar bronnen geven aan dat Denique wel actief was bij het drukken ervan. Er zijn brieven bewaard die Denique stuurde aan studenten om hem te betalen voor het drukken van hun thesisblad. Bijvoorbeeld een brief van 2 december 1693 van de neef van Aegidius Denique waarin hij verzekert hem uit te betalen voor het drukwerk voordat hij

²⁶⁵ ROEGIERS, 'Het Leuvense Artesonderwijs 1426-1797: leerstof en onderwijsmethode', 21.

²⁶⁶ F., VAN GEHUCHTEN, *Het recruteringsveld van de Leuvense universiteit (1617-1700)*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Katholieke Universiteit Leuven, departement Geschiedenis, 1980. 7.

²⁶⁷ ROOVERS, *Aegidius Denique, drukker te Leuven en pedel van de Artesfaculteit* 76-77. Hier zijn de bronnen niet helemaal duidelijk. Ofwel koos de onderwijscommissie van iedere pedagogie de beste student, wat zou betekenen dat er slechts vier openbare disputen zouden zijn voor de Artes. Ofwel koos de onderwijscommissie van de vier pedagogieën de vier beste studenten, wat dus dan zou betekenen dat er zestien openbare disputen zouden zijn voor de Artes. De interpretatie is een beetje dubbelzinnig.

²⁶⁸ ROOVERS, *Aegidius Denique, drukker te Leuven en pedel van de Artesfaculteit*, 75.

naar het klooster zou trekken.²⁶⁹ Het is niet helemaal zeker dat Denique zelf deze thesisbladen drukte. Misschien zocht hij gewoon een andere Leuvense drukker en was hij enkel de tussenpersoon. Het feit dat Denique zelf drukker was (er zijn veel andere drukken van hem gekend) doet vermoeden dat hij zelf wel actief zal geweest zijn in de productie van het thesisblad.

Even opmerkelijk is het lage aantal thesisbladen gedrukt voor de medische faculteit. De enige twee gekende thesisbladen zijn geproduceerd door de Leuvense drukker Judocus Coppens en de weduwe van drukker Cornelius de Blehem. Van deze drukkers is geen enkel ander thesisblad gekend. Op de bewaarde medische thesisbladen staan afbeeldingen en wordt de Latijnse tekst verrijkt met wiskundige formules. Er is vrij weinig geweten over de werking van de vroegmoderne medische faculteit.²⁷⁰ Bronnenmateriaal is schaars en Leuven stond niet echt gekend voor zijn medische faculteit. Deze afdeling bleef lang de kleinste van de hele universiteit.²⁷¹ Tot in de zeventiende eeuw waren er zelfs maar twee professoren voor het gehele curriculum en slechts 0,30% van de studenten schreef zich in de medische richting in.²⁷² Vanaf 1617 waren er vier professoren en daarna steeg het aantal studenten aan deze faculteit gestaag.²⁷³ Gedurende de achttiende eeuw was het gemiddelde omstreeks twintig studenten. Vermoedelijk lag het aantal studenten in de eeuw ervoor een stuk lager, wat het beperkte aantal thesisbladen verklaart.²⁷⁴ De bekendste vroegmoderne universiteiten voor studies in geneeskunde waren in Montpellier, Padua en Bazel.²⁷⁵ Het beperkt aantal studenten en de lage interesse in medische studies in Leuven verklaren deels waarom er zo weinig thesisbladen bewaard zijn. Zoals Bazel zich profileerde als de medische universiteit bij uitstek van Europa,

²⁶⁹ OUL, nr. 269, Document 1.

²⁷⁰ De belangrijkste werken over de Leuvense medische faculteit aan de oude universiteit zijn voornamelijk licentiaatsverhandelingen: A., JANSSEN, *Verlichte regeerders en vernieuwingsgezinde professoren: de medische faculteit te Leuven van 1754 tot 1797*, uitgegeven licentiaatsverhandeling, Katholieke Universiteit Leuven, departement Geschiedenis, 2007.; D., KWANTES, *Meesters in medicijnen: prosopografisch onderzoek naar de professoren van de medische faculteit in Leuven in de periode 1425 – 1530*, uitgegeven licentiaatsverhandeling, universiteit Amsterdam, departement Geschiedenis, 2000. En O., STEENO, *Joannes-Remigius Jacquelart uit Nijvel (1721-1809): professor regius aan de medische faculteit van de oude universiteit Leuven (1745-1790)*, Leuven, 1997.

²⁷¹ JANSSEN, *Verlichte regeerders en vernieuwingsgezinde professoren*. 25.

²⁷² RIDDERIKHOFF, 'Studenten en het universitaire onderwijs', 10-11.

²⁷³ JANSSEN, *Verlichte regeerders en vernieuwingsgezinde professoren*. 25.

²⁷⁴ JANSSEN, *Verlichte regeerders en vernieuwingsgezinde professoren*. 25.

²⁷⁵ Van deze drie was de universiteit van Bazel het belangrijkste medische centrum. Van de medische faculteit van deze universiteit zijn er meer dan 500 thesisbladen gekend, en dit enkel voor de zestiende eeuw. De stad Bazel gebruikte de gedrukte thesisbladen in de rest van Europa om zich te profileren als hét medisch centrum van Europa. De thesisbladen van deze medische faculteit in Bazel kennen een heel andere opbouw en structuur. Meer informatie is te vinden in artikel van Saskia Limbach: 'Advertising medical studies in sixteenth-century Basel: Function and use of Academic Disputations' in LIMBACH, 'Advertising Medical studies in Sixteenth century Basel', 377.

zo profileerde Leuven zich als één van de belangrijke theologische faculteiten in Europa en gebruikte thesisbladen als propagandamiddel voor deze faculteit.

Tenslotte zijn er een 41 thesisbladen overgeleverd van de rechtenfaculteit (hier zijn zowel het Kerkelijk als burgerlijk recht samengenomen). De rechtenfaculteit kende een lange en woelige geschiedenis.²⁷⁶ In de zeventiende eeuw kon deze zelfs nog concurreren met die van theologie om de positie van meest prestigieuze afdeling.²⁷⁷ Net zoals bij theologie was de *disputatio* een essentieel onderdeel van de opleiding. Van een jurist werd verwacht dat hij een goed betoog kon houden, net zoals dit het geval was bij de theologische faculteit. Van iemand die studeerde aan de Artes of aan de medische faculteit verwachtte men dit minder en dit verklaart misschien deels waarom er daar minder thesisbladen zijn. De rechtsfaculteit heeft echter een relatief laag aantal thesisbladen in vergelijking met de theologische faculteit (41 tegenover 401). Een eerste reden zou kunnen zijn dat er veel minder studenten waren aan de rechtsfaculteit maar dit is niet het geval: 6,20% van de studenten koos een opleiding in de rechten (tegenover 1,40% voor theologie).²⁷⁸ Een andere mogelijke verklaring ligt in het feit dat de faculteit in de zeventiende eeuw weinig evolutie doormaakte. Verschillende werken vermelden dat er een soort ‘verstarring’ optrad die niet gunstig was voor de rechtsfaculteit.²⁷⁹ Er groeide een kloof tussen de gedoctrineerde theorie en het recht in de praktijk.²⁸⁰ Daardoor haakten studenten tijdens hun studies vrij snel af, waardoor het houden van een *disputatio* niet meer aan de orde was.

Uit de eerste helft van de zeventiende eeuw zijn er veel meer thesisbladen terug te vinden van deze faculteit dan in de tweede helft.²⁸¹ Een andere verklaring kan zijn dat het niet de gewoonte was aan deze faculteit om voor haar disputeren een thesisblad in grote oplagen te drukken, waardoor er minder kans is dat ze bewaard zijn gebleven.

Aan de hand van verschillende voorbeelden is het dus mogelijk te besluiten dat een verzameling thesisbladen veel kan vertellen over de werking van de faculteiten en de evolutie aan de universiteit. Ondanks het feit dat de theologische faculteit weinig studenten had, zijn er toch vele thesisbladen overgeleverd. De archivering van thesisbladen binnen de theologische faculteit verliep wellicht beter dan binnen de andere drie, omdat de onderwerpen van de

²⁷⁶ *Lovanium Docet*, Leuven, 2014.

²⁷⁷ *Lovanium Docet*, 37-39.; VAN GEHUCHTEN, *Het recruteringsveld van de Leuvense universiteit (1617-1700)*, 8-9.

²⁷⁸ RIDDERIKHOFF, ‘Studenten en het universitaire onderwijs’, 10-11.

²⁷⁹ *Lovanium docet*, 9.; VAN GEHUCHTEN, *Het recruteringsveld van de Leuvense universiteit (1617-1700)*, 6.

²⁸⁰ VAN GEHUCHTEN, *Het recruteringsveld van de Leuvense universiteit (1617-1700)*, 6.

²⁸¹ Eigen onderzoek

openbare disputen in de zeventiende eeuw en in de achttiende eeuw veel actueler bleven dan voor de andere faculteiten.²⁸²

Gedetailleerde studie van het bronnenmateriaal levert ook veel informatie op over de Leuvense studenten. Hiervoor is de licentiaatsverhandeling van François Van Gehuchten ‘Het recruteringsveld van de Leuvense universiteit’ uit 1980 een belangrijke bron. Dit is de meest volledige en recentste uitgave over studentenaantallen in Leuven in de zeventiende eeuw. De basis om studentenaantallen te berekenen zijn de Leuvense matrikels. Voor de verschillende tijdperiodes zijn er diverse uitgaven gemaakt. Men moet echter wel voorzichtig omspringen met deze matrikels, omdat niet iedereen die ingeschreven was in deze matrikels wel degelijk een student was. De matrikels zijn vaak onhandig om mee te werken, aangezien iedereen in chronologische volgorde ingeschreven is, waardoor het moeilijker is om een specifieke naam of persoon op te zoeken.²⁸³ Van Gehuchten behandelt vooral de zeventiende eeuw (van 1616 tot 1700). Het begin van deze eeuw is grotendeels onbestudeerd gebleven omdat er geen bronnen of matrikels bewaard zijn.

Een eerste belangrijk besluit uit de studentenaantallen heeft betrekking op de bewaring van het thesisblad. Als we ervan uitgaan dat iedere student in de zeventiende eeuw minstens één thesis en thesisblad gemaakt heeft, kunnen we aan de hand van het aantal overgebleven thesisbladen schatten hoeveel procent ervan bewaard is gebleven. Voor de periode 1616-1700 zijn er in de matrikels volgens het werk van Van Gehuchten 40.779 studenten ingeschreven.²⁸⁴ Volgens eigen onderzoek zijn er voor de periode 1600-1700 469 thesisbladen in Leuvense instellingen bewaard of 1,14% van het aantal studenten. Enige nuance dringt zich op. Zoals eerder gezegd hield niet iedere student een *disputatio*. Bij de Artesfaculteit waren enkel de besten toegelaten om een dispuut te houden en de daarvoor benodigde thesisbladen te laten drukken.²⁸⁵ Voor deze faculteit schreven zich in de zeventiende eeuw ongeveer 31.149 studenten in en zijn er 14 thesisbladen bewaard.²⁸⁶ Zonder de Artesfaculteit blijven er ongeveer 9630 studenten en 455 thesisbladen over. Procentueel ligt de bewaring van het aantal thesisbladen dan iets hoger, namelijk 4,72%, wat nog altijd heel erg laag is. Voor de andere faculteiten zijn er ook cijfers beschikbaar. Deze omvatten niet de volledige zeventiende eeuw

²⁸² Over de archivering van thesisbladen kunnen kritische bedenkingen gemaakt worden. Hierbij valt vooral op dat er vele thesisbladen van de theologische faculteitspedel Georgius Lipsius bewaard zijn gebleven.

²⁸³ Meer kritische bedenkingen hieromtrent maakt Van Gehuchten in zijn boek/thesis VAN GEHUCHTEN, *Het recruteringsveld van de Leuvense universiteit (1617-1700)*, 13-19.

²⁸⁴ VAN GEHUCHTEN, *Het recruteringsveld van de Leuvense universiteit (1617-1700)*, 27.

²⁸⁵ ROOVERS, *Aegidius Denique*, 76-77.

²⁸⁶ Zie hiervoor de berekeningen bij VAN GEHUCHTEN, *Het recruteringsveld van de Leuvense universiteit (1617-1700)*, 27.

(de periode 1501-1642), maar geven een goed beeld van de verdeling van het aantal studenten over de diverse faculteiten in deze periode.²⁸⁷

Faculteit	Percentage Studenten
Artes	70,40%
Geneeskunde	0,30%
Rechten	6,20%
Theologie	1,40%
Onbekend	21,40%

Tabel 5: Procentueel aantal studenten voor periode 1501-1642 op basis van de matrikels.²⁸⁸

Deze cijfers tonen nogmaal aan dat de bewaring van het thesisblad problematisch is en dat er een fractie is overgeleverd. Van de theologische faculteit, die nota bene bijna de kleinste faculteit is, zijn de meeste thesisbladen bewaard gebleven. 87,17% van de bewaarde zeventiende-eeuwse Leuvense thesisbladen waren afkomstig van deze faculteit. Opmerkelijk is dat er vele thesisbladen van de theologische faculteit bewaard zijn gebleven, ondanks dat weinig studenten theologie studeerden.

2. Afkomst van de studenten

Uit analyse van de bewaarde ‘affiches’ kan bepaald worden uit welke regio, stad of dorp de studenten afkomstig waren. De herkomst van de studenten geeft een indicatie van de aantrekkingskracht van de Leuvense universiteit in de Nederlanden en daarbuiten. De Leuvense universiteit kreeg vanaf de late zestiende eeuw concurrentie van nieuwe universiteiten in Dowai (1562) en Leiden (1575).²⁸⁹ Het achterhalen van de afkomst van de studenten was niet eenvoudig, meestal gebruikte men de gelatiniseerde vorm van de stad of streek van herkomst. Een grote hulp hierbij was de *Orbis Latinus online*.²⁹⁰ Dit is een online databank, gebaseerd op

²⁸⁷ RIDDERIKHOFF, ‘Studenten en het universitaire onderwijs’, *Varia historica Brabantica*, 1978, 10-11. Voor de zeventiende eeuw liggen deze cijfers anders, maar deze zijn niet grondig bestudeerd aangezien het bronnencorpus hiervoor onvolledig is.

²⁸⁸ RIDDERIKHOFF, ‘Studenten en het universitaire onderwijs’, 10-11.

²⁸⁹ VAN DAELE, D., *Gerardus Rivius drukker te Leuven en pedel van de theologische faculteit*, 11.

²⁹⁰ *Orbis Latinus online*, 2000 (<http://www.columbia.edu/acis/ets/Graesse/contents.html>). Geraadpleegd op 12 maart 2018.

het werk van Johann Georg Graesse, waarbij alle steden en plaatsen in Europa met hun Latijnse naam staan vermeld.²⁹¹ Toch was het niet mogelijk om alle steden en plaatsen te achterhalen. Sommige plaatsen zijn verdwenen en bestaan niet meer. Er werd rekening gehouden met de zeventiende-eeuwse politieke indeling. Het gaat over 13 verschillende gebieden en streken van waar de studenten afkomstig waren. Dit is terug te vinden in tabel 6.²⁹²

Plaats	Hoeveelheid studenten	Procentueel
Zuidelijke (Habsburgse) Nederlanden	383	81,32%
1) Hertogdom Brabant	159	33,76%
2) Graafschap Henegouwen	72	15,29%
3) Graafschap Vlaanderen	59	12,53%
4) Graafschap Namen	18	3,82%
5) Graafschap Artesië	5	1,06%
6) Hertogdom Luxemburg	8	1,70%
7) Boven-Gelre	5	1,06%
8) Prinsbisdom Luik (inclusief Limburg)	57	12,10%
Andere	69	14,65%
1) Noordelijke Nederlanden / De Republiek (Gelderland, Drenthe, Hoorn, Friesland, Holland en Zeeland)	25	5,31%
2) Ierland	15	3,18%
3) Koninkrijk Frankrijk	14	2,97%
4) Koninkrijk Engeland	5	1,06%
5) Koninkrijk Spanje	2	0,42%
6) Heilig-Roomse-Rijk (met uitzondering van Brabant, Luxemburg en Luik)	8	1,70%
Onbekend	19	4,03%
TOTAAL	471	100%

Tabel 6: Herkomst van de Leuvense student aan de hand van de bewaarde thesisbladen voor de periode 1600-1700.²⁹³

²⁹¹ J.G., GRAESSE, *Orbis Latinus*, 1972.

²⁹² Eigen onderzoek.

²⁹³ Eigen onderzoek. Bij het hertogdom Brabant zijn de volgende steden meegerekend, 33 studenten kwamen uit Brussel (7.01%), 29 studenten uit Antwerpen (6.16%) en 13 uit Leuven (2.76%). Bij het Prinsbisdom Luik is ook Limburg ingecalculeerd (26 studenten). Voor de Noordelijke Nederlanden/Republiek kwamen de studenten voornamelijk uit Holland (15), Gelderland (7), Drenthe (1), Hoorn (1) en Friesland (1). Prinsbisdom Luik is geen

Uit deze tabel zijn er interessante besluiten te trekken. Uiteraard is opnieuw rekening te houden met het beperkte aantal in het onderzoek. Het grootste deel van de studenten (81,32%) kwam uit die gebieden die behoorden tot de Zuidelijke Nederlanden. Het Prinsbisdom Luik, dat officieel geen onderdeel was van de Zuidelijke- of de Spaanse Nederlanden is ook in deze categorie opgenomen, om de eenvoudige reden dat het Prinsbisdom geen eigen universiteit had, waardoor de meeste studenten naar Leuven gingen om te studeren. Opvallend is dat er vrij veel studenten uit Henegouwen kwamen (15.29%). Ondanks de aanwezigheid van de universiteit van Dowaaï. Afhankelijk van waar je in Henegouwen woonde echter, was ofwel de Leuvense of de Dowaaïse universiteit het dichtst gelegen. Voor mensen die afkomstig waren uit de regio Bergen, Aat of Zinnik waren beide universiteiten min of meer even ver gelegen. Deze hadden bijgevolg de keuze tussen de twee universiteiten en uit de overgeleverde thesisbladen blijkt dat er velen uit Bergen en Aat kozen voor een studie in de Leuven. Voor studenten uit Valenciennes is Dowaaï dan weer dichterbij gelegen, er is vast te stellen dat er weinig studenten hiervandaan kwamen. Uit het graafschap Artesië (1.06%), Picardië en het koninkrijk Frankrijk (2.97%) waren er in Leuven veel minder studenten. Buitenlanders waren op dat moment niet welkom en zeker geen Fransen. De moeilijke relatie tussen het Spaans-Habsburgse bestuur in de Nederlanden en Frankrijk in de zeventiende eeuw spelen hierin een grote rol.²⁹⁴

Enkele studenten uit de Noordelijke Nederlanden waren aangetrokken tot de Leuvense universiteit, maar dit bleef beperkt. De meesten gingen ongetwijfeld naar Leiden.²⁹⁵ Naar alle waarschijnlijkheid waren de studenten uit de Noordelijke Nederlanden katholieken die onderwijs aan een katholieke universiteit verkozen veeleer dan in eigen land aan een protestantse universiteit hun opleiding te volgen. Uit de Noordelijke Nederlanden kwamen de studenten voornamelijk uit de provincies Holland (3.18%), Gelderland (1.49%), Drenthe (0.21%), Hoorn (0.21%) en Friesland (0.21%). Slechts 30 studenten kwamen van elders. Acht studenten (1.70%) waren afkomstig van het toenmalige Heilig-Roomse-Rijk, en dit vooral uit het bisdom Keulen en het hertogdom Gulik, in het huidige Noordrijn-Westfalen. Twee (0.42%) kwamen uit Spanje. De Nederlanden waren toen onder Spaans bewind, dus was het niet vreemd dat er Spanjaarden kwamen studeren in Leuven. Opmerkelijker is dat er een vrij groot aantal studenten uit Engeland en vooral Ierland afkomstig waren. Vijf uit Engeland en liefst vijftien

onderdeel van de Zuidelijke of de Spaanse Nederlanden, maar kende geen universiteit, vandaar dat de meeste studenten uit dit gebied naar Leuven gingen om te studeren. Daarom werd dit Prinsbisdom ingedeeld bij de Zuidelijke Nederlanden. Het eindtotaal is ook 471, dit omdat er twee thesisbladen bewaard zijn waar er twee studenten samen aan gewerkt hebben. Dit verklaart waarom het eindcijfer 471 is en niet 469.

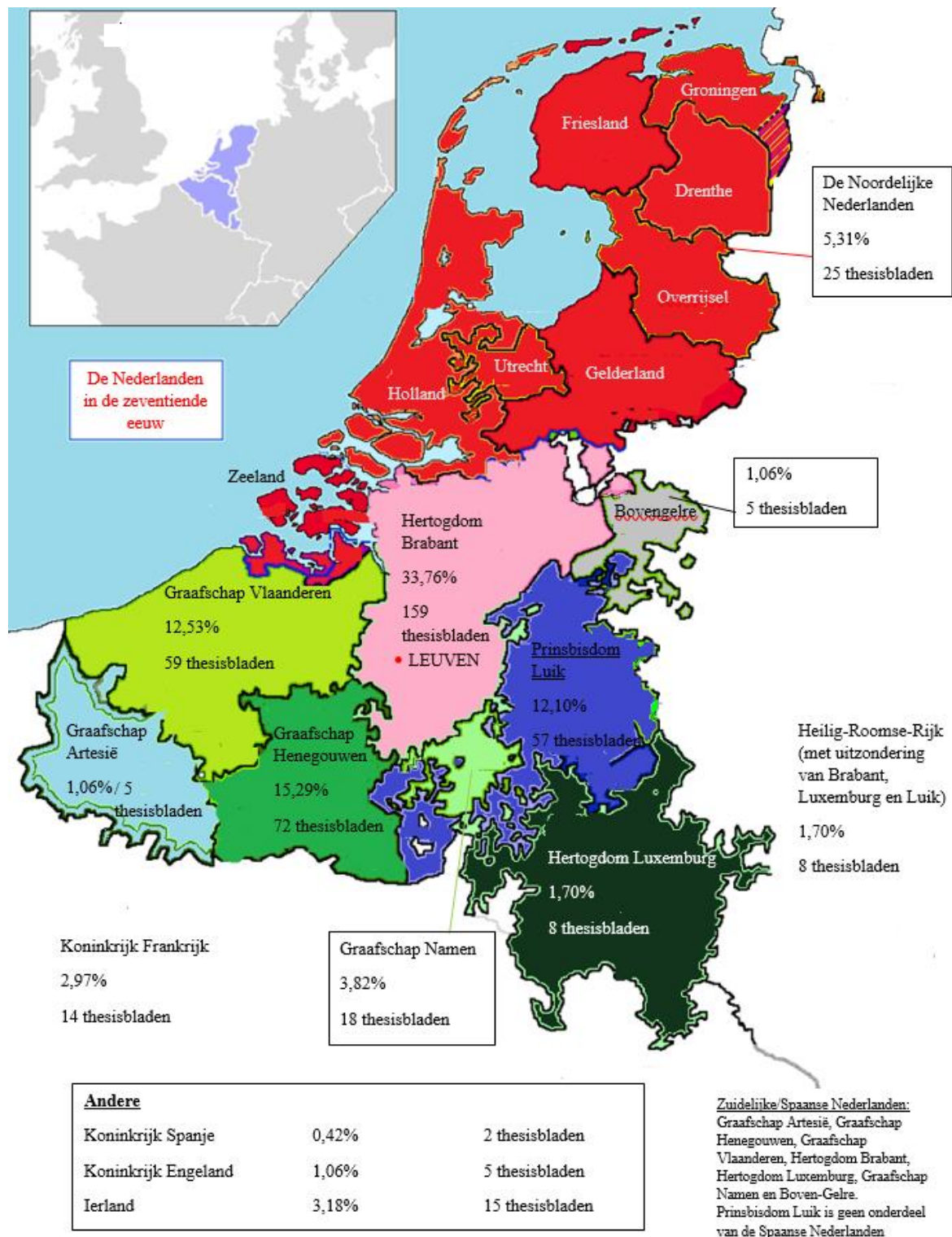
²⁹⁴ Eigen onderzoek

²⁹⁵ DELSAERDT, 'Printers and Printing policy at Leuven University', 52.

uit Ierland (respectievelijk 1.06% en 3.18%). Vermoedelijk speelt de stichting van het Ierse College hierin een grote rol. Door de godsdienstoorlogen in Engeland en Ierland en de oprichting van de Anglicaanse Kerk trokken er veel Rooms-Katholieke Engelsen en Ieren naar het Europese vasteland.²⁹⁶ Hierbij waren ze op zoek naar mogelijkheden om een universitaire opleiding in de katholieke theologie te volgen. In Engeland en Ierland was dit echter niet mogelijk, eveneens als in het protestantse Noord-Nederlandse Republiek. Sommige Engelsen en Ieren trokken dan ook naar Leuven, Dowai, Rome of Spanje waar er speciaal opgerichte Engelse en Ierse colleges waren.²⁹⁷

²⁹⁶ LODEWIJCKX, M. en WOUTERS, M., *Het Iers college te Leuven: archeologisch onderzoek in de huidige binnentuin (augustus 2002-januari 2003)*, 4.

²⁹⁷ M., LODEWIJCKX en M., WOUTERS, *Het Iers college te Leuven*, Leuven, 2003. 5. Verschillende Ierse gemeenschappen vestigden zich in 1607 in Leuven en kregen de toestemming om een Iers college te bouwen. In 1617 was het grootste deel van het gebouw af. Ze kregen daarbij steun van de aartshertogen Albrecht en Isabella, die het gebouw kwamen inhuldigen

Afbeelding 12: kaart met afkomst studenten uit de Zuidelijke Nederlanden.²⁹⁸

De meeste studenten in Leuven kwamen dus uit de Zuidelijke Nederlanden. Dit toont aan dat de universiteit voornamelijk een regionale aantrekkingskracht uitoefende en dat het geen

²⁹⁸ Afbeelding is gebaseerd op *The Low Countries Map (1556-1648)*, gemaakt door de anonieme auteur Fresheneesz op Wikimedia.

universiteit met een internationale reputatie was. Indien er dan toch buitenlanders waren, dan waren dit voornamelijk katholieke studenten uit de Noordelijke Nederlanden, Engeland en Ierland, op zoek naar onderwijs aan een katholieke instelling die ze in hun eigen land niet aangeboden kregen.

Interessant voor mogelijk verder onderzoek is om de Leuvense matrikels ernaast te plaatsen en een vergelijkend onderzoek te doen. Deze matrikels zijn immers ook rijk aan persoonlijke informatie over de student waaronder de plaats van herkomst. Zo is het boeiend na te gaan of het percentage afkomst van de studenten aan de hand van thesisbladen min of meer gelijk is met deze in de matrikels. Ook kan dit iets vertellen over het percentage studenten die erin slaagden om af te studeren. De matrikels zijn enkel lijsten met de inschrijvingen, maar over hoeveel studenten er effectief afstudeerden is er weinig bronnenmateriaal. Aan de hand van thesisbladen is het wel mogelijk dit na te gaan. Een fictief en eenvoudig voorbeeld kan dit illustreren. Stel dat er honderd studenten uit Brabant zich inschreven in de matrikels voor een opleiding, en er schrijven eveneens tien Ieren zich in voor dezelfde opleiding, dan kan aan de hand van het thesisblad achterhaald worden hoeveel er nu effectief afstudeerden (indien de bladen evenredig bewaard gebleven zijn, wat moeilijk te achterhalen is). Stel dat er dan maar 75 studenten uit Brabant afstudeerden en alle tien de Ieren, dan betekent dat er maar 77,27% van de studenten afstudeerden maar een hogere percentage buitenlandse studenten.²⁹⁹

3. Inhoudelijke en typografische evolutie van het thesisblad

Zowel op vormelijk als op inhoudelijk vlak maakte het thesisblad een zekere evolutie door. Ze waren vaak versierd met een kader of typografische ornamenten, allicht om op te vallen bij het publiek. Ook de manier waarop de tekst op het blad is gestructureerd en opgebouwd, welke elementen er zijn opgenomen en bepaalde formuleringen komt aan bod.

3.1. Typografische evolutie

Veel thesisbladen waren versierd met typografische ornamenten. Dit zorgde ervoor dat de affiche in het oog sprong en langer bijbleef. Het maakte deel uit van de marketingstrategie van de opdrachtgever en voor de rijkere studenten diende het als een soort statussymbool.

²⁹⁹ Met dank aan Professor Hans Cools die deze hypothese voor mogelijk verder onderzoek voorstelde. Het aantal thesisbladen is hierbij niet representatief genoeg maar moet volstaan om conclusies te trekken.

Thesisbladen waren in de beginperiode niet zo rijk versierd. In de zestiende eeuw zag het er vrij sober en eenvoudig uit, maar stelselmatig nam het aantal typografische versieringen toe. Ze bereikten hun hoogtepunt tijdens de barok in de zeventiende eeuw.³⁰⁰ Dit leidde tot exuberant versierde thesisbladen, waarbij de gravure vaak de overhand haalde op de tekst. De inhoud werd geminimaliseerd zodat de versiering goed tot zijn recht kwam. Drukkers lieten deze rijk versierde thesisbladen produceren in opdracht van welstellende studenten. Ze deden dit om op te vallen en hoopten zo een mooie carrière te ambiëren. Vaak waren de affiches opgedragen aan een patroon of sponsor. Afbeelding 13 toont zo een thesisblad uitgegeven aan de universiteit van Augsburg.

Afbeelding 13: Thesisblad gedrukt aan de universiteit van Augsburg: *Die Weltemission der Gesellschaft Jesu*, 17e eeuw, 91,9 × 64,4 cm; Staats- en stadsbibliotheek Augsburg.

³⁰⁰ G., DE MÛELENAERE, 'Disputatio and dedication, seventeenth-century thesis prints in the low countries', 289-290.

Het overgrote deel van de thesisbladen was echter niet zo uitbundig versierd. Kunstwerken vormen in feite een uitzondering. Zowel in de Universiteitsbibliotheek als in het Leuvense Rijksarchief zijn geen van deze gravure-thesisbladen bewaard. Toch is er op typografisch vlak ook een evolutie merkbaar bij het modale Leuvense thesisblad.

Op het einde van de zestiende en het begin van de zeventiende eeuw kwam de barokkunst op in de Zuidelijke Nederlanden. Ook aan de Leuvense universiteit maakte ze haar intrede. Er slopen barokke elementen in het drukwerk. Van deze periode zijn er drie drukkers gekend die omkaderingen gebruikten met bloemenkransen, Grieks-Romeinse zuilen of klassieke taferelen zoals een feest met allegorische figuren zoals '*Sapientia*' (wijsheid), '*Justitia*' (rechtvaardigheid), '*Temperantia*' (soberheid) en andere. Dikwijls zijn er wapenschilden met de Brabantse Leeuw of van de stad Leuven terug te vinden. Uit verschillende thesisbladen is vast te stellen dat de student deze omkadering zelf kon samenstellen uit diverse basiselementen. Hij kon kiezen uit verschillende opties voor de 'bovenkanten', de 'zijanten' en de 'onderkanten' en zo zijn eigen omkadering samenstellen. Deze elementen zijn typisch barok van uiterlijk, met aandacht voor symmetrie en met overdadige versiering en verwijzing naar het goddelijke en de natuur. De student kon voor de 'zijanten' kiezen uit verschillende soorten Grieks-Romeinse zuilen, allegorische figuren of bloemen. Voor de 'boven-' en 'onderkant' waren er andere opties mogelijk, met waterspuwers, feestelijke taferelen of verwijzingen naar engelen en God. Qua omkadering is ieder thesisblad daardoor uniek omdat de student zijn eigen versie kon maken. Het betreft bladen gedrukt door de drukkers Gerardus Rivius, Joannes Masius en Philippus Dormalius. In het geval van Gerardus Rivius kan de onderzoeker niet naast zijn opvallende drukkersmerk, de steigerende Pegasus, kijken. Toch overheerst de omkadering de werkelijke inhoud van het thesisblad niet en is de opbouw en structuur duidelijk terug te vinden.

Afbeelding 14: Leuens thesisblad gedrukt door Joannes Masius in 1610. BLEUWART, J., *Disputatio de irregularitate ex clem. Si furiosus de homicidio*, Leuven, Joannes Masius, 1610 (OUL, nr. 660).

In de periode na de rijkversierde affiches van Gerardus Rivius, Joannes Masius en Philippus Dormalius heeft er een ommekeer plaatsgevonden. Er is een tijdspanne van twintig jaar waarvan er geen thesisblad bewaard is, (1610-1630) maar tijdens deze periode blijkt er toch wel een grondige evolutie gebeurd te zijn. De drukkers zijn afgestapt van de rijke versiering en kiezen voor een soberder ontwerp. Leuvense professoren zouden kritiek hebben gehad op het feit dat studenten te veel bezig waren met de vormelijke kant van het thesisblad en minder met de

inhoud.³⁰¹ De typografische ornamenten waren dan ook sterk vereenvoudigd tot kaders met bloemen- of gelijkaardige motieven.³⁰² In de periode 1630-1660 maakten drukkers thesisbladen in twee of zelfs drie kolommen. Soms was er tussen de verschillende kolommen een typografisch motief en bij sommige drukkers, zoals Bernardinus Masius en Cornelius Coenesteyn was er een hele sobere omkadering terug te vinden. Er zijn vooral eenvoudige exemplaren zonder typografische versieringen, van onder andere de drukkers Petrus Sassenus en François Wyckmans, die nauwelijks thesisbladen drukten.

De studenten konden nog wel steeds kiezen tussen verschillende omkaderingen. Bij Bernardinus Masius zijn er vier verschillende varianten gekend. Het typografische kader nummer 1 van Bernardinus Masius bleek de meest populaire variant, aangezien er hiervan het meest overgeleverd zijn (zie hiervoor bijlage 3).³⁰³ Er zijn ook documenten gekend van Masius die geen omkadering bevatten, maar dit is een minderheid. Vermoedelijk kozen deze studenten ervoor om hun thesisblad niet te laten omkaderen of hadden ze geen geld voor een mooie of eenvoudige omkadering.

Vanaf het jaar 1660 wijzigen de thesisbladen opnieuw van vorm. Men werkt niet meer met thesisbladen in kolommen, maar opnieuw met omkaderingen. Deze indeling blijft in gebruik tot het einde van de zeventiende en het begin van de achttiende eeuw. De eersten die deze lijsten gebruikten waren Bernardinus Masius en Cornelius Coenesteyn. De drukkers van de late zeventiende eeuw werkten dit principe verder uit. Georgius en Fredericus Lipsius, Judocus de Paep en Henricus Van Overbeke hadden heel wat verschillende omkaderingen, maar ze gebruikten meestal wel dezelfde. Aangezien ze wisten dat het drukken van thesisbladen specifiek een taak was voor de faculteitspedel en om te vermijden dat de opvolgende pedel (die dikwijls familie of een goede kennis was) zich in de kosten moest werken door nieuw drukmateriaal en -pers te moeten aanschaffen, gaven ze het materiaal bij opvolging gewoonweg aan elkaar door.

³⁰¹ DE MÛELENAERE, 'Disputatio and dedication, seventeenth-century thesis prints in the low countries', 289-290.

³⁰² Toch bleef het overdadig versieren van thesisbladen door de rijkere studenten gebeuren. Deze stonden in schril contrast met het overgrote deel van de eenvoudig versierde thesisbladen. In 1755 is er een wet uitgevaardigd door keizerin Maria-Theresia van Oostenrijk. Sindsdien was het verboden om gravures te gebruiken in thesisbladen, al was het wel toegelaten voor doctoraatsstudenten. Zie hiervoor 'Règlement de l'Impératrice-Reine Marie-Thérèse du 13 février 1755, pour l'Université de Louvain', in P.F.X. DE RAM, *Les quatorze livres sur l'histoire de la ville de Louvain, du docteur et professeur en théologie Jean Molanus*, Brussel, 1861, 991-1010. En DE MÛELENAERE, 'Disputatio and dedication, seventeenth-century thesis prints in the low countries', 290.

³⁰³ In de extra bijlage achteraan de masterproef is er een profiel van iedere drukker terug te vinden. Bij dit profiel staan ook de diverse omkaderingen die iedere drukker gebruikte.

De omkaderingen die zowel Georgius als Fredericus het meeste toepasten waren die met een bloemenmotief en golvende lijnen.³⁰⁴ Ze gebruikten bijna nooit een omkadering met een ingewikkelde typografie, tenzij uitzonderlijk. Misschien vroeg het drukken van een ingewikkeld kader meer techniek en hadden ze dit niet onder de knie. Ofwel hadden ze het geschikte materiaal er niet voor. Misschien vroegen ze ook meer geld voor het drukken van speciale kaders omdat dit meer techniek vereiste en schrok de hogere prijs de studenten af. Van Fredericus Lipsius zijn er geen exemplaren gekend met een omkadering met ingewikkelde motieven. Van Georgius Lipsius is er één exemplaar gekend, te zien in afbeelding 14. De latere pedel Judocus de Paep, die vermoedelijk de gravures verworven had van Georgius en Fredericus, gebruikte het meest de omkadering met het ingewikkelde motief (dezelfde omkadering als bij afbeelding 14). Bij Judocus de Paep hadden 63 van de 89 thesisbladen deze omkadering, wat veel is in vergelijking met vader en zoon Lipsius. Het bloemenmotief kwam bij hem 20 van de 89 keren voor en de golvende lijnen slechts 6 keren. Hiervoor zijn er verschillende mogelijke verklaringen. Ofwel is de smaak van de studenten gewijzigd over de jaren heen waardoor ze het kader met ingewikkelde motieven mooier vonden. Ofwel vroeg de Paep minder geld voor het drukken van deze omkadering. Of, en dit lijkt het meest aannemelijk, was de gravure met dit motief niet afgesleten zoals de vorige twee en nog in goede staat, waardoor de Paep een betere kwaliteit kon garanderen bij het drukken. Een andere optie is dat de universiteit, om extravagant versierde thesisbladen te voorkomen, in hun reglement had vastgelegd welke omkadering de pedel-drukker moest gebruiken.

³⁰⁴ Georgius Lipsius: 100 van de 166 thesisbladen hadden dit bloemenmotief als omkadering, 65 van de 166 hadden de golvende lijnen als omkadering en slechts 1 van de 166 had het ingewikkelde motief als omkadering. Fredericus Lipsius: 40 van de 79 thesisbladen hadden dit bloemenmotief als omkadering, 39 van de 79 thesisbladen hadden de golvende lijnen als omkadering. Er zijn geen thesisbladen gekend van Fredericus Lipsius waarop het ingewikkelde motief op voorkwam.

Afbeelding 15: Leuvens thesisblad gedrukt door Georgius Lipsius in 1661. HEYNDRIX, S., *De spe quaestio theologica, quid fit? Quod eius obiectum et subjectum? Quid actus? Quae vitia opposita*, Leuven, Georgius Lipsius, 1661 (OUL, nr. 488).

Henricus Van Overbeke had maar liefst zes soorten verschillende kaders. Sommige lijken op die van zijn voorgangers, maar hij bood nog andere aan.

De afwerking van ieder thesisblad hing ook af van faculteit tot faculteit. De thesisbladen van de theologische, medische en Artesfaculteit waren omgeven met een eenvoudige of mooiere omkadering. De thesisbladen van de rechtenfaculteit (gedrukt door Petrus Zangrius en Petrus Sassenus) kenden geen omkadering. Vermoedelijk legde iedere faculteit zijn eigen accenten of had zijn specifieke gewoontes.

Waar de drukkers in het begin van de zeventiende eeuw rijke versieringen gebruikten, evolueerde men naar eenvoudigere omkaderingen. Aanvankelijk werden eerst kolommen gebruikt als indeling van het thesisblad, maar in de tweede helft van de zeventiende eeuw evolueerde dit naar een eenvoudig thesisblad met duidelijke overzichtelijke tekst en een eenvoudige, sobere omkadering. Dit maakte onderdeel uit van de drang om zich te profileren van zowel de student als de drukker. De typografie van ieder thesisblad varieerde van faculteit tot faculteit.

3.2. Inhoudelijke evolutie

Niet enkel op vormelijk vlak, maar ook op inhoudelijk vlak is er een evolutie vast te stellen. Het gaat dan vooral over de evolutie die in de titel zichtbaar is. Op drukwerken van Gerardus Rivius en Joannes Masius uit de eerste decennia van de zeventiende eeuw staat altijd ‘*repetitio*’ vermeld en daarna een bepaald thema.³⁰⁵ Een *repetitio* in het vroegmoderne onderwijssysteem was het uitdiepen van een bepaalde tekst of onderwerp. In de thesis diept de student zijn onderwerp uit en probeert dit zo volledig mogelijk uit te leggen. Er is weinig sprake van inzicht of kritisch denken. Een minderheid van de affiches uit deze periode heeft als titel ‘*disputatio*’. In de *disputatio* stond het kritisch denken van de student centraal. Hij gebruikte daarbij meer eigen argumenten en moest zijn eigen standpunten verdedigen, in tegenstelling tot de *repetitio* waar de student de feiten moest herhalen in zijn eigen woorden.³⁰⁶

Van 1610 tot 1660 is er nog altijd sprake van *repetitio*, maar het gebruik van deze term begint af te nemen en het woord *philosophia* duikt op. *Philosophia* verwijst naar filosofie en metafysica. Deze term komt het meeste voor op thesisbladen die gedrukt zijn voor de Artesfaculteit, waarin filosofie en metafysica centraal stonden.

Van het einde van de zeventiende eeuw (1660 tot 1700) is er dan wel weer meer bronnenmateriaal beschikbaar. Opnieuw is er een verband tussen de drukkers Georgius en Fredericus Lipsius en Judocus de Paep. Ieder thesisblad van hen begint met de datum waarop de student het dispuut hield, vervolgens de termen *Theses Theologicae* (deze drie drukkers waren werkzaam aan de theologische faculteit) en ten slotte het onderwerp van het dispuut. De onderwerpen gingen over alle mogelijke thema's in de godsdienst en theologie. Het woord *Theses* toont aan dat de student een bepaald onderwerp heeft onderzocht, dit kritisch moest

³⁰⁵ DE RIDDER-SYMOENS, ‘De praktijk van kennisoverdracht aan de Europese universiteiten voor 1800’, 9.

³⁰⁶ DE RIDDER-SYMOENS, ‘De praktijk van kennisoverdracht aan de Europese universiteiten voor 1800’, 9.

benaderen en zijn eigen visie moest verdedigen. Bij drukker Henricus Van Overbeke kwam in deze periode enkel de term *Quaestio Theologicae* voor op zijn gedrukte thesisbladen.³⁰⁷ Deze term sluit aan bij de *Theses theologicae*. Bij een *quaestio* stelt de student een bepaald idee centraal. Eerst toont hij aan dat hij begrijpt hoe een stelling of idee van een autoriteit in elkaar zit.³⁰⁸ Vervolgens stelt hij zich daar vragen bij en verdedigt zijn eigen visie en standpunten.³⁰⁹ We zien eigenlijk een combinatie van de *repetitio* en de *disputatio*. Ook in de benoeming van het thesisblad is er dus een evolutie. Aanvankelijk werden studenten getraind in het vlekkeloos herhalen van autoritaire ideeën, op hun thesisbladen stond dan vaak *repetitio*. Ook de *disputatio* kwam in het begin voor, een bepaald idee bekritisieren en zo een publieke discussie uit te lokken. Geleidelijk aan evolueerde de titel van het thesisblad naar *Theses* of *Quaestio* waarbij een combinatie van theorie en praktijk vereist was. De titel van het thesisblad evolueerde van *repetitio* en *disputatio* naar *theses* of *quaestio*. Studenten dienden niet alleen de idee van een bepaalde theologische of juridische autoriteit theoretisch uit te leggen, maar deze te reflecteren en kritisch te benaderen. Deze combinatie zorgde er vermoedelijk voor dat de studenten beide aspecten dienden te combineren en de universiteit zal achter deze combinatie gezeten hebben. De thesisbladen met als titel *Philosophia* kwamen enkel voor op die van de Artesfaculteit en maken geen deel uit van de bovengeschetste evolutie.

De lay-out van elk thesisblad bleef wel gelijklopend. Bovenaan stond de titel, vervolgens een korte inhoud en onderaan de naam van de student en de plaats en datum van de dispuutverdediging. Wat wel meer voorkomt op thesisbladen uit het begin van de zeventiende eeuw is dat de naam van de *praeses* en de promotor duidelijk is vermeld. Bij latere thesisbladen kwam dit niet meer voor.

4. Mogelijkheden voor verder onderzoek

Deze masterproef toont aan dat het thesisblad een interessant studie-object is en een rijke bron van informatie. Er is echter nog veel ruimte voor verder onderzoek. Er is bijvoorbeeld geen aandacht besteed aan een grondige inhoudelijke analyse. Dit zou voor de exemplaren die afkomstig zijn van de theologische faculteit wel interessante informatie kunnen opleveren. Is er doorheen de zeventiende eeuw een evolutie merkbaar in de lessenreeks of de *disputatio* van

³⁰⁷ Ook aan andere universiteiten kwam deze titel meermaals voor. Dit is merkbaar uit de overgeleverde thesisbladen gedrukt aan de universiteit van Dowai.

³⁰⁸ DE RIDDER-SYMOENS, 'De praktijk van kennisoverdracht aan de Europese universiteiten voor 1800', 10.

³⁰⁹ DE RIDDER-SYMOENS, 'De praktijk van kennisoverdracht aan de Europese universiteiten voor 1800', 14-15.

de theologische faculteit? Over welke theologische kwesties discussieerden de studenten en in hoeverre kwamen protestantse en jansenistische ideeën naar voren? Kwamen dezelfde onderwerpen terug of ging iedere *disputatio* over heel andere kwesties? Heel wat onderwerpen zijn nog het onderzoeken waard.

Een andere interessante piste is om de Leuvense casus te vergelijken met andere universiteiten in de Nederlanden, het Heilig-Roomse-Rijk of het koninkrijk Frankrijk. Aan de universiteiten van deze landen zijn er ook thesisbladen bewaard gebleven en door comparatieve methodes toe te passen kan dit een licht werpen op de verschillen in werking tussen de universiteiten. Bijvoorbeeld tussen Leuven en Dowai, aangezien dit zusteruniversiteiten waren en een sterk gelijkaardig onderwijssysteem hadden. Deze masterproef maakte verschillende verwijzingen naar thesisbladen van de universiteit van Dowai, maar het is zeker mogelijk om een diepgaande vergelijking te maken.

BESLUIT

Onbekend is onbemind. Dit spreekwoord is zeker van toepassing op het thesisblad. Deze schijnbaar onbelangrijke bron geeft meer interessante informatie prijs dan op het eerste zicht lijkt. Reeds in de zeventiende eeuw was de universiteit een complexe instelling met verschillende faculteiten die elk hun eigen werking kenden. Er zijn veel parallellen terug te vinden met de universiteit de dag van vandaag. Studenten dienden onderzoek te doen, deze te verwerken in een uitgeschreven thesis om die achteraf te verduidelijken in een openbare verdediging. Ze maakten deze verdediging bekend met thesisbladen, affiches van één bladzijde waarop de belangrijkste informatie terug te vinden was. Een korte samenvatting van het onderzoek, de bijhorende faculteit, naam van de student en praktische informatie zoals plaats en datum van verdediging werden weergegeven. Thesisbladen komen vooral voor aan de universiteiten in de Nederlanden en in het Heilig-Roomse-Rijk. Bekende universiteiten die grote collecties thesisbladen hebben zijn de universiteiten van Dowaai, Keulen, Bazel en ook Leuven. Ook in Frankrijk, Italië en de Scandinavische gebieden is het thesisblad bekend, maar in veel mindere mate overgeleverd. Typografisch ziet ieder thesisblad er gelijkaardig uit, maar rijkere studenten maakten van hun exemplaar een waar kunstwerk. Sommige zijn overdadig versierd met gravures en allegorische taferelen. Dit laatste soort thesisbladen zijn al uitgebreid bestudeerd door onder meer kunsthistorici. De modale thesisbladen vallen bij deze studies uit de boot.

Deze masterproef onderzocht het thesisblad aan de Leuvense universiteit en het belang van dit soort drukwerk voor de universiteit én voor de Leuvense drukkers. Eerst werd vastgesteld dat er een problematische bewaarsituatie is van dit soort drukwerk. Studenten lieten thesisbladen eenmalig drukken om promotie te maken voor hun *disputatio* of thesisverdediging. Na deze *disputatio* werd dit drukwerk meestal weggegooid. Doordat niet alle thesisbladen bewaard zijn gebleven, is het niet mogelijk om een volledig accuraat onderzoek te doen en sluitende conclusies te trekken.

Leuvense thesisbladen kwamen reeds aan bod in het vermelde artikel van de bekende historicus Malcolm Walsby: ‘Cheap print and the Academic Market: The Printing of Dissertations in Sixteenth-Century Louvain’. In dit artikel geeft Walsby vooral informatie over zestiende-eeuwse thesisbladen uit Leuven, bewaard in de *Bibliothèque nationale de France* en ook hij haalt aan dat de bewaring van dit drukwerk problematisch is. In deze masterproef wordt vooral de focus gelegd op zeventiende-eeuwse thesisbladen en niet enkel van de theologische faculteit, zoals Walsby doet. In zijn artikel haalt Walsby de verschillende aspecten aan van het

thesisblad en vermeldt de mogelijke informatie die hieruit gedistilleerd kan worden. Ik heb in deze masterproef al deze verschillende aspecten verder onderzocht en elementen toegevoegd die Walsby niet behandelde. Walsby spreekt in zijn artikel niet over het belang van thesisbladen binnen de productie van de drukkers en ook de rol die de pedel speelde in het produceren van thesisbladen komt niet aan bod. Waar Walsby de focus legt op het thesisblad in het algemeen in Europa en minder op de Leuvense casus, heb ik met deze masterproef gepoogd om zoveel mogelijk over de Leuvense universiteit, drukkers, studenten én pedels te achterhalen uit dit efemeer drukwerk.

Uit het onderzoek blijkt vooral dat de pedel een belangrijke rol speelt bij de organisatie van de universiteit. Iedere faculteit had zijn eigen pedel, een soort administratieve functie, maar zijn job omvatte heel veel aspecten. De pedel stond in voor de inschrijvingen van de studenten, het organiseren van de lessen, het vastleggen van de vakantiedagen, onderhoud van de lokalen en hij was het eerste aanspreekpunt van de studenten in geval van problemen. Ook was de pedel, samen met de student, verantwoordelijk voor het organiseren van de *disputationes* volgens een strikte procedure.

Uit kwantitatief onderzoek blijkt dat de meeste studenten bij de pedel langsgingen om hun thesisbladen te laten drukken. Dit was weliswaar niet verplicht want er zijn ook thesisbladen gekend die niet geproduceerd zijn door de pedel maar door een andere Leuvense universiteitsdrukker. Toch is het duidelijk dat het drukken van thesisbladen min of meer een privilege was voorbehouden aan de pedel. Maar liefst 420 van de 469 bewaarde thesisbladen is gedrukt door een pedel. Ook toont onderzoek aan dat deze zich pas na zijn aanstelling door de universiteit omschoolde tot drukker. Bijvoorbeeld Georgius Lipsius werd aangesteld tot pedel van de theologische faculteit in 1637, maar verwierf pas een erkenning om te drukken in 1643. Hij is geen uitzondering. Op die manier kon de pedel zelf instaan voor het administratieve drukwerk van de universiteit en was hij niet afhankelijk van andere drukkers. Bovendien kenden de pedellen de studenten persoonlijk en verwierven ze dus een mooi extra inkomen naast hun gewone loon door het drukwerk. De pedel stond dus centraal in de driehoeksverhouding tussen universiteit, student en drukwerk. Bekende pedel-drukkers die centraal staan in dit onderzoek zijn Gerardus Rivius in het begin van de zeventiende eeuw en Georgius en zijn zoon Fredericus Lipsius, Judocus de Paep en Henricus Van Overbeke in de tweede helft van de zeventiende eeuw. Voor andere drukkers speelde het drukken van thesisbladen een minder grote rol in hun productie.

Daarnaast geven thesisbladen inhoudelijke informatie over de werking van de universiteit en over de studenten zelf. Een *disputatio* houden was voor iedere faculteit

verschillend. De meeste thesisbladen zijn overgeleverd van de theologische faculteit, maar liefst 412 van de 469 bewaarde exemplaren waren gedrukt voor deze faculteit. De rechtenfaculteit volgt op ruime afstand met 41 bewaarde exemplaren. De Artes en de medische faculteit sluiten de rij met respectievelijk 14 en 2 bewaarde thesisbladen. Bij de theologische en rechtenfaculteit speelde de *disputatio* ook een belangrijke rol in de opleiding. Studenten moesten leren hun ideeën en argumenten te verwoorden en overbrengen naar het brede publiek toe. Het blijft opvallend dat de theologische faculteit zoveel thesisbladen heeft, ondanks het feit dat dit een kleine faculteit betrof (1,40% van de studenten studeerden theologie).

Op het thesisblad stond vaak ook de afkomst van de student vermeld. Kwantitatief onderzoek toont aan dat het gros van de studenten afkomstig was uit de Zuidelijke Nederlanden (81,32%). Dit bewijst dat de Leuvense universiteit vooral een lokale aantrekkingskracht uitoefende. Weinig studenten kwamen uit andere gebieden of streken.

De aard van de *disputatio* kende een wijziging doorheen de zeventiende eeuw. Deze evolueerde van een *repetitio*, het letterlijk vertellen van een vastgelegde stelling, naar een *disputatio* waar de student meer zijn persoonlijke inbreng kon leveren. Op het einde van de zeventiende eeuw was het toegelaten aan de student om meer kritische bemerkingen te hebben over bepaalde stellingen. De typografie van thesisbladen evolueerde van een rijkversierde omkadering, naar een eerder sobere afwerking.

Door deze ideeën en stellingen toe te passen op collecties thesisbladen van andere universiteiten is het mogelijk om parallellen te trekken met de Leuvense universiteit in de zeventiende eeuw. Ook een comparatieve studie met zestiende-eeuwse exemplaren kan verrassende inzichten leveren. Thesisbladen zijn een tot nu toe onbekend terrein, dat langzaam en met de nodige interesse ontgonnen moet worden. Deze ‘affiches’ vertellen heel wat over de universiteit in het vroegmoderne Europa en geeft verrassende inzichten in de werking van de Leuvense universiteit en de drukkerswereld in de zeventiende eeuw.

BIJLAGEN

Bijlage 1: Gedrukte thesisbladen voor de Leuvense universiteit in de zeventiende eeuw (1601-1700) chronologisch geordend per drukker.

Bijlage 2: Profiel van de Leuvense drukkers die minstens één of meerdere thesisbladen gedrukt hebben, alfabetisch geordend per achternaam.

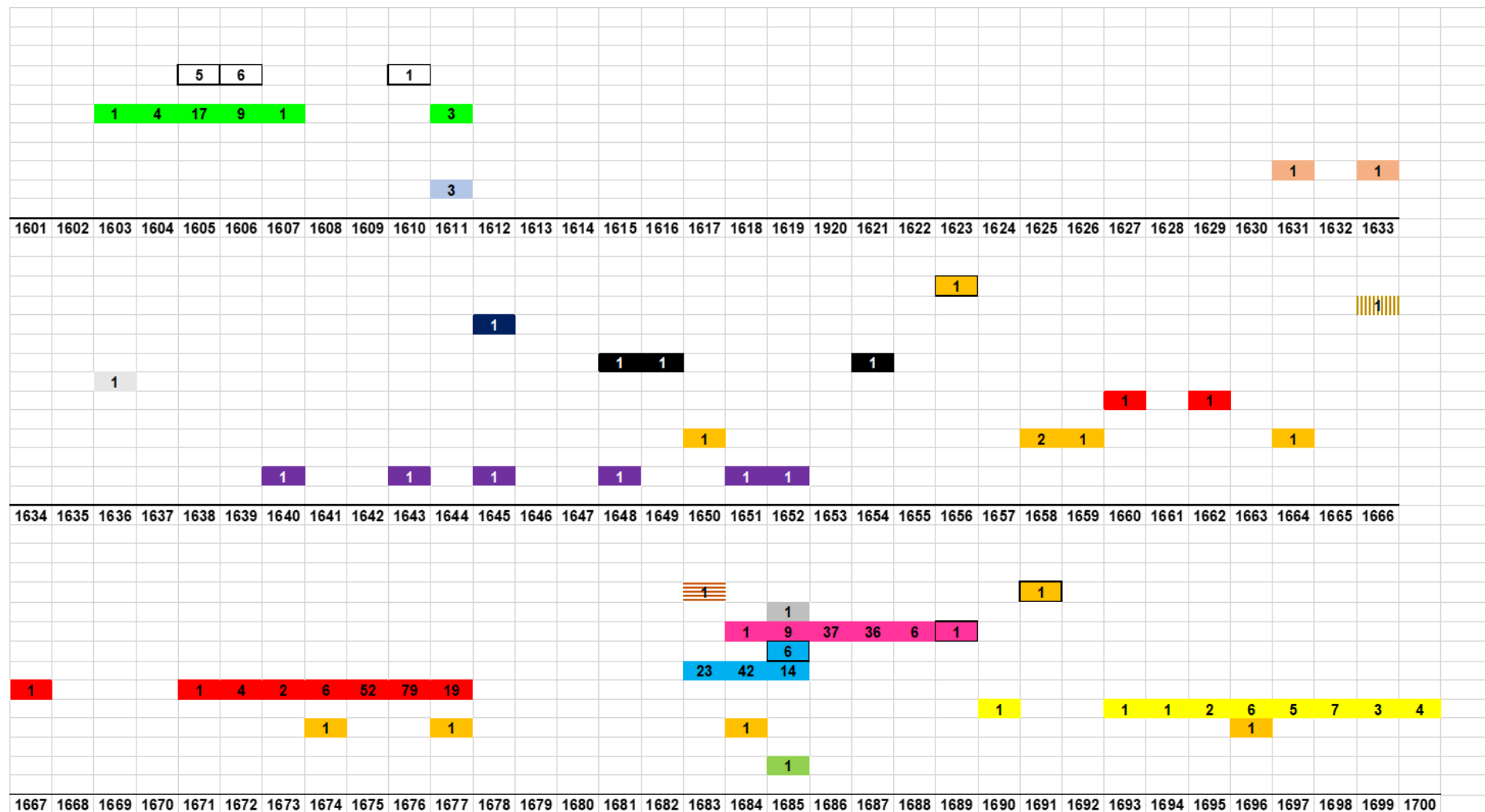
Bijlage 3: Typografische omkadering van thesisbladen in de zeventiende eeuw (1601-1700), chronologisch geordend per drukker.

BIJLAGE 1: Thesishbladen in de zeventiende eeuw

Legende: drukkers die minstens één thesishblad gedrukt hebben in de zeventiende eeuw

Gerardus Rivius:	
Joannes Masius:	
Philippus Dormalius:	
Petrus Pangartium:	
Judocus 'Josse' Coppens:	
Bernardinus Masius:	
Cornelius Coenesteyn:	
François Wyckmans:	
Petrus Zangrius:	
Weduwe van Cornelius de Blehem:	
Georgius Lipsius:	
Weduwe van François Wyckmans:	
Fredericus Lipsius:	
Weduwe van Fredericus Lipsius:	
Weduwe van Theodorus Lipsius:	
Judocus de Paep:	
Weduwe van Judocus de Paep:	
Judocus de Paep en de weduwe van Fredericus Lipsius: Geen omkadering	
Guilielmus Stryckwant:	
Henricus Van Overbeke:	

Bijlage 1: Thesisbladen in de zeventiende eeuw

BIJLAGE 2: Profiel van de Leuvense drukkers die minstens één of meerdere thesisbladen gedrukt hebben alfabetisch geordend op achternaam

- 1) Cornelius Coenesteyn (° rond 1600 - + rond 1660)
- 2) Coppens Judocus (° rond 1610 - + rond 1650)
 - Weduwe van Judocus Coppens
- 3) De Paep Judocus (° rond 1650 - + rond 1710)
 - Weduwe van Judocus de Paep
 - Judocus de Paep en de weduwe van Fredericus Lipsius
- 4) Dormalius Philippus (° rond 1600 - + voor 1700)
- 5) Lipsius Fredericus (° 1633 - + 1685)
 - Weduwe van Fredericus Lipsius
- 6) Lipsius Georgius (° 1608 - + 1682)
- 7) Masius Bernardinus I of II (° ? - + 1659)
- 8) Masius Joannes (° rond 1540 - + rond 1620)
- 9) Nempaeus Hieronymus (° rond 1610 - + rond 1680)
- 10) Pangartium Petrus (° rond 1610 - + voor 1700)
- 11) Rivius Gerardus (° rond 1540 - + 1634)
- 12) Sassenus Petrus (° 1619 - + voor 1700)
- 13) Stryckwant Guilielmus (° rond 1650 - + 1726)
- 14) Van Overbeke Henricus (° rond 1650 - + 1710)
- 15) Wyckmans François (° rond 1600 - + 1664)
 - Weduwe van François Wyckmans

EXTRA

- Weduwe van Cornelius de Blehem
- Weduwe van Theodorus Lipsius

1) COENESTEYN CORNELIUS

Nederlandse naam	Corneel Coenesteyn
Geboorte- en sterftedatum	° rond 1600 - + rond 1660
Erkenning van drukker	Universitaire erkenning in 1626
Andere beroepen	Neen
Pedel?	Neen
Aantal bewaarde thesisbladen in Leuven	2 thesisbladen → Artesfaculteit: 2
Aantal bewaarde gewone drukken	91 drukken → Aardrijksunde en cartografie: 2 → Christelijke leer: 41 → Communicatiewetenschappen: 1 → Filosofie: 2 → Geschiedenis en Staatskunde: 10 → Kerkgeschiedenis en dogmageschiedenis: 4 → Kerkelijke Praktijken: 5 → Opvoedkunde: 1 → Recht: 14 → Taal- en Letterkunde: 6 → Tijdgeschriften: 3 → Wetenschappen en geneeskunde: 2
Omkadering van de diverse thesisbladen ³¹⁰	Kader 1: 2
Referentie	DELSAERDT, P., <i>Suam quisque Bibliothecam, boekhandel en particulier boekenbezit aan de oude Leuvense universiteit, 16^e-18^e eeuw</i> , 363.

³¹⁰ In bijlage 3 staan de diverse omkaderingen die iedere drukker gebruikte. Deze vertelt iets over hoeveel mogelijke omkaderingen een drukker gebruikte bij het produceren van omkaderingen met daarnaast de hoeveelheid thesisbladen die deze omkadering hadden.

Verhouding gewone productie en thesisbladen

Jaar	Gewone productie	Thesisbladen
1626	3	0
1627	6	0
1628	7	0
1629	5	0
1630	7	0
1631	6	0
1632	5	0
1633	9	0
1634	6	0
1635	4	0
1636	0	0
1637	1	0
1638	1	0
1639	4	0
1640	6	0

Jaar	Gewone productie	Thesisbladen
1641	2	0
1642	6	0
1643	4	0
1644	0	0
1645	2	1
1646	1	0
1647	1	0
1648	0	0
1649	1	0
1650	1	0
1651	1	0
1652	1	0
s.d.	1	1
Totaal	91	2

2) COPPENS JUDOCUS EN ZIJN WEDUWE

Nederlandse naam	Josse Coppens
Geboorte- en sterftedatum	°rond 1610 - + rond 1650
Erkenning van drukker	Drukker sinds 1642
Andere beroepen	<i>Librarius</i>
Pedel?	Neen
Aantal bewaarde thesisbladen in Leuven	1 thesisblad → Medische faculteit → Artesfaculteit (1 gedrukt door de weduwe)
Aantal bewaarde gewone drukken	78 drukken → Bestuurskunde: 1 → Christelijke leer: 1 → Filosofie: 2 → Geschiedenis: 7 → Taal- en letterkunde: 1
Omkadering van de diverse thesisbladen	Kader 1: 1
Referentie	DELSAERDT, P., <i>Suam quisque Bibliothecam, boekhandel en particulier boekenbezit aan de oude Leuvense universiteit, 16^e-18^e eeuw</i> , 364-365.

Verhouding gewone productie en thesisbladen

Jaar	Gewoon drukwerk	Thesisbladen
1636	0	1
1637	3	0
1638	0	0
1639	1	0
1640	3	0
1641	0	0
1642	0	0
1643	1	0
1644	0	0
1645	0	0
1646	0	0

Jaar	Gewoon drukwerk	Thesisbladen
1647	0	0
1648	0	0
1649	1	0
1650	1	0
1651	1	0
1652	1	0
1653	0	0
1654	0	0
1655	0	0
1656	1	1 (weduwe)
Totaal	13	1

3) DE PAEP JUDOCUS

Nederlandse naam	Judocus de Paep
Geboorte- en sterftedatum	° rond 1650 - + rond 1710
Erkenning van drukker	Drukker sinds 1673
Andere beroepen	<i>Librarius</i> : vooral boekbinden
Pedel?	Neen (was waarschijnlijk wel actief voor de theologische faculteit)
Aantal bewaarde thesisbladen in Leuven	90 thesisbladen → Theologische faculteit: 89 → Artesfaculteit: 1
Aantal bewaarde gewone drukken	1 druk → Filosofie: 1
Omkadering van de diverse thesisbladen	Kader 1: 63 Kader 2: 20 Kader 3: 6
Opmerkingen	Judocus de Paep was voornamelijk erkend als boekbinder en boekverkoper, niet als universitair drukker. Hij stond echter in goed contact met de familie Lipsius en vermoedelijk nam hij tijdelijk de functie van pedel van de faculteit theologie op zijn schouders. Dit verklaart waarom hij verantwoordelijk was voor het drukken van zovele thesisbladen voor de theologische faculteit in Leuven. Dit is best opmerkelijk aangezien er geen documenten zijn die aantonen dat hij een universitair statuut heeft als drukker.
Referentie	DELSAERDT, P., <i>Suam quisque Bibliothecam, boekhandel en particulier boekenbezit aan de oude Leuvense universiteit, 16^e-18^e eeuw</i> , 397.

Verhouding gewone productie en thesisbladen

Jaar	Gewone productie	Thesisbladen
1660	1	0
...		
1684	0	1
1685	0	9
1686	0	37
1687	0	36
1688	0	6
1689	0	0
Totaal	1	89

Ook heeft hij een thesisblad gedrukt in samenwerking met de weduwe van Fredericus Lipsius in 1685.

De weduwe van Judocus de Paep is ook verantwoordelijk voor het drukken van één thesis in 1689.

4) DORMALIUS PHILIPPUS

Nederlandse naam	Filip Van Dormael
Geboorte- en sterftedatum	° rond 1600 - + voor 1700
Erkenning van drukker	Niet gekend
Andere beroepen	Neen
Pedel?	Neen
Aantal bewaarde thesisbladen in Leuven	3 thesisbladen → Theologische faculteit: 2 → Rechtsfaculteit: 1
Aantal bewaarde gewone drukken	61 drukken → Algemene werken: 1 → Christelijke leer: 6 → Economie: 1 → Filosofie: 6 → Geschiedenis: 17 → Recht: 5 → Staatskunde: 7 → Taal- en letterkunde: 15 → Tijdgeschriften: 3
Omkadering van de diverse thesisbladen	Kader 1: 3
Referentie	DELSAERDT, P., <i>Suam quisque Bibliothecam, boekhandel en particulier boekenbezit aan de oude Leuvense universiteit, 16^e-18^e eeuw</i> , 370.

Verhouding gewone productie en thesisbladen

Jaar	Gewone productie	Thesisbladen
1611	3	3
1612	1	0
1613	1	0
1614	1	0
1615	2	0
1616	1	0
1617	0	0
1618	2	0
1619	2	0
1620	4	0
1621	4	0
1622	3	0
1623	1	0
1624	3	0
1625	3	0
1626	4	0
1627	3	0
1628	6	0
1629	1	0

Jaar	Gewone productie	Thesisbladen
1630	6	0
1631	3	0
1632	1	0
1633	1	0
1634	2	0
1635	2	0
1636	0	0
1637	0	0
1638	0	0
1639	0	0
1640	0	0
1641	0	0
1642	0	0
1643	0	0
1644	0	0
1645	0	0
1646	0	0
1647	1	0
Totaal	61	3

5) LIPSIUS FREDERICUS

Nederlandse naam	Frederik Lips
Geboorte- en sterftedatum	° 1633 - + 1685
Erkenning van drukker	Niet gekend
Andere beroepen	<i>Librarius</i>
Pedel?	Vanaf 1683 pedel van de theologische faculteit
Aantal bewaarde thesisbladen in Leuven	79 thesisbladen ➔ Theologische faculteit: 79
Aantal bewaarde gewone drukken	0 drukken
Omkadering van de diverse thesisbladen	Kader 1: 39 Kader 2: 40
Referentie	DELSAERDT, P., <i>Suam quisque Bibliothecam, boekhandel en particulier boekenbezit aan de oude Leuvense universiteit, 16^e-18^e eeuw</i> , 386.

Verhouding gewone productie en thesisbladen

Jaar	Gewone productie	Thesisbladen
1683	0	23
1684	0	42
1685	0	14
Totaal	0	79

Weduwe van Fredericus Lipsius

Aantal bewaarde thesisbladen in Leuven	6 thesisbladen ➔ Theologische faculteit: 6
Omkadering van de diverse thesisbladen	Kader 1: 3 Kader 2: 3

Verhouding gewone productie en thesisbladen

Weduwe van Fredericus Lipsius	
Jaar	Thesisbladen
1685	6

6) LIPSIUS GEORGIUS

Nederlandse naam naam	Jooris Lips
Geboorte- en sterftedatum	° 1608 - + 1682
Erkenning van drukker	Universitaire erkenning 1643
Andere beroepen	<i>Librarius</i> sinds 1632
Pedel?	Vanaf 1637 pedel van de Theologische faculteit
Aantal bewaarde thesisbladen in Leuven	166 thesisbladen → theologische faculteit: 161 → Rechtsfaculteit: 5
Aantal bewaarde gewone drukken	22 drukken → Christelijke leer: 13 → Geschiedenis en Staatskunde: 5 → Kerkgeschiedenis en dogmageschiedenis: 2 → Taal- en Letterkunde: 2
Omkadering van de diverse thesisbladen	Kader 1: 96 Kader 2: 1 Kader 3: 65
Opmerkingen	Vader van Fredericus en Theodorus Lipsius
Referentie	DELSAERDT, P., <i>Suam quisque Bibliothecam, boekhandel en particulier boekenbezit aan de oude Leuvense universiteit, 16^e-18^e eeuw</i> , 386-387.

Verhouding gewone productie en thesisbladen

Jaar	Gewone productie	Thesisbladen
1633	1	0
1634	2	0
1635	0	0
1636	0	0
1637	1	0
1638	0	0
1639	0	0
1640	0	0
1641	0	0
1642	0	0
1643	0	0
1644	0	0
1645	0	0
1646	0	0
1647	0	0
1648	0	0
1649	2	0
1650	0	0
1651	0	0
1652	0	0
1653	0	0
1654	0	0
1655	0	0
1656	0	0
1657	0	0
1658	0	0
1659	1	0
1660	2	0

Jaar	Gewone productie	Thesisbladen
1661	1	1
1662	2	0
1663	1	1
1664	1	0
1665	0	0
1666	1	0
1667	2	1
1668	1	0
1669	0	0
1670	1	0
1671	0	1
1672	1	4
1673	0	2
1674	0	6
1675	0	52
1676	0	79
1677	0	19
1678	0	0
1679	0	0
1680	0	0
1681	0	0
1682	0	0
1683	0	0
1684	1	0
1685	0	0
1686	0	0
1687	1	0
Totaal	22	166

7) MASIUS BERNARDINUS I OF II

Nederlandse naam	Bernardijn Maes
Geboorte- en sterftedatum	Bernardinus Masius I: °? - + ? Bernardinus Masius II: ° ? - + 1659
Erkenning van drukker	Universitaire erkenning Bernardinus Masius I: 1590 Bernardinus Masius II: 1643
Andere beroepen	Bernardinus Masius I: <i>Librarius</i>
Pedel?	Neen
Aantal bewaarde thesisbladen in Leuven	9 thesisbladen → Artesfaculteit: 8 → Theologische faculteit: 1
Aantal bewaarde gewone drukken	Bernardinus Masius I: 92 → Bijbels en Bijbelexegese: 1 → Christelijke leer: 54 → Filosofie: 4 → Geschiedenis en Staatskunde: 7 → Kerkgeschiedenis en dogmageschiedenis: 1 → Kerkelijke Praktijken: 18 → Taal- en Letterkunde: 6 → Theater en muziek: 1 Bernardinus Masius II: 27 → Bijbels en bijbelexegese: 1 → Christelijke leer: 11 → Filosofie: 1 → Kerkgeschiedenis en dogmageschiedenis: 4 → Kerkelijke praktijken: 4 → Taal- en letterkunde: 5 → Theater en muziek: 1
Omkadering van de diverse thesisbladen	Kader 1: 4

	Kader 2: 1 Kader 3: 1 Kader 4: 3
Opmerkingen	Op de thesisbladen staat er niet vermeld of het over Bernardinus Masius I of II gaat. Deze zijn bijgevolg samengenomen als één figuur.
Referentie	DELSAERDT, P., <i>Suam quisque Bibliothecam, boekhandel en particulier boekenbezit aan de oude Leuvense universiteit, 16e-18e eeuw</i> , 388-389.

Verhouding gewone productie en thesisbladen

jaar	Gewone productie Bernardinus I Masius	Gewone productie Bernardinus II Masius	Thesisbladen
1618	5	0	0
1619	2	0	0
1620	1	0	0
1621	2	0	0
1622	0	0	0
1623	0	0	0
1624	0	0	0
1625	1	0	0
1626	0	0	0
1627	0	0	0
1628	1	0	0
1629	1	0	0
1630	1	0	0
1631	5	1	0
1632	0	0	0
1633	0	0	0
1634	1	0	0
1635	1	0	0

jaar	Gewone productie Bernardinus I Masius	Gewone productie Bernardinus II Masius	Thesisbladen
1636	1	0	0
1637	2	0	0
1638	0	0	0
1639	0	0	0
1640	2	0	1
1641	5	0	0
1642	1	0	0
1643	1	0	1
1644	4	0	0
1645	6	0	1
1646	0	0	0
1647	1	0	0
1648	6	0	1
1649	0	0	0
1650	2	0	0
1651	7	0	1
1652	2	0	1
1653	0	0	0
1654	0	0	0
1655	0	0	0
1656	0	0	0
1657	4	0	0
1658	2	0	0
1659	2	0	0
1660	1	2	0
1661	2	2	0
1662	7	8	0
1663	0	0	0
1664	0	0	0
1665	3	3	0
1666	2	3	0

jaar	Gewone productie Bernardinus I Masius	Gewone productie Bernardinus II Masius	Thesisbladen
1667	1	3	0
1668	0	1	0
1669	0	2	0
1670	5	0	0
1671	1	2	0
1672	0	0	0
1673	0	0	0
1674	0	0	0
1675	0	0	0
1676	0	0	0
1677	0	0	0
1678	0	0	0
1679	1	0	0
s.d.	0	3	3
totaal	92	27	9

8) MASIUS JOANNES

Nederlandse naam	Johannes Maes
Geboorte- en sterftedatum	°rond 1540 - + rond 1620
Erkenning van drukker	Universitaire erkenning in 1557
Andere beroepen	<i>Librarius</i>
Pedel?	Neen
Aantal bewaarde thesisbladen in Leuven	12 thesisbladen → Rechtsfaculteit: 3 → Theologische faculteit: 9
Aantal bewaarde gewone drukken	78 drukken → Antwerpen: 1 → Astronomie: 1 → Bestuurskunde: 3 → Bijbels en bijbelexegese: 4 → Christelijke leer: 44 → Filosofie: 2 → Geschiedenis: 9 → Kerkelijke praktijk: 5 → Kerkgeschiedenis en dogmageschiedenis: 5 → Recht: 1 → Taal- en letterkunde: 3
Omkadering van de diverse thesisbladen	Ieder kader heeft zijn eigen ornamenten en is uniek. Al komt kader 1 het meest voor (7 keer)
Opmerkingen	Hij was eerst in Antwerpen actief bij Plantijn. Is de vader van Joannes II Masius en Bernardinus Masius I
Referentie	DELSAERDT, P., <i>Suam quisque Bibliothecam, boekhandel en particulier boekenbezit aan de oude Leuvense universiteit, 16^e-18^e eeuw</i> , 389.

Verhouding gewone productie en thesisbladen

Jaar	Gewone productie	Thesisbladen
1570	1	0
1571	0	0
1572	2	0
1573	1	0
1574	1	0
1575	0	0
1576	3	0
1577	0	0
1578	0	0
1579	0	0
1580	0	0
1581	0	0
1582	0	0
1583	0	0
1584	0	0
1585	0	0
1586	0	0
1587	0	0
1588	0	0
1589	2	0
1590	0	0
1591	1	0
1592	1	0
1593	2	0
1594	2	0
1595	1	0
1596	2	0
1597	4	0
1598	1	0
1599	0	0

Jaar	Gewone productie	Thesisbladen
1600	2	0
1601	9	0
1602	5	0
1603	2	0
1604	1	0
1605	4	5
1606	3	6
1607	5	0
1608	3	0
1609	2	0
1610	1	1
1611	1	0
1612	1	0
1613	0	0
1614	3	0
1615	2	0
1616	4	0
1617	1	0
1618	0	0
1619	0	0
1620	0	0
1621	0	0
1622	0	0
1623	1	0
1624	0	0
1625	1	0
1626	0	0
1627	0	0
1628	2	0
1629	0	0

Jaar	Gewone productie	Thesisbladen
1630	0	0
1631	0	0

Jaar	Gewone productie	Thesisbladen
1632	1	0
Totaal	78	12

9) NEMPAEUS HIERONYMUS

Nederlandse naam	Jerôme Nempe
Geboorte- en sterftedatum	°rond 1610 - + rond 1680
Erkenning van drukker	Universitaire erkenning in 1645
Andere beroepen	Sinds 1674 boekverkoper in Gent
Pedel?	Neen
Aantal bewaarde thesisbladen in Leuven	1 thesisblad → Artesfaculteit
Aantal bewaarde gewone drukken	121 drukken → Algemene werken: 1 → Astronomie: 1 → Bijbels en bijbelexegese: 17 → Christelijke leer: 49 → Filosofie: 3 → Geneeskunde: 6 → Geschiedenis: 9 → Kerkelijke praktijk: 11 → Kerkgeschiedenis en dogmageschiedenis: 6 → Natuurkunde: 1 → Recht: 11 → Taal- en letterkunde: 5 → Theater en muziek: 1
Omkadering van de diverse thesisbladen	Kader 1: 5
Opmerkingen	Getrouwd met Paschasia Zangrius, de dochter van Petrus Zangrius. Liet zijn drukkerij na aan Aegidius Denique
Referentie	DELSAERDT, P., <i>Suam quisque Bibliothecam, boekhandel en particulier</i>

boekenbezit aan de oude Leuvense universiteit, 16^e-18^e eeuw, 393.

Verhouding gewone productie en thesisbladen

Jaar	Gewone productie	Thesisbladen
1646	4	0
1647	2	0
1648	1	0
1649	1	0
1650	3	0
1651	3	0
1652	2	0
1653	3	0
1654	4	0
1655	4	1
1656	4	0
1657	2	0
1658	3	0
1659	3	0
1660	3	0
1661	4	0
1662	2	0
1663	6	0
1664	5	0
1665	6	0
1666	2	0
1667	3	0
1668	4	0
1669	1	0
1670	2	0
1671	2	0
1672	1	0
1673	7	0
1674	8	0

Jaar	Gewone productie	Thesisbladen
1675	2	0
1676	4	0
1677	0	0
1678	4	0
1679	1	0
1680	4	0
1681	3	0
1682	2	0
1683	1	0
1684	1	0
1685	1	0
1686	1	0
1687	0	0
1688	0	0
1689	0	0
1690	0	0
1691	0	0
1692	0	0
1693	0	0
1694	0	0
1695	0	0
1696	0	0
1697	0	0
1698	0	0
1699	0	0
1700	0	0
1701	0	0
1702	2	0
Totaal	57	1

10) PANGARTIUM PETRUS

Nederlandse naam	Petrus Pangaert
Geboorte- en sterftedatum	° rond 1610 - + voor 1700
Erkenning van drukker	Niet gekend
Andere beroepen	Neen
Pedel?	Sinds 1622 pedel van de Rechtsfaculteit
Aantal bewaarde thesisbladen in Leuven	2 thesisbladen → Theologische faculteit: 1 → Rechtsfaculteit: 1
Aantal bewaarde gewone drukken	1 druk → Geschiedenis: 1
Omkadering van de diverse thesisbladen	Kader 1: 1 Kader 2: 1
Opmerkingen	Werd samen met Petrus Zangrius II benoemd in 1622 tot pedel van de Rechtsfaculteit. Dit omdat deze faculteit uit twee opleidingen bestond: Canoniek en burgerlijk recht. Vandaar dat er twee diverse pedellen waren. Ook is hij gehuwd met Jehenne Rivius, de dochter van Gerardus Rivius.
Referentie	DELSAERDT, P., <i>Suam quisque Bibliothecam, boekhandel en particulier boekenbezit aan de oude Leuvense universiteit, 16e-18e eeuw</i> , 397-398.

Verhouding gewone productie en thesisbladen

Jaar	Gewoon drukwerk	Thesisbladen
1631	0	1
1632	0	0
1633	0	1

Jaar	Gewone productie	Thesisbladen
1634	0	0
1635	1	0
Totaal	1	2

11) RIVIVS GERARDVS

Nederlandse naam	Gerard Rivière
Geboorte- en sterftedatum	° rond 1570- + 1634
Erkenning van drukker	Universitaire erkenning 1597
Andere beroepen	<i>Librarius</i> sinds 1597
Pedel?	Vanaf 1597 pedel van de Theologische faculteit
Aantal bewaarde thesisbladen in Leuven	35 thesisbladen → theologische faculteit: 14 → Rechtsfaculteit: 21
Aantal bewaarde gewone drukken	42 drukken → Bijbels en Bijbelexegese: 6 → Christelijke leer: 7 → Filosofie: 7 → Geschiedenis en Staatskunde: 8 → Kerkgeschiedenis en dogmageschiedenis: 5 → Psychologie: 1 → Rechten: 2 → Taal- en Letterkunde: 6
Omkadering van de diverse thesisbladen	Kader 1: 31 Kader 2: 4
Opmerkingen	Veel contact met andere drukkers. Was zwager van Balthasar Bellerus, drukker in Douai, één van zijn dochters huwde met Petrus Pangartius en zijn zoon Joannes was hoogleraar in Leuven en later bisschop van 's-Hertogenbosch
Referentie	DELSAERDT, P., <i>Suam quisque Bibliothecam, boekhandel en particulier boekenbezit aan de oude Leuvense universiteit, 16e-18e eeuw</i> , 403-404.

Verhouding gewone productie en thesisbladen

Jaar	Gewone productie	Thesisbladen
1599	1	0
1600	0	0
1601	2	0
1602	0	0
1603	0	1
1604	0	4
1605	3	17
1606	0	9
1607	1	1
1608	6	0
1609	6	0
1610	4	0
1611	3	3
1612	1	0
1613	0	0
1614	2	0
1615	1	0

Jaar	Gewone productie	Thesisbladen
1616	1	0
1617	0	0
1618	1	0
1619	0	0
1620	4	0
1621	2	0
1622	0	0
1623	0	0
1624	0	0
1625	2	0
1626	0	0
1627	0	0
1628	0	0
1629	1	0
...		
1670	1	0
Totaal	42	35

12) SASSENUS PETRUS

Nederlandse naam	Petrus van Sassen
Geboorte- en sterftedatum	° 1619 - + voor 1700
Erkenning van drukker	Universitaire erkenning in 1644
Andere beroepen	Boekverkoper en boekbinder
Pedel?	Neen
Aantal bewaarde thesisbladen in Leuven	1 thesisblad ➔ faculteit: ?
Aantal bewaarde gewone drukken	1 druk ➔ Taal- en letterkunde: 1
Omkadering van de diverse thesisbladen	Kader 1: 1
Opmerkingen	Getrouwd in 1649 met Catharina Zangrius, de dochter van Petrus Zangrius II
Referentie	DELSAERDT, P., <i>Suam quisque Bibliothecam, boekhandel en particulier boekenbezit aan de oude Leuvense universiteit, 16^e-18^e eeuw</i> , 407.

Verhouding gewone productie en thesisbladen

Jaar	Gewone productie	Thesisbladen
1653	1	0
1654	1	0
1655	2	0
1656	2	0
1657	1	0
1658	2	0
1659	0	0
1660	0	0
1661	2	0
1662	3	0
1663	6	0
1664	1	0
1665	2	0

Jaar	Gewone productie	Thesisbladen
1666	4	0
1667	1	0
1668	0	0
1669	1	0
1670	2	0
1671	1	0
1672	0	0
1673	1	0
1674	3	0
1675	4	0
1676	2	0
1677	1	0
1678	0	0

Jaar	Gewone productie	Thesisbladen
1679	0	0
1680	0	0
1681	1	0
1682	0	0
1683	0	0
1684	0	0
1685	0	0
1686	0	0
1687	0	0
1688	0	0
1689	0	0

Jaar	Gewone productie	Thesisbladen
1690	1	0
1691	1	0
1692	0	0
1693	1	0
1694	0	0
1695	0	0
1696	0	0
1697	0	0
1698	1	0
s.d.	0	1
Totaal	48	1

13) STRYCKWANT GIULIELMUS

Nederlandse naam	Guillaume Stryckwant
Geboorte- en sterftedatum	° rond 1650- + 1726
Erkenning van drukker	Universitaire erkenning 1685
Andere beroepen	Neen
Pedel?	Neen
Aantal bewaarde thesisbladen in Leuven	5 thesisbladen → theologische faculteit: 5
Aantal bewaarde gewone drukken	163 drukken → Bijbels en bijbelexegese: 12 → Biologie en geneeskunde: 3 → Christelijke leer: 103 → Gelegenheidsdrukwerk: 2 → Geschiedenis en Staatskunde: 8 → Kerkelijke praktijk: 16 → Kerkgeschiedenis en dogmageschiedenis: 19 → Taal- en Letterkunde: 4 → Preken: 1 → Rechten: 3
Omkadering van de diverse thesisbladen	Kader 1: 5
Opmerkingen	Trouwde met Susanna Coenesteyn, de kleindochter van Cornelius Coenesteyn, die eerst gehuwd was met Theodorus Lipsius
Referentie	DELSAERDT, P., <i>Suam quisque Bibliothecam, boekhandel en particulier boekenbezit aan de oude Leuvense universiteit, 16^e-18^e eeuw</i> , 413.

Verhouding gewone productie en thesisbladen

Jaar	Gewone productie	Thesisbladen
1682	2	0
1683	8	0
1684	11	1
1685	13	2
1686	13	0
1687	11	1
1688	12	0
1689	5	0
1690	15	1
1691	8	0
1692	10	0
1693	6	0
1694	3	0
1695	1	0
1696	3	0
1697	8	0
1698	4	0
1699	3	0
1700	2	0
1701	2	0
1702	6	0
1703	0	0
1704	4	2

Jaar	Gewone productie	Thesisbladen
1705	2	0
1706	2	0
1707	0	0
1708	0	0
1709	0	0
1710	0	0
1711	0	0
1712	0	0
1713	0	0
1714	0	0
1715	1	0
1716	1	0
1717	1	0
1718	0	0
1719	1	0
1720	2	0
1721	1	0
1722	0	0
1723	0	0
1724	0	0
1725	2	0
Totaal	163	5

14) VAN OVERBEKE HENRICUS

Nederlandse naam	Hendrik Van Overbeke
Geboorte- en sterftedatum	° rond 1650- + rond 1710
Erkenning van drukker	Geen universitaire erkenning; erkend door de Geheime Raad in 1690 en de Raad van Brabant in 1702. Na zijn erkenning in pedelschap ook erkend als drukker in 1688
Andere beroepen	Boekverkoper sinds 1691
Pedel?	Pedel van de theologische faculteit sinds 1688 tot 1702
Aantal bewaarde thesisbladen in Leuven	32 thesisbladen ➔ theologische faculteit: 32
Aantal bewaarde gewone drukken	163 drukken ➔ Bijbels en bijbelexegese: 10 ➔ Christelijke leer: 31 ➔ Geneeskunde: 1 ➔ Kerkelijke praktijk: 2 ➔ Kerkgeschiedenis en dogmageschiedenis: 12
Omkadering van de diverse thesisbladen	Kader 1: 3 Kader 2: 13 Kader 3: 4 Kader 4: 6 Kader 5: 3 Kader 6: 2
Opmerkingen	Zijn dochter huwde met Aegidius Denique in 1712
Referentie	DELSAERDT, P., <i>Suam quisque Bibliothecam, boekhandel en particulier boekenbezit aan de oude Leuvense universiteit, 16^e-18^e eeuw</i> , 394-395.

Verhouding gewone productie en thesisbladen

Jaar	Gewone productie	Thesisbladen	Jaar	Gewone productie	Thesisbladen
1690	12	32	1701	3	3
1691	9	0	1702	0	5
1692	3	0	1703	1	0
1693	2	1	...		
1694	1	1	1730	0	1
1695	1	2	...		
1696	6	6	1754	1	0
1697	5	5	...		
1698	5	7	1783	1	0
1699	3	3	s.d.	0	2
1700	3	4	Totaal	56	32

15) WYCKMANS FRANCOIS

Nederlandse naam	François Wyckmans
Geboorte- en sterftedatum	° rond 1600 - + 1664
Erkenning van drukker	Universitaire erkenning in 1634
Andere beroepen	Neen
Pedel?	Neen
Aantal bewaarde thesisbladen in Leuven	3 thesisbladen → Artesfaculteit: 1 → Rechtsfaculteit: 2
Aantal bewaarde gewone drukken	4 drukken → Christelijke leer: 1 → Filosofie: 1 → Recht: 2
Omkadering van de diverse thesisbladen	Kader 1: 3
Referentie	DELSAERDT, P., <i>Suam quisque Bibliothecam, boekhandel en particulier</i>

boekenbezit aan de oude Leuvense universiteit, 16^e-18^e eeuw, 423.

Verhouding gewone productie en thesisbladen

Jaar	Gewone productie	Thesisbladen	Jaar	Gewone productie	Thesisbladen
1648	1	1	1657	0	0
1649	0	1	1658	0	0
1650	0	0	1659	0	0
1651	1	0	1660	0	0
1652	0	0	1661	0	0
1653	0	0	1662	1	0
1654	1	1	1663	0	0
1655	0	0	1664	0	0
1656	0	0	Totaal	4	3

Weduwe van François Wyckmans

Aantal bewaarde thesisbladen in Leuven

1 thesisblad

➔ Rechtsfaculteit: 1

Opmerkingen

Dit is een thesis

Weduwe van François Wyckmans	
Jaar	Thesisbladen
1666	1

16) ZANGRIUS PETRUS

Nederlandse naam	Petrus de Sangere
Geboorte- en sterftedatum	Petrus Zangrius II: °rond 1600 - + rond 1660 Petrus Zangrius III: °1619 - + 1696
Erkenning van drukker	Petrus Zangrius II: Universitaire erkenning in 1612 als boekverkoper, als drukker in 1622 Petrus Zangrius III: Universitaire erkenning in 1642
Andere beroepen	<i>Librarius</i>
Pedel?	Sinds 1622 was Petrus Zangrius II pedel van de Rechtsfaculteit
Aantal bewaarde thesisbladen in Leuven	10 thesisbladen → Theologische faculteit: 6 → Rechtsfaculteit: 4
Aantal bewaarde gewone drukken	10 drukken → Bijbels en Bijbelexegese: 2 → Christelijke leer: 1 → Kerkelijke praktijk: 2 → Kerkgeschiedenis: 1 → Recht: 3 → Taal- en letterkunde: 1
Omkadering van de diverse thesisbladen	Kader 1: 2 Kader 2: 4 Kader 3: 4
Opmerkingen	Er zijn meerdere drukkers met de naam Zangrius, op het drukwerk staat vrij duidelijk aangegeven over welke Zangrius het gaat, maar op het thesisblad staat dit niet vermeld. Aan de hand van de datum van het gedrukte stuk is het wel duidelijk af te leiden over welke Zangrius het hierbij gaat.
Referentie	DELSAERDT, P., <i>Suam quisque Bibliothecam, boekhandel en particulier</i>

boekenbezit aan de oude Leuvense universiteit, 16^e-18^e eeuw, 425-426.

Verhouding gewone productie en thesisbladen

Jaar	Gewone productie	Thesisbladen
1650	0	1
1651	0	0
1652	0	0
1653	0	0
1654	0	0
1655	0	0
1656	0	0
1657	0	0
1658	0	2
1659	0	1
1660	0	0
1661	0	0
1662	0	0
1663	0	0
1664	0	1
1665	0	0
1666	0	0
1567	3	0
1568	1	0
1569	0	0
1570	0	0
1571	0	0
1572	1	0
1573	0	0
1574	0	1

Jaar	Gewone productie	Thesisbladen
1575	0	0
1576	1	0
1577	0	1
1578	0	0
1579	0	0
1580	0	0
1581	0	0
1582	0	0
1583	0	0
1584	0	1
1585	0	0
1586	0	0
1587	0	0
1588	0	0
1589	0	0
1590	0	0
1591	0	0
1592	0	0
1593	0	0
1594	0	0
1595	0	0
1596	0	1
...		
1653	1	0
...		

Jaar	Gewone productie	Thesisbladen
1686	1	0
...		
1690	1	0
...		

Jaar	Gewone productie	Thesisbladen
1706	1	0
s.d.	0	1
Totaal	10	10

17) WEDUWE VAN CORNELIUS DE BLEHEM

Weduwe van Cornelius de Blehm	
Jaar	Thesisbladen
1691	1

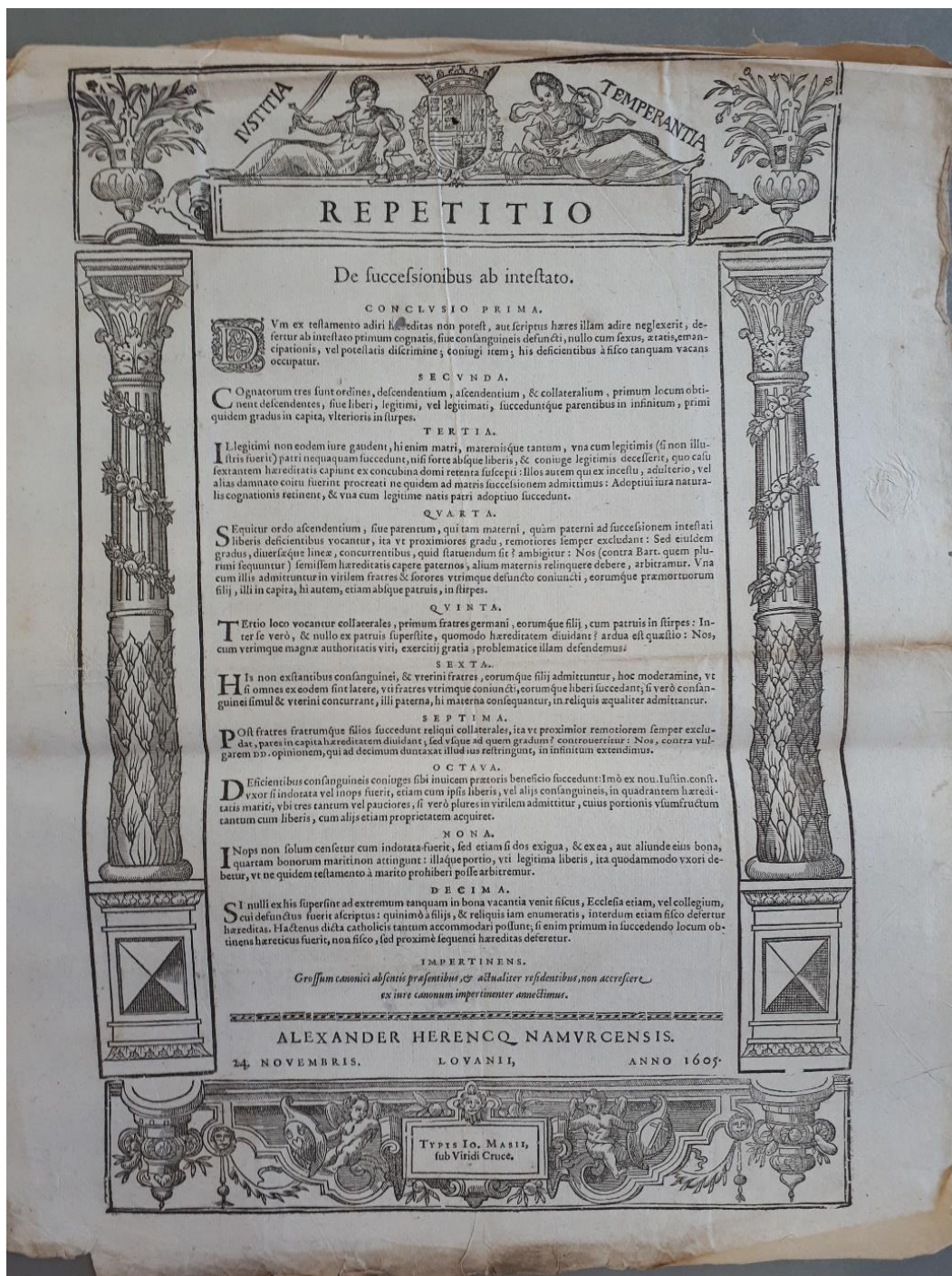
18) WEDUWE VAN THEODORUS LIPSIUS

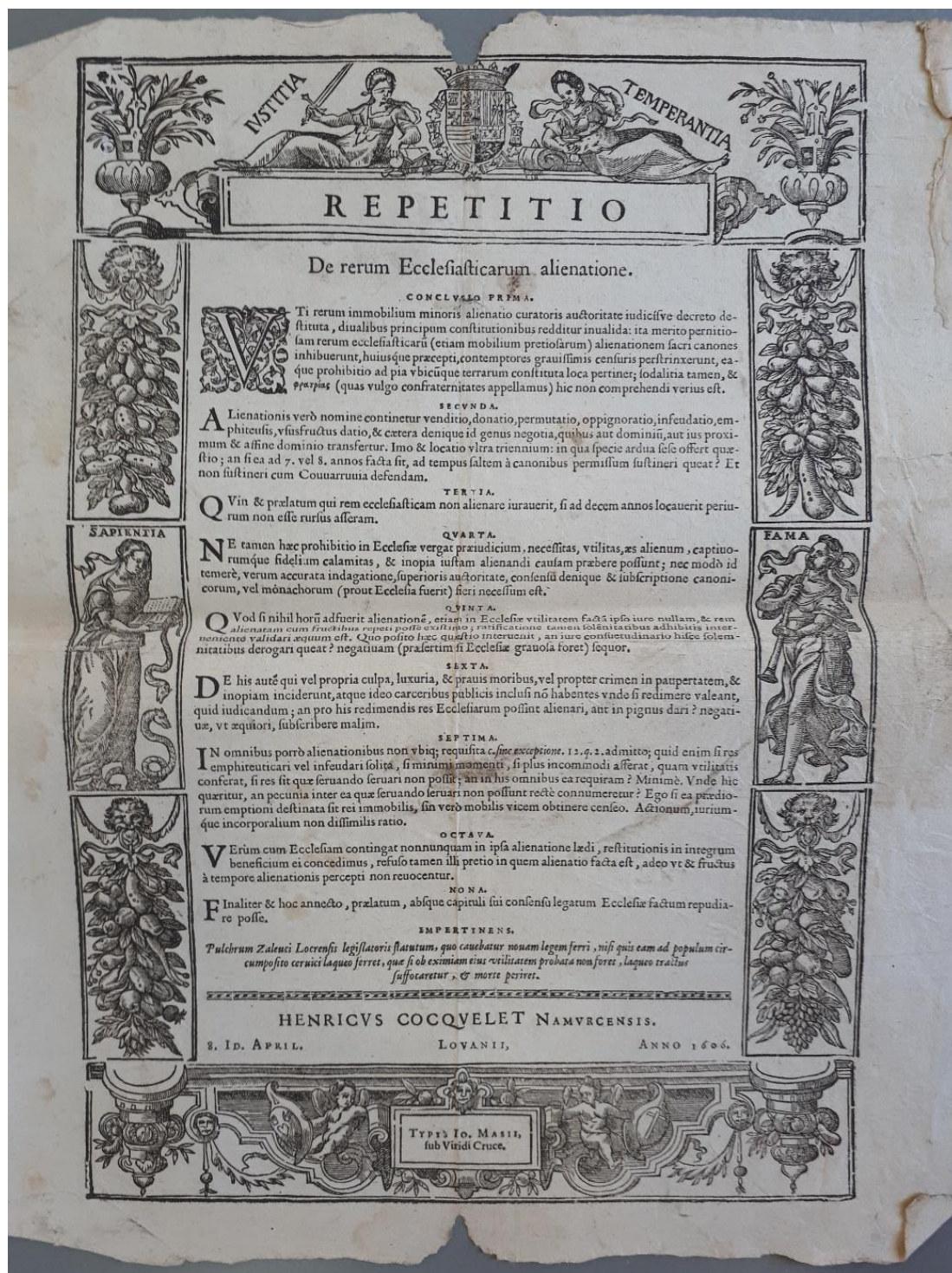
Weduwe van Theodorus Lipsius	
Jaar	Thesisbladen
1683	1

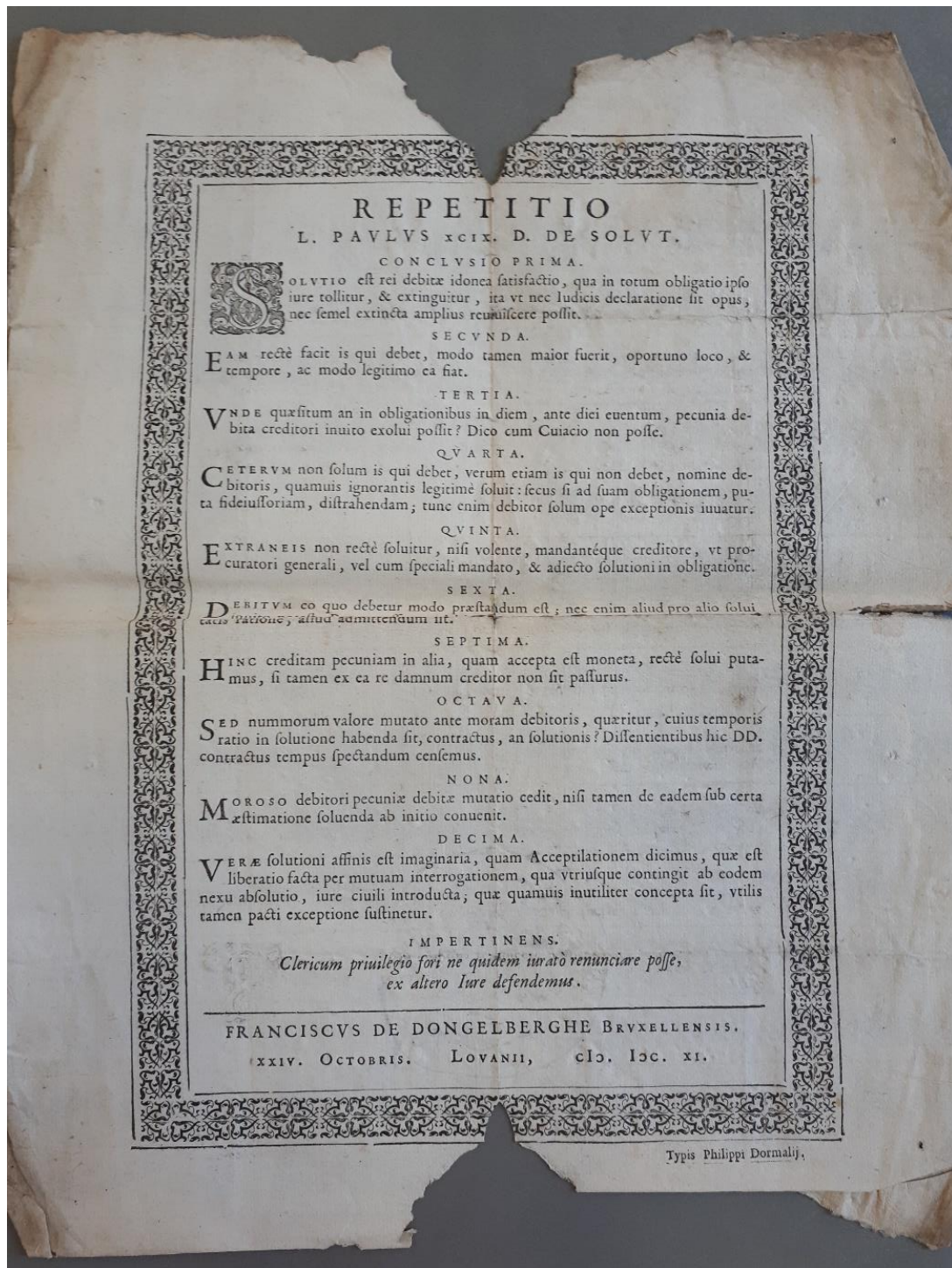

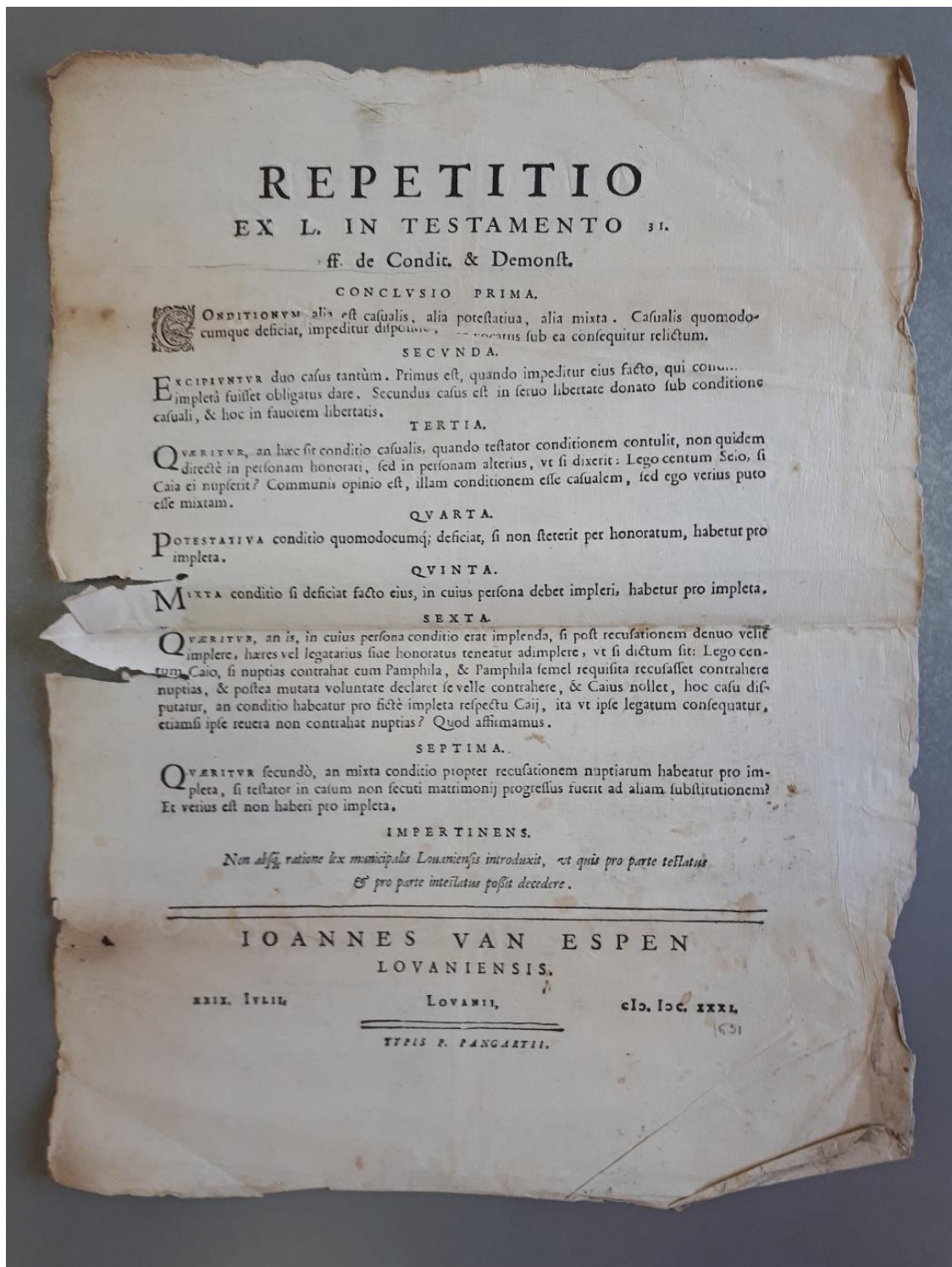

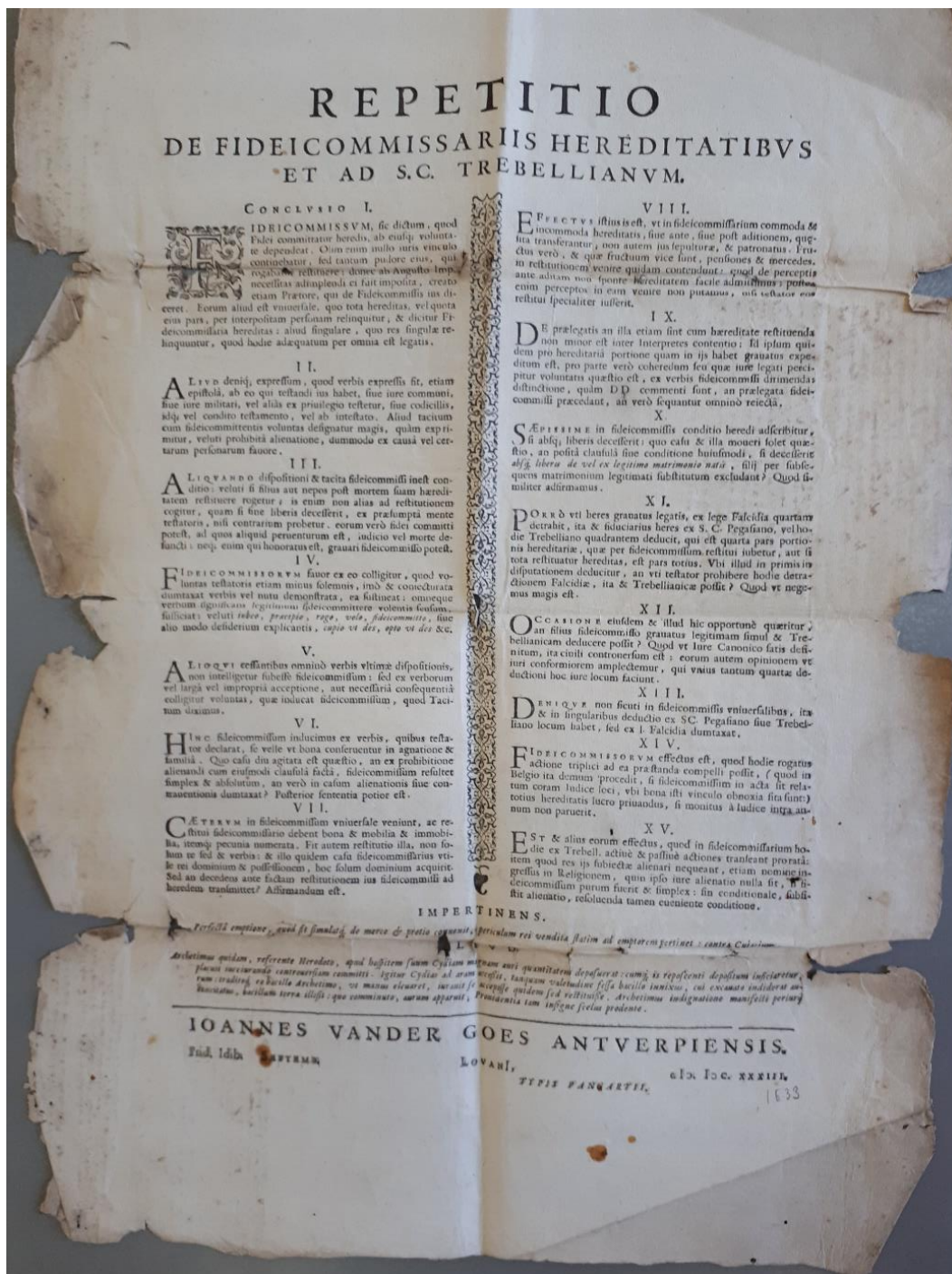
VAN UDEN, R., *Disputatio de vi et effectu substitutionis unius sub altera contentae*, Leuven, Gerardus Rivius, 1603 (OUL, nr. 660).

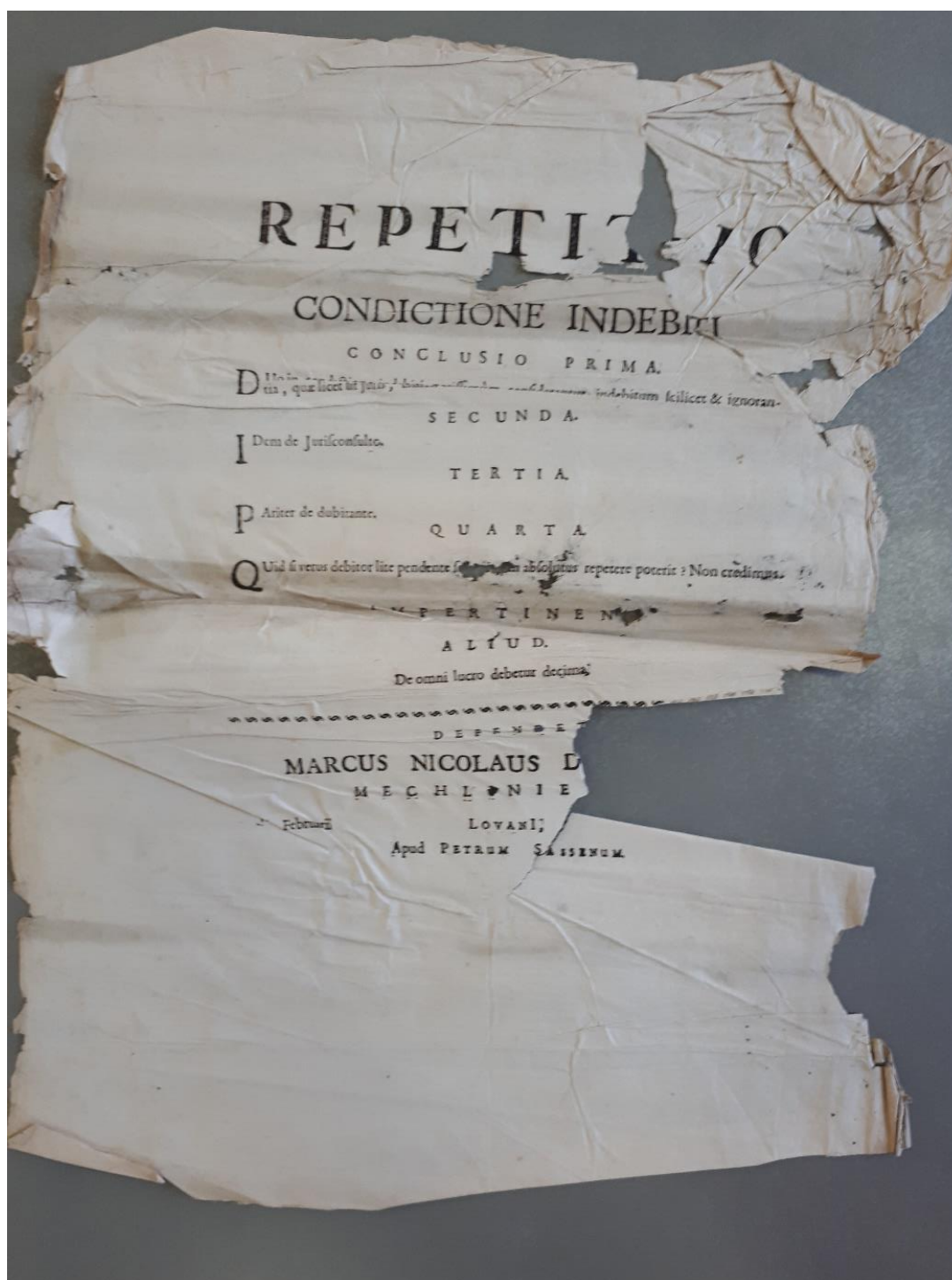

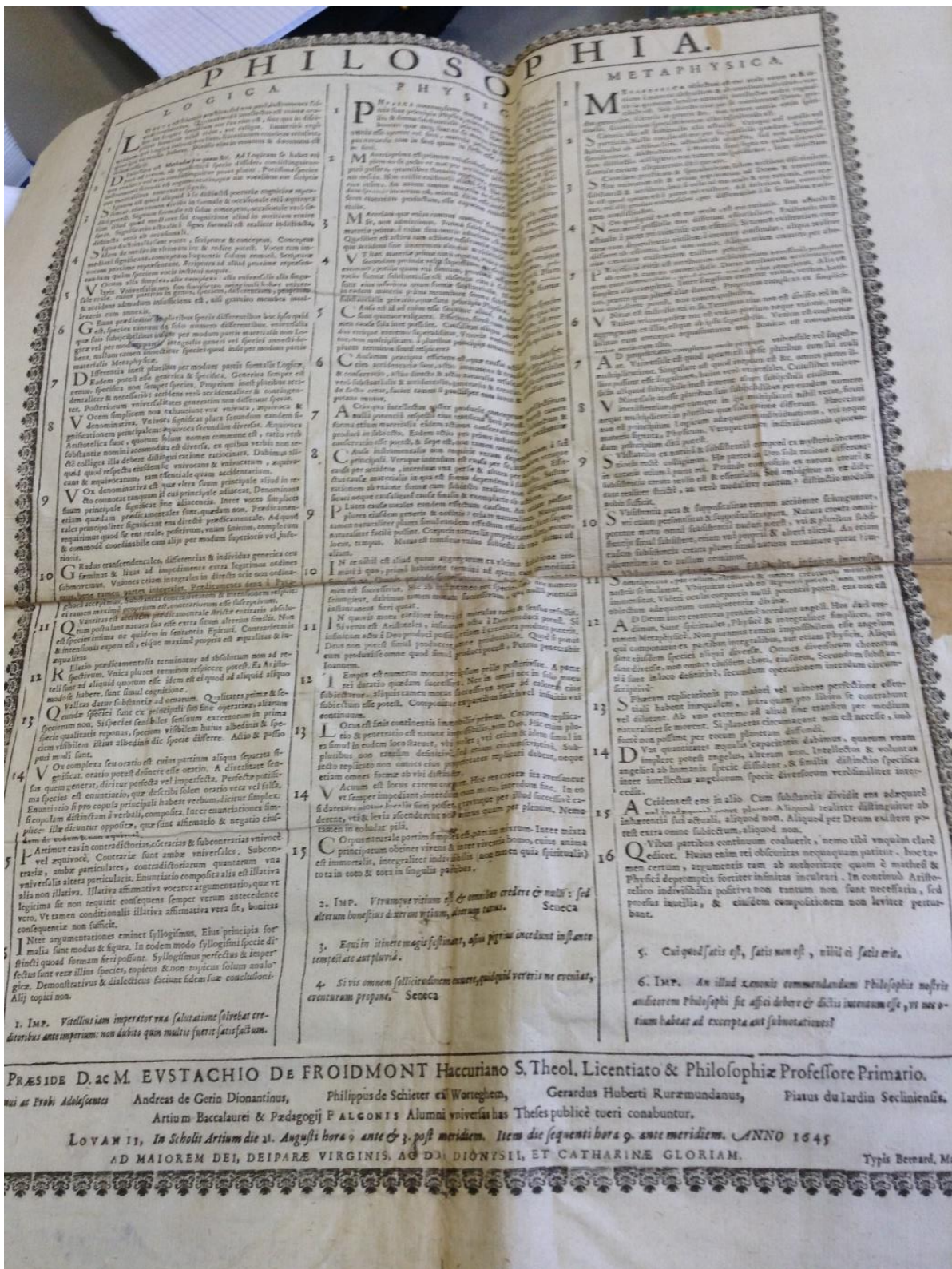

VAN DER GOES, J., *Repetitio de fideicommissariis hereditatibus et ad sc trebellianum*, Leuven, Petrus Pangartium, 1633 (OUL, nr. 661).

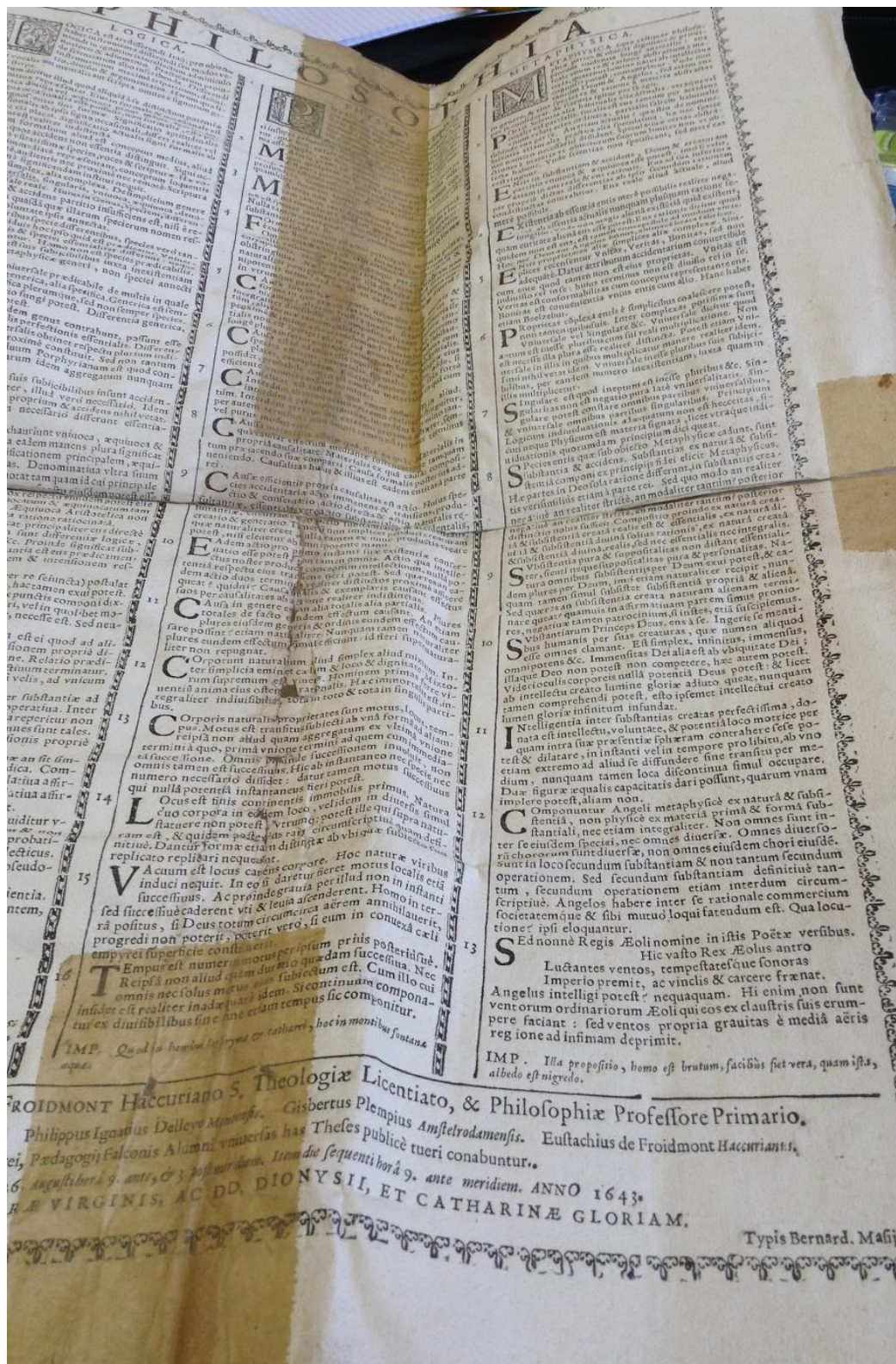

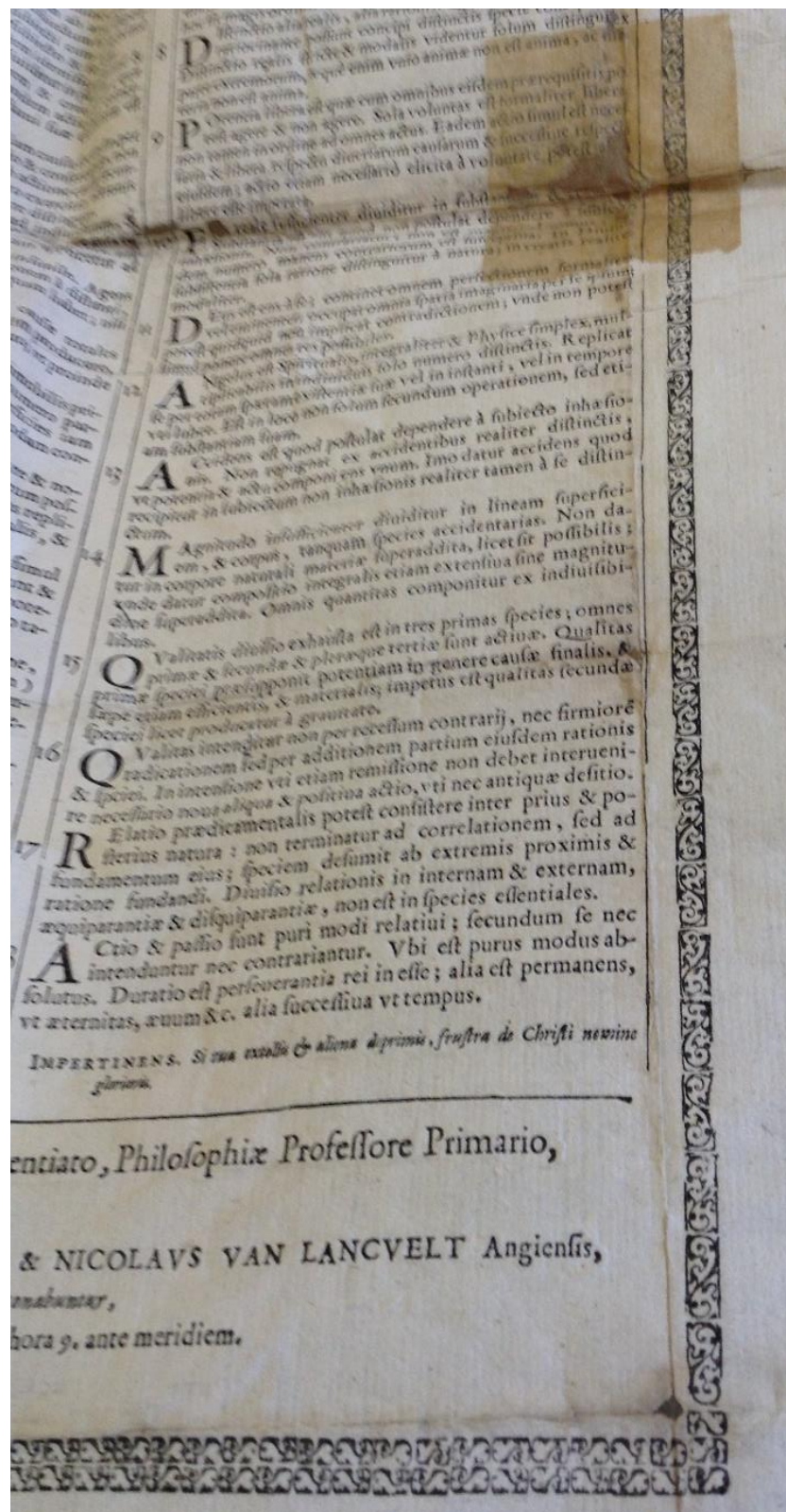

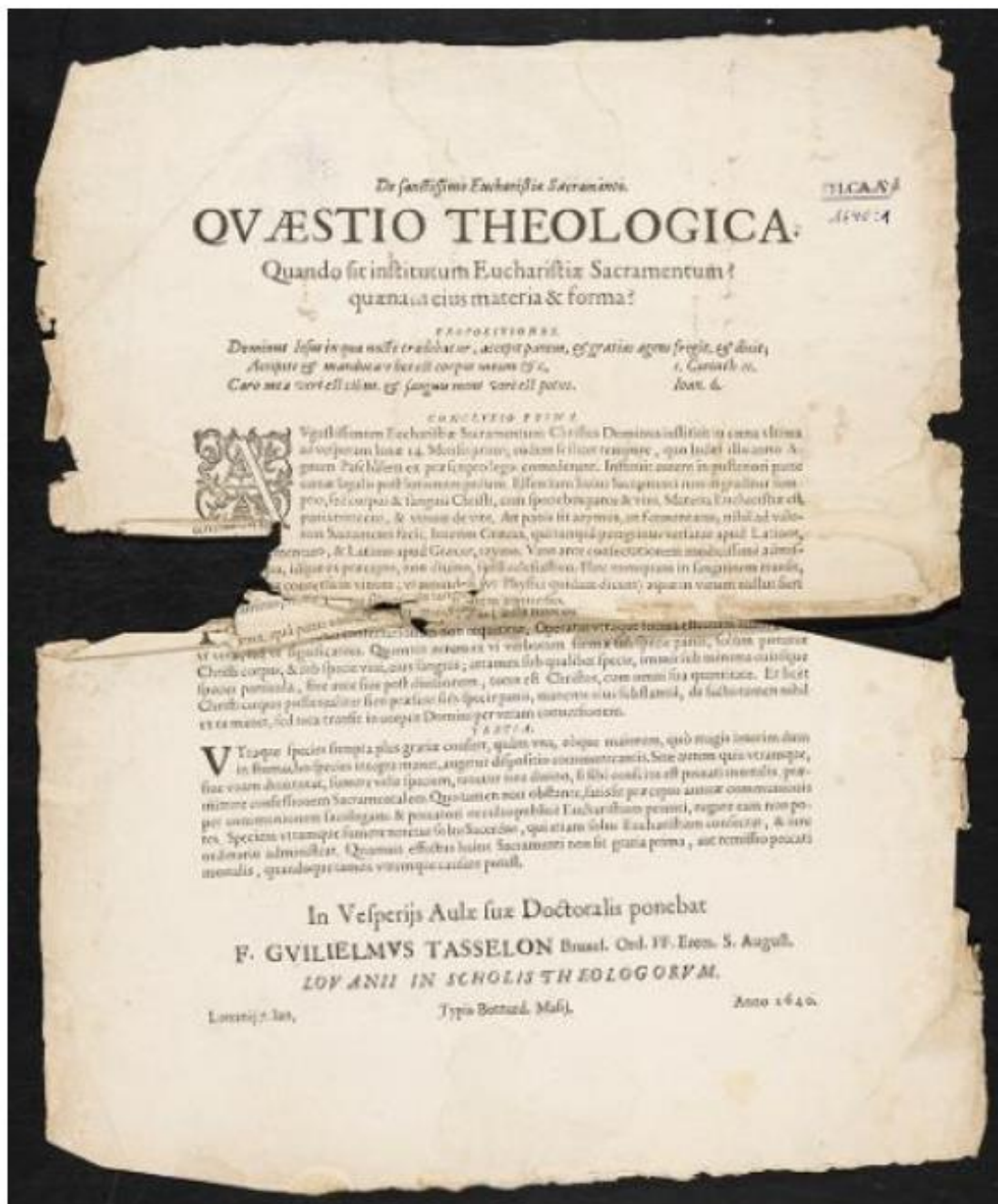
OPHEMIO, M., *Repetitio Medica de Pleuritide*, Leuven, Judocus Coppens, 1636 (OUL, nr. 701).

LE BRUN, C ; DELLEYE, P.I.; PLEMPPIUS, G. en DE FROIDMONT, E., *Philosophia, logica, physica et metaphysica*, Leuven, Bernardinus Masius, 1643 (OUL, nr. 807).

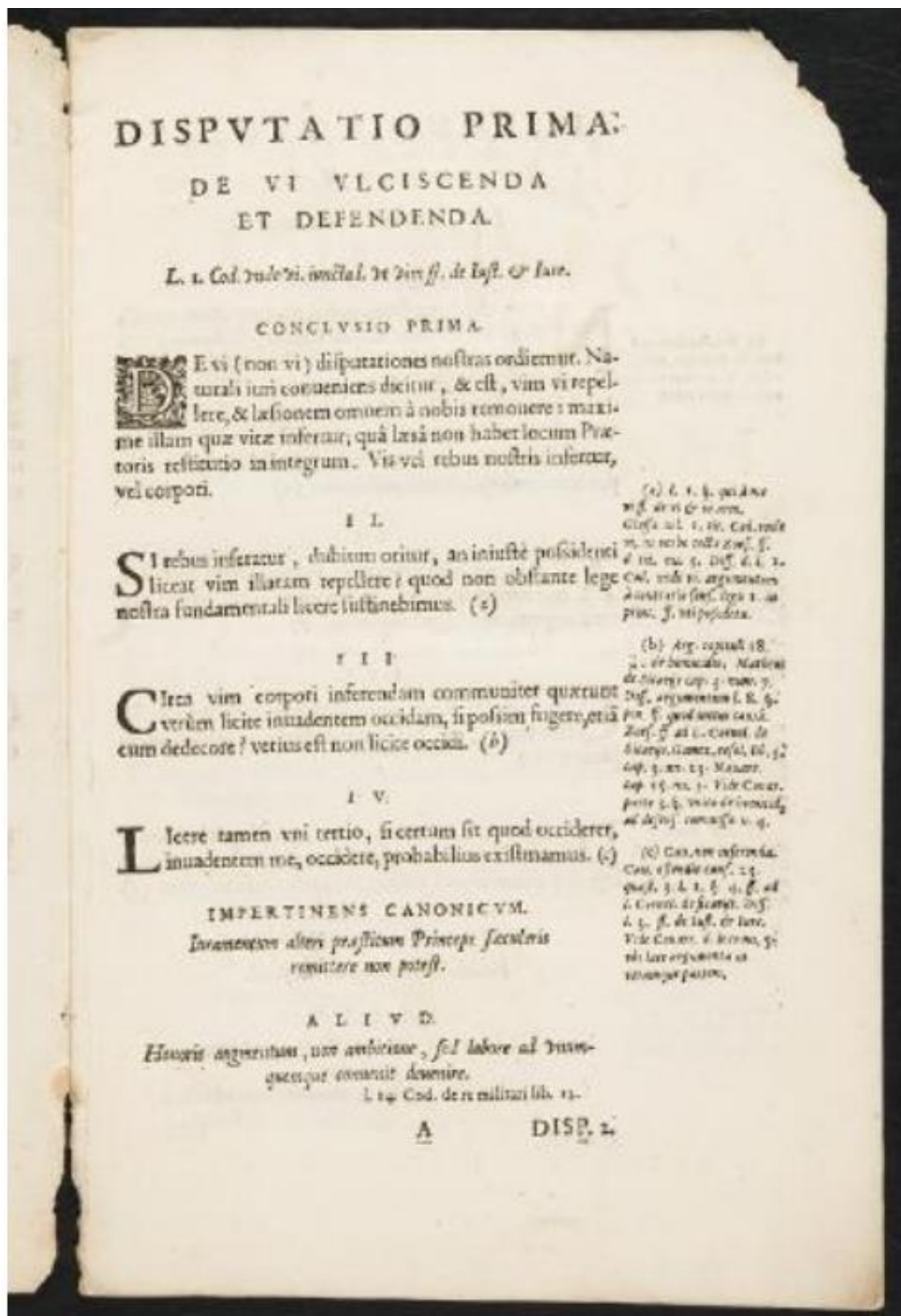

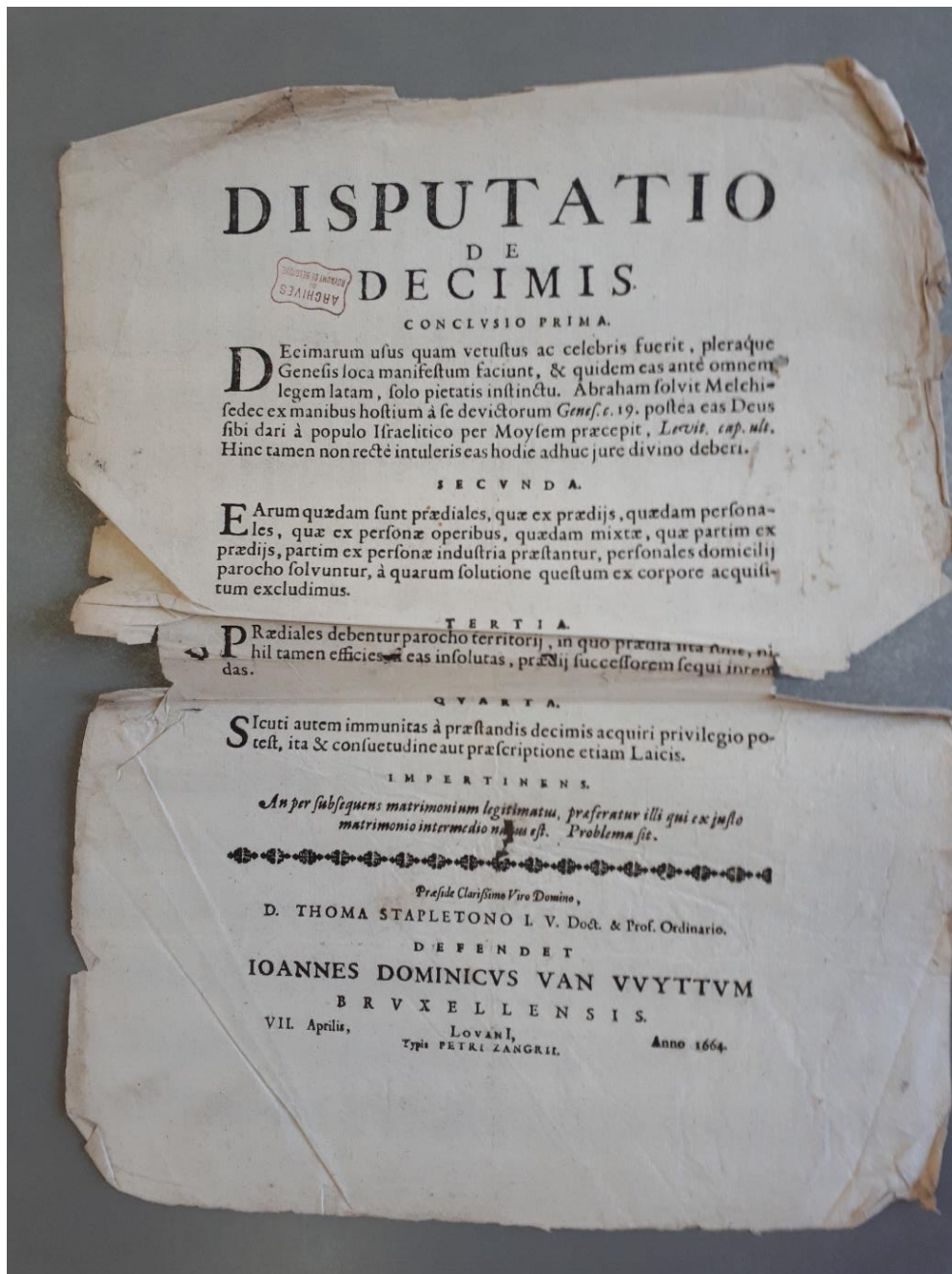

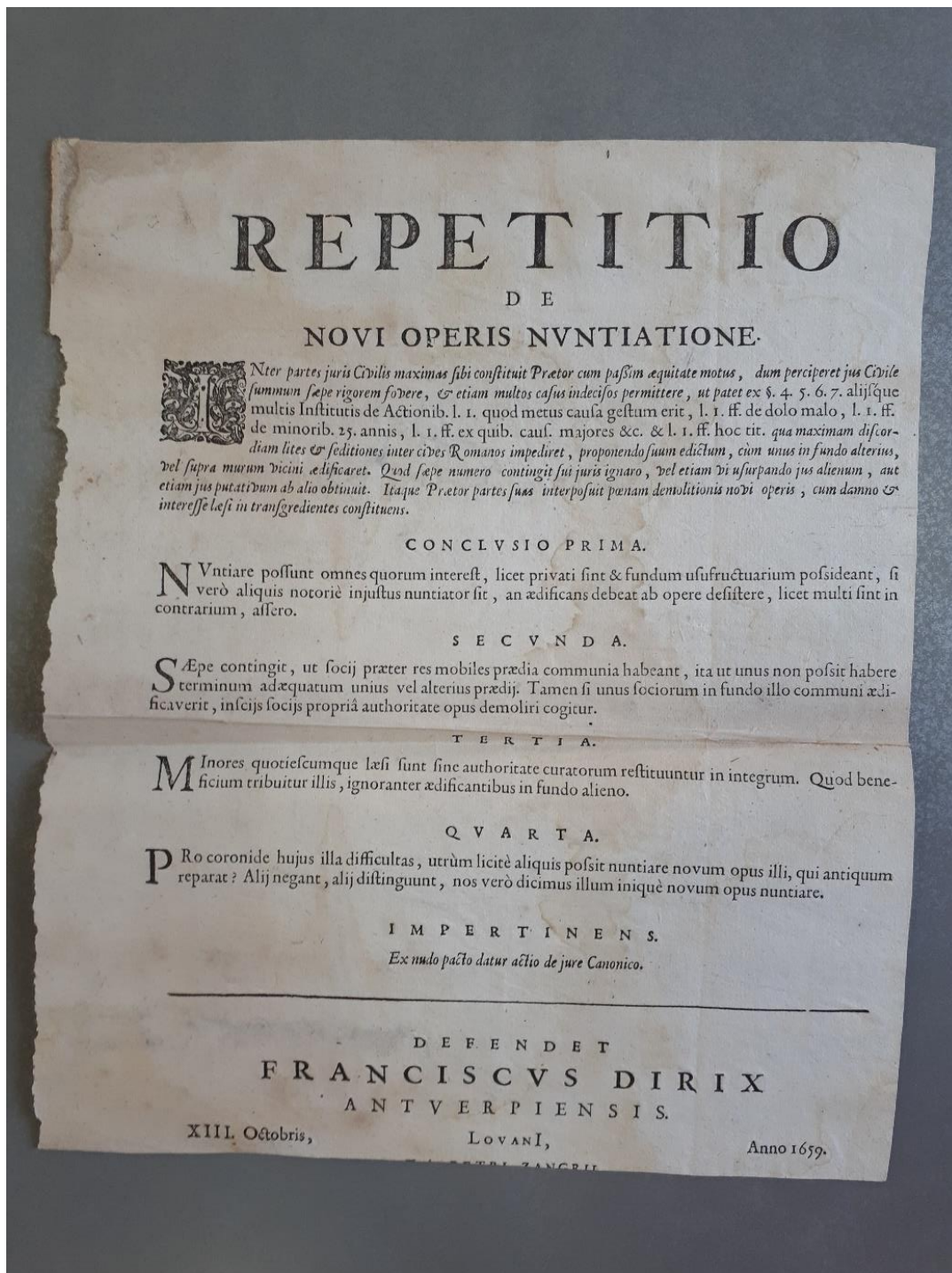
De sanctissimo eucharistiæ sacramento. Qvæstio theologica. Quando sit institutum eucharistiæ sacramentum? quænam eius materia & forma? [...] In vesperijs aulæ suæ doctoralis ponebat F. Gvilielmvs Tasselon Bruxel. [...] Lovanii in scholis theologorvm., Leuven, Bernardinus I of II Masius, 1640 (BRES Magazijn CaaTHT 175).

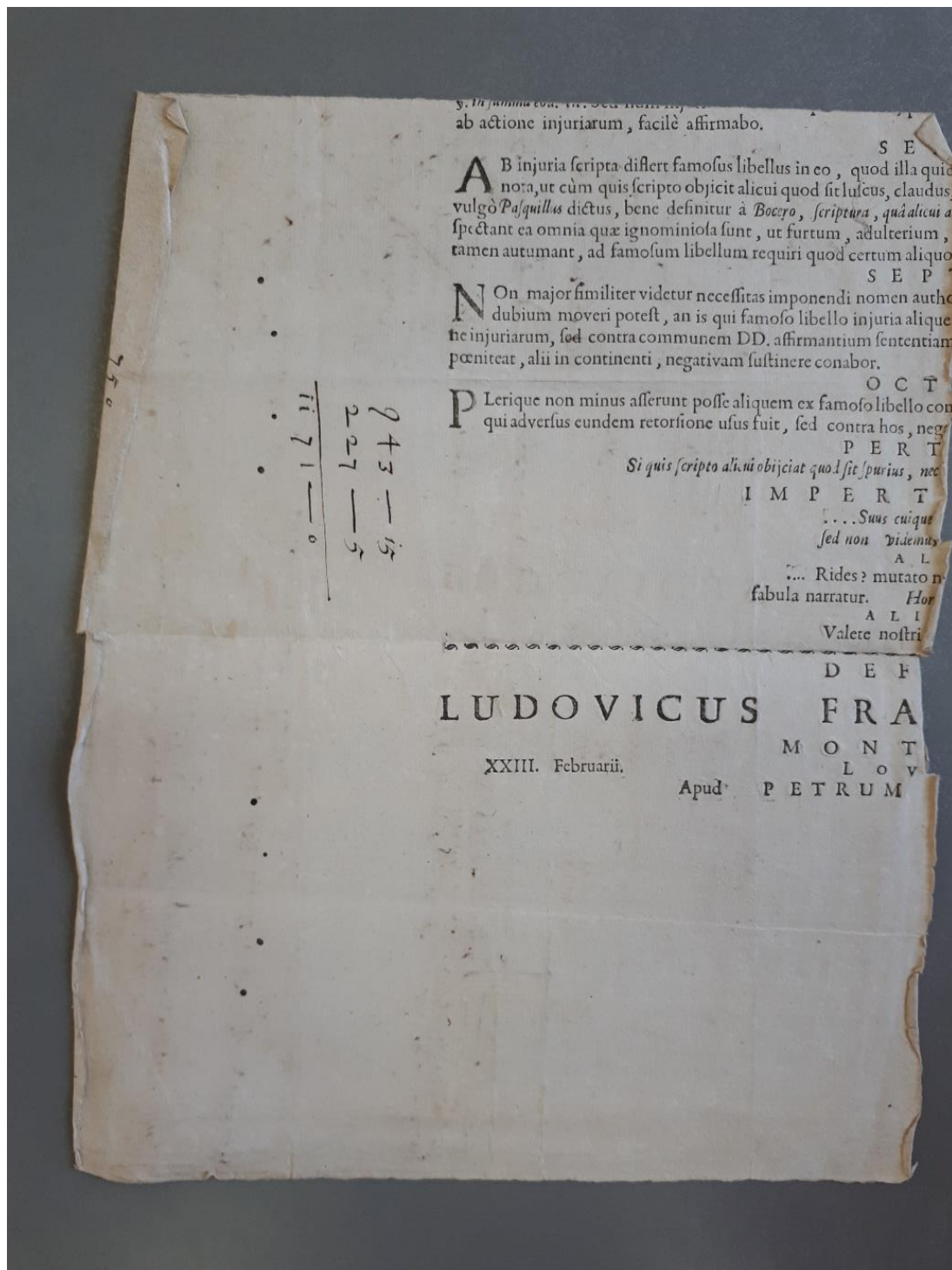

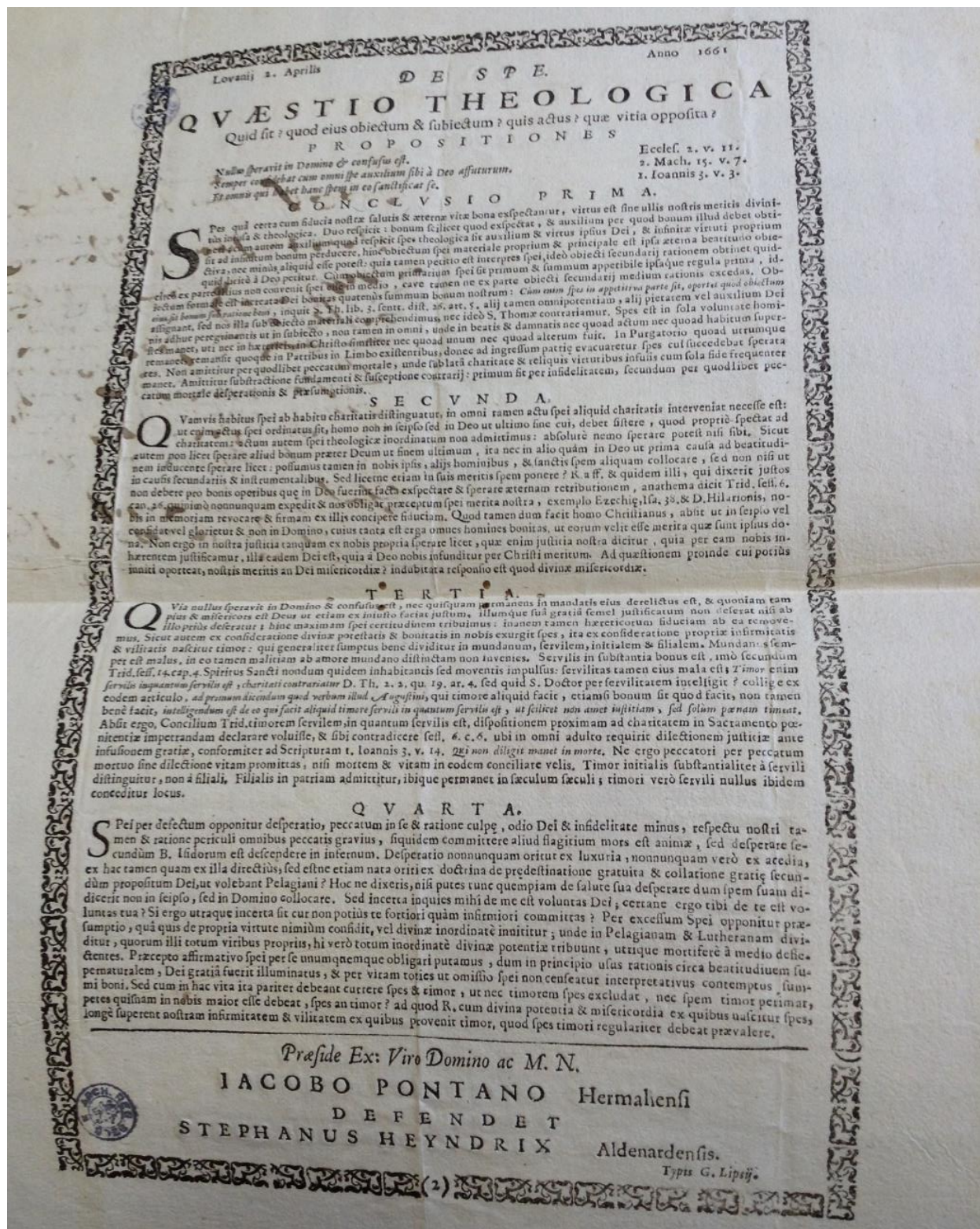
Disputatio de testamento inter liberos .. Defendit in collegio baccalaureorum J.U. Petrus Nicolavs Bovrgoigne Brvxellensis. Lovanij 8. aprilis ... 1666, Leuven, Weduwe van François Wyckmans, 1666 (BRES Magazijn CaaTHJ396).

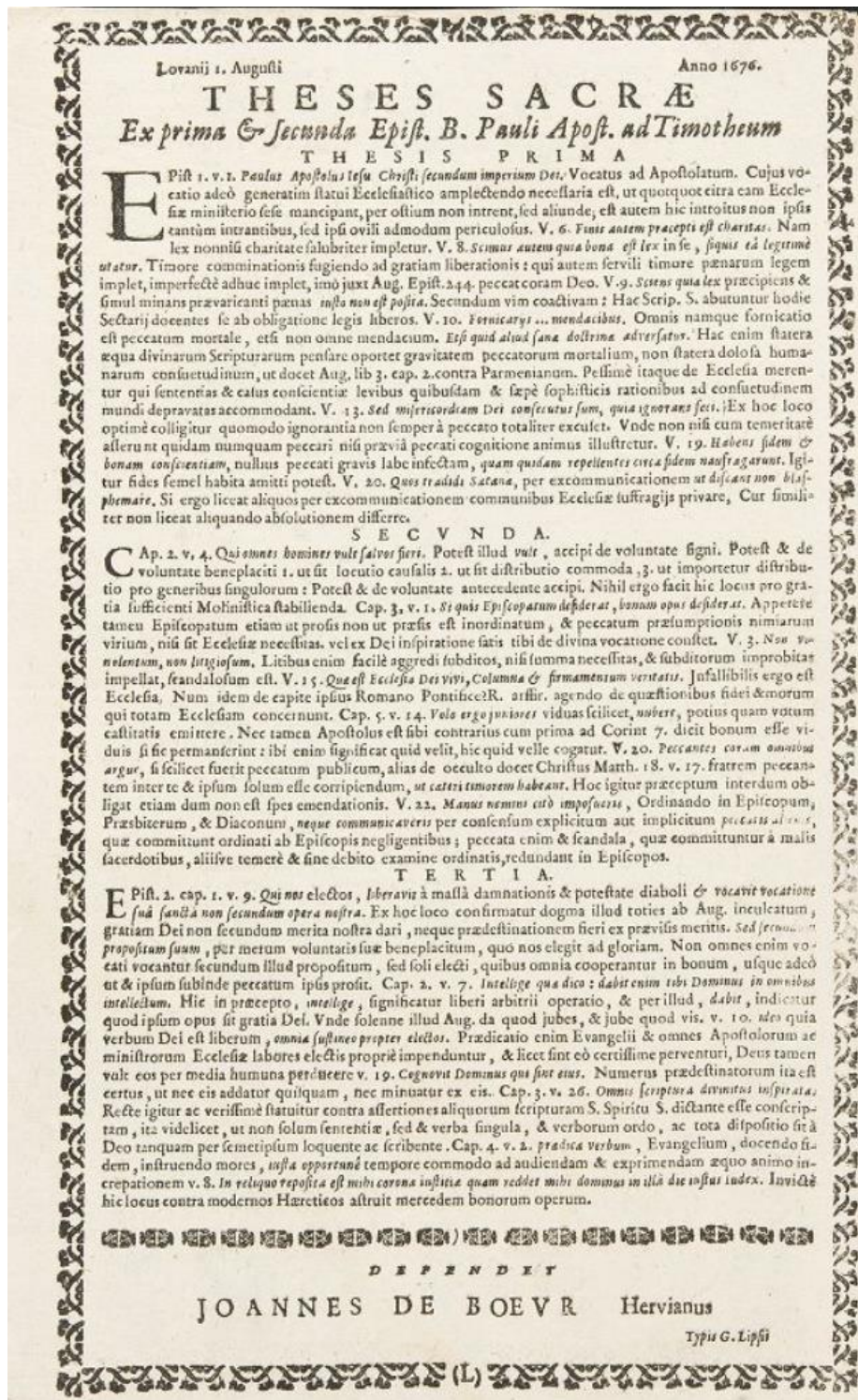

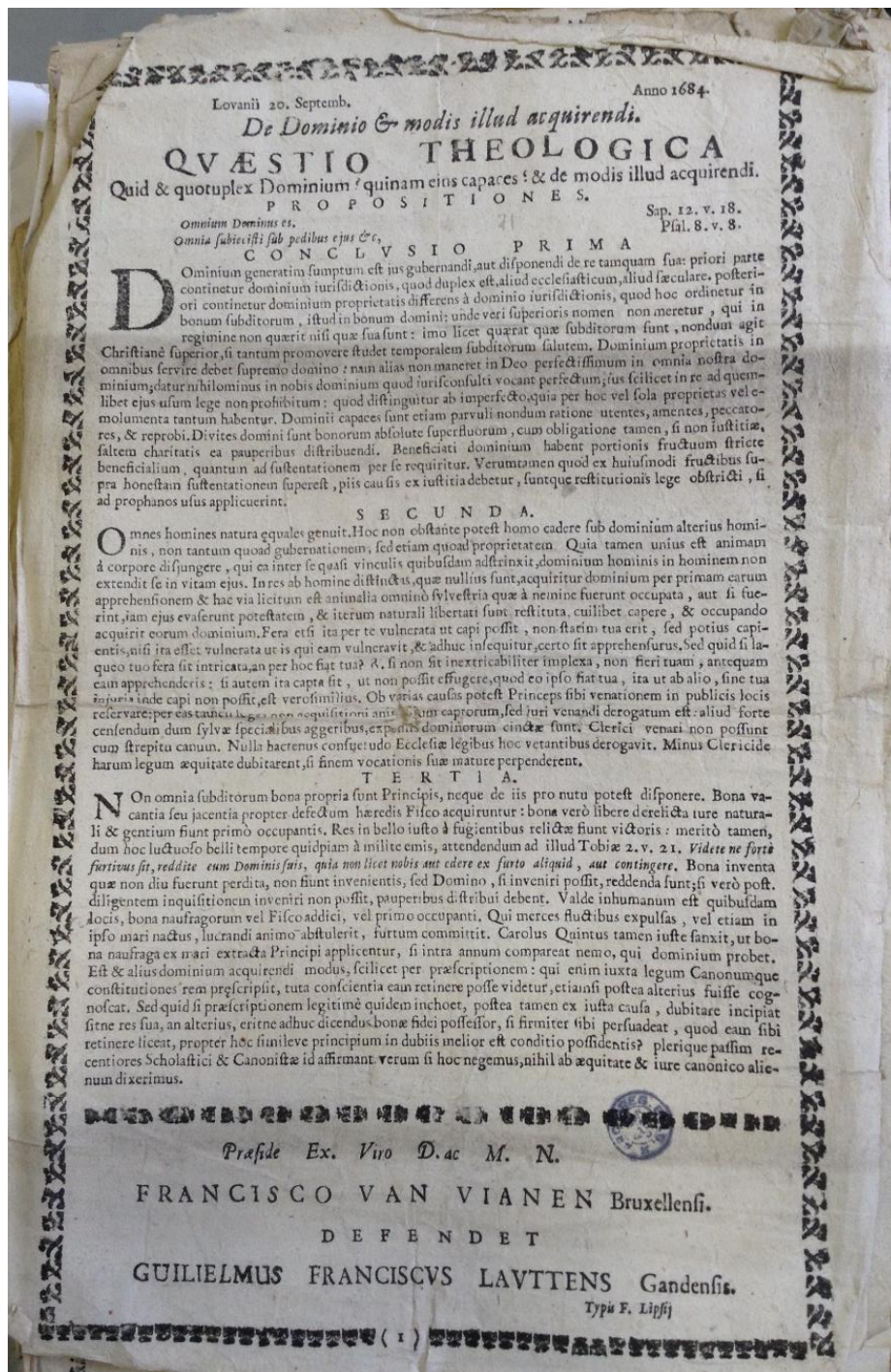

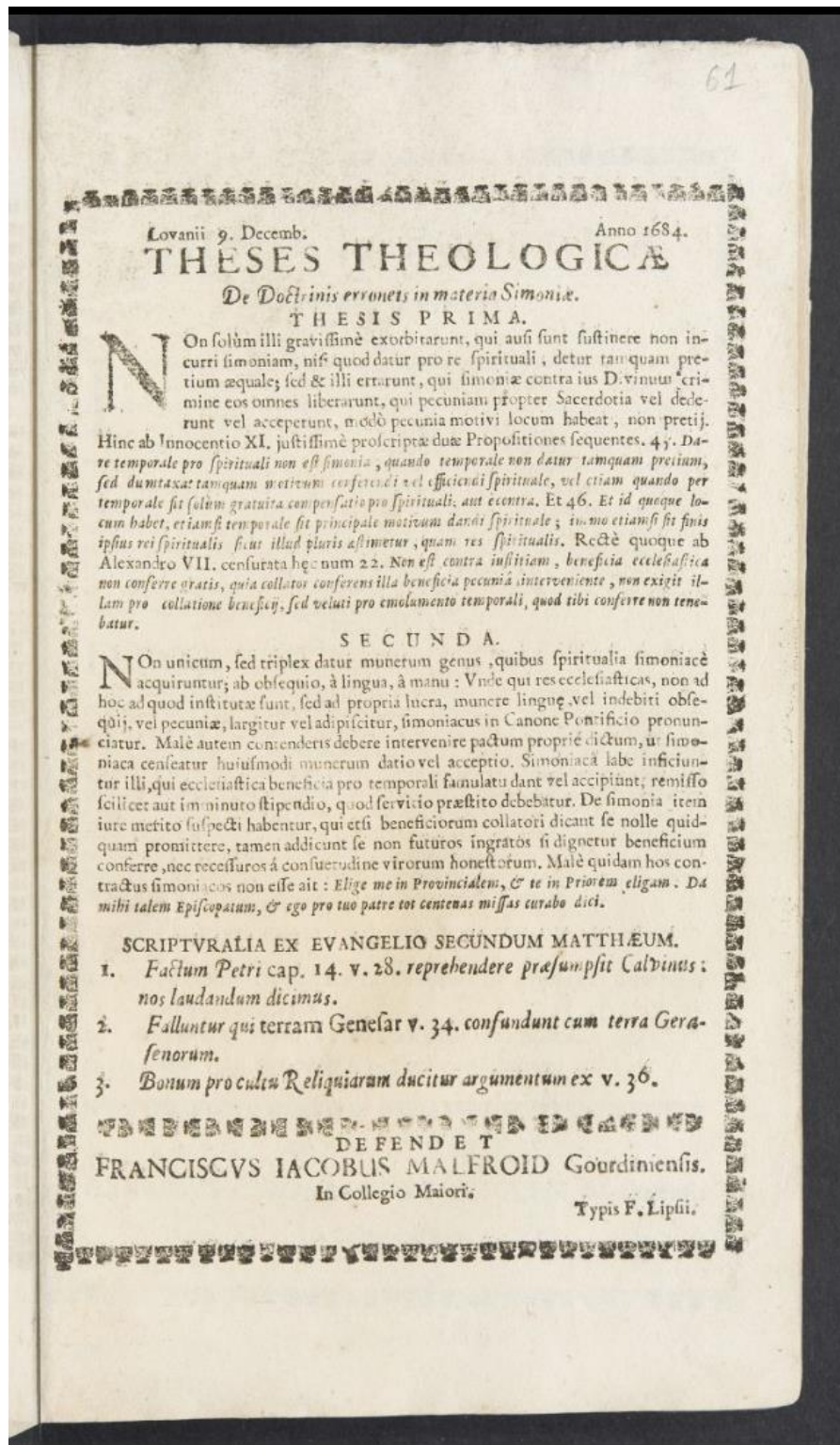

HEYNDRIX, S., *De spe quaestio theologica, quid sit? Quod eius obiectum et subjectum? Quid actus? Quæ vitia opposita*, Leuven, Georgius Lipsius, 1661 (OUL, nr. 488).

Lovanijs 1. augusti anno 1676. Theses sacræ ex prima & secunda Epist. B. Pauli apost. ad Timotheum [...]. Defendit Joannes de Boevr Hervianus, Leuven, Georgius Lipsius, 1676 (BRES Magazijn CaaTHT 129).

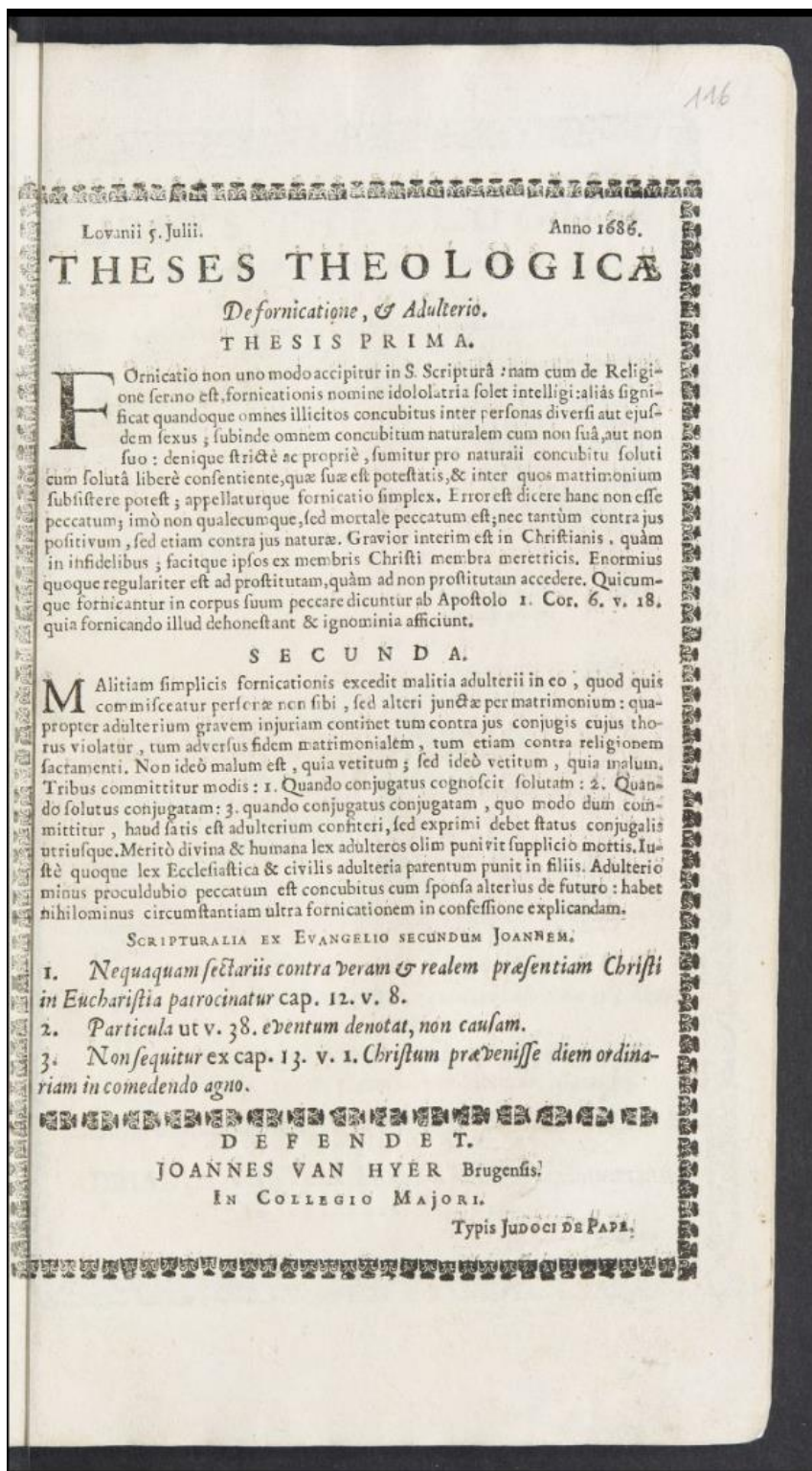

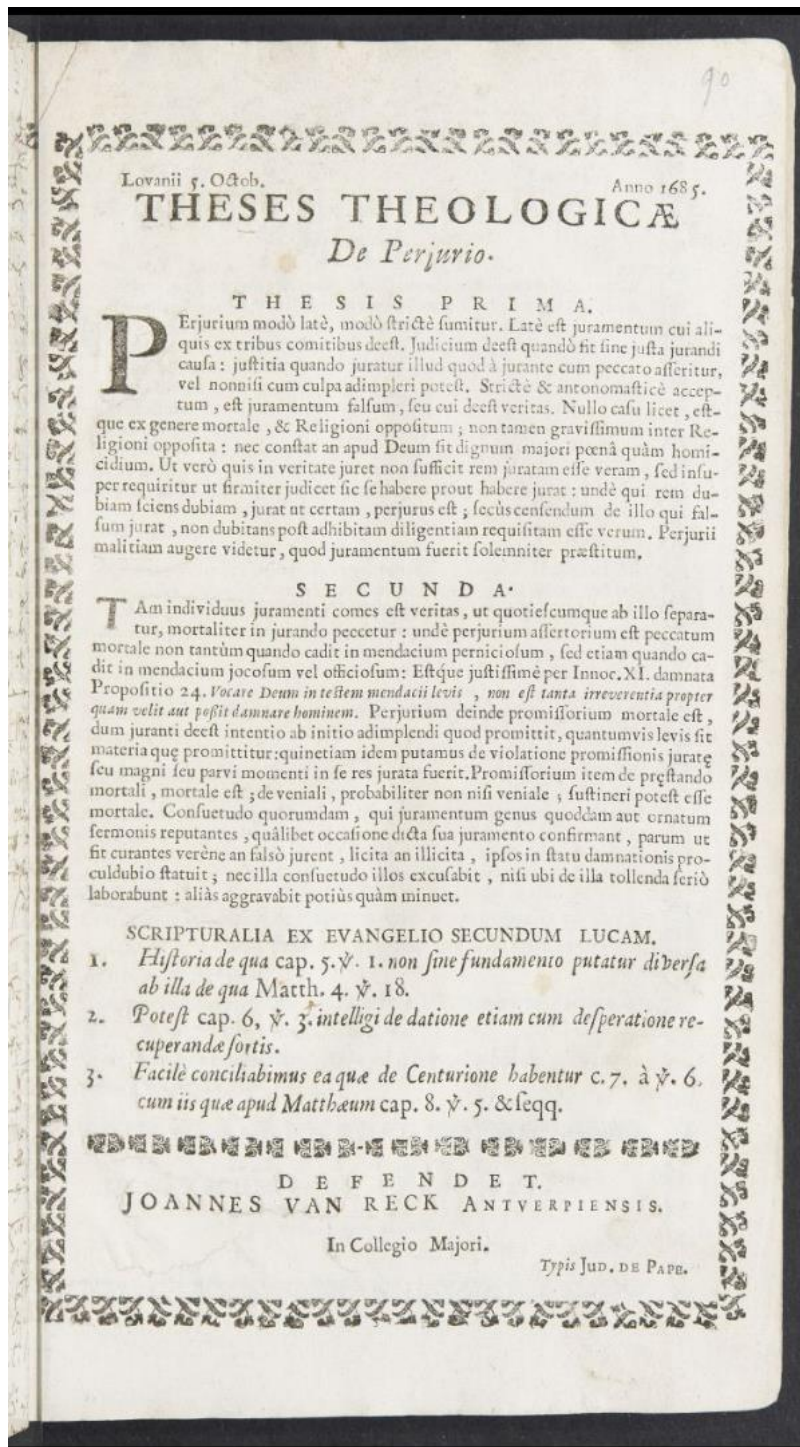
Lovanii 9. decemb. anno 1684. Theses theologicæ de doctrinis erroneis in materia simoniæ. [...] Defendit Franciscus Iacobus Malfroid Gourdinienfis. In collegio maiori., Leuven, Fredericus Lipsius, 1684 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

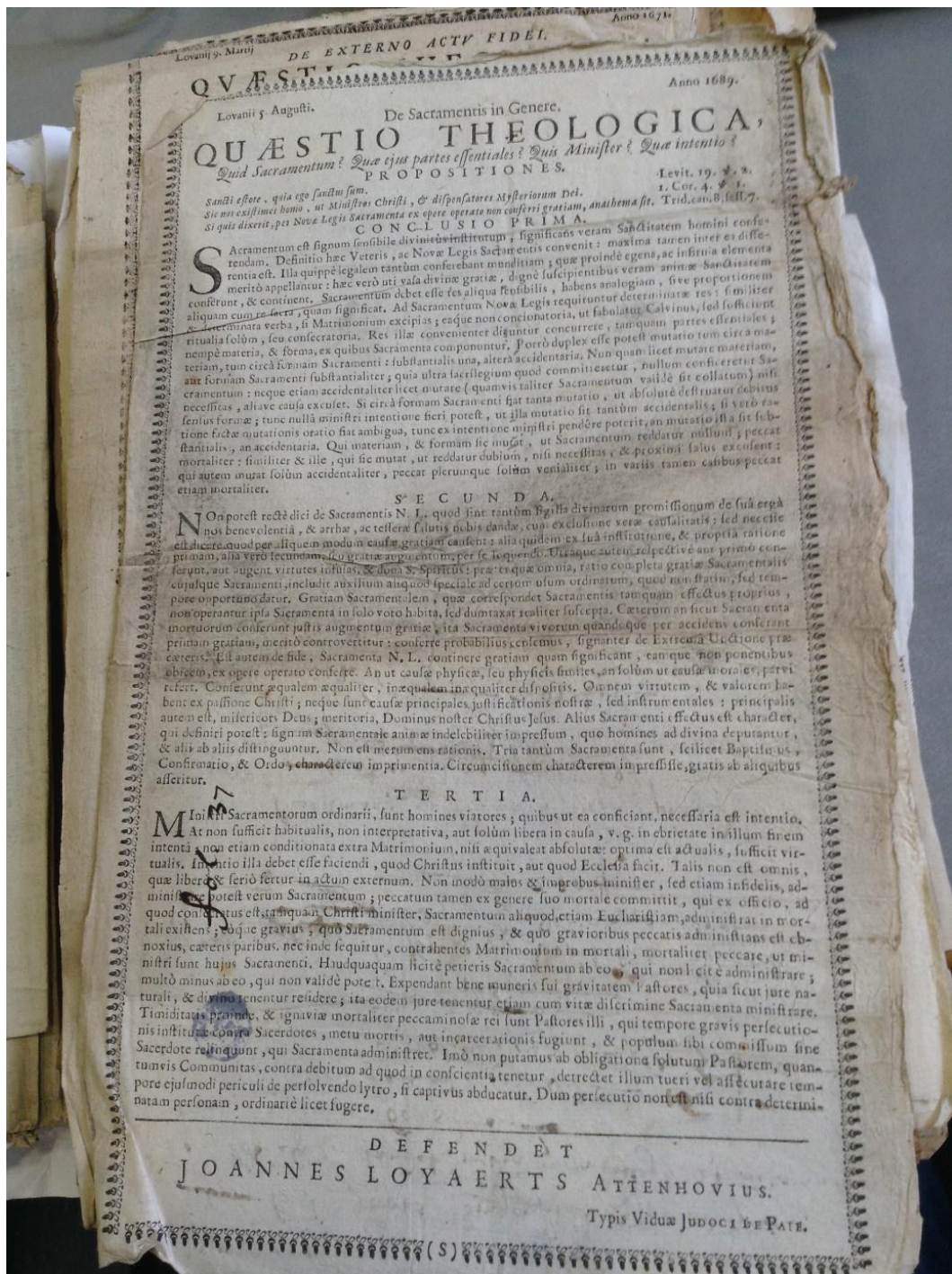
Lovanii 3. septembris. anno 1687. Theses theologicæ de charitate secundum se. [...] Defendet Joannes Baptista de Haze Bruxellensis. In collegio majori., Leuven, Judocus de Paep, 1687 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

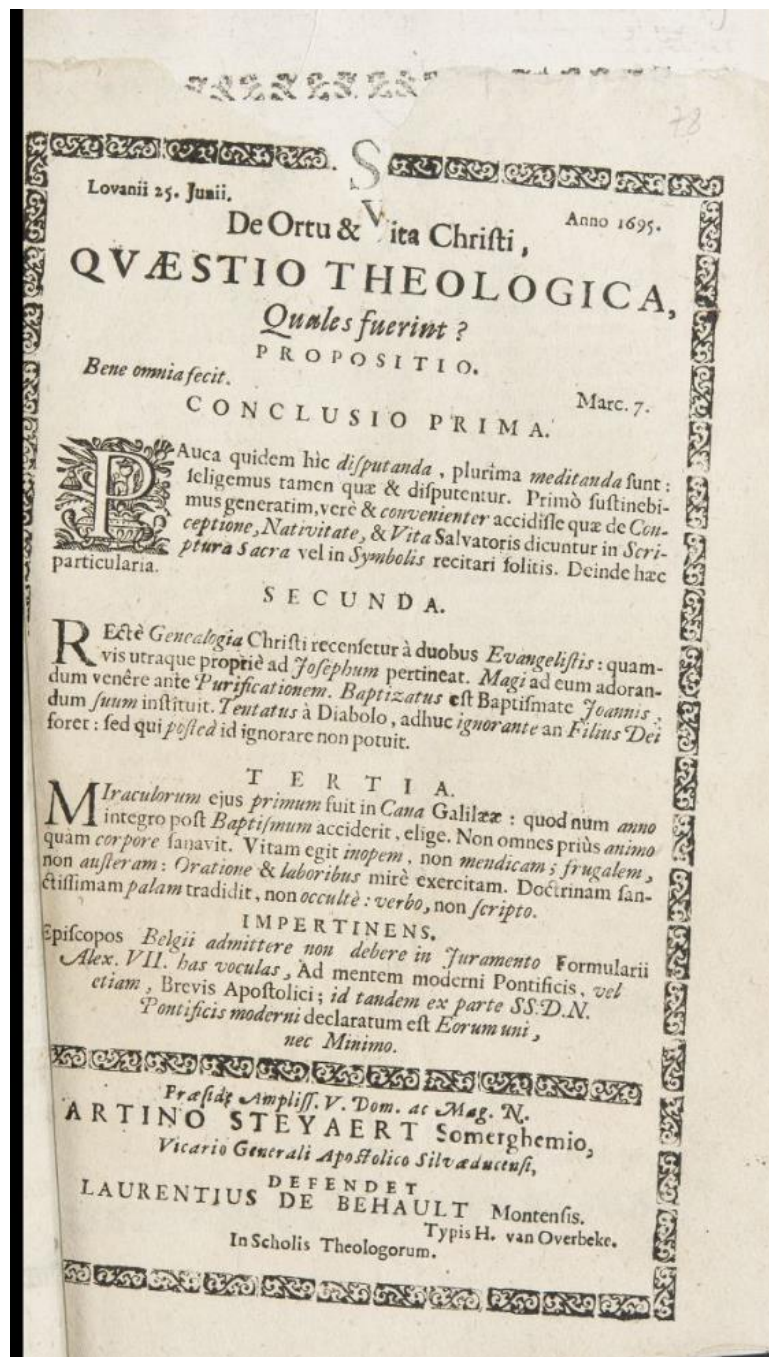
Lovanii 5. julii. anno 1686. Theses theologicæ. De fornicatione, & adulterio. [...] Defendet. Joannes van Hyer Brugensis. In collegio majori., Leuven, Judocus de Paep, 1686 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 5. octob. anno 1685. Theses theologicæ de perjurio. [...] Defendet. Joannes van Reck Antverpiensis. In collegio majori., Leuven, Judocus de Paep, 1685 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

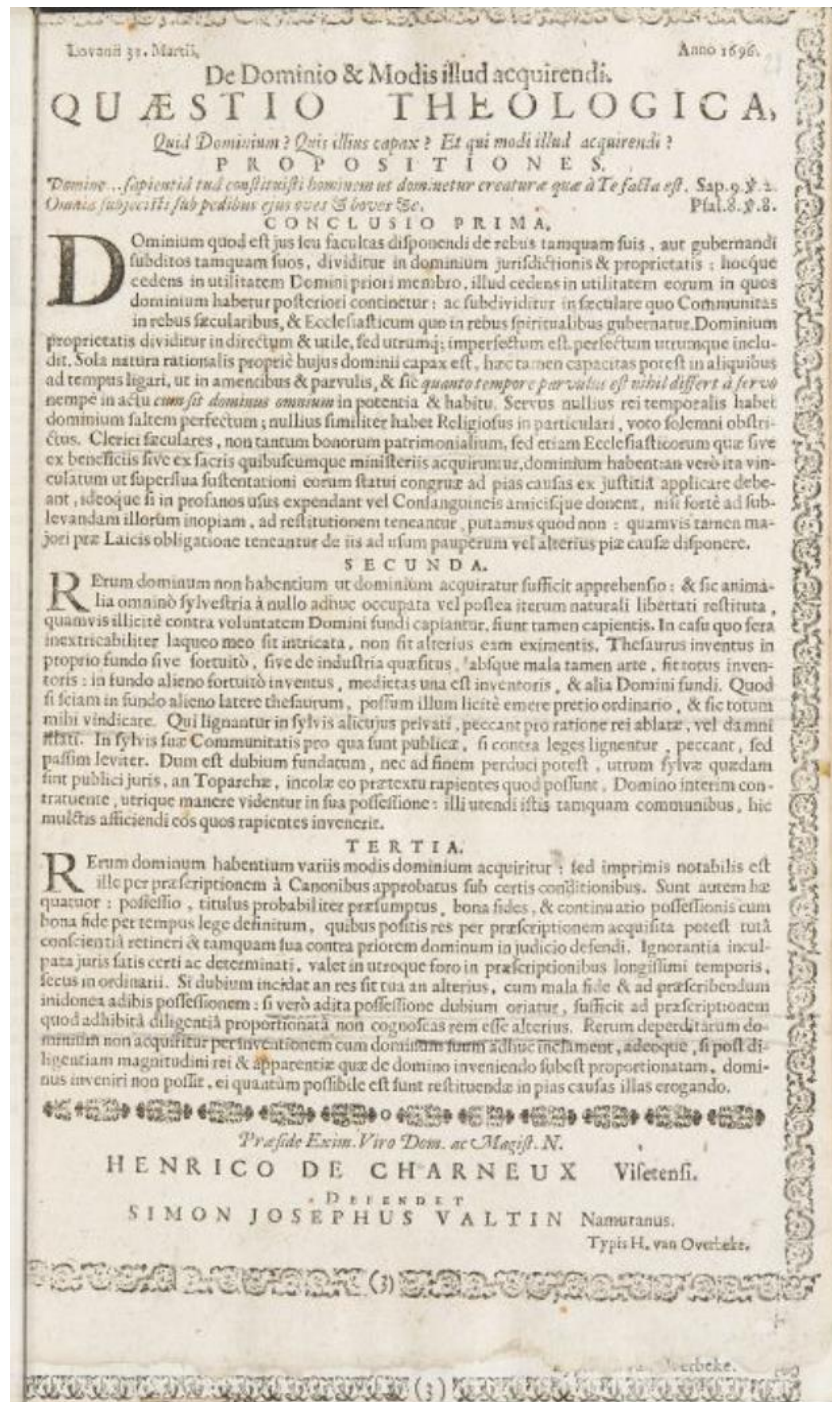
LOYAERTS, J., *De sacramenti in Genere, Quaestio theologica, quid sacramentum? Quae ejus partes essentiales? Quis minister? Quae intentio?*, Leuven, weduwe van Judocus de Paep, 1689 (OUL, nr. 488).

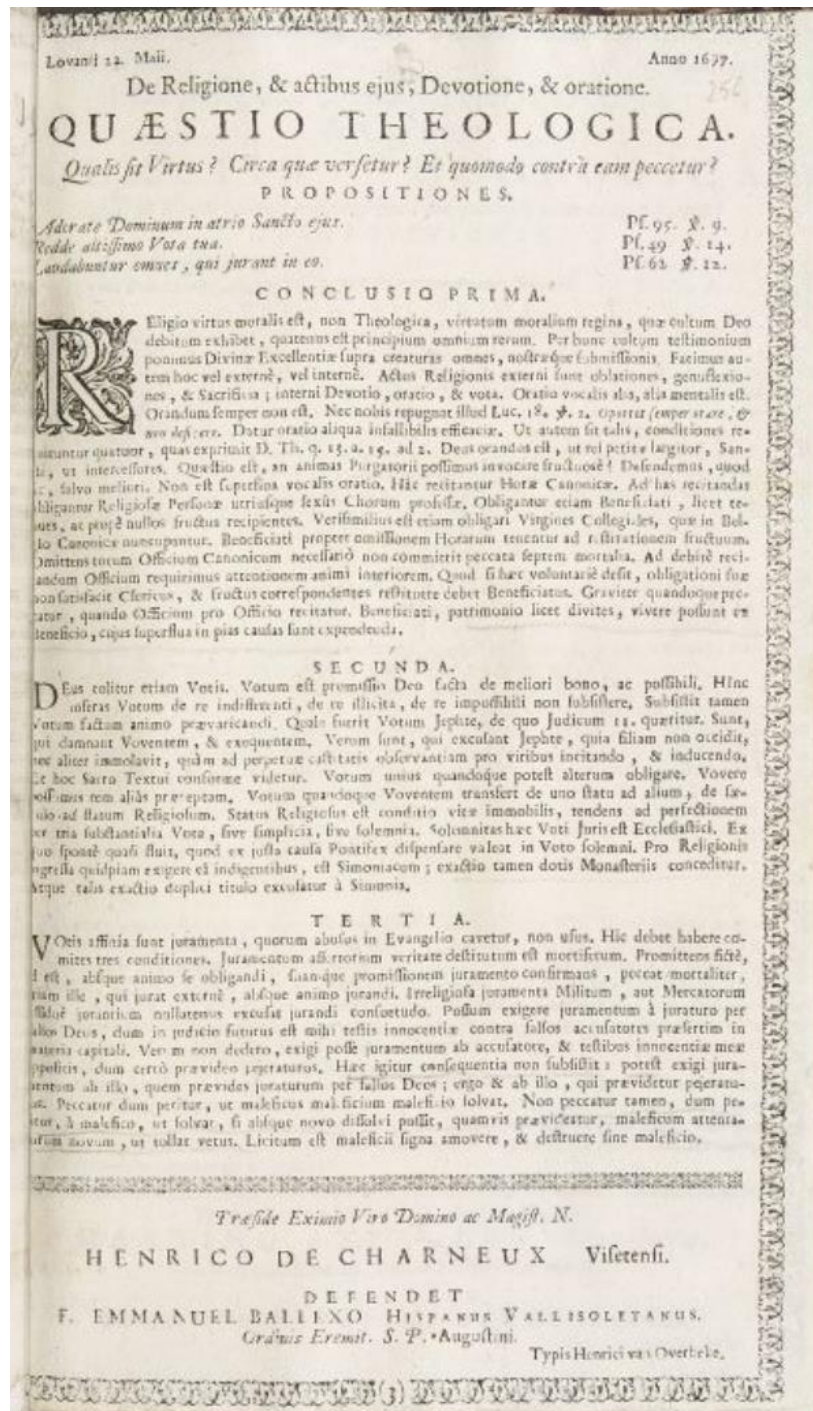
Lovanii 25. junii anno 1695. De ortu & vita Christi, qvæstio theologica, quales fuerint? [...] Præsides [...] Martino Steyaert [...] defendet Laurentius de Behault Montensis. In scholis theologorum., Leuven, Henricus Van Overbeke, 1695 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

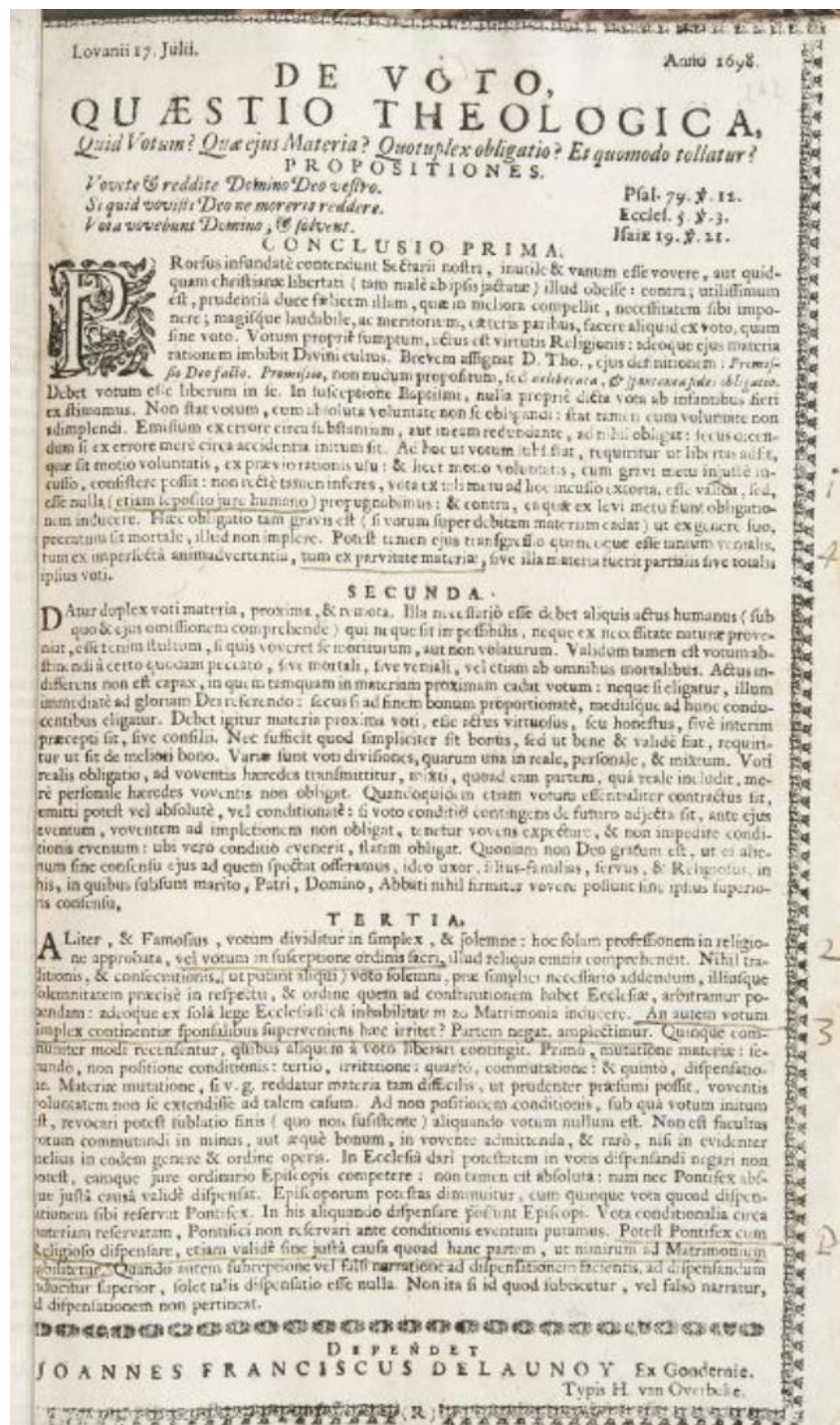
Lovanii 7. augusti anno 1700. De intemperantia gulæ, & luxuriæ. Quæstio theologica, quid intemperantia gulæ? Quid luxuriæ? Et quæ species? [...] Defendit Michael Josephus Brion ex Corbais., Leuven, Henricus Van Overbeke, 1700 (BRES Magazijn CaaTHT9002).

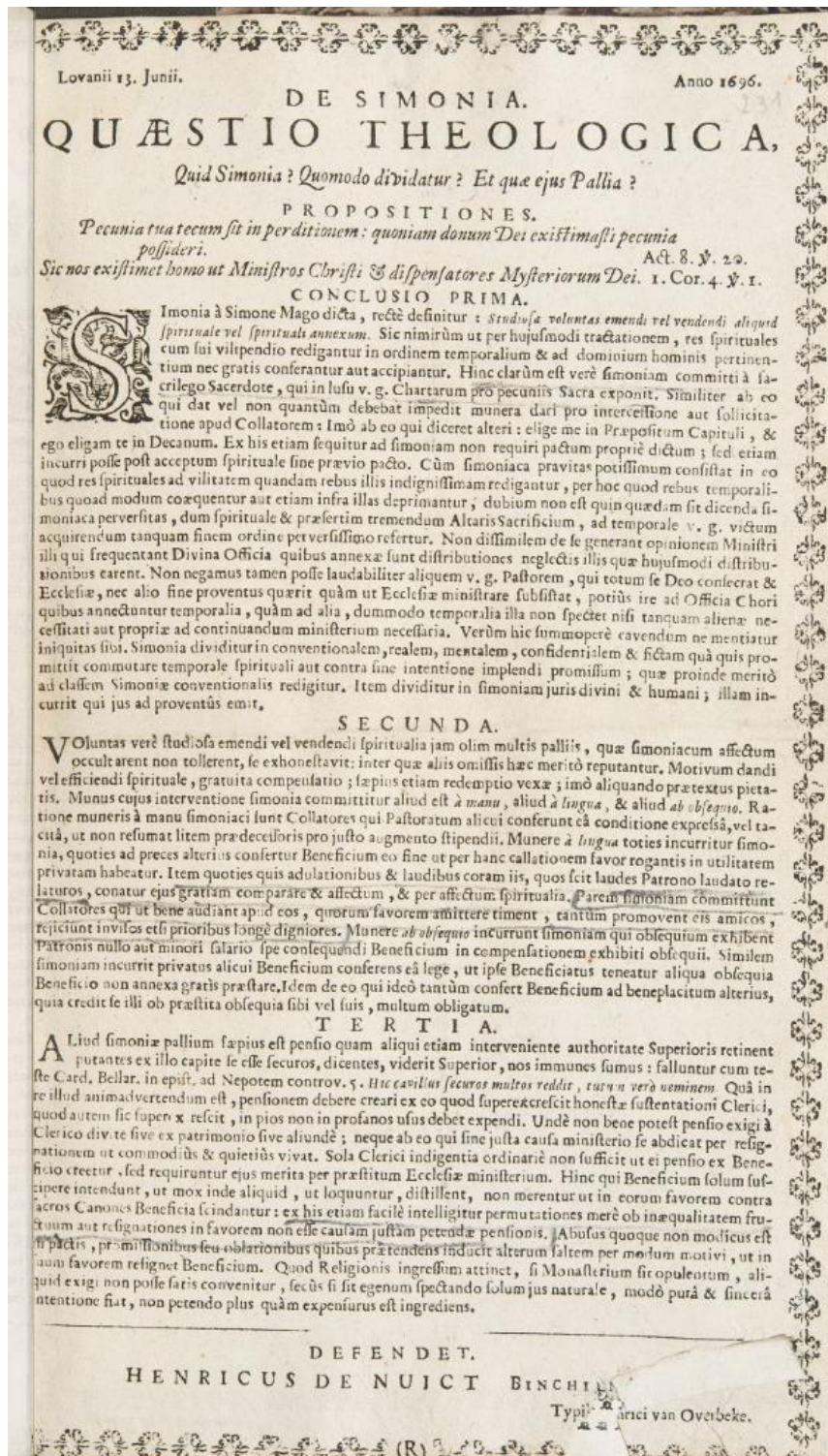
Lovanii 31. martii. anno 1696. De dominio & modis illud acquirendi. Quæstio theologica, quid dominium? Quis illius capax? Et qui modi illud acquirendi? [...] Præsides [...] Henrico de Charneux [...] defendet Simon Josephus Valtin Namuranus., Leuven, Henricus Van Overbeke, 1696 (BRES Magazijn CaaTHT9002).

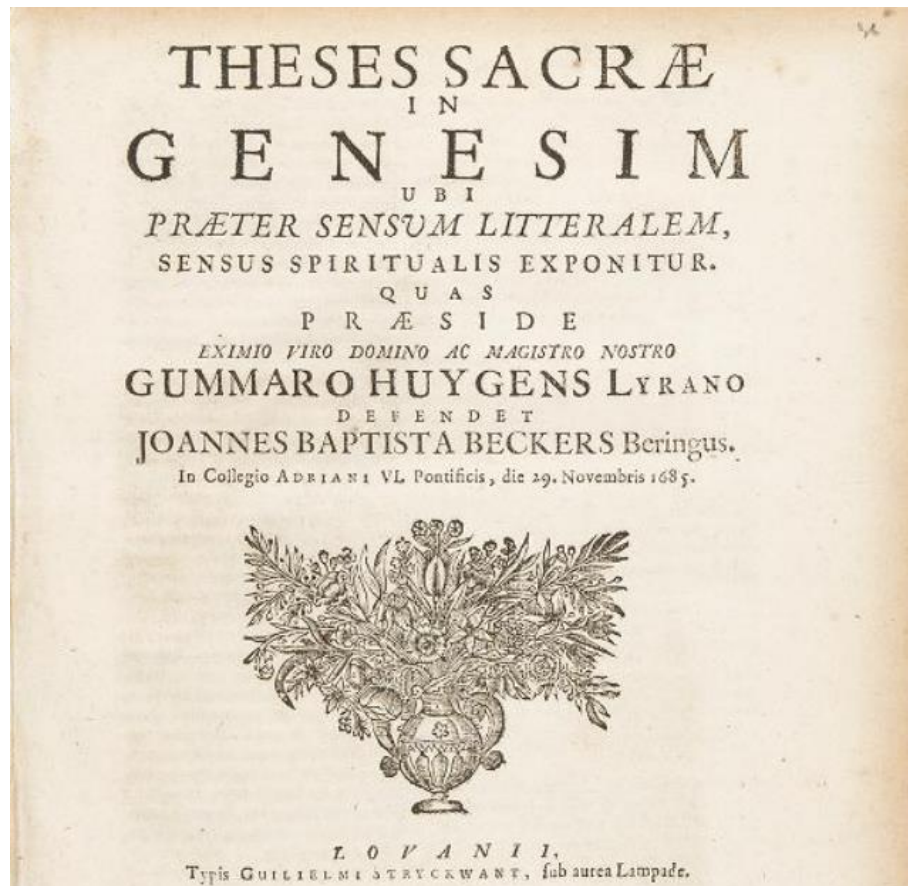
Lovanii 22. maii. anno 1697. De religione, & actibus ejus, devotione, & oratione. Quæstio theologica. Qualis sit virtus? Circa quæ versetur? Et quomodo contrà eam peccetur? [...] Præside [...] Henrico de Charneux [...] defendet F. Emmanuel Ballexo Hispanus Vallisoletanus, ordinis eremit. S.P. Augustini., Leuven, Henricus Van Overbeke, 1697 (BRES Magazijn CaaTHT9002).

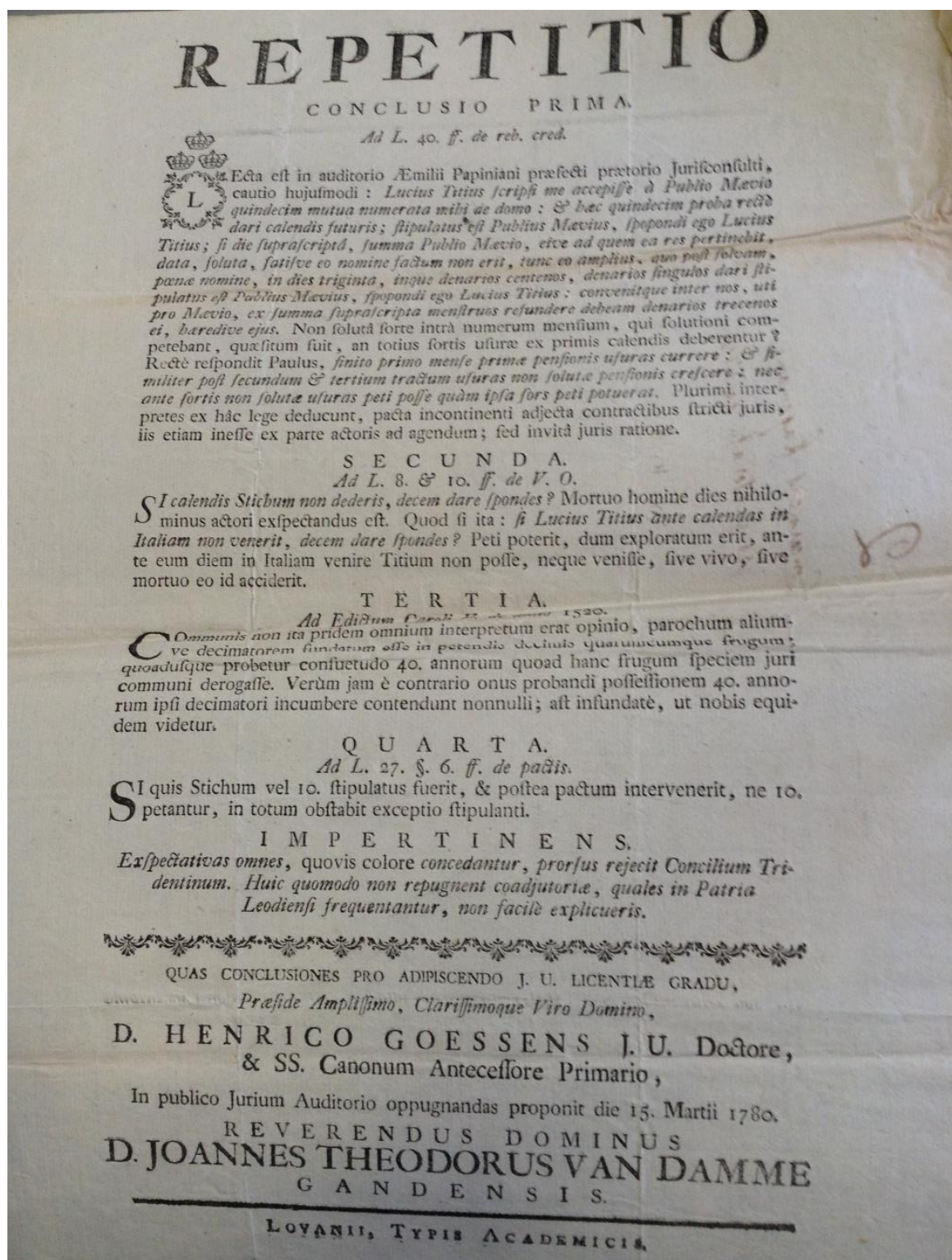
Lovanii 17. julii. anno 1698. De voto, quæstio theologica, quid votum? Quæ ejus materia? Quotuplex obligatio? Et quomodo tollatur? [...] Defendit Joannes Franciscus Delaunoy ex Gondernie., Leuven, Henricus Van Overbeke, 1698 (BRES Magazijn CaaTHT9002).

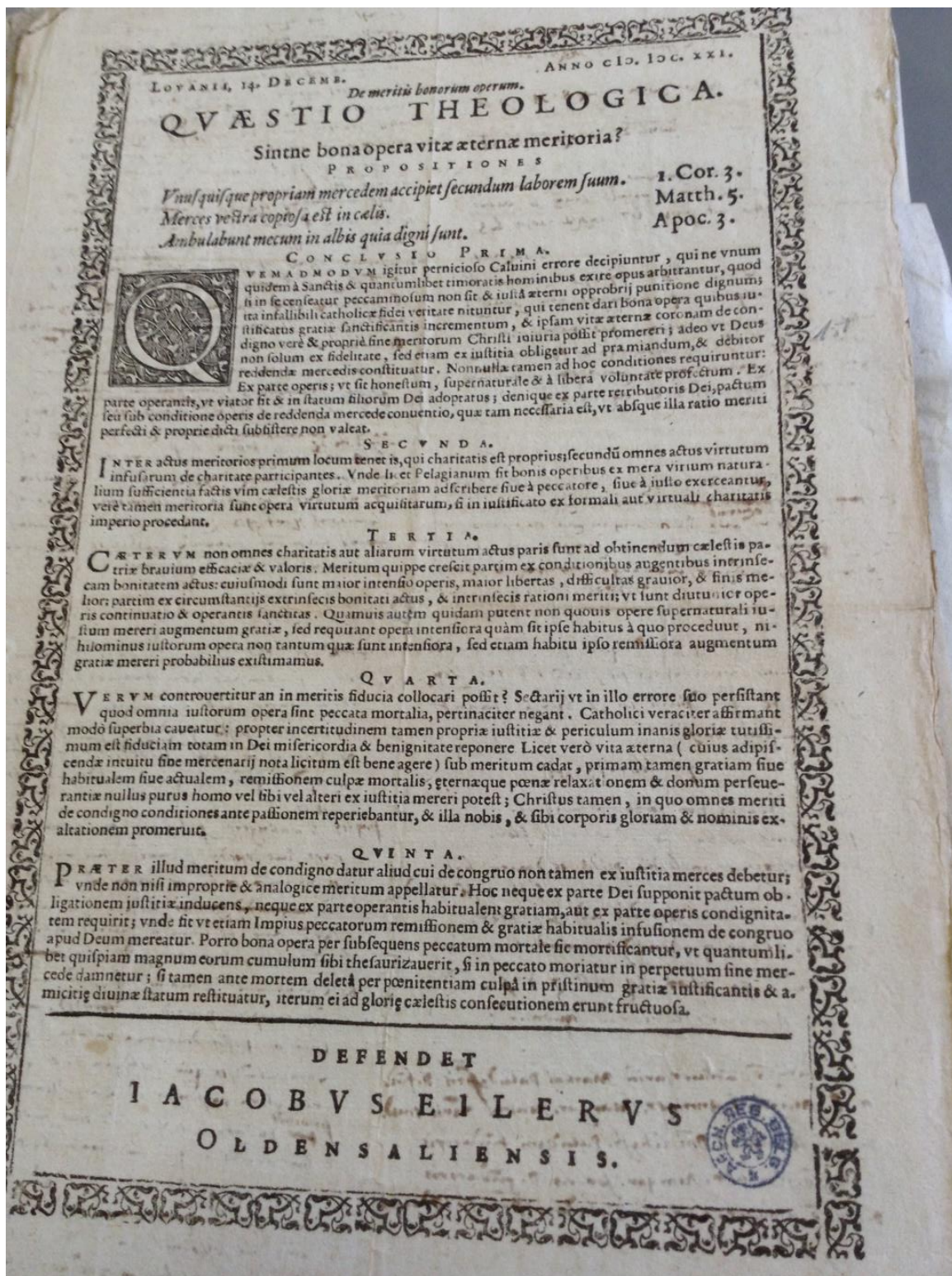
Lovanii 13. junii. anno 1696. De simonia. Quæstio theologica, quid simonia? Quomodo dividatur? Et quæ ejus pallia? [...] Defendet. Henricus de Nuict Binchiensis., Leuven, Henricus Van Overbeke, 1696 (BRES Magazijn CaaTHT9002).

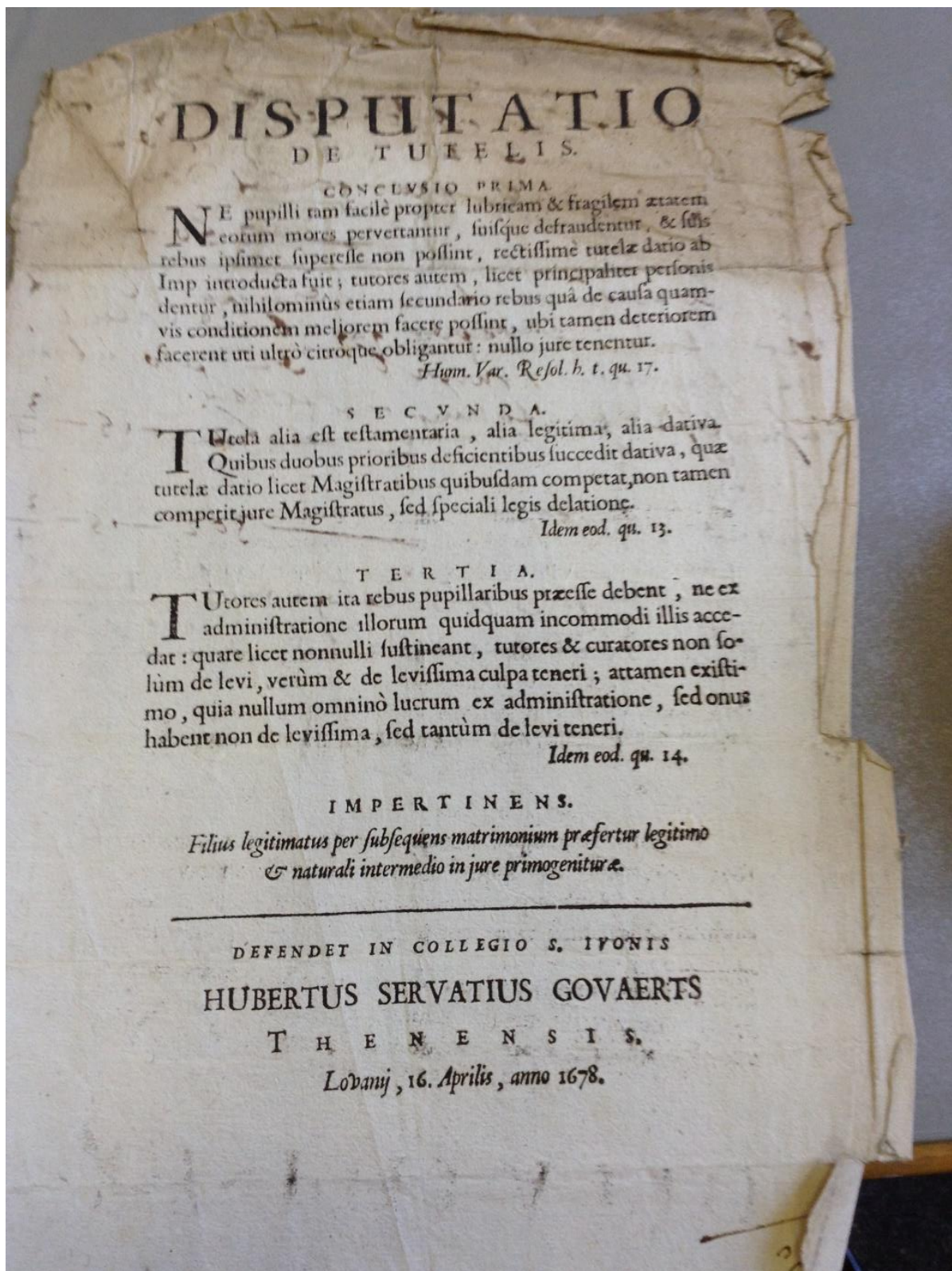

Theses sacræ in Genesim ubi præter sensum litteralem, sensus spiritualis exponitur. Quas præside [...] Gummaro Huygens [...] defendet Joannes Baptista Beckers Beringus. In collegio Adriani VI. pontificis, die 29. novembris 1685., Leuven, Guilielmus Stryckwant, 1685 (BRES Magazijn CaaTHT 5002, CaaA773 28, GBIB: Godgeleerdheid 043.01 454 BURC Thes)

VAN DAMME, D.J.T., *Repetitio Conclusio Prima*, Leuven, Academische drukkerij, s.d. (OUL, nr. 660).

BIBLIOGRAFIE

1. BRONNEN

1.1. Archivalische bronnen

Rijksarchief Leuven, Archief van de Oude Universiteit Leuven 1426-1797.³¹¹

Nr. 51-88: Acta Universitatis Lovaniensis et Dominorum Deputatorum ejusdem: notulen van de zittingen van de Academische Raad en van het Comité van afgevaardigden. 1732-1793.

Nr. 62 Tomus 16. 14 juni 1600-17 november 1608.

Nr. 63 Tomus 17. 29 november 1608-30 mei 1616.

Nr. 64 Tomus 18. 31 mei 1616-13 juni 1625.

Nr. 65 Tomus 19. 25 juli 1625-28 april 1635.

Nr. 66 Tomus 20. 30 april 1635-4 maart 1641.

Nr. 67 Tomus 21. 11 maart 1641-31 december 1649.

Nr. 68 Tomus 22. 7 januari 1650-16 november 1654.

Nr. 69 Tomus 23. 7 januari 1655-31 december 1660.

Nr. 70 Tomus 24. 3 januari 1661-6 mei 1667.

Nr. 71 Tomus 25. 8 mei 1667-29 oktober 1677.

Nr. 72 Tomus 26. 2 november 1677-22 december 1688.

Nr. 73 Tomus 28. 31 augustus 1696-8 mei 1704.

Nr. 264: Benoeming en taken van de pedellen en boden. 1614-1785.

Nr. 268: Reglementen en statuten betreffende de drukkers, de boekhandelaren en de boekbinders aanvaard door de Universiteit: 1500-1750. Stukken en rekwesten betreffende deze statuten en aanvaarding: 1669-1750.

Nr. 269: Drukkers aanvaard door de Universiteit: toelating en privileges; moeilijkheden en processen. 1550-1772.

Nr. 271: Register van pedel-boekhandelaar Lipsius: boeken verkocht van 1637 tot 1640; verkoop bij opbod van boeken: 1640-1666. 1637-1666.

Nr. 278: Registers van rekeningen van de universiteit (Liber Computuum Receptorum Universitatis). 1543-1788, 24 juni 1669- 21 december 1679.

³¹¹ H., DE VOCHT, *Inventaire des archives de l'Université de Louvain 1426-1797*/Henri De Vocht, Leuven.

- Nr. 279: Registers van rekeningen van de universiteit (*Liber Computuum Receptorum Universitatis*). 1543-1788, 21 december 1679 – 24 juni 1690.
- Nr. 388: Notulen van de vergaderingen van de faculteit, *Acta Facultatis S. Theologiae* (notulen van de vergaderingen van de faculteit). 1608-1796. 28 februari 1631-28 februari 1663.
- Nr. 484: Beschikkingen en reglementen met betrekking tot de proeven en promoties aan de theologische faculteit. 1600-1755.
- Nr. 485: Reglement voor de disputen en de ‘sabbatines’, 1553-1728.
- Nr. 486: Stukken m.b.t. de stof van de te verdedigen thesissen en de libelli, gedrukte bladen die deze opsomden; reglement; censuur. 18de eeuw.
- Nr. 487: Stukken m.b.t. de thesissen die de Theologische faculteit verbood publiek te verdedigen: 1598-1741. Censuur door de rector van bepaalde thesissen in de rechten op aanvraag van de Theologische faculteit: 1762. 1598-1762.
- Nr. 488: Formulering van thesissen: *Quaestiones Theologicae*. 1575-1782.
- Nr. 490: stukken met betrekking tot de toekenning van de graden: vrijstellingen en certificaten.
- Nr. 492: Het baccalaureaat in forma: stukken m.b.t. de verdediging van thesissen voor het bekomen van de graad van Baccalaureus Formatus (Fr. Van Vlierden). Mei-november 1581.
- Nr. 501: De pedellen: benoeming, plichten en rechten. Rekeningen van de pedellen van Overbeke van de sommen geïnd voor de theologische proeven. 1735-1737-1744-1775-1777.
- Nr. 504: *Registrum contionum, responsionum, disputationum et actuum facultatis sacrae theologiae, per andream sassenum, dictae facultatis bedellum descriptum anno 1579, December 1578-1605.*
- Nr. 505: *Nomina baccalaureorum bibliocorum, sententiariorum et formato-rum, a ven. Facultate theologiae in universitate lovaniensi promotorum ab anno ad mensem martium 1619 van de pedel gerardus Rivius.*
- Nr. 507: *Registrum bedellorum g rivii et b masii: sermoenen, lijsten van baccalaurei, licentiaten doctoren en examinatoren 1605-1635.*
- Nr. 508: *Acta baccalaureorum et responsiones formales, licenties en doctoraten met aanduiding van de stof en de rekeningen van bepaalde professoren, handboek van G. Rivius, 1617-1633.*

Nr. 509: Ordo omnium Collegistarum: lijst van de examens en de theologische oefeningen, door de pedel Lipsius; met aanduiding van de belastingen en de geïnde bedragen. 1632-1637.

Nr. 511: Register van pedel P. de Vaddere, met aanduiding van de oefeningen en de examens van theologie. Oktober 1670-1689.

Nr. 648: Pedellen in dit verband. Aankondigingen van de vakanties. 1638-1679. 17de- 18de eeuw.

Nr. 660: (Gedrukte) opsomming van de bij de Disputationes te verdedigen thesissen. 1603-1796.

Nr. 661: (Gedrukte) opsomming van de uiteen te zetten en te verdedigen thesissen bij de Repetitiones. 1595-1795.

Nr. 675: Benoeming, rechten en plichten van de pedel. 1653-1775.

Nr. 676: Rekeningen van de uitgaven en inkomsten van de rechtsfaculteiten door de pedellen P. de Zangré en P. Paugart. 1622-1646.

Nr. 678: Rekeningen van de pedellen J. van der Borch en P. de Zangré. 1648-1660, 1682-1683, 1691-1695.

Nr. 679: Rekeningen van de pedel P. de Vaddere, boekhandelaar, 1696-1715; nota's m.b.t. het geld dat bij de pedel P. de Zangré werd bewaard: 1724-1733.

Nr. 701: Opsomming van de voorgestelde en verdedigde thesissen: 1636-1797. Vonnis van de Theologische faculteit over de filosofische thesissen naar Descartes, verdedigd aan de Geneeskunde op 29 augustus 1662. 17de eeuw

Nr. 807: Thesissen filosofie en conclusiones openbaar te verdedigen door de studenten van de Artesfaculteit. 1643-1650, 1705, 1770-1777.

Nr. 5538: Stukken m.b.t. de procuratoren en de nuntii, of pedellen, van het Hof van de rector: benoeming, recht op de gunsten en inkomsten. 1569-1783

1.2. Lijst van thesisbladen alfabetisch per drukker³¹²

Cornelius Coenesteyn

Philosophia, Leuven, Cornelius Coenesteyn, s.d. (OUL, nr. 807).

DE VILLEGAS, M., DE LARDIN, O., OLIVIERIUS, I. en CLAREBOUT, M., *Philosophia, logica, physica et metaphysica*, Leuven, Cornelius Coenesteyn, 1645 (OUL, nr. 807).

Judocus Coppens

OPHEMIO, M., *Repetitio Medica de Pleuritide*, Leuven, Judocus Coppens, 1636 (OUL, nr. 701).

Weduwe van Judocus Coppens

Theses problematicæ quas [...] defendet [...] D. Ioannes Iacobvs de Wassenæer [...] Lovanii, in scholis artium die 21. Augusti, Leuven, Weduwe van Josse Coppens, 1656 (BRES Magazijn R3B10876).

Philippus Dormalius

COELS, P., *Repetitio de possessione et remediis pro eadem competentibus*, Leuven, Philippus Dormalius, 1611 (OUL nr. 661).

DE DONGELBERGHE, F., *Repetitio la paulus xcix de solut*, Leuven, Philippus Dormalius, 1611 (OUL, nr. 661).

POLCHET, J., *Repetitio de locatione conductione*, Leuven, Philippus Dormalius, 1611 (OUL, nr. 661).

Fredericus Lipsius

Lovanijs 18. junijs anno 1683. Theses theologicæ de iustitia & iure in genere: Item de dominio [...]. Defendit. Ioannes de Witte Bruxellensis. In collegio majori., Leuven, Fredericus Lipsius, 1683 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanijs 3. iulij anno 1683. Theses theologicæ de modis varijs acquirendi Dominium Defendit Petrus de Beavsaert Rolariensis in collegio majori., Leuven, Fredericus Lipsius, 1683 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanijs 9. iulij anno 1683. Theses theologicæ de usufructu, usu, possessione, & præscriptione. [...] Defendit Franciscus Malfroid Gourdinensis. In collegio majori., Leuven, Fredericus Lipsius, 1683 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanijs 16. iulij anno 1683. Theses theologicæ de iniustitia & restitutione in generali. [...] Defendit Ludovicus Bassecovrt Montensis. In collegio majori., Leuven, Fredericus Lipsius, 1683 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

³¹² De thesisbladen zelf zijn chronologisch geordend.

Lovanij 23. iulij anno 1683. *Theses theologicæ de injuriis in corpus proximi per homicidium & mutilationem. [...] Defendet. Ignatius Martin Namuranus. In collegio majori.,* Leuven, Fredericus Lipsius, 1683 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanij 30. iulij anno 1683. *Theses theologicæ de suicidio. [...] Defendet. Henricus du Bois Gerardimontensis in collegio majori.,* Leuven, Fredericus Lipsius, 1683 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanij 6. augusti anno. 1683. *Theses theologicæ de iis quæ licita vel illicita cum periculo vitæ. [...] Defendet. Waltervs de Bombay Mosætrajectinus in collegio majori.,* Leuven, Fredericus Lipsius, 1683 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanij 13. augusti anno. 1683. *Theses theologicæ de homicidio casuali. [...] Defendet. Henricvs Wolrardvs Kicken Mechelensis in collegio majori.,* Leuven, Fredericus Lipsius, 1683 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanij 20. augusti anno. 1683. *Theses theologicæ de defensione cum occisione inuasoris. [...] Defendet Robertvs Bvffe in collegio majori.,* Leuven, Fredericus Lipsius, 1683 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanij 27. augusti anno. 1683. *Theses theologicæ de variis occisionibus improbandis. [...] Defendet. Maximilianvs van Beverslvys Brugensis in collegio majori.,* Leuven, Fredericus Lipsius, 1683 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanij 17. septemb. anno 1683. *Theses theologicæ de restitutione per homicidam vel mutilatorem faciendâ. [...] Defendet. Andreas van Gestel Mollensis. In collegio majori.,* Leuven, Fredericus Lipsius, 1683 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanij 24. septemb. anno 1683. *Theses theologicæ de iniuriis in corpus proximi per stuprum & adulterium: deque congrua restitutione. [...] Defendet Gregorivs Marneffe ex Avernase in collegio majori.,* Leuven, Fredericus Lipsius, 1683 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanij 8. octobris anno 1683. *Theses theologicæ de iniuriis per furtum & rapinam. [...] Defendet Henricvs Stox Mosætraiectinus in collegio majori.,* Leuven, Fredericus Lipsius, 1683 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanij 15. octobris anno 1683. *Theses theologicæ de variis actionibus furti damnandis. [...] Defendet Hippolytus Nvt Tornacensis in collegio majori.,* Leuven, Fredericus Lipsius, 1683 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanij 22. octobris anno 1683. *Theses theologicæ de cooperantibus ad furtum: & speciatim de mandante & consulente. [...] Defendet Franciscvs Havs Brugensis. In collegio majori.,* Leuven, Fredericus Lipsius, 1683 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanij 29. octobris anno 1683. *Theses theologicæ de consentiente, palpone, receptante, participante: item de privativè ad damnum concurrentibus. [...] Defendet Ioannes Eligivs vanden Steen Gossiliensis in collegio majori.,* Leuven, Fredericus Lipsius, 1683 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanij 5. novembris anno 1683. *Theses theologicæ de restitutione per furem facienda. [...]* Defendit Joannes Cvylen Bladelensis in collegio majori., Leuven, Fredericus Lipsius, 1683 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 12. nouembris anno 1683. *Theses theologicæ de restitutione ratione rei acceptæ. [...]* Defendit Ioannes Ignativs de Roo Antverpiensis in collegio majori., Leuven, Fredericus Lipsius, 1683 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 19. novembris anno 1683. *Theses theologicæ de ordine restitutionis inter restituere obligatos: item inter eos quibus restituendum. [...]* Defendit Ioannes Baptista Hvlin Hodetensis in collegio majori., Leuven, Fredericus Lipsius, 1683 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 26. novembris anno 1683. *Theses theologicæ de causis excusantibus à restitutione. [...]* Defendit Petrus Thys Mollensis in collegio majori., Leuven, Fredericus Lipsius, 1683 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 3. decembris anno 1683. *Theses theologicæ de detractone & contumelia [...].* Defendit Ioannes Lambrechts Antverpiensis in collegio maiori., Leuven, Fredericus Lipsius, 1683 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 10. decembris. anno 1683. *Theses theologicæ de causis quæ reddere possunt licitam revelationem criminis alieni. [...]* Defendit Henricus Hvrsmans Astensis in collegio maiori., Leuven, Fredericus Lipsius, 1683 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 17. decembris anno 1683. *Theses theologicæ de infamatione sui ipsius, & de cooperantibus ad detractorem. [...]*, Leuven, Fredericus Lipsius, 1683 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

LAUTTENS, G.F., *De dominio et modis illud acquirendi quaestio theologica*, Leuven, Fredericus Lipsius, 1684 (OUL, nr. 488).

Lovanii 14. ianuarii. anno 1684. *Theses theologicæ de restitutione famæ & honoris. [...].* Defendit Amandus de Lavwere Gemertanus in collegio maiori., Leuven, Fredericus Lipsius, 1684 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 21. ianuarii anno 1684. *Theses theologicæ de excusantibus à restitutione famæ. [...].* Defendit Leonardus Danckaers ex Bladel. In collegio maiori., Leuven, Fredericus Lipsius, 1684 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 4. februarii. anno 1684. *Theses theologicæ de iniuriis in bonis spiritualibus. [...].* Defendit Lavrentius Iacobs Bruxellensis. In collegio maiori., Leuven, Fredericus Lipsius, 1684 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 11. februarii. anno 1684. *Theses theologicæ de contractibus in genere [...].* Defendit Franciscus Verschveren Gelensis in collegio maiori., Leuven, Fredericus Lipsius, 1684 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 26. februarii. anno 1684. *Theses theologicæ de promissione & donatione. [...]* Defendit Ioannes Baptista Hallet Thudiniensis. In collegio maiorie., Leuven, Fredericus Lipsius, 1684 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 4. martii anno 1684. *Theses theologicæ de testamentis. [...]* Defendit Henricus Simpernels ex Bommerschouen in collegio maiori., Leuven, Fredericus Lipsius, 1684 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 11. martii anno 1684. Theses theologicæ de hæredibus, & eorum obligationibus. [...] Defendit Ioannes Franciscvs Lambillion Namuranus in collegio maiori., Leuven, Fredericus Lipsius, 1684 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 18. martii anno 1684. Theses theologicæ de legatis, & signanter de pijs. [...] Defendit Theodorvs Gaspar Gevelaer ex Arcen in collegio maiori., Leuven, Fredericus Lipsius, 1684 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 14. aprilis anno 1684 Theses theologicæ de ludis & sponsionibus. [...] Defendit Petrus Iosephvs Marichal Montensis in collegio maiori., Leuven, Fredericus Lipsius, 1684 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 21. aprilis anno 1684 Theses theologicæ de emptione & venditione. [...] Defendit Iosephvs Modalve Huensis. In collegio maiori., Leuven, Fredericus Lipsius, 1684 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 28. aprilis anno 1684. De defectibus mercium aperiendis, & emptione debitorum ac chirographorum theses theologicæ [...]. Defendit Gerardvs Tondevr Montensis in collegio maiori., Leuven, Fredericus Lipsius, 1684 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 5. maii anno 1684. Theses theologicæ de quibusdam venditionibus improbandis. [...] Defendit Petrus Hovfnaghel Brugensis. In collegio maiori., Leuven, Fredericus Lipsius, 1684 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 13. maij. anno 1684 Theses theologicæ de negotiatione, & de monopolis [...]. Defendit Andreas Laurant Houdetensis., Leuven, Fredericus Lipsius, 1684 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 19. maij anno 1684. Theses theologicæ de mutuo & vsura. [...] Defendit Iosephvs van Geelberghen Antverpiensis in collegio maiori., Leuven, Fredericus Lipsius, 1684 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 2. iunij anno 1684. Theses theologicæ de titulis ob quos licitum mutuanti exigere aliquid ultra fortis refusionem [...]. Defendit Cornelivs Molenberchs Mollensis in collegio maiori., Leuven, Fredericus Lipsius, 1684 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 9. iunij anno 1684. Theses theologicæ de quibusdam vsuris minus evidentibus. [...] Defendit Ioannes van Reck Antverpiensis in collegio maiori., Leuven, Fredericus Lipsius, 1684 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 16. iunij anno 1684 Theses theologicæ de restitutione per usurarios facienda. [...] Defendit Servatius Hoffrevmont Verviensis. In collegio maiori., Leuven, Fredericus Lipsius, 1684 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 23. iunij anno 1684 Theses theologicæ de cooperantibus ad vsuras, & de usurariormu pœnis. [...] Defendit Hilarivs Sovpart Binchiensis in collegio maiori., Leuven, Fredericus Lipsius, 1684 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 7. iulij anno 1684. *Theses theologicæ de montibus pietatis, & de contractu [sic] societatis. [...] Defendit Dionysivs Gils Limburgensis in collegio maiori.*, Leuven, Fredericus Lipsius, 1684 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 14. iulij. anno 1684 *Theses theologicæ de censibus, & eorum varietate. [...] Defendit Andreas Hemerick ex Cortemarq. In collegio maiori.*, Leuven, Fredericus Lipsius, 1684 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 21. iulij. anno 1684. *Theses theologicæ de requisitis ad justitiam censuum. [...] Defendit Ioannes van Schaluynen Tuerenhautanus. In collegio maiori.*, Leuven, Fredericus Lipsius, 1684 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 28. iulij anno 1684. *Theses theologicæ de cambiis. [...] Defendit Ioannes Mottin Hannutensis. In collegio maiori.*, Leuven, Fredericus Lipsius, 1684 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 4. augusti. anno 1684. *Theses theologicæ de locatione, conductione, deposito, & commodato. [...] Defendit Edmundus Britsens Lyranus in collegio maiori.*, Leuven, Fredericus Lipsius, 1684 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 11. augusti. anno 1684. *Theses theologicæ de iudiciis, & signanter de temerario. [...] Defendit Thomas de Cuyper Malderensis. In collegio maiori.*, Leuven, Fredericus Lipsius, 1684 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 18. augusti anno 1684. *Theses theologicæ de requisitis ad iudiciorum iustitiam. [...] Defendit Henricvs Franciscvs van Elswyck Venlonensis in collegio maiori.*, Leuven, Fredericus Lipsius, 1684 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 25. augusti anno 1684. *Theses theologicæ de observandis à iudice in inquirendo & condemnando. [...] Defendit Petrus Pluvier Brugensis. In collegio maiori.*, Leuven, Fredericus Lipsius, 1684 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 15. septemb. anno 1684. *Theses theologicæ de officio accusatoris & testis. [...] Defendit Carolus Guens Brugensis. In collegio maiori.*, Leuven, Fredericus Lipsius, 1684 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 16. septembris anno 1684. *Theses theologicæ de reo [...]. Defendit Gummarus Verhaghen Lyranus: in collegio maiori.*, Leuven, Fredericus Lipsius, 1684 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 6. octobris anno 1684. *Theses theologicæ de officio advocati. [...] Defendit Augustinus Weerbrouck Roulaensis. In collegio maiori.*, Leuven, Fredericus Lipsius, 1684 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanij. 13. octobris anno 1684. *Theses theologicæ de acceptione personarum. [...] Defendit Rainerus Wielemans Bruxellensis. In collegio maiori.*, Leuven, Fredericus Lipsius, 1684 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 20. octobris anno 1684. *Theses theologicæ de tributis & vectigalibus. [...] Defendit Antonius Bertrandus Balza Binchiensis. In collegio maiori.*, Leuven, Fredericus Lipsius, 1684 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 27. octobris anno 1684. *Theses theologicæ de beneficijs ecclesiasticis Defendit Franciscvs Saubain ex Bry in collegio maiori.*, Leuven, Fredericus Lipsius, 1684 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 3. novembris anno 1684. *Theses theologicæ de requisitis in admittendis ad beneficia. [...] Defendit Sigisfridus Iosephus Mouton Namuranus in collegio maiori.*, Leuven, Fredericus Lipsius, 1684 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 10. novembris anno 1684. *Quæstio theologica de beneficiorum pluralitate, & incompatibilitate. [...] Defendit Ioannes van Langendonck Lovaniensis.*, Leuven, Fredericus Lipsius, 1684 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 17. novembris anno 1684. *Theses theologicæ de compatibilitate beneficii cum patrimonio, & de pensionibus. [...] Defendit Lavrentivs Lenglez Binchiensis. In collegio maiori.*, Leuven, Fredericus Lipsius, 1684 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 24. novembris anno 1684. *Theses theologicæ de obligatione quam habent beneficiati residendi, ordines sacros suscipiendi, restituendi &c. [...] Defendit Gvilielmvs Hedon Wavriensis. In collegio maiori.*, Leuven, Fredericus Lipsius, 1684 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 1. decemb. anno 1684. *Theses theologicæ de simonia, & eius divisionibus. [...] Defendit Ioannes de Witte Bruxellensis in collegio maiori.*, Leuven, Fredericus Lipsius, 1684 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 9. decemb. anno 1684. *Theses theologicæ de doctrinis erroneis in materia simoniæ. [...] Defendit Franciscvs Iacobus Malfroid Gourдиниensis. In collegio maiori.*, Leuven, Fredericus Lipsius, 1684 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 15. decembris anno 1684. *Theses theologicæ de simonia circa sacramenta. [...] Defendit Henricvs Wolrardvs Kicken Mechelensis in collegio maiori.*, Leuven, Fredericus Lipsius, 1684 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 22. decembris anno 1684. *Theses theologicæ de simonia circa beneficia. [...] Defendit Arnoldus Iacobus van Winghe Tornacensis. In collegio maiori.*, Leuven, Fredericus Lipsius, 1684 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 12. ianuarii anno 1685. *Theses theologicæ de simonia circa ingressum religionis. [...] Defendit Ioannes de Bombay Mosætraiectinus in collegio maiori.*, Leuven, Fredericus Lipsius, 1685 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 19. ianuarii. anno 1685. *Theses theologicæ miscellanea de simonia. [...] Defendit Marcus Franciscus Desmarez Montensis. In collegio maiori.*, Leuven, Fredericus Lipsius, 1685 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 26. ianuarii. anno 1685. *Theses theologicæ de pœnis adversus simoniacos constitutis. [...] Defendit Henricus du Bois Gerardimontensis. In collegio maiori.*, Leuven, Fredericus Lipsius, 1685 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 3. februarii. anno 1685. *Theses theologicæ de religione. [...] Defendit Andreas van Gestel Mollensis in collegio maiori.*, Leuven, Fredericus Lipsius, 1685 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 9. februarii. anno 1685. Theses theologicæ de actibus religionis internis. [...] Defendit Henricus Stox Mosæ-trajectinus. In collegio maiori., Leuven, Fredericus Lipsius, 1685 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 16. februarii. anno 1685. Theses theologicæ de personis pro quibus orandum, orationis loco, orantium situ &c. [...] Defendit Hippolytus Nut Tornacensis. In collegio maiori., Leuven, Fredericus Lipsius, 1685 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 23. februarii. anno 1685. Theses theologicæ de oratione Dominica, & Salutatione angelica. [...] Defendit Amandus de Lauwere Gemertanus. In collegio maiori., Leuven, Fredericus Lipsius, 1685 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 2. martii. anno 1685. Theses theologicæ de adoratione & sacrificio. [...] Defendit Franciscus Haus Brugensis. In collegio maiori., Leuven, Fredericus Lipsius, 1685 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 9. martii. anno 1685. Theses theologicæ de decimis, oblationibus, & primitiis. [...] Defendit Petrus Thys Mollensis. In collegio maiori., Leuven, Fredericus Lipsius, 1685 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 24. martii. anno 1685. Theses theologicæ de horis canonicis, & obligatis ad illas. [...] Defendit Laurentius Iacobs Bruxellensis. In collegio maiori., Leuven, Fredericus Lipsius, 1685 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 7. aprilis anno 1685. Theses theologicæ de peccato omittentium horas, vel sine attentione recitantium. [...] Defendit Ioannes Flawinne Namurcensis. In collegio maiori., Leuven, Fredericus Lipsius, 1685 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 14. aprilis anno 1685. Theses theologicæ de tempore recitandi horas canonicas, ordine servando in recitandis, & breviario quo utendum &c. [...] Defendit Franciscus Verschuren Gelensis. In collegio maiori., Leuven, Fredericus Lipsius, 1685 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 4. maij. anno 1685. Theses theologicæ de causis excusantibus à recitatione horarum, & de restitutione faciendâ à beneficiatis qui omiserint. [...] Defendit Livinus Poelman Gandensis. In collegio maiori., Leuven, Fredericus Lipsius, 1685 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 11. maij. anno 1685. Theses theologicæ de voto, & ejus divisionibus. [...] Defendit Maximilianus Dupont Hansurhensis. In collegio maiori., Leuven, Fredericus Lipsius, 1685 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Weduwe Van Fredericus Lipsius

Lovanii 6. julii. anno 1685. Theses theologicæ de materia voti. [...] Defendit. Joannes Cuylen Bladelensis. In collegio maiori., Leuven, Weduwe van Fredericus Lipsius, 1685 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 13. julii anno 1685. *Theses theologicæ de voti obligatione. [...] Defendit Ioannes Baptista Hallet Thudiniensis. In collegio maiori.*, Leuven, Weduwe van Fredericus Lipsius, 1685 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 20. julii anno 1685. *Theses theologicæ de peccatis voto ejusque obligationi contrariis. [...] Defendit Theodorus Gaspar Gevelaer Arcensis. In collegio maiori.*, Leuven, Weduwe van Fredericus Lipsius, 1685 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 27. julij anno 1685. *Theses theologicæ de personis quæ vovere possunt. [...] Defendit Henricus Simpernels ex Bommershoven. In collegio maiori.*, Leuven, Weduwe van Fredericus Lipsius, 1685 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 3. augusti. anno 1685. *Theses theologicæ de voti communicatione & dispensatione. [...] Defendit Joannes Franciscus Lambillion Namuranus. In collegio majori.*, Leuven, Weduwe van Fredericus Lipsius, 1685 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 11. augusti. anno 1685. *Theses theologicæ de juramento, & ejus divisionibus. [...] Defendit Petrus Josephus Marichal Montensis. In collegio majori.*, Leuven, Weduwe van Fredericus Lipsius, 1685 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Georgius Lipsius

HEYNDRIX, S., *De spe quaestio theologica, quid fit? Quod eius obiectum et subjectum? Quid actus? Quæ vitia opposita*, Leuven, Georgius Lipsius, 1661 (OUL, nr. 488).

Lovanii 13. octobris anno 1663. *De merito & demerito operum humanorum. Qvæstio theologica quid meritum, quæ ad illud conditiones requirantur, quæ sub merito cadant, quæ sub demerito? [...] Præside [...] Thoma Leonardi [...] defendit Albertus Sclessin Spadanus.*, Leuven, Georgius Lipsius, 1663 (BRES Magazijn CaaTHT 176).

LE GAST, J.J., *Theses sacrae ex prioribus capitibus genesos*, Leuven, Georgius Lipsius, 1667 (OUL, nr. 509).

DE LA ROCQ, F., *De externo actu fidei, quaestio theologica, quis fit quale de eo praeceptum et quomodo contra illud peccetur*, Leuven, Georgius Lipsius, 1671 (OUL, nr. 488).

Lovanij 21. maij anno 1672. *Theses sacrae ex prima & secunda Epistola ad Timotheum. [...] Præside [...] Andrea Laurent [...] defendit Henricus de Charneux Visetensis.*, Leuven, Georgius Lipsius, 1672 (BRES Magazijn CaaTHT 6).

Lovanij 7. novembris anno 1672. *De fide theologica ejusq. objecto & actu interiori. Qvæstio theologica quid fides? Quod ejus objectum? Quis actus? Et quæ necessitas? [...]. Præside [...] Francisco Van Vianen [...] defendit Gerardus Vander Holt Ruræ-Mondensis.*, Leuven, Georgius Lipsius, 1672 (BRES Magazijn CaaTHT 7).

Lovanij 8. novembris anno 1672. *Theses sacrae ex prioribus capitibus Evangelij secundum Matthæum [...]. Defendit Petrus De Smidt Casletanus.*, Leuven, Georgius Lipsius, 1672 (BRES Magazijn CaaTHT 7).

Lovanii 9. novembris anno 1672. *De beneficijs ecclesiasticis. Qvæstio theologica quibus, & quomodo conferenda & acceptanda? Quæ ex iis oriatur obligatio? Præside [...] Francisco Van Vianen [...] defendit Gummarus van Cauwenbergh Lyranus.*, Leuven, Georgius Lipsius, 1672 (BRES Magazijn Onbekend nummer).

Lovanij 3. februarij anno 1673. *De sacramento baptismi. Qvæstio theologica quid baptismus? Quæ ejus materia & forma? Quis minister & effectus? [...]*Defendet Guilielmus Van Emelen Lovaniensis., Leuven, Georgius Lipsius, 1673 (BRES Magazijn CaaTHT 9).

Lovanij 4. februarij anno 1673. *De fide theologica, ejusq. objecto & actu interiori. Qvæstio theologica quid fides? Quod ejus objectum? Et quis actus ejus? [...]*. Defendet Udalricus Swaga Friso-Snecanus., Leuven, Georgius Lipsius, 1673 (BRES Magazijn CaaTHT 9).

Lovanij 1. martij anno 1674. *Theses sacræ ex libro Proverbiorum [...]. Præsides [...] Francisco Van Vianen [...] defendet Carolus Van Bont Bruxellensis.*, Leuven, Georgius Lipsius, 1674 (BRES Magazijn CaaTHT 10).

Lovanij 26. aprilis anno 1674. *Theses sacræ ex prima & secunda Epistola B. Pauli ad Timotheum [...]. Defendet Baldwinus Georgius Van Witvelt Mechliniensis.*, Leuven, Georgius Lipsius, 1674 (BRES Magazijn CaaTHT 11).

Lovanij 26. junij anno 1674. *Theses sacræ ex libris Judicum & Ruth [...]. Præsides [...] Andrea Laurent [...] defendet Ioannes Ghysbrechts Antverpiensis.*, Leuven, Georgius Lipsius, 1674 (BRES Magazijn CaaTHT 12).

Lovanij 28. iunij anno 1674. *De sacramentis in genere. Qvæstio theologica quis eorum sit institutor? Quis minister? Quis effectus? [...]* Defendet Jacobus Guilielmus de Saive Leodius., Leuven, Georgius Lipsius, 1674 (BRES Magazijn CaaTHT 13).

Lovanij 17. augusti anno 1674. *De fide theologica, ejusque objecto, & actu interiori. Qvæstio theologica quid fides? Quæ ejus necessitas? & quod ejus objectum? [...]*, Leuven, Georgius Lipsius, 1674 (BRES Magazijn CaaTHT 14).

Lovanij 9. octobris anno 1674. *De fide theologica, ejusque objecto & actu interiori. Qvæstio theologica quid fides? Quod ejus objectum? Quis actus? & Quæ ejus necessitas? Defendet Nicolavus Vander Meer Schagensis.*, Leuven, Georgius Lipsius, 1674 (BRES Magazijn CaaTHT 15).

[...] anno 1675. *De furto & rapina. Qvæstio theologica quid furtum? Quid rapina? Quotupl[cite]r [sic] committantur? Quos, ac ad quid obligent? [...]* Defendet Leonardus Quyten Asselensis., Leuven, Georgius Lipsius, 1675 (BRES Magazijn CaaTHT 16).

Lovanij 19. februarij anno 1675. *Theses sacræ ex 1. & 2. Epistola B. Pauli apostoli ad Thessalonicenses [...]. Defendet Bartholomæus Le Comte Buxeriensis.*, Leuven, Georgius Lipsius, 1675 (BRES Magazijn CaaTHT 19).

Lovanij 4. martij anno 1675. *De matrimonio secundum se & sponsalibus. Qvæstio theologica quid sint? Quæ obligatio? & Quomodo dissolvantur? [...]* Defendet Jacobus Du Bois Naastensis., Leuven, Georgius Lipsius, 1675 (BRES Magazijn CaaTHT 17).

Lovanij 8. martij anno 1675. *Theses sacræ ex Actis apostolorum [...]. Defendet Sebastianus Cornelius Van Aken eccl. S. Michael. ord. Praem. canonicus.*, Leuven, Georgius Lipsius, 1675 (BRES Magazijn CaaTHT 18).

Lovanij 9. martij anno 1675. *De voluntario & involuntario. Qvæstio theologica quid? Quotuplex? quæ utriusque causæ? & quæ impedimenta? [...]. Defendit Jacobus Rvzette Athenensis.*, Leuven, Georgius Lipsius, 1675 (BRES Magazijn CaaTHT 20).

Lovanij 13. martij anno 1675. *Theses sacræ ex Epistola prima & secunda B. Petri apostoli [...]. Defendit Petrus van Budtselle ZVLsekanUs.*, Leuven, Georgius Lipsius, 1675 (BRES Magazijn CaaTHT 21).

Lovanij 14. martij anno 1675. *Theses sacræ ex Epistola B. Pauli ad Ephesios [...]. Defendit Lvcas De Clercq Sottegemius.*, Leuven, Georgius Lipsius, 1675 (BRES Magazijn CaaTHT 22).

Lovanij 15. martij anno 1675. *De restitutione in genere & titulis ad eam obligantibus qvæstio theologica quid? unde oriatur? quomodo & à quibus facienda? & quæ ab ea excusent? [...]. Defendit Cornelivs Cattier Angiensis.*, Leuven, Georgius Lipsius, 1675 (BRES Magazijn CaaTHT 23).

Lovanij 16. matrij [!] anno 1675. *Theses sacræ ex Habacuc, Sophonia, & Aggæo ..Defendit Judocus Poppe Brugensis.*, Leuven, Georgius Lipsius, 1675 (BRES Magazijn CaaTHT 297).

Lovanij 21. martij anno 1675. *Theses sacræ ex prima quinquagena Psalmorum [...]. Defendit Philippus Ryckewaert Franconatensis.*, Leuven, Georgius Lipsius, 1675 (BRES Magazijn CaaTHT 24).

Lovanij 22. martij anno 1675. *De sacramentis in genere qvæstio theologica quæ & quot sunt sacramenta? Quæ illorum causa? Quis effectus? Quis & qualis minister? [...]. Defendit Sebastianvs Cornelivs Van Aken eccl. S. Michael. ord. Præm. canonicus.*, Leuven, Georgius Lipsius, 1675 (BRES Magazijn CaaTHT 25).

Lovanij 29. martij anno 1675. *Theses sacræ ex prioribus capitibus Evangelij secundum Matthæum [...]. Defendit Philippus Albertus Huez Athenensis.*, Leuven, Georgius Lipsius, 1675 (BRES Magazijn CaaTHT 26).

Lovanij 30. martij anno 1675. *Theses sacræ ex secunda Epistola B. Pauli ad Corinthios [...]. Defendit Henricus van Herberghen Hoegardiensis.*, Leuven, Georgius Lipsius, 1675 (BRES Magazijn CaaTHT 27).

Lovanij 1. aprilis anno 1675. *Theses sacræ ex Epistola prima B. Pauli apostoli ad Corinthios [...]. Defendit Antonivs Vuyst ex Wanghe.*, Leuven, Georgius Lipsius, 1675 (BRES Magazijn CaaTHT 28).

Lovanii 2. aprilis anno 1675. *De venerabili eucharistia quoad substantiam. Quaestio theologica quid sit? Quæ ejus materia & forma? Quis minister & quis effectus? Defendit Petru vande Zandt Gemertanus.*, Leuven, Georgius Lipsius, 1675 (BRES Magazijn CaaTHT 29).

Lovanij 3. aprilis anno 1675. *De matrimonio secundum se, & sponsalibus. Qvæstio theologica quid sint? quæ eorum obligatio, & quomodò dissolvantur? [...] Præsides [...] Francisco van Vianen [...] defendet fr. Gregorius van Goorlaecken Mechliniensis ordinis eremit. S.P. Augustini.*, Leuven, Georgius Lipsius, 1675 (BRES Magazijn CaaTHT 30).

Lovanij 4. aprilis anno 1675. *De intemperantia gulæ & luxuriæ. Qvæstio theologica quid gula? Quid luxuria, & quæ earum species? Defendit Adrianus de Vadder Bruxellensis.*, Leuven, Georgius Lipsius, 1675 (BRES Magazijn CaaTHT 31).

Lovanij 6. aprilis anno 1675. *Theses sacræ ex Epistola prima B. Pauli apostoli ad Corinthios [...]. Defendet Michael Crevecoeur Andanensis.*, Leuven, Georgius Lipsius, 1675 (BRES Magazijn CaaTHT 32).

Lovanij 10. maij anno 1675. *De emptione & venditione. Qvæstio theologica quid emptio? Quid venditio? quæ fraudes in illis committantur. [...] Defendet Jacobus Jacobi Bruxellensis.*, Leuven, Georgius Lipsius, 1675 (BRES Magazijn CaaTHT 33).

Lovanij 15. maij. anno 1675. *De suspensione, interdicto, cessatione à divinis & irregularitate. Qvæstio theologica quomodo definiantur & dividantur? Quomodo incurrantur? & quomodo tollantur? [...] Præsides [...] Christiano Lvpo [...] defendet Carolus van Bont Bruxellensis.*, Leuven, Georgius Lipsius, 1675 (BRES Magazijn CaaTHT 34).

Lovanij 16. maij anno 1675. *De sacramentis in genere. Qvæstio theologica quid sacramentum? Quis ejus effectus? Quæ dispositio necessaria? &c. [...] Præsides [...] Andrea Laurent [...] defendet fr. Michael Verdiere ord. erem. S. Augustini Insulensis.*, Leuven, Georgius Lipsius, 1675 (BRES Magazijn CaaTHT 35).

Lovanij 18. maij anno 1675. *De peccato originali. Qvæstio theologica detur peccatum originale? Quid sit &c. Præsides [...] Francisco van Vianen [...] defendet fr. Michael Verdiere Insulensis ordinis eremit. S.P. Augustini.*, Leuven, Georgius Lipsius, 1675 (BRES Magazijn CaaTHT 36).

Lovanij 24. maij anno 1675. *De iustificatione. Qvæstio theologica quid iustificatio? Quomodo fiat, & quæ ad illam requirantur? [...] Præsides [...] Joanne Recht [...] defendet fr. Gregorius van Goorlaecken Mechliniensis ord. eremit. S.P. Augustini.*, Leuven, Georgius Lipsius, 1675 (BRES Magazijn CaaTHT 37).

Lovanij 27. maij anno 1675. *De impedimentis matrimonij. Qvæstio theologica an sint? Quæ sint? Quo jure constituta sint? & ad quem pertineat eorum dispensatio? [...] Præsides [...] Joan. Antonio d'Avbermont [...] defendet fr. Gregorius van Goorlaecken Mechliniensis ordinis eremit. S.P. Augustini.*, Leuven, Georgius Lipsius, 1675 (BRES Magazijn CaaTHT 38).

Lovanij 17. iunij. anno 1675. *De bonitate & malitia actuum humanorum. Qvæstio theologica quid sit actus humanus? & unde desumat bonitatem & malitiam? [...] Defendet Franciscus Vifqvin Bouvigniensis.*, Leuven, Georgius Lipsius, 1675 (BRES Magazijn CaaTHT 40).

Lovanij 26. iunij anno 1675. *Theses sacræ ex prioribus capitibus Evangelij secundum Ioannem [...]. Præsides [...] Andrea Laurent [...] defendet Joannes Franciscus Coppin Tornacensis.*, Leuven, Georgius Lipsius, 1675 (BRES Magazijn CaaTHT 39).

Lovanij 3 julij anno 1675 *Theses sacræ ex prima, & secunda epistola B. Petri apostoli [...]. Defendet Hubertus vander Brocht Trudonensis.*, Leuven, Georgius Lipsius, 1675 (BRES Magazijn CaaTHT 41).

Lovanij 8. iulij anno 1675 *Theses sacræ ex prioribus capitibus Epistolæ ad hæbreos [...]. Defendet fr. Theodorus van Ryswick Antverpiensis. Ecclesiæ S. Michaëlis ord: præmonstr: canonicus.*, Leuven, Georgius Lipsius, 1675 (BRES Magazijn CaaTHT 42).

Lovanij 27. iulij anno 1675. *De voto. Qvæstio theologica quid votum? Quotuplex? Quæ obligatio? & quomodo solvatur, [...]. Præsides [...] Andrea Laurent [...] defendet Nicolaus Lamine Castrosolranus.*, Leuven, Georgius Lipsius, 1675 (BRES Magazijn CaaTHT 43).

Louanij 29. iulij anno 1675. *De iudicio, iudice, accusatore, teste & reo. Qvæstio theologica quid iudicium? Quomodo fiat? & quomodo in eo peccetur? [...]. Defendit Hieronymus Ignativus van Dieghem Hallensis.*, Leuven, Georgius Lipsius, 1675 (BRES Magazijn CaaTHT 44).

Lovanij 13. augusti. anno 1675 *Theses sacræ ex prima, secunda, & tertia epistola B. Ioannis [...]. Defendit Joannes Simon ab Hesta Hasselensis.*, Leuven, Georgius Lipsius, 1675 (BRES Magazijn CaaTHT 45).

Lovanij 19. augusti. anno 1675 *De sacramentis in genere. Qvæstio theologica an & quæ sint sacramenta? Quæ eorum essentia? Quis illorum effectus & minister? [...]. Defendit Henricus Cloettingh Ultrajectinus.*, Leuven, Georgius Lipsius, 1675 (BRES Magazijn CaaTHT 46).

Lovanij 20. augusti anno 1675. *Theses sacræ ex libro Ecclesiastici [...]. Defendit Philippus Malevez Scladiniensis.*, Leuven, Georgius Lipsius, 1675 (BRES Magazijn CaaTHT 47).

Lovanij 21. augusti. anno 1675. *Theses sacræ ex prioribus capitibus Epistolæ B. Pauli apostoli ad Romanos [...]. Defendit Walterus vanden Boom Waelensis.*, Leuven, Georgius Lipsius, 1675 (BRES Magazijn CaaTHT 48).

Lovanij 22. augusti. anno 1675 *De bonitate & malitia actuum humanorum. Qvæstio theologica qui sint actus humani? Et unde bonitatem & malitiam desumant? [...] Præsides [...] Francisco van Vianen [...] defendit Iudocus Iosephus vander Linden Mechliniensis.*, Leuven, Georgius Lipsius, 1675 (BRES Magazijn CaaTHT 49).

Lovanij 29. augusti. anno 1675 *Theses sacræ ex Epistolis B. Pauli apostoli, ad Philippenses & Colossenses [...]. Defendit Joannes Baptista Kynens Bruxellensis.*, Leuven, Georgius Lipsius, 1675 (BRES Magazijn CaaTHT 50).

Lovanij 30. augusti. anno 1675. *Theses sacræ ex prima & secunda Epist. B. Pauli apost. ad Thessalonicenses [...]. Defendit Natalis Desamori Verviensis.*, Leuven, Georgius Lipsius, 1675 (BRES Magazijn CaaTHT 51).

Lovanij 10. septemb. anno 1675 *De restitutione in genere, & titulis ad eam obligantibus, qvæstio theologica quid sit restitutio? Unde nascatur illius obligatio? Quo ordine facienda? & quæ ab ea excusent? [...] Defendit Petrus Grimberghs Bruxellensis.*, Leuven, Georgius Lipsius, 1675 (BRES Magazijn CaaTHT 52).

Lovanij 13. septembris anno 1675. *De impedimentis matrimonij. Qvæstio theologica quæ sint matrimonij impedimenta? Quo jure constituta? In quibus, & quis in iis dispensare possit? [...] Defendit Joannes Leonard ex Avin.*, Leuven, Georgius Lipsius, 1675 (BRES Magazijn CaaTHT 66 en CaaTHT 53).

Lovanij 16. septembris anno 1675. *De beneficiis ecclesiasticis. Qvæstio theologica quibus & quomodo conferenda? & quæ ex eis oritur obligatio? [...]. Defendit Guilielmus Renardi Hermaliensis.*, Leuven, Georgius Lipsius, 1675 (BRES Magazijn CaaTHT 54).

Lovanij 26 octobris anno 1675. *Theses sacræ ex prioribus capitibus Evangelij secundum Lucam [...]. Defendit Antonivs Lippens Gandensis.*, Leuven, Georgius Lipsius, 1675 (BRES Magazijn CaaTHT 55).

Lovanij 29. octobris anno 1675. *De peccatis in generali & eorum causis & effectibus. Qvæstio theologica quid peccatum? quæ causa illius? & quis effectus? [...]. Præsides [...] fr. Christiano Lvpo [...], ord. eremit. S. Augustini defendet fr Michael Verdiere Insulensis eiusdem ordinis.*, Leuven, Georgius Lipsius, 1675 (BRES Magazijn CaaTHT 56).

Lovanij 16. novembris. anno 1675. *Theses sacræ ex prioribus capitibus Epistolæ B. Pauli apostoli ad Hebræos [...]. Præsides [...] Andrea Laurent [...] defendit Antonius Wachmans Hooghstratanus.*, Leuven, Georgius Lipsius, 1675 (BRES Magazijn CaaTHT 57).

Lovanij 18. novembris anno 1675. *De simonia. Qvæstio theologica quid & quotuplex sit? Quibus modis incurratur, & quas pœnas inducat? [...] Defendit Petrus Ians Beringus.*, Leuven, Georgius Lipsius, 1675 (BRES Magazijn CaaTHT 58).

Lovanij 23. novembris anno 1675. *De Scriptura Sacra. Qvæstio theologica qualis Scriptura? Quis eius canon & textus? Quis sensus & interpretatio? [...] Defendit Joannes Barry Corcagiensis Ibernus.*, Leuven, Georgius Lipsius, 1675 (BRES Magazijn CaaTHT 277).

Lovanij 26. novemb. anno 1675 *De sacramento ordinis. Qvæstio theologica quid sit ordo? quis illius capax, quæ materia & forma? [...] Præsides [...] fr. Christiano Lvpo [...] defendit Ivdocus Iosephus Vander Linden Mechliniensis.*, Leuven, Georgius Lipsius, 1675 (BRES Magazijn CaaTHT 60).

Lovanij 27. novembris anno 1675. *De restitutione in genere & titulis ad eam obligantibus. Qvæstio theologica quid sit, unde oriatur eius obligatio, à quibus, & quo ordine facienda? & quæ ab ea excusent? [...] Defendit Maximilianus Campion ex Bievene le happart.*, Leuven, Georgius Lipsius, 1675 (BRES Magazijn CaaTHT 59).

Lovanij 2. decembris. anno 1675. *De venerabili eucharistia quoad substantiam. Qvæstio theologica quid sit? Quæ eius materia & forma, quis minister, quis effectus, quis effectibus obex? [...] Præsides [...] Andrea Laurent [...] defendit Nicolavs Schep Hagestenius.*, Leuven, Georgius Lipsius, 1675 (BRES Magazijn CaaTHT 61).

Lovanij 6. decembris anno 1675. *Theses sacræ ex prima & secunda Epistola B. Pauli ad Timotheum [...] Defendit Franciscus van Groenhovt Harlemensis.*, Leuven, Georgius Lipsius, 1675 (BRES Magazijn CaaTHT 62).

Lovanij 10. decembris. anno 1675. *De restitutione in genere, & titulis ad eam obligantibus. Qvæstio theologica quid sit restitutio? Vnde nascatur ejus obligatio? Quo ordine facienda? Et quæ ab ea excusent? [...] Defendit Augustinus Maiscoq Fleurucensis.*, Leuven, Georgius Lipsius, 1675 (BRES Magazijn CaaTHT 63 en 67).

Lovanij 11. decembris anno 1675. *De ritu eucharistiæ & sacrificio missæ qvæstio theologica an, & quale sit sacrificium novæ legis? quis offerens, & hostia? quis minister? quis effectus? quis ejus ritus? & pro quibus offerri possit? [...] Defendit Michael Bouvaert Antverpiensis.*, Leuven, Georgius Lipsius, 1675 (BRES Magazijn CaaTHT 64).

Lovanij 12. decemb. anno 1675. *De impedimentis matrimonij. Qvæstio theologica quæ sint matrimonij impedimenta? Quo jure constituta? in quibus, & à quo in jis [sic] dispensari possit?*

[...] *Defendet Jacobus Loos Parcensis.*, Leuven, Georgius Lipsius, 1675 (BRES Magazijn CaaTHT 65).

Theses sacræ ex epistolis 1. 2. 3. sancti Ioannis. [...] Defendet fr. Ignativs Backx Mechliniensis eccl. B. Mariæ de Tongerlo ord: Præmonst. can., Leuven, Georgius Lipsius, 1676 (BRES Magazijn CaaTHT 162).

[...] anno 1676. *De divinis traditionibus. Qvæstio theologica an præter Scripturam admittenda sit traditio? & cujus sit authoritatis? [...] Defendet Ioannes Opstraet Beringus.*, Leuven, Georgius Lipsius, 1676 (BRES Magazijn CaaTHT 68).

Lovanij 11. ianuarij anno 1676. De divina gratia eiusque necessitate, ac divisionibus. Qvæstio theologica quæ sit gratiæ necessitas & efficacia? &c. [...] Præsides [...] Andrea Laurent [...] defendet Josephus Naveus Leodiensis ex Viesme., Leuven, Georgius Lipsius, 1676 (BRES Magazijn CaaTHT 69).

Lovanij 15. ianuarij anno 1676. Theses sacræ ex Daniele propheta. [...] Præsides [...] fr. Christiano Lvpo [...] defendet Josephus Naveus [...]., Leuven, Georgius Lipsius, 1676 (BRES Magazijn CaaTHT 70).

Lovanij 16. ianuarij anno 1676. Theses sacræ ex posterioribus capitibus Evangelij secundum Ioannem. [...] Defendet Andreas Franciscus Hautrage Montensis., Leuven, Georgius Lipsius, 1676 (BRES Magazijn CaaTHT 71).

Lovanij 20. ianuarij anno 1676. Theses sacræ ex epistolis bb. Apostolorum Jacobi & Iudæ. Defendet Joannes Brenan Hibernus Desmoniensis., Leuven, Georgius Lipsius, 1676 (BRES Magazijn CaaTHT 276).

Lovanij 21. ianuarij. anno 1676. Theses sacræ ex libro Deuteronomij. [...] Præsides [...] Andrea Laurent [...] defendet Martinus Samin Montensis., Leuven, Georgius Lipsius, 1676 (BRES Magazijn CaaTHT 72).

Lovanij 23. ianuarij. anno 1676. De beneficijs ecclesiasticis. Qvæstio theologica quibus & quomodo conferenda & acceptanda? quæ ex jis[sic] oriatur obligatio? [...] Præsides [...] Joan. Antonio d'Avbermont [...] defendet Franciscus Dandoy Thorenbasienis S. Trudonis., Leuven, Georgius Lipsius, 1676 (BRES Magazijn).

Lovanij 24. ianuarij anno 1676. De justificatione. Qvæstio theologica quid justificatio? Quibus modis acquiratur? &c. [...] Præsides [...] Francisco van Vianen [...] defendet Carolus Matthias Colson Huensis., Leuven, Georgius Lipsius, 1676 (BRES Magazijn CaaTHT 74).

Lovanij 25. ianuarij anno 1676. De merito & demerito operum humanorum. Qvæstio theologica an detur? Quid sit? Quibus actibus mereatur homo apud Deum? [...] Præsides [...] Andrea Laurent [...] defendet Edmündus Sinnigh Corcagiensis Ibernus., Leuven, Georgius Lipsius, 1676 (BRES Magazijn CaaTHT 75).

Lovanij 27. ianuarij anno 1676. Theses sacræ ex Epistola B. Pauli apost. ad Titum & Philemonem Præsides [...] Joan. Antonio d'Avbermont [...] defendet Carolus Matthias Colson Huensis [...]., Leuven, Georgius Lipsius, 1676 (BRES Magazijn CaaTHT 76).

Lovanij 29. ianuarij anno 1676. *De homicidio & mutilatione. Qvæstio theologica an, & quando liceat hominem occidere vel mutilare? & an aliquando sit facienda restitutio propter homicidium vel mutilationem? [...] Præsides [...] fr. Christiano Lvpo [...] defendet Franciscus Dandoy Thorenbasensis S. Trudonis.*, Leuven, Georgius Lipsius, 1676 (BRES Magazijn CaaTHT 77).

Lovanij 31. ianuarij. anno 1676. *Theses sacræ ex Epistola B. Pauli apost. ad Philippenses & Colloss. [...] Defendit fr. Godefridus Callebout Antverpiensis eccl. B. Mariæ de Tongerlo ord. Præmonst. can.*, Leuven, Georgius Lipsius, 1676 (BRES Magazijn CaaTHT 78).

Lovanij 4. februarij anno 1676. *De sacramento extremæ-unctionis. Qvæstio theologica an sit sacramentum, & quale, quæ eius materia & forma, effectus & minister? [...] Defendit Gaspar Colin Montensis.*, Leuven, Georgius Lipsius, 1676 (BRES Magazijn CaaTHT 79).

Lovanij 6. februarij. anno 1676. *De dominio & modis illud acquirendi. Qvæstio theologica quid dominium? Quibus, & in quæ competat? & quomodo acquiratur? [...] Defendit Jacobus Fluchart Hervianus.*, Leuven, Georgius Lipsius, 1676 (BRES Magazijn CaaTHT 80).

Lovanij 11. februarij anno 1676. *De ecclesia, & eius notis. Qvæstio theologica quid, & quotuplex ecclesia? Quæ eius membra? & quæ notæ? [...] Defendit Dominicus Franciscus Rocquenie Montensis.*, Leuven, Georgius Lipsius, 1676 (BRES Magazijn CaaTHT 81).

Lovanij 17. februarij anno 1676. *Theses sacræ ex libro 1. Regum & 12. prioribus capitibus libri primi paralipomenon. [...] Defendit Petrus van Haghendoren Hougardiensis.*, Leuven, Georgius Lipsius, 1676 (BRES Magazijn CaaTHT 82).

Lovanij 20. februarij anno 1676. *Theses sacræ ex prima, secunda & tertia epistola S. Ioannis. [...] Defendit fr. Norbertus de Hauchin eccl. B. Mariæ Bonæ Spei ord. Præmonst. canonicus.*, Leuven, Georgius Lipsius, 1676 (BRES Magazijn CaaTHT 83).

Lovanij 21. februarij anno 1676. *Theses sacræ ex prioribus capitibus Genesis. [...] Defendit fr. Norbertus Spoormans Roselensis eccl. sti Nicolai in Postula ordinis præmonstratensis canonicus.*, Leuven, Georgius Lipsius, 1676 (BRES Magazijn CaaTHT 84).

Lovanij 22. februarij anno 1676. *De peccato mortali & veniali eorumque effectibus qvæstio theologica quid utrumque? Quæ distinctio? Qui effectus? [...] Defendit Gaspar Mys Antverpiensis.*, Leuven, Georgius Lipsius, 1676 (BRES Magazijn CaaTHT 85).

Lovanij 24. februarij anno 1676. *De bonitate & malitia actuum humanorum. Qvæstio theologica quid sit actus humanus & unde desumat bonitatem vel malitiam? [...] Defendit Jacobus de Coninck Gandensis.*, Leuven, Georgius Lipsius, 1676 (BRES Magazijn CaaTHT 86).

Lovanij 26. februarij anno 1676. *Theses sacræ ex Evangelio secundum Marcum. [...] Defendit Ioannes van Gennep Mollensis.*, Leuven, Georgius Lipsius, 1676 (BRES Magazijn CaaTHT 87).

Lovanij 27. februarij anno 1676. *Theses sacræ ex prima quinquagena Psalmorum. [...] Præsides [...] Andrea Laurent [...] defendit Philippus de Triev Hallensis.*, Leuven, Georgius Lipsius, 1676 (BRES Magazijn CaaTHT 88).

Lovanij 28. februarij anno 1676. *Theses sacræ ex libro Ecclesiastæ. [...] Defendit Jacobus Franciscus Renty Athenis.*, Leuven, Georgius Lipsius, 1676 (BRES Magazijn CaaTHT 89).

Lovanij 3. martij anno 1676. *De bonis matrimonij, officiis & obligationibus coniugum & divortijs. Qvæstio theologica vtrum sufficienter assignentur tria bona ad excusandum matrimonium? Ad quid teneantur conjuges? An aliquando licitum sit divortium? [...] Præsides [...] Francisco van Vianen [...] defendit Patricius Oganus Corcagiensis Ibernus.*, Leuven, Georgius Lipsius, 1676 (BRES Magazijn CaaTHT 90).

Lovanij 4. martij anno 1676. *Theses sacræ ex prioribus capitibus Evangelii secundum Matthæum. [...] Defendit Lvdovicus Der Kinderen Aldenardensis.*, Leuven, Georgius Lipsius, 1676 (BRES Magazijn CaaTHT 91).

Lovanij 5. martij anno 1676. *Theses sacræ ex prioribus capitibus Epistolæ B. Pauli ad Hebræos. [...] Defendit Bernardus Verhorst Rotterodamus.*, Leuven, Georgius Lipsius, 1676 (BRES Magazijn CaaTHT 92).

Lovanij 6. martii. anno 1676. *Theses sacræ ex posterioribus capitibus Evangelij secundum Lucam. [...] Defendit Jvdocus Wandele ex Huysse.*, Leuven, Georgius Lipsius, 1676 (BRES Magazijn CaaTHT 93).

Lovanij 9. martii. anno 1676. *De legibus. Qvæstio theologica quid lex? Quotuplex? Quæ ejus obligatio? & quomodo obligare desinat? [...] Defendit Nicolavus Bodart Namuranus.*, Leuven, Georgius Lipsius, 1676 (BRES Magazijn CaaTHT 94).

Lovanij 11. martij anno 1676. *De voluntario & involuntario. Qvæstio theologica quid? Quotuplex? Quæ utriusque sint causæ? [...] Defendit Gaspar van Goirle Desselius.*, Leuven, Georgius Lipsius, 1676 (BRES Magazijn CaaTHT 95).

Lovanij 13. martii. Anno 1676. *De sacramento ordinis. Qvæstio theologica quid sit ordo"uplex? Quis illius capax? Quæ materia&forma? Quis illius minister? [...] Defendit fr. Norbertus de Havchin eccl. Beatæ Mariæ bonæ Spei ordinis Praemonst. Canonicus.*, Leuven, Georgius Lipsius, 1676 (BRES Magazijn).

Lovanij 14. martij anno 1676. *De peccatis in generali, & eorum causis & effectibus. Qvæstio theologica quid peccatum? Quæ ejus causæ, qui effectus? [...] Defendit Arnoldus Antonius Lempereur Valencenensis.*, Leuven, Georgius Lipsius, 1676 (BRES Magazijn CaaTHT 9).

Lovanij 16. martii. anno 1676. *Theses sacræ ex Epistola prima B. Pauli apost. ad Corinthios. [...] Defendit Joannes Baptista Verberckt Mechliniensis.*, Leuven, Georgius Lipsius, 1676 (BRES Magazijn CaaTHT 98).

Lovanij 18. martij anno 1676. *De impedimentis matrimonij. Qvæstio theologica quæ sint impedimenta matrimonij? quo jure introducta? & quis in illis possit dispensare? [...] Defendit Joannes Richardus Rigaltius Haccurianus.*, Leuven, Georgius Lipsius, 1676 (BRES Magazijn CaaTHT 99).

Lovanij 20. martij anno 1676. *De voto. Qvæstio theologica quid votum? quæ ejus materia? quomodo dividatur, & quomodo solvatur? [...] Defendit Henricus Cox Hasselensis.*, Leuven, Georgius Lipsius, 1676 (BRES Magazijn CaaTHT 100).

Lovanij 21. martij anno 1676. *Theses sacræ ex libris Iudicum & Ruth. [...] Defendet Albertus Josephvs Jehv Condatensis.*, Leuven, Georgius Lipsius, 1676 (BRES Magazijn CaaTHT 101).
Lovanij 23. martii. anno 1676. *Theses sacræ ex posterioribus capitibus Evangelij secundum Matthæum [...] Defendet Rudolphvs vander Meulen Stiphoutanus.*, Leuven, Georgius Lipsius, 1676 (BRES Magazijn CaaTHT 102).

Lovanij 24. martii. anno 1676. *De censuris in genere, & potestate clavium. Qvæstio theologica quid censura, quomodo incurratur &c. Quid potestas clavium, à quibus & quomodo exercenda? [...] Defendet Jacobvs Vercouwen Antverpiensis.*, Leuven, Georgius Lipsius, 1676 (BRES Magazijn CaaTHT 103).

Lovanij 26. martij anno 1676. *De cultu, veneratione & canonizatione sanctorum. Qvæstio theologica an, & qualiter colendi sint sancti, & quid canonizatio? [...] Defendet Petrus Schaffers Ruræmundanus.*, Leuven, Georgius Lipsius, 1676 (BRES Magazijn CaaTHT 104).

Lovanij 27. martii. anno 1676. *Theses sacræ ex libro Ecclesiastici. [...] Defendet Bartholomæus de Backer Gandensis.*, Leuven, Georgius Lipsius, 1676 (BRES Magazijn CaaTHT 105).

Lovanij 28. martii. anno 1676. *De sacramento baptismi. Qvæstio theologica quid sit? Quæ eius materia? Quæ forma? Quis minister? & quis eius effectus? [...] Defendet Theodorus van Roosteren Eyndoviensis.*, Leuven, Georgius Lipsius, 1676 (BRES Magazijn CaaTHT 106).

Lovanij 14. aprilis anno 1676. *Theses sacræ ex posterioribus capitibus Evangelij secundum Matthæum. [...] Præside [...] Andrea Laurent [...] defendet Ioannes Baptista Boutil Antverpiensis.*, Leuven, Georgius Lipsius, 1676 (BRES Magazijn CaaTHT 107).

Lovanij 15. aprilis anno 1676. *De beatitudine. Qvæstio theologica quid objectiva? quid formalis beatitudo? in quo utraque consistat? [...] Præside [...] Andrea Laurent [...] defendet f. Norbertvs Spoormans Roselensis ecclesiæ sancti Nicolai in postula ordinis Præmonstratensis canonicus.*, Leuven, Georgius Lipsius, 1676 (BRES Magazijn CaaTHT 108).

Lovanij 16. aprilis anno 1676. *De ecclesia & eius notis. Qvæstio theologica quæ sint ecclesiæ notæ? Quæ prærogativæ & privilegia? [...] Præside [...] Andrea Laurent [...] defendet Guilielmvs Wildt ex Eyneten.*, Leuven, Georgius Lipsius, 1676 (BRES Magazijn CaaTHT 109).

Lovanij 17. aprilis anno 1676. *De iuramento, adjuratione & perjurio. Qvæstio theologica quid, quotuplex iuramentum, quomodo obliget & solvatur, quid perjurium, & quale peccatum, quid adjuratio, & an licita? [...] Defendet Amandvs de Pauw Berthemiensis.*, Leuven, Georgius Lipsius, 1676 (BRES Magazijn CaaTHT 274).

Lovanij 18. aprilis anno 1676. *Qvæstio theologica de vita, morte & resurrectione Christi. Qualis fuerit Christi vita? Qualis mors? & quis utriusque effectus? [...] Præside [...] Francisco van Vianen [...] defendet Gvilielmus Wildt ex Eyneten.*, Leuven, Georgius Lipsius, 1676 (BRES Magazijn CaaTHT 110).

Lovanij 21. aprilis anno 1676. *Theses sacræ ex prioribus Evangelij secundum Ioannem. [...] Præside [...] Joanne Recht [...] defendet Guilielmvs Wildt ex Eynatten.*, Leuven, Georgius Lipsius, 1676 (BRES Magazijn CaaTHT 111).

Lovanij 22. aprilis anno 1676. *De testamentis, & legatis. Qvæstio theologica quid testamentum, quid legatum, quæ ad illa requirantur? & qualiter obligent? [...] Defendet Lvdovicus*

Franciscvs Joos Bollezelanus., Leuven, Georgius Lipsius, 1676 (BRES Magazijn CaaTHT 112).

Lovanij 24. aprilis anno 1676. Theses sacræ ex Epistola 1. & 2. beati Petri apostoli. [...] Defendit Theodoricus Tielens Zonhovius., Leuven, Georgius Lipsius, 1676 (BRES Magazijn CaaTHT 113).

Lovanij 27. aprilis anno 1676. Theses sacræ ex Epistolis bb. apostolorum Iacobi & Iudæ. [...] Defendit Theodoricus Tielens Zonhovius., Leuven, Georgius Lipsius, 1676 (BRES Magazijn CaaTHT 114).

Lovanij 30. aprilis anno 1676. De intemperantia gulæ & luxuriæ. Qvæstio theologica quid gula? Quid luxuria? & quæ earum species? [...] Defendit Nicolavs de Moulin Lovaniensis., Leuven, Georgius Lipsius, 1676 (BRES Magazijn CaaTHT 115).

Lovanij 7. maij anno 1676. De iuramento, perjurio & adiuratione. Qvæstio theologica quid iuramentum? Quæ eius obligatio? Quid perjurium? & quid adjuratio? [...] Defendit Philippvs Albertus Huez Athensis., Leuven, Georgius Lipsius, 1676 (BRES Magazijn CaaTHT 116).

Lovanij 8. maij anno 1676. De correptione fraterna. Qvæstio theologica quid correptio fraterna? Quod eius objectum? Quis modus & ordo? [...] Defendit Petrvs Tilman Hermaliensis., Leuven, Georgius Lipsius, 1676 (BRES Magazijn CaaTHT 117).

Lovanij 9 maij anno 1676 Theses sacræ ex prioribus capitibus Evangelij secundum Lucam. [...] Defendit Ægidivs Cuvelier Leodius., Leuven, Georgius Lipsius, 1676 (BRES Magazijn CaaTHT 118).

Lovanij 15. maij anno 1676. Theses sacræ ex posterioribus capitibus Evangelij secundum Ioannem [...]. Defendit Ioannes Baptista van Haveren ex Melschen., Leuven, Georgius Lipsius, 1676 (BRES Magazijn CaaTHT 119).

Lovanij 20. maij anno 1676 De iudicio, iudice, accusatore, teste & reo. Qvæstio theologica quid iudicium? Quæ ad illum concurrant? & quomodo in eo delinquatur? [...] Defendit Philippvs Lamæe Visetensis., Leuven, Georgius Lipsius, 1676 (BRES Magazijn CaaTHT 120).

Lovanij 9. junij anno 1676 De detractioe & contumelia. Qvæstio theologica quid detractio? Quid contumelia? Quale peccatum, & quæ pro illis facienda restitutio? [...]. Defendit Guilielmvs Hambrouck Lovaniensis., Leuven, Georgius Lipsius, 1676 (BRES Magazijn CaaTHT 121).

Lovanij. 12. iunii anno 1676 De charitate & internis eius actibus. Qvæstio theologica quid charitas? Quod eius objectum? Quæ necessitas? Quis ordo? [...]. Defendit fr. Ignatius Backx Mechliniensis eccl. B.M. de Tongerlo ord. Præmonst. canonicus., Leuven, Georgius Lipsius, 1676 (BRES Magazijn CaaTHT 122).

Lovanij 26. junij anno 1676. De divina gratia eiusque necessitate ac divisionibus. Qvæstio theologica quotuplex? Quanta eius necessitas? Quæ efficacia? [...] Præside [...] Francisco van Vianen [...] defendit Martinvs Samin Montensis., Leuven, Georgius Lipsius, 1676 (BRES Magazijn CaaTHT 124).

Lovanij. 15. iulii anno 1676 *Theses sacræ ex libro 1. Regum, & 12. primis cap. Paralipomenon [...]. Defendit Adrianvs Gilsovx Reviensis.*, Leuven, Georgius Lipsius, 1676 (BRES Magazijn CaaTHT 125).

Lovanij 21. julij. anno 1676. *De doctrina theologica secundum se, & locis è quibus argumenta eruit. Qvæstio theologica quanta sit doctrinæ divinitus revelatæ necessitas? qui & cujus authoritatis argumentorum loci? [...]. Præsides [...] Francisco van Vianen [...] defendet Edmvdvs Sinnigh Corgaciensis.*, Leuven, Georgius Lipsius, 1676 (BRES Magazijn CaaTHT 123).

Lovanij. 23. iulii anno 1676 *Theses sacræ ex libro Ecclesiastici. [...] Defendit Gvilielmvs de Prater Vltragectinus.*, Leuven, Georgius Lipsius, 1676 (BRES Magazijn CaaTHT 126).

Lovanij. 30. iulii anno 1676 *De sanctissimæ trinitatis mysterio. Qvæstio theologica an & quomodo Deus vnus & trinus? [...]. Præsides [...] Henrico Scaille [...] defendet fr. Ignatius Backx Mechliniensis eccl: B.M. de Tongerlo ord: Præmonstratensis canonicus.*, Leuven, Georgius Lipsius, 1676 (BRES Magazijn CaaTHT 127).

Lovanij 31. julij. anno 1676. *De purgatorio. Qvæstio theologica an detur purgatorium? quæ & qualiter animæ ibi patiantur? & quomodo inde liberentur? [...] Defendit Jacobvs Franciscvs Renty Athens.*, Leuven, Georgius Lipsius, 1676 (BRES Magazijn CaaTHT 128).

Lovanij 1. augusti anno 1676. *Theses sacræ ex prima & secunda Epist. B. Pauli apost. ad Timotheum [...]. Defendit Joannes de Boevr Hervianus.*, Leuven, Georgius Lipsius, 1676 (BRES Magazijn CaaTHT 129).

Lovanij. 3. aug. anno 1676 *Theses sacræ ex prioribus capitibus Evangelij secundum Matthæum .. Defendit fr. Gvilielmvs Bernardus Wales Brugensis.*, Leuven, Georgius Lipsius, 1676 (BRES Magazijn CaaTHT 298).

Lovanij. 7. augusti. anno 1676 *De sacramentis in genere. Qvæstio theologica quot sint sacramenta? Quæ eorum essentia? Quis institutor? [...]. Præsides [...] Francisco van Vianen [...] defendit Nicolavs vander Meer Schagens.*, Leuven, Georgius Lipsius, 1676 (BRES Magazijn CaaTHT 130).

Lovanij 12. augusti anno 1676. *Theses sacræ ex 1. 2. & 3. Epistola beati Joannis. [...] Defendit Deodatvs Werici Leodiensis ex Anthinne.*, Leuven, Georgius Lipsius, 1676 (BRES Magazijn CaaTHT 131).

Lovanij. 14. augusti. anno 1676 *De impedimentis matrimonij. Qvæstio theologica quæ sint impedimenta matrimonij? Quo jure introducta? & quis in illis possit dispensare? [...] Defendit Philippvs Malevez Scadiniensis.*, Leuven, Georgius Lipsius, 1676 (BRES Magazijn CaaTHT 132).

Lovanij. 22. augusti. anno 1676 *Theses sacræ ex libro Proverbiorum. [...] Defendit Clavdivs Lavrent ex Houdengt.*, Leuven, Georgius Lipsius, 1676 (BRES Magazijn CaaTHT 133).

Lovanij 3. septembris anno 1676. *Theses sacræ ex prioribus capitibus Exodi. [...] Præsides [...] Andrea Laurent [...] defendit fr. Ignatius Backx Mechliniensis eccl: B.M. de Tongerlo ord: Præmonstratensis canonicus.*, Leuven, Georgius Lipsius, 1676 (BRES Magazijn CaaTHT 134).

Lovanij. 15. septembris anno 1676 De sacramento pœnitentiæ, eiusq; partibus, ministro & effectu. Qvæstio theologica quid sit? Quæ eius partes? Quis minister & effectus? [...] Præsides [...] Andrea Laurent [...] defendet Michael Bouvaert Antverpiensis., Leuven, Georgius Lipsius, 1676 (BRES Magazijn CaaTHT 135).

Lovanij 16. septembris anno 1676. Theses sacræ ex Evangelio secundum Marcum. [...] Defendit Henricus vander Elst Nosseghemius., Leuven, Georgius Lipsius, 1676 (BRES Magazijn CaaTHT 136).

Lovani 17. septemb. anno 1676. De quibusdam injustitiis vulgò minus apertis. Qvæstio theologica quæ istæ injustitiæ? Et quæ ex his obligatio restituendi? [...] Præsides [...] Gvmmaro Hvygens [...] defendit Petrus Melis Amstelodamensis in collegio Adriani VI. pontificis., Leuven, Georgius Lipsius, 1676 (BRES Magazijn CaaTHT 137).

Lovanij 17. septembris anno 1676. Theses sacræ ex Epistolis bb. apostolorum Iacobi & Judæ. [...] Defendit Volcardus Roos Hornanus., Leuven, Georgius Lipsius, 1676 (BRES Magazijn CaaTHT 138).

Lovanij 22. septembris anno 1676. De sacramento ordinis. Qvæstio theologica quid sit ordo? Quis illius capax? Quis minister & quæ materia & forma? [...] Præsides [...] Andrea Laurent [...] defendit fr Hroznata van Saftinghen Bruxellensis eccl. B.M. de Tongerloo ord. Præmonst. canonicus., Leuven, Georgius Lipsius, 1676 (BRES Magazijn CaaTHT 139).

Lovanij 24. septembris anno 1676. De quatuor novissimis. Qvæstio theologica quæ sint hominis extrema? [...] Præsides [...] Francisco van Vianen [...] defendit fr. Hroznata van Saftinghen Bruxellensis eccl. B.M. Tongerloo ord. Præmonst. canonicus., Leuven, Georgius Lipsius, 1676 (BRES Magazijn CaaTHT 140).

Lovanij. 26. septembris anno 1676 Theses sacræ ex prioribus capitibus Evangelij secundum Matthæum. [...] Defendit Adrianus van Bergen Goudanus., Leuven, Georgius Lipsius, 1676 (BRES Magazijn CaaTHT 141).

Lovanij 5. octobris. anno 1676. De conciliis ecclesiasticis. Qvæstio theologica quid & quotuplex sit concilium? Et quanta eius autoritas? [...] Præsides [...] fr. Christiano Lvpo [...] defendit fr. Hroznata van Saftinghen Bruxellensis eccl. B.M. Tongerloo ord. Præmonst. canonicus., Leuven, Georgius Lipsius, 1676 (BRES Magazijn CaaTHT 142).

Lovanij 15. martij anno 1677. De ecclesia & eius notis. Qvæstio theologica quæ & qualis sit vera Christi ecclesia? & quibus notis dignoscenda? [...] Defendit Lvdovicus Derkinderen Aldenardensis., Leuven, Georgius Lipsius, 1677 (BRES Magazijn CaaTHT 143).

Lovanij 16. martii anno 1677. De sacramentis in genere. Qvæstio theologica quid sacramentum? Quis author & effectus? Quis minister? [...] Præsides [...] F. Joan. Ant. d'Avbermont [...] defendit fr. Theodoricus vanden Sande ecclesiæ Parchensis canonicus Norbertinus., Leuven, Georgius Lipsius, 1677 (BRES Magazijn CaaTHT 144).

Lovanij 18. martij anno 1677. De restitutione in genere & titulis ad eam obligantibus. Qvæstio theologica quid sit? unde oriatur eius obligatio à quibus, quo ordine, cui facienda? & quæ ab ea excusent? [...] Defendit Rvdolphus vander Meulen Stiphautanus., Leuven, Georgius Lipsius, 1677 (BRES Magazijn CaaTHT 145).

Lovanij 20. martij anno 1677. *Theses sacræ ex Epistolis bb. apostolorum Iacobi & Iudæ. [...]* Defendit Matthias Schvll Herlensis., Leuven, Georgius Lipsius, 1677 (BRES Magazijn CaaTHT 146).

Lovanij 22. martii anno 1677. *Theses sacræ ex prioribus capitibus Evangelii secundum Lucam. [...]* Defendit Lambertvs Loyaerts Attenhovius., Leuven, Georgius Lipsius, 1677 (BRES Magazijn CaaTHT 147).

Lovanij 23. martii anno 1677. *De peccato mortali & veniali, eorumque effectibus. Qvæstio theologica quid utrumque? quod eorum discrimen & subjectum? quis effectus? [...]* Præsides [...] fr. Christiano Lvpo [...] defendit fr. Theodoricvs vanden Sande ecclesiæ Parchensis canonicus Norbertinus., Leuven, Georgius Lipsius, 1677 (BRES Magazijn CaaTHT 148).

Lovanij 24. martii. anno 1677. *Theses sacræ ex prioribus capitibus Isaïæ prophetæ. [...]* Præsides [...] fr. Christiano Lvpo [...] defendit Edmvdvs Sinnigh Corcagiensis Ibernus., Leuven, Georgius Lipsius, 1677 (BRES Magazijn CaaTHT 149).

Lovanij 26. martij anno 1677. *De horis canonicis. Qvæstio theologica quid sint, à quo, quare, quando institutæ, à quibus & qualiter recitandæ? [...]* Præsides [...] Joanne Recht [...] defendit Gaspar van Goirle Desselius., Leuven, Georgius Lipsius, 1677 (BRES Magazijn CaaTHT 150).

Lovanij 27. martii. anno 1677. *Theses sacræ ex prioribus capitibus Evangelij secundum Joannem. [...]* Defendit Ferdinandvs Borremans Hallensis., Leuven, Georgius Lipsius, 1677 (BRES Magazijn CaaTHT 151).

Lovanij 30. martij anno 1677. *Theses sacræ ex Epistola beati Pauli apostoli ad Ephesios. [...]* Præsides [...] Henrico Scaille [...] defendit fr. Theodoricvs vanden Sande ecclesiæ Parchensis canonicus Norbertinus., Leuven, Georgius Lipsius, 1677 (BRES Magazijn CaaTHT 152).

Lovanij 31. martii. anno 1677. *De censibus. Qvæstio theologica quid census? an sint liciti? quomodo dividantur? [...]* Defendit Hvgo Franciscvs van Hevssen Hagæcomitanus cong. orat., Leuven, Georgius Lipsius, 1677 (BRES Magazijn CaaTHT 153).

Lovanij 2. aprilis anno 1677. *Theses sacræ ex prioribus capitibus B. Pauli apost. ad Romanos. [...]* Defendit Philippvs Josephvs Hocqueux Montensis., Leuven, Georgius Lipsius, 1677 (BRES Magazijn CaaTHT 155).

Lovanij 6. aprilis anno 1677. *Theses sacræ ex 2. Epistola B. Pauli apost. ad Corinthios. [...]* Defendit Iacobvs Bersels ex Herfelingen., Leuven, Georgius Lipsius, 1677 (BRES Magazijn CaaTHT 156).

Lovanij 7. aprilis anno 1677. *Theses sacræ ex 1. 2. & 3. Epistola beati Ioannis. [...]* Præsides [...] Joan. Ant. d'Avbermont [...] defendit Gaspar van Goirle Desselius., Leuven, Georgius Lipsius, 1677 (BRES Magazijn CaaTHT 157).

Lovanij 9. aprilis anno 1677. *Theses sacræ ex libro Ecclesiastici. [...]* Defendit Rvmoldvs Hvgo Mechliniensis., Leuven, Georgius Lipsius, 1677 (BRES Magazijn CaaTHT 158).

Lovanij 10. aprilis anno 1677. *Theses sacræ ex Epistola prima & secunda ad Timotheum. [...]* Defendit Ignatius Maes Burburganus., Leuven, Georgius Lipsius, 1677 (BRES Magazijn CaaTHT 159).

Lovanij 29. aprilis anno 1677. *De ecclesia & eius notis. Qvæstio theologica de vario statu ecclesiæ? Qui sint in illa? Qui extra illam? & quæ eius notæ? [...]* Præside [...] Andrea Laurent [...] defendit Franciscus van Groenhovt Harlemensis., Leuven, Georgius Lipsius, 1677 (BRES Magazijn CaaTHT 160).

Lovanij 30. aprilis anno 1677. *Theses sacræ ex prioribus capitibus Evangelij secundum Ioannem. [...]* Defendit Petrus van Gheel Lovaniensis., Leuven, Georgius Lipsius, 1677 (BRES Magazijn CaaTHT 161).

Lovanij 4. maij anno 1677. *De contractibus in genere. Qvæstio theologica quid contractus, & quotuplex? Quæ obligatio, & qui illius capaces? [...]* Defendit Petrus Verspreet Mollensis., Leuven, Georgius Lipsius, 1677 (BRES Magazijn CaaTHT 154).

Bernardinus I of II Masius

De sanctissimo eucharistiæ sacramento. Qvæstio theologica. Quando sit institutum eucharistiæ sacramentum? quænam eius materia & forma? [...] In vesperijs aulæ suæ doctoralis ponebat F. Gvilielmus Tasselon Bruxel. [...] Lovanii in scholis theologorum., Leuven, Bernardinus I of II Masius, 1640 (BRES Magazijn CaaTHT 175).

LE BRUN, C ; DELLEYE, P.I.; PLEMPIUS, G. en DE FROIDMONT, E., *Philosophia, logica, physica et metaphysica*, Leuven, Bernardinus Masius, 1643 (OUL, nr. 807).

DE SCHIETER, P., *Geen titel*, Leuven, Bernardinus Masius, 1645 (OUL, nr. 807).

DE GERIN, A.; DE SCHIETER, P.; HUBERTUS, G. en DU JARDIN, P., *Philosophia, logica, physica et metaphysica*, Leuven, Bernardinus Masius, 1648 (OUL, nr. 807).

Philosophia quam [...] defendit [...] Hilaris van Werm [...] Lovanii in scholis artium die 31. Iulij, Leuven, Bernardinus I of II Masius, 1651 (BRES Magazijn R3B10876).

Philosophia, Leuven, Bernardinus I of II Masius, 1652 (BRES Magazijn CaaTHA9000).

Philosophia, Leuven, Bernardinus Masius, s.d. (OUL, nr. 807).

Philosophia, Leuven, Bernardinus Masius, s.d. (OUL, nr. 807).

WIGGERS, C.; SINNIGH, I. en VAN LANCVELT, N., *Philosophia, logica, physica et metaphysica*, Leuven, Bernardinus Masius, s.d. (OUL, nr. 807).

Joannes Masius

BRAM, F., *Repetitio ex I quoties de rei vindicat*, Leuven, Joannes Masius, 1605 (OUL, nr. 661).

CAIFFIER, F., *Repetitio Is qui bonis de censi iuncto odorardus*, Leuven, Joannes Masius, 1605 (OUL, nr. 661).

HERENCQ, A., *Repetitionibus de successionibus ab intestato*, Leuven, Joannes Masius, 1605 (OUL, nr. 661).

PELSERUS, G., *Repetitio de emphyteusi*, Leuven, Joannes Masius, 1605 (OUL, nr. 661).

VAN HOORN, G., *Repetitio exc. Finali de donationibus juncta siunquam c de revocandis donationibus*, Leuven, Joannes Masius, 1605 (OUL, nr. 661).

COCQUELET, H., *Repetitio de rerum ecclesiasticarum alienatione*, Leuven, Joannes Masius, 1606 (OUL, nr. 661).

DE BRIGODDE, J., *Repetitio ex lvt de pactis juncta l pactum dotali de collat quamuis de pactis*, Leuven, Joannes Masius, 1606 (OUL, nr. 661).

HENRARTUS, P., *Repetitio de bonorum collationibus*, Leuven, Joannes Masius, 1606 (OUL, nr. 661).

HOVYNE, J., *Repetitio de transactionibus*, Leuven, Joannes Masius, 1606 (OUL, nr. 661).

VAN MAUDEN, D., *Repetitio de voto*, Leuven, Joannes Masius, 1606 (OUL, nr. 661).

VAN SANTVOORT, G., *Repetitio de beneficiorum collatione*, Leuven, Joannes Masius, 1606 (OUL, nr. 661).

BLEUWART, J., *Disputatio de irregularitate ex clem. Si furiosus de homicidio*, Leuven, Joannes Masius, 1610 (OUL, nr. 660).

Hieronymus Nempe

Theses philosophicæ quas [...] defendet [...] Balthasar de la Flie [...] Lovanij in scholis artium, die 18. Augusti, Leuven, Hieronymus Nempe, 1655 (BRES Magazijn R3B10876).

Judocus de Paep

Theses philosophicæ quas [...] defendet [...] Michael Godefridvs d'Overschie [...] Lovanii in scholis artium die 14. Augusti, Leuven, Judocus de Paep, 1660 (BRES Magazijn R3B10876).

Lovanii 25. augusti. anno 1685. Theses theologicæ de juramento promissorio. [...] Defendet Petrus Houfnaghel Brugensis. In collegio majori., Leuven, Judocus de Paep, 1685 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 14. septemb. anno 1685. Theses theologicæ de juramenti promissorii interpretatione, & desitione. [...] Defendet. Andreas Laurent Houdetensis. In collegio majori., Leuven, Judocus de Paep, 1685 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 22. septemb. anno 1685. Theses theologicæ de juramento ex metu vel errore præstito: & de juramento simulato. [...] Defendet. Josephus van Geelberghen Antverpiensis. In collegio majori., Leuven, Judocus de Paep, 1685 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 28. septemb. anno 1685. *Theses theologicæ de iuramento cum restrictione. [...] Defendet. Cornelius Molenberchs Mollensis. In collegio majori.*, Leuven, Judocus de Paep, 1685 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 5. octob. anno 1685. *Theses theologicæ de perjurio. [...] Defendet. Joannes van Reck Antverpiensis. In collegio majori.*, Leuven, Judocus de Paep, 1685 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 19. octob. anno 1685. *Theses theologicæ de adjuratione. [...] Defendet. Dionysius Gils Limburgensis. In collegio majori.*, Leuven, Judocus de Paep, 1685 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 26. octob. anno 1685. *Theses theologicæ de superstitione, & idololatria ejus specie. [...] Defendet. Henricus Nys Hoegardiensis. In collegio majori.*, Leuven, Judocus de Paep, 1685 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 9. novemb. anno 1685. *Theses theologicæ de divinatione [...] Defendet. Joannes Mottin Hannutensis. In collegio majori.*, Leuven, Judocus de Paep, 1685 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 14. decemb. anno 1685. *Theses theologicæ de sortibus, & de vana observantia. [...] Defendet. Servatius Hoffreumont Verviensis. In collegio majori.*, Leuven, Judocus de Paep, 1685 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 11. januarii. anno 1686. *Theses theologicæ de magia. [...] Defendet. Thomas de Cuyper Malderensis. In collegio majori.*, Leuven, Judocus de Paep, 1686 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 18. januarii. anno 1686. *Theses theologicæ de remediis adversus maleficia. [...] Defendet. Henricus Franciscus van Elswyck Venlonensis in collegio majori.*, Leuven, Judocus de Paep, 1686 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 25. januarii. anno 1686. *Theses theologicæ de tentatione Dei. [...] Defendet. Petrus Pluvier Brugensis. In collegio majori.*, Leuven, Judocus de Paep, 1686 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 8. februarii. anno 1686. *Theses theologicæ de sacrilegio [...] Defendet. Andreas Hemerick ex Cortemarcq in collegio majori.*, Leuven, Judocus de Paep, 1686 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 15. februarii anno 1686. *Theses theologicæ de pietate & observantia. [...] Defendet. Andreas vanden Dale Bruxellensis. In collegio majori.*, Leuven, Judocus de Paep, 1686 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 22. februarii anno 1686. *Theses theologicæ. De gratitudine & vindicatione. [...] Defendet. Carolus Guens Brugensis. In collegio majori.*, Leuven, Judocus de Paep, 1686 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 1. martii anno 1686. *Theses theologicæ. De veritate & vitiis oppositis. [...] Defendet. Gummarus Verhaghen Lyranus. In collegio majori.*, Leuven, Judocus de Paep, 1686 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 8. martii anno 1686. Theses theologicæ. De affabilitate, adulatione, litigio, & epikeia. [...] Defendet. Augustinus Weerbrouck Roulariensis. In collegio majori., Leuven, Judocus de Paep, 1686 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 16. martii anno 1686. Theses theologicæ. De liberalitate, & vitiis oppositis. [...] Defendet. Joannes de Doncker Bruxellensis. In collegio majori., Leuven, Judocus de Paep, 1686 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 23. martii anno 1686. Theses theologicæ. De præceptis justitiæ. [...] Defendet. Joannes van Schaluynen Turenhoutanus. In collegio majori., Leuven, Judocus de Paep, 1686 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 30. martii anno 1686. Theses theologicæ de fortitudine, ejusq. partibus, & de vitiis oppositis Defendet. Alexander Legrand Fontensis. In collegio majori., Leuven, Judocus de Paep, 1686 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 6. aprilis. anno 1686. Theses theologicæ de martyrio. [...] Defendet. Jacobus Philippus Hirsoit Montensis. In collegio majori., Leuven, Judocus de Paep, 1686 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 26. aprilis. anno 1686. Theses theologicæ de temperantia & vitiis oppositus. [...] Defendet. Carolus Augustinus du Buisson Huensis. In collegio majori., Leuven, Judocus de Paep, 1686 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 4. maii. anno 1686. Theses theologicæ de abstinencia, & iejunio ejus actu. [...] Defendet. Natalis Gerardus Radoux Xhendremaliensis. In collegio majori., Leuven, Judocus de Paep, 1686 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 10. maii. anno 1686. Theses theologicæ. De iejunii finibus, temporibus, modo, & dispensatione in illo. [...] Defendet. Nicolaus Franciscus de Vault ex Brasse. In collegio majori., Leuven, Judocus de Paep, 1686 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 17. maii. anno 1686. Theses theologicæ. De causis excusantibus à iejunio. [...] Defendet. Petrus Quest Lyranus. In collegio majori., Leuven, Judocus de Paep, 1686 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 24. maii. anno 1686. Theses theologicæ. De gula, & de sobrietate. [...] Defendet. Josephus Taillart Huensis. In collegio majori., Leuven, Judocus de Paep, 1686 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 31. maii. anno 1686. Theses theologicæ. De ebrietate. [...] Defendet. Jacobus Rivet Visetensis. In collegio majori., Leuven, Judocus de Paep, 1686 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 14. junii. anno 1686. Theses theologicæ. De reis peccati ebrietatis, aut malorum ex ebrietate commissorum. [...] Defendet. Nicolaus Maillart ex Beaufort. In collegio majori., Leuven, Judocus de Paep, 1686 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 21. junii. anno 1686. Theses theologicæ. De castitate & virginitate. [...] Defendet. Claudius Franciscus vander Beken Bruxellensis., Leuven, Judocus de Paep, 1686 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 28. junii. anno 1686. *Theses theologicæ. De luxuria. [...] Defendit. Philippus Josephus Rivage ex Sart. In collegio majori.,* Leuven, Judocus de Paep, 1686 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 5. julii. anno 1686. *Theses theologicæ. De fornicatione, & adulterio. [...] Defendit. Joannes van Hyer Brugensis. In collegio majori.,* Leuven, Judocus de Paep, 1686 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 12. julii. anno 1686. *Theses theologicæ de raptu, incestu, stupro, & sacrilegio. [...] Defendit. Adrianus vanden Broecke Gerardimontanus. In collegio majori.,* Leuven, Judocus de Paep, 1686 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 19. julii. anno 1686. *Theses theologicæ de vitio contra naturam. [...] Defendit. Guilielmus Geeten Echtensis. In collegio majori.,* Leuven, Judocus de Paep, 1686 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 3. augusti. anno 1686. *Theses theologicæ de delectationibus venereis. [...] Defendit. F. Nicolaus Mou'tweir Antverpiensis. Ordin. S. Guilielmi. In collegio majori.,* Leuven, Judocus de Paep, 1686 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 9. augusti. anno 1686. *Theses theologicæ de mansuetudine, clementia, irâ, & crudelitate. [...] Defendit. Henricus Jeronne ex Sohier. In collegio majori.,* Leuven, Judocus de Paep, 1686 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 17. augusti. anno 1686. *Theses theologicæ de humilitate et superbia. [...] Defendit. Gerardus Josephus Dominicus de Quareux ex Quareux. In collegio majori.,* Leuven, Judocus de Paep, 1686 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 23. augusti. anno 1686. *Theses theologicæ de superbia primorum parentum. [...] Defendit. Paulus le Comte Mortaniensis. In collegio majori.,* Leuven, Judocus de Paep, 1686 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 11. octobris. anno 1686. *Theses theologicæ de studiositate, modestia, & vitiis oppositis. [...] Defendit. Udalricus Joannes Cluts Tungrensis. In collegio majori.,* Leuven, Judocus de Paep, 1686 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 18. octobris. anno 1686. *Theses theologicæ de vita activa & contemplativa. [...] Defendit. Carolus de Bruyne ex Hamme, in collegio majori.,* Leuven, Judocus de Paep, 1686 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 25. octobris. anno 1686. *Theses theologicæ de variis hominum statibus, & officiis. [...] Defendit. Augustinus Segaert Aldenardensis. In collegio majori.,* Leuven, Judocus de Paep, 1686 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 9. novemb. anno 1686. *Theses theologicæ de pertinentibus ad statum episcoporum. [...] Defendit. Lambertus de Kinder Hougardiensis. In collegio majori.,* Leuven, Judocus de Paep, 1687 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 15. novemb. anno 1686. *Theses theologicæ de statu religioso. [...] Defendit. Adrianus Martinus Malbeeck Nivellensis. In collegio majori.,* Leuven, Judocus de Paep, 1686 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 22. novemb. anno 1686. *Theses theologicæ de ingressu religionis & professione. [...]* Defendit. Joannes Josephus Joseph ex Esclaye. In collegio majori., Leuven, Judocus de Paep, 1686 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 29. novemb. anno 1686. *Theses theologicæ de votis paupertatis, castitatis, & obedientiæ ad statum religiosum requisitis. [...]* Defendit. Joannes Loyaerts Attenhovius. In collegio majori., Leuven, Judocus de Paep, 1686 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 6. decemb. anno 1686. *Theses theologicæ de his quæ competunt religiosis. [...]* Defendit. Franciscus Ghysbrechts Antverpiensis. In collegio majori., Leuven, Judocus de Paep, 1686 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 13. decemb. anno 1686. *Theses theologicæ de religionum varietate, & transitu de una ad aliam. [...]* Defendit. Ludovicus van Waesberghe Ecloniensis. In collegio majori., Leuven, Judocus de Paep, 1686 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 31. januarii. anno 1687. *Theses theologicæ de virtutibus theologicis, & primò de fide. [...]* Defendit. Joannes Carolus Piron ex Tongrinne. In collegio majori., Leuven, Judocus de Paep, 1687 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 7. februarii. anno 1687. *Theses theologicæ de objecto formali fidei. [...]* Defendit. Jacobus Losson ex Estinne. In collegio majori., Leuven, Judocus de Paep, 1687 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 14. februarii. anno 1687. *Theses theologicæ de obscuritate fidei: & de evidentia credibilitatis mysteriorum ejusdem. [...]* Defendit. Godefridus van Luytelaer Woenselensis. In collegio majori., Leuven, Judocus de Paep, 1687 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 21. februarii. anno 1687. *Theses theologicæ de fidei articulis, & de symbolis. [...]* Defendit Leonardus Labey Visetensis. In collegio majori., Leuven, Judocus de Paep, 1687 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 28. februarii. anno 1687. *Theses theologicæ de summo pontifice. [...]* Defendit Cornelius le Jeunehomme Namuranus. In collegio majori., Leuven, Judocus de Paep, 1687 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 8. martii. anno 1687. *Theses theologicæ de summi pontificis autoritate. [...]* Defendit Hubertus Maiscoq Florucensis. In collegio majori., Leuven, Judocus de Paep, 1687 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 15. martii. anno 1687. *Theses theologicæ miscellanea de pontifice. [...]* Defendit Franciscus Montenez ex Minori Quesuy. In collegio majori., Leuven, Judocus de Paep, 1687 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 22. martii. anno 1687. *Theses theologicæ de conciliis ecclesiasticis. [...]* Defendit Franciscus Saubain ex Bry. In collegio majori., Leuven, Judocus de Paep, 1687 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 11. aprilis. anno 1687. *Theses theologicæ de ecclesia. [...]* Defendit Joannes de Witte Bruxellensis. In collegio majori., Leuven, Judocus de Paep, 1687 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 18. aprilis. anno 1687. Theses theologicæ de ecclesiæ visibilitate, membris, & infallibilitate. [...] Defendit Livinus Poelman Gandensis. In collegio majori., Leuven, Judocus de Paep, 1687 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 2. maii. anno 1687. Theses theologicæ de divinis traditionibus. [...] Defendit Henricus Nys Hougardiensis. In collegio majori., Leuven, Judocus de Paep, 1687 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 9. maii. anno 1687. Theses theologicæ de mediis pro discernendis traditionibus. [...] Defendit Joannes van Schaluynen Turenhoutanus. In collegio majori., Leuven, Judocus de Paep, 1687 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 16. maii. anno 1687. Theses theologicæ de actu interno fidei. [...] Defendit Edmundus Britsens Lyranus. In collegio majori. [...]., Leuven, Judocus de Paep, 1687 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 30. maii. anno 1687. Theses theologicæ de actu exteriori fidei. [...] Defendit Joannes de Doncker Bruxellensis. In collegio majori., Leuven, Judocus de Paep, 1687 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 6. junii. anno 1687. Theses theologicæ de fidei occultatione, aut simulatione. [...] Defendit Augustinus Weerbrouck Roulariensis. In collegio majori., Leuven, Judocus de Paep, 1687 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 13. junii. anno 1687. Theses theologicæ de variis actionibus astui fidei exterioris adversis, vel minùs subinde consonis. [...] Defendit Alexander Legrand Fontensis. In collegio majori., Leuven, Judocus de Paep, 1687 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

[Lovanii] 20. junii. anno 1687. Theses theologicæ miscellanea de fidei professione. [...] Defendit Jacobus Philippus Hirsoit Montensis. In collegio majori., Leuven, Judocus de Paep, 1687 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 27. junii. anno 1687. Theses theologicæ de fidei virtute, & certitudine. [...] Defendit Carolus Augustinus du Buisson Huensis. In collegio majori., Leuven, Judocus de Paep, 1687 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 4. julii. anno 1687. Theses theologicæ de habentibus fidem. [...] Defendit Natalis Radoux ex Hendremâle. In collegio majori., Leuven, Judocus de Paep, 1687 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 11. julii. anno 1687. Theses theologicæ de causa fidei, effectibus, & præcepto. [...] Defendit Nicolaus Francisus [sic] de Vaulx ex Brasse. In collegio majori., Leuven, Judocus de Paep, 1687 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 18. julii. anno 1687. Theses theologicæ de infidelitate in genere. [...] Defendit Josephus Taillart Huensis. In collegio majori., Leuven, Judocus de Paep, 1687 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 1. augusti. anno 1687. Theses theologicæ de hæresi, & hæreticis, eorumq. pænis. [...] Defendit Jacobus Rivet Visetensis. In collegio majori., Leuven, Judocus de Paep, 1687 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 8. augusti. anno 1687. Theses theologicæ de apostasia, & blasphemia. [...] Defendit Nicolaus Maillart ex Beaufort. In collegio majori., Leuven, Judocus de Paep, 1684 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 16. augusti. anno 1687. Theses theologicæ de spe. [...] Defendit Claudius vander Veken Bruxellensis. In collegio majori., Leuven, Judocus de Paep, 1687 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 22. augusti. anno 1687. Theses theologicæ de dono timoris. [...] Defendit F. Nicolaus Mou'tweir Antverpiensis. Ord. S. Guil. monast. SS. Trinitatis in Beveren relig. in collegio majori., Leuven, Judocus de Paep, 1687 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 29. augusti. anno 1687. Theses theologicæ de vitiis spei oppositis. [...] Defendit Adrianus Martinus Malbeeck. Nivellensis. In collegio majori., Leuven, Judocus de Paep, 1687 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 3. septembris. anno 1687. Theses theologicæ de charitate secundum se. [...] Defendit Joannes Baptista de Haze Bruxellensis. In collegio majori., Leuven, Judocus de Paep, 1687 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 10. octobris. anno 1687. Theses theologicæ de charitatis infusione, augmento, amissione & diminutione. [...] Defendit Joannes van Hyer Brugensis. In collegio majori., Leuven, Judocus de Paep, 1687 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 17. octobris. anno 1687. Theses theologicæ de charitatis objecto, & dilectione Dei. [...] Defendit Gerardus Dominicus de Quareux Stabulensis. In collegio majori., Leuven, Judocus de Paep, 1687 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 24. octobris. anno 1687. Theses theologicæ de dilectione sui, & proximi. [...] Defendit Adrianus vanden Broecke Gerardimontensis., Leuven, Judocus de Paep, 1687 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 7. novembris. anno 1687. Theses theologicæ de ordine charitatis. [...] Defendit Udalricus Joannes Cluts Tungrensis. In collegio majori., Leuven, Judocus de Paep, 1687 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 14. novembris. anno 1687. Theses theologicæ miscellanea de charitate. [...] Defendit Paulus le Comte Mortaniensis. In collegio majori., Leuven, Judocus de Paep, 1687 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 22. novembris. anno 1687. Theses theologicæ de dilectione, gaudio, pace, misericordia, & beneficentia. [...] Defendit Guielmus Georgius Denys Mollensis. In collegio majori., Leuven, Judocus de Paep, 1687 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 28. novembris. anno 1687. Theses theologicæ de eleemosyna, & ejus præcepto. [...] Defendit Augustinus Segaerts Aldenardensis. In collegio majori., Leuven, Judocus de Paep, 1687 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 6. decembris. anno 1687. Theses theologicæ quinam, quibus, & ex quibus boni possint facere eleemosynam. [...] Defendit Lambertus de Kinder Hougardiensis. In collegio majori., Leuven, Judocus de Paep, 1687 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 12. decembris. anno 1687. Theses theologicæ de correptione fraterna, ejus præcepto, & materia. [...] Defendit Joannes Joseph ex Esclaye. In collegio majori., Leuven, Judocus de Paep, 1687 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 19. decembris. anno 1687. Theses theologicæ de modo & ordine correptionis fraternæ. [...] Defendit Joannes Loyaerts Attenhovius. In collegio majori., Leuven, Judocus de Paep, 1687 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 16. januarii. anno 1688. Theses theologicæ de bello. [...] Defendit Philippus Franciscus Jelain Montensis. In collegio majori., Leuven, Judocus de Paep, 1688 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 23. januarii. anno 1688. Theses theologicæ de usitatoribus bellantium delictis. [...] Defendit Ludovicus van Waesberghe Ecloniensis. In collegio majori., Leuven, Judocus de Paep, 1688 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 9. januarii. anno 1688. Theses theologicæ de odio, acedia, invidia, discordia, & contentione. [...] Defendit Franciscus Ghysbrechts Antverpiensis. In collegio majori., Leuven, Judocus de Paep, 1688 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 30. januarii. anno 1688. Theses theologicæ de seditione, rixa, & duello. [...] Defendit Laurentius vander Linden Werthensis. In collegio majori., Leuven, Judocus de Paep, 1688 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 6. februarii anno 1688. Theses theologicæ de scandalo. [...] Defendit Joannes Carolus Piron Tongrinensis. In collegio majori., Leuven, Judocus de Paep, 1688 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 13. februarii anno 1688. Theses theologicæ de nonnullis actionibus scandalosis: item de schismate, & repraesaliis. Defendit Jacobus Losson ex Estinne. In collegio majori, Leuven, Judocus de Paep, 1688 (BRES Magazijn CaaB104 174).

Judocus de Paep en de weduwe van Fredericus Lipsius

Lovanii 17. augusti. anno 1685. Theses theologicæ de juramenti materia, causa efficiente, & modo illud exigendi. [...] Defendit Josephus Modalve Huensis. In collegio majori., Leuven, Judocus de Paep en de weduwe van Fredericus Lipsius, 1685 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

De weduwe van Judocus de Paep

LOYAERTS, J., *De sacramenti in Genere, Quaestio theologica, quid sacramentum? Quae ejus partes effectuales? Quis minister? Quae intentio?*, Leuven, weduwe van Judocus de Paep, 1689 (OUL, nr. 488).

Petrus Pangartium

VAN ESPEN, J., *Repetitio ex L. in testamento*, Leuven, Petrus Pangartium, 1631 (OUL, nr. 661).

VAN DER GOES, J., *Repetitio de fideicommissariis hereditatibus et ad sc trebellianum*, Leuven, Petrus Pangartium, 1633 (OUL, nr. 661).

Gerardus Rivius

VAN UDEN, R., *Disputatio de vi et effectum substitutionis unius sub altera contentae*, Leuven, Gerardus Rivius, 1603 (OUL, nr. 660).

A LECORA, L., *Repetitio ex c nulli et extravagante ambitiolae de rebus ecclesiae alienandis vel non alienandis juncto c sine exceptione causa*, Leuven, Gerardus Rivius, 1604 (OUL, nr. 661).

DE HERTOGHE, S., *Disputatio de testamentis inter coniuges*, Leuven, Gerardus Rivius, 1604 (OUL, nr. 660).

FLERONTINUS, A., *Disputatio ex l. Quod Maior ad Municip. C. cum omnes de constit.*, Leuven, Gerardus Rivius, 1604 (OUL, nr. 660).

TABOLLET, R., *Repetitio ex l. Imperium ff. De Jurisdictione omnium Judicum*, Leuven, Gerardus Rivius, 1604 (OUL, nr. 661).

D'ARDEMBOURCQ, C., *Repetitio ex labyrintho diuiduorum et individuorum*, Leuven, Gerardus Rivius, 1605 (OUL, nr. 661).

DE BEHAULT, G., *Disputatio de rescindenda venditione*, Leuven, Gerardus Rivius, 1605 (OUL, nr. 660).

DE EEU, B., *Repetitio de rescripto moratorio l. quoties l. Universa C. de precib. Imp. Off.*, Leuven, Gerardus Rivius, 1605 (OUL, nr. 661).

DE HAEN, A., *Repetitio de materia substitutionis compendiosae ex l. centurio ff de vulg et pupil l. precibus c de impub et aliis substit.*, Leuven, Gerardus Rivius, 1605 (OUL, nr. 661).

DE LA VALLEE, P., *Disputatio de divisione bonorum interliberos*, Leuven, Gerardus Rivius, 1605 (OUL, nr. 660).

DE LA VALLEE, P., *Repetitio ex l. Nuptiae 1 et 2 ff de rit nupt.*, Leuven, Gerardus Rivius, 1605 (OUL, nr. 661).

DE MOULEMBAIS, C., *Repetitio ex tit ff de vulg et pupill substit iuncto tit c. de impub et aliis substitut.*, Leuven, Gerardus Rivius, 1605 (OUL, nr. 661).

DE NEUFVILLE, A., *Repetitio ex l. hac consultissima ex imperfecto de testamentis*, Leuven, Gerardus Rivius, 1605 (OUL, nr. 661).

GILLIUS, C., *Repetitio de iure patronatus*, Leuven, Gerardus Rivius, 1605 (OUL, nr. 661).

IONART, A., *Repetitio de successione feudorum*, Leuven, Gerardus Rivius, 1605 (OUL, nr. 661).

KIMPS, P., *Repetitio de primo et secunde decreto*, Leuven, Gerardus Rivius, 1605 (OUL, nr. 661).

LUDOVICUS, J., *Repetitio exc. In praesentia x de probationibus iuncta auth ingressi c de sacrosantis ecclesiis*, Leuven, Gerardus Rivius, 1605 (OUL, nr. 661).

SELYS, M., *Disputatio de haereditariis actionibus*, Leuven, Gerardus Rivius, 1605 (OUL, nr. 660).

SCHORENBROOT, I., *Repetitio de praelationibus creditorum*, Leuven, Gerardus Rivius, 1605 (OUL, nr. 661).

THOELEN, J., *Repetitio de jure Feudorum*, Leuven, Gerardus Rivius, 1605 (OUL, nr. 661).

THIMON, J., *Disputatio de processu criminali*, Leuven, Gerardus Rivius, 1605 (OUL, nr. 660).

VAN PULLE, C., *Repetitio exl Julianus 14 ff de actionibus empti et vend.*, Leuven, Gerardus Rivius, 1605 (OUL, nr. 661).

AB ALEXANDRO, P., *Repetitio ex l assiduis c qui pot in pig hab*, Leuven, Gerardus Rivius, 1606 (OUL, nr. 661).

COLOMA, P., *Disputatio de acquir. Vel amitt. Possess*, Leuven, Gerardus Rivius, 1606 (OUL, nr. 660).

DE LATRE, A., *Repetitio exl. M Maioris 2 c de rescind vend*, Leuven, Gerardus Rivius, 1606 (OUL, nr. 661).

DE VENDVILLE, J., *Repetitio ex l precibus de impuberum et aliis substitu*, Leuven, Gerardus Rivius, 1606 (OUL, nr. 661).

KELDERS, L., *Repetitio de beneficio inventarii*, Leuven, Gerardus Rivius, 1606 (OUL, nr. 661).

MOVISSART, P., *Disputatio de in integrum restitutionibus conclusio prima*, Leuven, Gerardus Rivius, 1606 (OUL, nr. 660).

MOVISSART, P., *Repetitio de jure retractus gentilitii ex l dudum c de contrahen empt.*, Leuven, Gerardus Rivius, 1606 (OUL, nr. 661).

NESSEL, J., *Disputatio defideicommisso a liberis relicto*, Leuven, Gerardus Rivius, 1606 (OUL, nr. 660).

VILELLA DA GAMMA, F., *Disputatio de sacramento matrimonii*, Leuven, Gerardus Rivius, 1606 (OUL, nr. 660).

ROOSE, P., *Repetitio ex jure controverso*, Leuven, Gerardus Rivius, 1607 (OUL, nr. 661).

VANDERLAEN, G.N., *Disputatio de pactis*, Leuven, Gerardus Rivius, 1611 (OUL, nr. 660).

VAN ETTEN, G., *Disputatio exl. Graece ff de fideiussoribus juncta novel 4 eod. Tit.*, Leuven, Gerardus Rivius, 1611 (OUL, nr. 660).

VAN RANST, G., *Disputatio de homicidi*, Leuven, Gerardus Rivius, 1611 (OUL, nr. 660).

Petrus Sassenus

NICOLAUS, M., *Repetitio condictione indebiti*, Leuven, Petrus Sassenus, s.d. (OUL, nr. 661).

Guilielmus Stryckwant

Thesis historico-theologica Lovaniensium cum Thomistis concordiam circa necessitatem gratiae per se efficacis in statu naturae lapsae luculente demonstrans quam praeside [...] Joanne Liberto Hennebel [...] defendet Franciscus Cachar Visetensis. In collegio Bay die XII. maii 1684., Leuven, Guilielmus Stryckwant, 1684 (GOSA G.EB.422(r), GBIB Godgeleerdheid 043.01 33, 273.719 735, GBIB: Maastricht University Jansenistica Collection 273.719 1911).

Theses theologiae adversus anti-thesen oppositas nuperis thesibus nostris theologicis, id est, Articulis theologorum Lovaniensium exhibitis illustrissimo ac reverendissimo domino archiepiscopo Mechliniensi. Quas praeside [...] Gummaro Huygens [...] defendet Franciscus Jacobus Vivien Bruxellensis. In collegio Adriani VI. pontificis die 20. augusti 1685., Leuven, Guilielmus Stryckwant, 1685 (BRES Magazijn CaaTHT 5001, CaaA773 19, CaaTHT9010, GBIB 043.01 31, PN00005/Q°, 043.01 607* 1-34).

Theses sacrae in Genesim ubi praeter sensum litteralem, sensus spiritualis exponitur. Quas praeside [...] Gummaro Huygens [...] defendet Joannes Baptista Beckers Beringus. In collegio Adriani VI. pontificis, die 29. novembris 1685., Leuven, Guilielmus Stryckwant, 1685 (BRES Magazijn CaaTHT 5002, CaaA773 28, GBIB: Godgeleerdheid 043.01 454 BURC Thes).

Anti-thesen adversus thesen quasdam defensas Lovanii octava & nona julii 1687. Quas praeside [...] Gummaro Huygens [...] defendet Joannes Raelen Gandensis. In collegio Adriani VI. pontificis die 10. julii 1687., Leuven, Guilielmus Stryckwant, 1687 (BRES Magazijn CaaTHT 5000 BURC Thes, GBIB 043.01 607* 1-34, PN00005/Q°, PN00005/Q°*, 043.01 607* 1-34).

Thesis theologica de sponsa duorum sive de muliere catholica à ministro acatholico duobus successivè, alteri acatholico, alteri catholico copulata [...]. Quam praeside [...] Martino Henrico de Swaen [...] defendet Hermannus Henricus Holst Ootmarsiensis. In collegio ss. Willibrordi & Bonifacii vulgò Alticollensi, die 11. augusti 1690., Leuven, Guilielmus Stryckwant, 1690 (BRES Magazijn CaaA945 11).

Henricus Van Overbeke

FRANCISCUS, P., *De sacramento poenitentiae ejusque partibus ministro et effectu, quaestio theologica*, Leuven, Henricus Van Overbeke, 1690 (OUL, nr. 488).

Lovanii 23. decemb. anno 1693. De peccatis gulæ & luxuriæ. Quæstio theologica, quid peccatum gulæ item luxuriæ? Quænam sint species gulæ? Quænam luxuriæ? Quotupliciter

peccetur per actus internos luxuriæ? Quomodo vitium luxuriæ curari debeat à confessariis? [...] Defendit Jacobus Bachusius Namuranus., Leuven, Henricus Van Overbeke, 1693 (BRES Magazijn CaaTHT9002).

RIELANDT, A., *De charitate internis ejus actibus quaestio theologica*, Leuven, Henricus Van Overbeke, 1694 (OUL, nr. 488).

Lovanii 5. martii. anno 1695. De beneficiis ecclesiasticis. Quæstio theologica, quid beneficium? Quomodo dividatur? Quibus modis acquiratur? Quibus distribuendum &c. [...] Defendit Guilielmus Tilman ex Preixhe., Leuven, Henricus Van Overbeke, 1695 (BRES Magazijn CaaTHT9002).

Lovanii 25. junii anno 1695. De ortu & vita Christi, qvæstio theologica, quales fuerint? [...] Præside [...] Martino Steyaert [...] defendet Laurentius de Behault Montensis. In scholis theologorum., Leuven, Henricus Van Overbeke, 1695 (BRES Magazijn CaaTHT9001).

Lovanii 18. januarii anno 1696. De juramento, perjurio & adjuratione. Quæstio theologica, quid juramentum? Quomodo obliget? Quid perjurium? Quid adjuratio? [...] Defendit Sebastianus vanden Cruys Perensis., Leuven, Henricus Van Overbeke, 1696 (BRES Magazijn CaaTHT9002).

Lovanii 31. martii. anno 1696. De dominio & modis illud acquirendi. Quæstio theologica, quid dominium? Quis illius capax? Et qui modi illud acquirendi? [...] Præside [...] Henrico de Charneux [...] defendet Simon Josephus Valtin Namuranus., Leuven, Henricus Van Overbeke, 1696 (BRES Magazijn CaaTHT9002).

Lovanii 13. junii. anno 1696. De simonia. Quæstio theologica, quid simonia? Quomodo dividatur? Et quæ ejus pallia? [...] Defendit. Henricus de Nuict Binchiensis., Leuven, Henricus Van Overbeke, 1696 (BRES Magazijn CaaTHT9002).

Lovanii 9. julii. anno 1696. De emptione & venditione. Quæstio theologica, quid emptio-venditio? Quotuplex pretium? Quænam in hoc contractu conditiones? [...] Præside [...] Joanne Sullivane [...] defendet Joannes Baptista Soupard Binchiensis., Leuven, Henricus Van Overbeke, 1696 (BRES Magazijn CaaTHT9002).

Lovanii 24. octobris anno 1696. De juramento, adjuratione, & perjurio. Qvæstio theologica, quæ in illis vitanda temeritas? [...] Defendit Jacobus Paradis Mettensis., Leuven, Henricus Van Overbeke, 1696 (BRES Magazijn CaaTHT9002).

Lovanii 26. octobris. anno 1696. De temperantia & jejunio, ejus actu. Quæstio theologica, qualis virtus sit temperantia? In quo consistat jejunium, ejus actus, quomodo solvatur? [...] Præside [...] Joanne Sullivane [...] defendet Jacobus de Bay Morighemius., Leuven, Henricus Van Overbeke, 1696 (BRES Magazijn CaaTHT9002).

Lovanii 13. februarii. anno 1697. De beneficiis ecclesiasticis. Quæstio theologica, quid beneficium? Quomodo dividatur? Quibus modis acquiratur? Quibus, ac quomodo distribuendum & utendum? [...] Defendit Antonius Ignatius des Mons ex Marbays., Leuven, Henricus Van Overbeke, 1697 (BRES Magazijn CaaTHT9002).

Lovanii 30. martii. anno 1697. De religione & actibus ejus, devotione & oratione. Quæstio theologica qualis sit virtus? Circa quæ versetur? Et quomodo contra eam peccetur? [...]

Defendet Thomas Martin Anderlucensis., Leuven, Henricus Van Overbeke, 1697 (BRES Magazijn CaaTHT9002).

Lovanii 2. aprilis. anno 1697. De juramento, adjuratione & perjurio. Quæstio theologica, quid juramentum? Quomodo obliget & obligare desinat? Quid perjurium & quale peccatum? Quid adjuratio & an licita? [...] Defendet Christianus Wynants Mechliniensis., Leuven, Henricus Van Overbeke, 1697 (BRES Magazijn CaaTHT9002).

Lovanii 22. maii. anno 1697. De religione, & actibus ejus, devotione, & oratione. Quæstio theologica. Qualis sit virtus? Circa quæ versetur? Et quomodo contrà eam peccetur? [...] Præsides [...] Henrico de Charneux [...] defendet F. Emmanuel Ballexo Hispanus Vallisoletanus, ordinis eremit. S.P. Augustini., Leuven, Henricus Van Overbeke, 1697 (BRES Magazijn CaaTHT9002).

Lovanii 11. novembris anno 1697. De mutuo & usura quæstio theologica, quid mutuum? Quid usura? Quomodo dividatur & pallietur? [...] Defendet Gisbertus Joannes Brenart Lovaniensis., Leuven, Henricus Van Overbeke, 1697 (BRES Magazijn CaaTHT9002).

[...] anno 1698. De dominio & modis illud acquirendi. Quæstio theologica, quid dominium? Quibus, & in quæ competat? Et quomodo acquiratur? [...] Præsides [...] Henrico de Charneux [...] defendet [sic] Sebastianus vande Cruys Perensis., Leuven, Henricus Van Overbeke, 1698 (BRES Magazijn CaaTHT9002).

[...] anno 1698. De simonia, quæstio theologica, quid sit? Quomodo incurratur? Et quibus pœnis sit obnoxia? [...] Defendet Godefridus Reinders Kevelariensis., Leuven, Henricus Van Overbeke, 1698 (BRES Magazijn CaaTHT9002).

Lovanii 8. novembris. anno 1698. De dominio & modis illud acquirendi. Quæstio theologica, quid dominium? Quis illius capax, & qui modi illud acquirendi? [...] Præsides [...] Henrico de Charneux [...] defendet Gisbertus Joannes Brenart Lovaniensis., Leuven, Henricus Van Overbeke, 1698 (BRES Magazijn CaaTHT9002).

Lovanii 10. maii anno 1698. De jure & justitia generaliter, quæstio theologica, quid sit jus & justitia? Et quomodo dividantur? [...] Defendet Carolus Ignatius Laloyaux Binchiensis., Leuven, Henricus Van Overbeke, 1698 (BRES Magazijn CaaTHT9002).

Lovanii 3. julii anno 1698. De dominio & modis illud acquirendi. Quæstio theologica, quid dominium? Quibus & in quæ competat? Et quomodo acquiratur? [...] Defendet Milo Schuermans Baerlensis, canonicus ecclesiæ B. Mariæ de Tungerlo ordin. Præmonst., Leuven, Henricus Van Overbeke, 1698 (BRES Magazijn CaaTHT9002).

Lovanii 17. julii. anno 1698. De voto, quæstio theologica, quid votum? Quæ ejus materia? Quotuplex obligatio? Et quomodo tollatur? [...] Defendet Joannes Franciscus Delaunoy ex Gondernie., Leuven, Henricus Van Overbeke, 1698 (BRES Magazijn CaaTHT9002).

Lovanii 2. augusti anno 1698. De beneficiis ecclesiasticis. Quæstio theologica, quid beneficium? Quomodo dividatur? Quid requiratur? Quibus distribuendum? [...] Defendet Jacobus vande Zande Antverpiensis., Leuven, Henricus Van Overbeke, 1698 (BRES Magazijn CaaTHT9002).

Lovanii 4. aprilis. anno 1699. De beatitudine, quæstio theologica, quid beatitudo, & in quo consistat? Quid aureola? Quæ dotes beatitudinis? Quæ juxta Evangelium certissima nota prædestinationis ad eandem? .. Defendit Joannes Cottart Bruxellensis, Leuven, Henricus Van Overbeke, 1699 (BRES Magazijn CaaTHT296).

Lovanii 9. aprilis anno 1699. De juramento, adjuratione & perjurio. Quæstio theologica, quid juramentum? Quomodo obliget? Quid perjurium? Quid adjuratio? [...] Defendit Petrus Andreas Damiens Antverpiensis., Leuven, Henricus Van Overbeke, 1699 (BRES Magazijn CaaTHT9002).

Lovanii 15. aprilis. anno 1699. De juramento, perjurio & adjuratione, quæstio theologica, quid juramentum? Quomodo obliget, & obligare desinat? Quid adjuratio, & quomodo in eâ procedendum. [...] Defendit Gerardus Renson Blehemiensis., Leuven, Henricus Van Overbeke, 1699 (BRES Magazijn CaaTHT9002).

Lovanii 1. martii. anno 1700. De temperantia, & jejunio ejus actu, quæstio theologica, qualis virtus sit temperantia? In quo consistat jejunium, ejus actus? Quomodo solvatur? [...] Defendit Guilielmus Eloy Montensis., Leuven, Henricus Van Overbeke, 1700 (BRES Magazijn CaaTHT9002).

Lovanii 6. aprilis anno 1700. De detractioe & contumelia, quæstio theologica, quid detractio? Quid contumelia? Et quæ ex utrâque oriatur obligatio? [...] Defendit F. Otto Frisch Coloniensis, canonicus ecclesiæ B. Mariæ Heylessemensis ordin. Præmonst., Leuven, Henricus Van Overbeke, 1700 (BRES Magazijn CaaTHT9002).

Lovanii 22. junii anno 1700 De religione & actibus ejus, devotione, & oratione, quæstio theologica, qualis sit virtus? Circa quæ versetur? Et quomodo contra eam peccetur? [...] Præsides [...] Martino Steyaert [...] defendit Joannes Antonius Aerts Bruxellensis., Leuven, Henricus Van Overbeke, 1700 (BRES Magazijn CaaTHT9002).

*Lovanii 7. augusti anno 1700. De intemperantia gulæ, & luxuriæ. Quæstio theologica, quid intemperantia gulæ? Quid luxuriæ? Et quæ species? [...] Defendit Michael Josephus Brion ex Corbais., Leuven, Henricus Van Overbeke, 1700 (BRES Magazijn CaaTHT9002).
De mutuo & usura quid mutuum? Quid usura? Quomodo incurratur? Quæ ejus pænæ &c.? Quæstio theologica [...] Præsides [...] Martino Harney [...] defendit Franciscus Baudechon Tornacensis., Leuven, Henricus Van Overbeke, s.d. (BRES Magazijn CaaTHT9002).*

De detractioe & contumelia quæstio theologica, quid detractio? Quid contumelia? A quibus committatur? Quænam restitutio? [...] Defendit Ferdinandus de Vynck Casletanus., Leuven, Henricus Van Overbeke, s.d. (BRES Magazijn CaaTHT9002).

François Wyckmans

Controversiæ ivris civilis per trimestre in celeberrimo Lovaniensi baccalavreorum I. V. collegio [...] quas [...] repetet Petrus Frederici Lvmnivi, I. V. baccalavreus [...] die 20. febr. 1648, Leuven, François Wyckmans, 1648 (BRES Magazijn R3B10876).

Repetitio ivridica disputationum per trimestre in celeberrimo Lovaniensi baccalavreorum I.V. collegio sub auspiciis D. Francisco Selys Leodiensis tunc temporis decani hebdomatim propugnatarum: eodem denovo præside habita per D. Lambertum de Haling Leodiensem I.V.

baccalavrevm [...] die 27. maij anno 1649., Leuven, François Wyckmans, 1649 (BRES Magazijn CaaTHJ 208).

Philosophia qvam [...] defendet Godefridvs de Licht [...] Lovanij, in scholis artium die 2. Septembris, Leuven, François Wyckmans, 1654 (BRES Magazijn R3B10876).

Weduwe van François Wyckmans

Disputatio de testamento inter liberos .. Defendet in collegio baccalaureorum J.U. Petrus Nicolavs Bovrgoigne Brvxellensis. Lovanij 8. aprilis ... 1666, Leuven, Weduwe van François Wyckmans, 1666 (BRES Magazijn CaaTHJ396).

Petrus Zangrius

DE SOMER, J., *Repetitio de bonorum collationibus*, Leuven, Petrus Zangrius, 1650 (OUL, nr. 661).

Dispytatio ad præcipvos libri qvarti Codicis titvlos Qvam svb præsidio ... AntonI PerezI ... in celeberrima academia Lovaniensi publice defendendam suscipit perillvstris dominvs Ioan. Pavlvvs Leopoldvs Walderode ab Eckhavsens. Eques Boemus provincialis Austriæ ad diem XVI. iulij, in auditorio publico, Leuven, Petrus Zangrius, 1658 (BRES Magazijn CaaTH005 3, 7B1035).

Dispytatio de acqvirendo rerum dominio. Qvam svb præsidio [...] D. Henrici Loyens [...]. In celeberrima academia Lovaniensi publice defendendam suscipit Ioannes Ignativs Nvtz dominus de Warttenbvrg et Oberperckhaimb. Ad diem [] ianuarij, in auditorio publico., Leuven, Petrus Zangrius, 1658 (BRES Magazijn CaaTHJ 5001).

DIRIX, F., *Repetitio de novi operis nuntiatione*, Leuven, Petrus Zangrius, 1659 (OUL, nr. 661).

VAN UUTTUM, J.D., *Disputatio de decimis*, Leuven, Petrus Zangrius, 1664 (OUL, nr. 660).
Zonder titel, Leuven, Petrus Zangrius, 1674 (OUL, nr. 660).

Repetitio ad regulam in dubijs semita tutior est eligenda probatam a summis pontificibus [...] eversivam hujus pseudo-maximæ quidquid est speculative probabile, est practice certum. Quam defendendam svscipit Cornelius Zegerus Zeghers Antverpiensis. Die V. julij, anno 1677., Leuven, Petrus Zangrius, 1677 (BRES Magazijn CaaTHT 5004).

FRANCISCUS, J., *Repetitionibus de jure belle et pacis*, Leuven, Petrus Zangrius, 1684 (OUL, nr. 661).

Theses canonicæ de veterum canonum et in eis contentæ canonicæ disciplinæ stabilitate, et legitimo eorum usu Quas præside ... D. Zegero Bernardo van Espen ... defendet Arnoldus Josephus de Brigode Insulensis. Die [] februarii anni 1696, Leuven, Petrus Zangrius, 1696 (BRES Magazijn CaaTHJ5010).

FRA, L., *Zonder titel*, Leuven, Petrus Zangrius, s.d. (OUL, nr. 661).

Weduwe van Cornelius de Blehem

Dispytatio de sangvinis motu circuli ad mentem Hyppocratis. [...] Præside [...] Adriano Regnault [...] defendet in schola medica. Carolus Ignatius Camusel Bruxellensis. XV. martii anno 1691., Leuven, de weduwe van Cornelius de Blehem, 1691 (BRES Magazijn CaaTHM 7).

Weduwe van Theodorus Lipsius

Thesis historico-logico-theologica pertinens ad theses in collegio Adriani papa VI. propugnatas 22. octob. 1682. 14. jan. & 5. feb. 1683 Quam præside ... Gummaro Huygens ... defendet Adrianus Engelbertus Lantremenge Leodius. Die 18. februarii anno 1683. In eodem collegio, Leuven, Weduwe van Theodorus Lipsius, 1683 (BRES Magazijn CaaTHT5006, CaaTHT9010, RA82389; GOSA G.EB.422(m); GBIB: Godgeleerdheid 043.01 11).

Onbekende drukkers

COCQUELET, H., *Disputatio de hereditatis inter cohaeredes divisione*, Leuven, onbekende drukker, 1606 (OUL, nr. 660).

EILERUS, J., *De meritis bonorum operum quaestio theologica*, Leuven, onbekende drukker, 1621 (OUL, nr. 488).

GOVAERTS, H.S., *Disputatio de Tutelis*, Leuven, onbekende drukker, 1678 (OUL, nr. 660).

1.3. Andere gedrukte bronnen en gravures

1.3.1 Andere gedrukte bronnen

MOLANUS, J., *historiae Lovaniensium libri XIV*, 1014-1028.

1.3.2 Gravures

COLLAERT, J., *Impresso Librorum, naar Jan van der Straet 'Stradanus'*, gravure, ca. 1580, (PHILADELPHIA, Francis Brisbane Dick Fonds, 34.30[5]).

1.4. Uitgegeven bronnen

BAUWENS, P., *Inventaire analytique*, Brussel, 1996.

DE RAM, P., *Les quatorze livres sur l'histoire de la ville de Louvain de Jean Molanus*, II, 952-955.

DE RAM, P., *Recueil des ordonnances des pays-bas, règne de Albert et Isabelle*, II, 326-339.

DE VOCHT, H., *Inventaire des archives de l'université de Louvain 1426-1797 aux archives générales du Royaume à Bruxelles*, Leuven, 1927.

DE VOCHT, H., *Inventaire des archives de l'Université de Louvain 1426-1797/Henri De Vocht*, Brussel, 1979.

PUT, E., *Inventaris van het archief van de Raad van Brabant. 2: Archief van de secretariaten*, Brussel, 1999.

REUSENS, E., *Matricule de l'Université de Louvain*, Brussel, 1903-1980.

SOENEN, M., *Inventaire analytique des consultes du Conseil des finances (Département du commerce et des douanes, 1715-1794)*, Brussel, 2001.

SOENEN, M., *Inventaire analytique des documents relatifs à l'impression et au commerce des livres (1546 - 1702) contenus dans les cartons 1276 à 1280 du conseil privé espagnol*, Brussel, 1983.

SOENEN, M., *Inventaire analytique des documents relatifs à l'impression et au commerce des livres (1546 - 1702) contenus dans les cartons 1276 à 1280 du conseil privé espagnol*, Brussel, 1983.

VAN HOVE, A., 'Statuts de l'université de Louvain, antérieurs à l'année 1459', *Bulletin de la commission royale d'histoire*, 76 (1907), 630-631.

2. WERKEN

550 jaar universiteit Leuven, tentoonstellingscatalogus, Leuven, 1976.

Autour du jansénisme, Port-Royal et Louvain, Tentoonstellingscatalogus van de Maurits-Sabbebibliotheek, Leuven, 2013.

‘De academische drukkerij van de oude universiteit Leuven’, *Alumni Leuven*, 2 (1985), 24-27.
Jansenistica Lovaniensia : mededelingen van het Centrum voor de Studie van het Jansenisme, 1985- .

Lovanium Docet, Leuven, 2014.

Nationaal biografisch woordenboek, Brussel, 1964-.

Nouvelle biographie Nationale, Brussel, 1988-.

ADAM, R., ‘The profession of Printer in the Southern Netherlands before the reformation: considerations on professional religious and state legislations’, in SOEN, V.; VANYSACKER, D. en FRANCOIS, W., *Church, censorship and Reform in the Early Modern Habsburg Netherlands*, Leuven/Louvain-La-Neuve, 2017. 13-26.

AERTS, E., ‘Les Pays-Bas espagnols et autrichiens in VAN HEESCH, J.; YANTE, J.M. en LOWAGIE, H. (red.), *Monnaies de compte et monnaies réelles. Pays-Bas méridionaux et principauté de Liège au Moyen Âge et aux temps modernes*, Association Professeur Marcel Hoc, Louvain-La-Neuve, 2016, 163-200.

APPUHN-RADTKE, S., ‘Thesenblatt’, *Enzyklopädie der Neuzeit*, XIII, Stuttgart/Weimar, 2005, 540-547.

APPUHN-RADTKE, S., *Das Thesenblatt im Hochbarock : Studien zu einer graphischen Gattung am Beispiel der Werke Bartholomäus Kilians*, Weissenhorn, 1988.

ARBLASTER, P., ‘Policy and publishing in the Habsburg Netherlands 1585-1690’, in DOOLEY, B. en BARON, S., *The politics of Information in Early Modern Europe*, 1 (2001), 179-198.

ARBOUR, R., ‘Les Femmes et les métiers du livre en France, de 1600 à 1650, in *Studies on Montaigne and the Renaissance*, 2 (54), Chicago, 1997, 213-214

BAELDE, M., ‘De toekenning van drukkersoctrooien door de Geheime Raad in de zestiende eeuw’, *De Gulden Passer*, 40 (1962), 19-58.

BAUDOUIN, F., ‘Een thesisprent ontworpen door Abraham Van Diepenbeeck gegraveerd door Adrien Lommelin’, *De Gulden Passer*, 52 (1974), 26-43.

BAUWENS, P., *Inventaire analytique*, Brussel, 1996.

BEGHEYN, P., ‘Two thesis prints by Matthaeus Aloysius van Hulten (1630-78) of Amsterdam, printed at Douai in 1648 and 1649’, *Quaerendo*, 26 (1996), 207-212.

BLOK, P.J. en MOLHUYSEN, P.C., 'Bolck Gerardus', *Nieuw Nederlandsch biografisch woordenboek*, deel IV, Amsterdam, 1918.

CEYSSSENS, L., 'Jansenius Cornelius', *Nationaal biografisch woordenboek*, IX, Brussel, 1996, 393-417.

CEYSSSENS, L., 'Steyaert, Martinus', *Nationaal biografisch woordenboek*, VI, Brussel, 2011, 897-910.

CEYSSSENS, L., *Het theologisch denken en het Jansenisme 1640 – 1730*, Haarlem, 1979.

CLAES, F., 'De Leuvense drukkersfamilie De Zangere (16^e-18^e eeuw)', *De Gulden Passer*, 70 (1992), 119-121.

CLAES, F., 'Uit welk Tielt kwam de Leuvense drukker Peter de Zangere (1559-1610)?', de Leiegouw, XXXV (1993), 83-85.

CLAES, F., 'Zangere, Peter de', *Nationaal Biografisch Woordenboek*, 15 (1996), 855-856.

CLAUDE, J. en NEVEU, B., *Elements pour une histoire de la thèse*, Parijs, 1993

COCKX, E. en HUYBENS, G., 'De Leuvense prentenatlas, Zeventiende-eeuwse tekeningen uit de Koninklijke Bibliotheek te Brussel', *Jaarboek van de Geschied- en Oudheidkundige kring voor Leuven en omgeving*, Leuven, 2003.

COLLAERT, J., *Nova Reperta, New inventions of Modern Times*, Haarlem/Antwerpen, rond 1600.

COPPENS, C., *Leuven in books, books in Leuven: the oldest university of the Low Countries and its library*, Leuven, 1999.

DE KOOKER, H.W., *Boekcultuur in de Lage Landen 1500-1800. Bibliografie van publikaties over particulier boekenbezit in Noord- en Zuid-Nederland, verschenen voor 1991*, Utrecht, 1993.

DE MÛELENAERE, G., 'Cadre(s) gravé(s) : les affiches de thèse dans le decor éphémère de la soutenance académique' in CORDON, N.; DEGANS, E.; DOULKARIDOU, E. en HEERING, C., *Jeux et enjeux du cadre dans les systèmes à l'époque moderne*.

DE MÛELENAERE, G., 'Displaying Gift-Giving: Thesis Prints in the Spanish Netherlands', in BARTLETT-RAWLINGS, B. en LEBENS, N., *Placing Prints. New developments in the Study of Prints, 1400-1800*, Leiden/Boston, 2017.

DE MÛELENAERE, G., 'Disputatio and Dedication Seventeenth-Century Thesis Print in the Southern Low Countries', *De Zeventiende Eeuw: Cultuur in de Nederlanden in interdisciplinair perspectief*, 2 (2015), 284-306.

DE MÛELENAERE, G., 'Double meaning of personification in Early Modern Thesis Prints of the Southern Low Countries: Between Noetic and Encomiastic Representation', in MELION, W.S. en RAMAKERS, B., *Personification, embodying meaning and emotion*, 433-460.

DE MÛELENAERE, G., 'La mise en abyme dans les affiches de thèse : paratexte et métanarration', in RAUS, T. en TORE, G.M., *Sonder l'abyme. Poétiques de la mise en abyme dans les textes et les images*, Rennes, 2017.

DE MÛELENAERE, G., 'Les thèses illustrées dans les Pays-Bas méridionaux à l'époque moderne : enjeux esthétiques, scientifiques et politiques', *GEMCA : papers in progress*, 2 (2013), 217-233.

DE MÛELENAERE, G., 'Omnia singularem disputatione conciliabant celebritatem, Les défenses de thèses dans les Pays-Bas Espagnols', in DEKONINCK, R.; DELBEKE, M.; DELFOSSE, A.; VERMEER, K. en HEERING, C., *Cultures du spectacle baroque entre Italie et anciens Pays-Bas*, 2017.

DE MÛELENAERE, G., Displaying Gift-Giving: Thesis Prints in the Spanish Netherlands "Placing Prints: New Developments in the Study of Print, 1400-1800". *Joint Annual Renaissance Early Modern Postgraduate Symposium*, Courtauld Institute of Art, Londen (12/02/2016 tot 13/02/2016), Conferentieverslag.

DE MÛELENAERE, G., *Thesis prints in the southern Netherlands in the 17th century. Iconological analysis of the relationships between art science and power*, doctoraatsverhandeling, Louvain-La-Neuve, 2017.

DE RIDDER-SYMOENS, H. en RUEGG, W., *A history of the university in Europe*, 4 dln., Cambridge, 1991-2010.

DE RIDDER-SYMOENS, H., 'Bibliografisch overzicht universiteitsgeschiedenis der Nederlanden', *Nieuwsbrief universiteitsgeschiedenis*, 1 (1995).

DE RIDDER-SYMOENS, H., 'De praktijk van kennisoverdracht aan de Europese universiteiten voor 1800', in VANPAEMEL, G; SMEYERS, K.; SMETS, A. en VAN DER MEIJDEN, D., *Ex Cathedra: Leuvense collegedictaten van de 16de tot de 18de eeuw*, Leuven, 2012, 7-21.

DE ROEVER, N., 'Boekdrukkers en boekverkoopers', *Oud Holland - Quarterly for Dutch Art History*, 2 (1884), 170-205.

DE SCHEPPER, S., 'De Short Title Catalogus Vlaanderen (STCV) en de 'ontdekking' van de Leuvense drukker Judocus de Paep', *Ex Officina*, 25 (2012), 2-3.

DELSAERDT, P., *Georgius Lipsius*, Brussel, 2002.

DELSAERDT, P., 'Boeken, kopers, verkopers. Een relationele databank voor de historische analyse van boekveilingcatalogi', *Bibliotheek- en archiefgids*, 70 (1994), 160-170.

DELSAERDT, P., 'Branding the revival of knowledge, Leuven University Press and the Renaissance of Typography, 1759', *Quaerendo*, 45 (2015), 273-291.

DELSAERDT, P., 'Distributie en consumptie van boeken in de zeventiende eeuw: de boekhouding van de Leuvense boekverkoper Georgius Lipsius (1608-1682)', *Bijdragen tot de geschiedenis*, 81 (1998), 145-160.

DELSAERDT, P., 'Domino ac Patono Meo Clementissimo, Une thèse dédiée au prince de Ligne', *Nouvelle Annales Prince de Ligne*, 10, 59-67.

DELSAERDT, P., 'Domino ac patrono meo clementissimo: une thèse dédiée au prince de ligne', *Nouvelles annales prince de ligne*, 1996.

DELSAERDT, P., 'Georgius Lipsius', *Nationaal biografisch woordenboek*, 16 (2002), 535-539.

DELSAERDT, P., 'Les règlements sur la production et la vente de livres, promulgués par l'ancienne université de Louvain : édition critique', *Lias*, 17 (1990), 63-89.

DELSAERDT, P., 'Printers and Printing policy at Leuven University, 15th – 18th centuries', in VAN DELFT, M., *New perspectives in book history: contributions from the Low Countries*, Zutphen, 2006, 49-64.

DELSAERDT, P., 'Puteanus acheteur de livres chez Georges Lipsius: un fragment', *Humanistica Lovaniensia*, 49 (2000), 231-238.

DELSAERDT, P., 'Reglementering van het boekbedrijf', *Lias*, 17 (1990) 63-89.

DELSAERDT, P., *Catalogus librorum ex domibus mortuariis ... P. Clasenii i.u. doctoris et ... C. Bollii advocati, venalium in publica auctione die Lunae 18 febr. 1636 Lovanii, per Geor. Lipsium. Leuven: Georgius Lipsius, 1636*, Brussel, 2008.

DELSAERDT, P., *Suum quisque Bibliothecam, Boekhandel en particulier boekenbezit aan de oude Leuvense universiteit, 16e-18e eeuw*, Leuven, 2001.

DE VLIETGER-DEWILDE, K. (red.), *Adresboek van zeventiende-eeuwse drukkers, uitgevers en boekverkopers in Vlaanderen*, (uitgaven van de Vereniging der Antwerpse bibliofielen Nieuwe reeks, 1), Antwerpen, 2004.

DEWALD, J., *Europe 1450-1789: Encyclopedia of the Early Modern World*, 6 dln., New York, 2004.

FREEDMAN, J.S., 'Disputations in Europe in the early modern period', *Hora est: on dissertations*, Leiden, 2005, 30-50.

GRAESSE, J.G., *Orbis Latinus*, 1972.

GRIETEN, J., 'Thesisbladen van de Oude Universiteit', *Ex Officina*, 1 (2014), 2-3.

HEIREMAN, K., 'De jonge boekdrukkunst en de Leuvense universiteit', *Bulletin van de Vrienden van de Leuvense universiteitsbibliotheek*, 5 (1988), 48-61.

HEITJAN, I., 'Die stellung der buchgewerbebetreibenden in der Stadt Köln und zu ihrer Universität (15^e bis 18^e Jahrhundert)', *Archiv für Geschichte des Buchwesens*, 11 (1971), 1129-1358.

Historische Dissertationen, Vom Einblattdruck zum Pflichtexemplar, Bergisch Gladbach, 1995.

JANSSEN, A., *Verlichte regeerders en vernieuwingsgezinde professoren: de medische faculteit te Leuven van 1754 tot 1797*, uitgegeven licentiaatsverhandeling, Katholieke Universiteit Leuven, departement Geschiedenis, 2007.

KIRWAN, R., 'Function in form: single-sheet items and the utility of cheap print in the early modern German University', in PETTEGREE, A. (red.), *Broadsheets, single-sheet publishing in the first age of print*, Boston, 2017, 337-354.

KWANTES, D., *Meesters in medicijnen: prosopografisch onderzoek naar de professoren van de medische faculteit in Leuven in de periode 1425 – 1530*, uitgegeven licentiaatsverhandeling, Universiteit Amsterdam, departement Geschiedenis, 2000.

LAMBERTS, E. en ROEGIERS, J., *De universiteit te Leuven 1425-1985*, Leuven, 1988.

LE CLERCQ, L., 'Drukkersoctrooien in de 17^e en 18^e eeuw, voor Antwerpen, Brussel, Leuven, etc.', *Tweede reeks van het tijdschrift voor boek- en bibliotheekwezen*, 20 (1931), 183-192.

LECHNER, G.M., *Das barocke Thesenblatt: Entstehung, Verbreitung, Wirkung*, Göttingen, 1985.

LIMBACH, S., 'Advertising Medical Studies in Sixteenth-Century Basel: Function and Use of Academic Disputations', *Broadsheets, Single-Sheet Publishing in the First Age of Print*, Leiden, 2017, 376-398.

LODEWIJCKX, M. en WOUTERS, M., *Het Iers college te Leuven*, Leuven, 2003.

MACHIELS, J., *Privilegie, censuur en indexen in de Zuidelijke Nederlanden tot aan het begin van de 18e eeuw*, Brussel, 1997.

MACLEAN, I., *Scholarship, Commerce, Religion*, Cambridge, 2012.

MEEUS, H., 'Printing in the shadow of a Metropolis', in RIAL COSTAS, B., *Print culture and Provincial cities in Early Modern Europe: a contribution to the history of Printing and the book trade in small European and Spanish cities*, Leiden, 2012, 147-170.

MENEGUS, M. en GONZALES, E., *Historia de las universidades en Hispanoamérica*, Mexico-Stad, 1995.

MEYER, V., 'Catalogue de thèses illustrées in-folio soutenues aux XVIIe et XVIIIe siècles par des bordelais', *Revue française d'histoire du livre*, 60 (1991), 201-265.

MEYER, V., *L'illustration des thèses à Paris dans la seconde moitié du XVIIe siècle Peintres-graveurs-éditeurs*, Parijs, 2002.

- MEYER, V., *Pour la plus grande gloire du roi, Louis XIV en thèses*, Rennes, 2017.
- NIJHOFF, M., *AHBH annual bibliography of the history of the printed book and libraries*, Den Haag, 1970-.
- NISSEN, P.J.A., *Met stijl en toewijding : de pedel in de geschiedenis van de Nijmeegse universiteit : een essay bij het afscheid van Boudewijn Bouman als pedel van de Radboud Universiteit Nijmegen*, Nijmegen, 2005.
- PETTEGREE, A., *Brand Luther: 1517, Printing, and the making of the Reformation*, New York, 2015.
- PETTEGREE, A., *Broadsheets, Single-Sheet publishing in the First Age of Print*, Leiden, 2017.
- PROOT, G., 'Survival Factors of Seventeenth-Century Hand-Press Books Published in the Southern Netherlands', in FLAVIA, B. en PETTEGREE, A., (red.), *Lost books*, 160-201.
- RICE, L., 'Pomis sua Nomina Servant : The emblematic Thesis Prints of the Roman Seminary', *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes*, 70 (2007), 195-246.
- RIDDERIKHOFF, C.M., 'Studenten en het universitaire onderwijs', *Varia historica Brabantica*, 7 (1978), 3-21.
- ROEGIERS, J., 'Archiefbescheiden of bibliotheekmateriaal? Het 'Fonds De Ram' in de Koninklijke Bibliotheek en het Algemeen Rijksarchief', in JANSSENS, G.; MARECHAL, G. en SCHEELINGS, F., *Door de archivistiek gestrikt, Liber amicorum prof. Dr. Juul Verhelst (Archiefinitiatie(f))*, Brussel, 2000, 197-216.
- ROEGIERS, J., 'De reglementering van het boekbedrijf aan de oude universiteit Leuven', *Liber Amicorum H.D.L. Vervliet*, 75-88.
- ROEGIERS, J., 'Het Leuvense artesonderwijs 1426-1797: leerstof en onderwijsmethode', in VANPAEMEL, G.; SMEYERS, K.; SMETS, A. en VAN DER MEIJDEN, D., *Ex Cathedra: Leuvense collegedictaten van de 16de tot de 18de eeuw*, Leuven, 2012, 23-45.
- ROEGIERS, J., *Jansenius en het Jansenisme in de Nederlanden*, *Catalogus samengest. door J. Roegiers.*, Leuven, 1979.
- ROEGIERS, J., 'Van toen tot nu', in NELISSEN, M., *De stichtingsbul van de Leuvense universiteit*, Leuven, 2000, 263-275.
- ROEGIERS, J., *De reglementering van het boekbedrijf aan de oude universiteit Leuven*, Kapellen, 1988.
- ROELANTS, J., *Aspecten van de Leuvense economie in de 17^e eeuw, de voeding en de dranken*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Leuven, 1979.
- ROMMELT, S.W., 'Thesenblatt', *Medien und Kommunikation*, in *historicum.net*. geraadpleegd op 27 september 2017.

ROOVERS, R., *Aegidius Denique, drukker te Leuven (1684 - 1728) en pedel van de artesfaculteit*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Katholieke Universiteit Leuven, departement Geschiedenis, 1988.

ROUZET, A., *Dictionnaire des imprimeurs, libraires et éditeurs des XVe et XVIe siècles dans les limites géographiques de la Belgique actuelle*, Nieuwkoop, 1975.

SCHEMMEL, B., en SEITZ, W. *Die Graphischen Thesen- und Promotionsblätter in Bamberg*, Wiesbaden, 2001.

SMEYERS, M., 'De Leuvense boekdrukkunst en de Universiteit 1473 - begin 17de eeuw', *Het culturele leven in de Brabantse steden van de 15de tot de 18de eeuw*, 1978, 319-357.

SMITH, H., *'Grossly material things' : women and book production in Early Modern England*, Oxford, 2012.

STEENO, O., *Joannes-Remigius Jacquellart uit Nijvel (1721-1809): professor regius aan de medische faculteit van de oude universiteit Leuven (1745-1790)*, Leuven, 1997.

SZILAS, S.J., 'Schule, Bildung, Theater', *Archivum Historium Societatis Iesu*, 61 (1992), 211-234.

TELESKO, W., *Barocke Thesenblätter*, Linz, 1994.

THOMAS, W., *Precolumbiaanse en koloniale geschiedenis van Latijns-Amerika*, cursus, Katholieke Universiteit Leuven, onderzoekseenheid Geschiedenis, 2016.

THOMAS, W., 'Zuid-Nederlandse drukkers in Spanje en Spaans-Amerika', *Een wereld op papier, Zuid-Nederlandse boeken, prenten en kaarten in het Spaanse en Portugese wereldrijk (16^e-18^e eeuw)*, THOMAS, W. en STOLS, E., Leuven/Den Haag, 2009.

TORFS, J.A., *Geschiedenis van Leuven, van den vroegsten tijd tot op heden*, Leuven, 1899.

VALERIUS, A., 'Bibliotheca Belgica, Leuven: Jacobus Zegers, 1643 (eerste uitgave: Leuven: Henrick van Haestens, 1623). Facsimile-uitgave', *Monumenta Humanistica Belgica*, deel 5, Nieuwkoop, 1973.

VAN DAELE, D., *Gerardus Rivius, drukker te Leuven en pedel van de theologische faculteit (1597-1634)*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Katholieke Universiteit Leuven, departement Geschiedenis, 1987.

VAN DER AA, A.J., *Biografisch woordenboek der Nederlanden*, Amsterdam, 1878, 490-493.

VAN DEN BRANDEN, L., *Drukooctrooien door de Raad van Brabant tot 1600*, Leuven, 1990.

VAN DOORSLAER, H., 'Une nomenclature d'étudiants en théologie à l'université de Douai de 1615 à 1625 d'après un recueil de Quaestiones theologicae', *Archief- en bibliotheekwezen in België*, 49 (1978), 541-572.

VAN DRIESSEN, A., *Pieter de Clerck en efemeer drukwerk in het zestiende-eeuwse Brugge en Gent*, onuitgegeven tweedejaarsoefening, Katholieke Universiteit Leuven Associatie Kortrijk, departement Geschiedenis, 2016.

VAN EIJL, E.J.M., 'De theologische faculteit te Leuven in de XVe en XVI eeuw. Organisatie en opleiding', *Facultas S. Theologiae Lovaniensis 1432-1797. Bijdragen tot haar geschiedenis*, 1977, 69-153.

VAN EVEN, E., 'Les imprimeurs Maes', *bibliophile belge*, 5 (1848), 381-383.

VAN GEHUCHTEN, F., *Het recruteringsveld van de Leuvense Universiteit (1616-1700)*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Katholieke Universiteit Leuven, departement Geschiedenis, 1980.

VAN HERWAARDEN, J., *De pedel geboekstaafd*, Rotterdam, 1999.

VAN ROSSEM, S.; PROOT, G. en DELSAERDT, P., 'De Short Title Catalogus Vlaanderen (STCV): de bibliografie van het zeventiende-eeuwse boek in Vlaanderen', *De Gulden Passer*, 81 (2003), 201-217.

VANPAEMEL, G.; SMEYERS, K.; SMETS, A. en VAN DER MEIJDEN, D., *Ex Cathedra: Leuvense collegedictaten van de 16de tot de 18de eeuw*, Leuven, 2012.

VERHEYDEN, P., 'Drukkersoctrooien in de 16e eeuw', *tijdschrift voor boek- en bibliotheekwezen*, 8, (1910), 203-226.

VERLINDEN, C., *Dokumenten voor de geschiedenis van prijzen en lonen in Vlaanderen en Brabant*, Brugge, 1965.

VERVLIET, H., *Overzicht van de geschiedenis der boekdrukkunst in België en voornamelijk te Leuven Outline of the history of the art of printing in Belgium and especially in Louvain Übersicht der Geschichte der Buchdruckerkunst in Belgien und besonders in Löwen Aperçu de l'histoire de l'imprimerie en Belgique et notamment à Louvain*, 1967, Leuven.

VERVLIET, H., *Sixteenth century printing types of the Low Countries*, Amsterdam, 1968.

VINCENT, A., *l'imprimerie à Louvain jusqu'à 1800*, Gembloux, 1935.

VINCENT, J.B., *Essai sur l'histoire de l'imprimerie en Belgique depuis le XVme jusqu'à la fin du XVIII siècle*, 1867, Brussel.

WALSBY, M., 'Cheap print and the academic market: The printing of dissertations in sixteenth-century Louvain' in PETTEGREE, A., *Broadsheets: Single-sheet Publishing in the First Age of Print*, Leiden, 2017, 355-375.

WALSBY, M., *The printed book in Brittany, 1484-1600*, Leiden, 2011.

WAUTERS, A., *Bibliotheken van de Colleges en de pedagogieën aan de Oude Universiteit van Leuven (vijftiende-achttiende eeuw)*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Katholieke Universiteit Leuven, departement Geschiedenis, 1989.

WYFFELS, H., *The printer's widow in the Southern Low Countries (long 16th – 17th centuries): women between family, business and religion*, Gent, 2016.

WYFFELS, H., 'Weduwen-drukkers in 16^e-eeuws Antwerpen. Samengebracht in een biobibliografisch repertorium', *De Gulden Passer*, 2 (95), 231-260.

3. WEBSITES

'Theses universitatis Lovaniensis 1500-1850', *Limo KuLeuven*, 2018 ([http://limo.libis.be/primo_library/libweb/action/search.do?ct=facet&fctN=facet_searchcreationdate&fctV=%5b1500+TO+1850%5d&rftGrp=1&rftGrpCounter=1&frbg=&&fn=search&indx=1&dsnt=0&scp.scps=scope%3A\(SCOPE_773\)%2Cscope%3A\(KUL\)%2C\(scope%3A\(lirias\)%20OR%20scope%3A\(LIRIAS\)\)%2Cscope%3A\(EBL\)%2Cscope%3A\(ODIS\)%2Cscope%3A\(32LIBIS_ALMA_DS_P\)%2Cprimo_central_multiple_fe&tb=t&mode=Basic&vid=KULeuven&ct=search&srt=rank&tab=all_content_tab&dum=true&vl\(freeText0\)=Theses%20universitatis%20Lovaniensis&dstmp=1521107899883](http://limo.libis.be/primo_library/libweb/action/search.do?ct=facet&fctN=facet_searchcreationdate&fctV=%5b1500+TO+1850%5d&rftGrp=1&rftGrpCounter=1&frbg=&&fn=search&indx=1&dsnt=0&scp.scps=scope%3A(SCOPE_773)%2Cscope%3A(KUL)%2C(scope%3A(lirias)%20OR%20scope%3A(LIRIAS))%2Cscope%3A(EBL)%2Cscope%3A(ODIS)%2Cscope%3A(32LIBIS_ALMA_DS_P)%2Cprimo_central_multiple_fe&tb=t&mode=Basic&vid=KULeuven&ct=search&srt=rank&tab=all_content_tab&dum=true&vl(freeText0)=Theses%20universitatis%20Lovaniensis&dstmp=1521107899883)). Geraadpleegd op 15 maart 2018.
BnF catalogue général, 2018 (<http://catalogue.bnf.fr/ark:/12148/cb33570635d.public>). Geraadpleegd op 8 maart 2018).

Orbis Latinus online, 2000 (<http://www.columbia.edu/acis/ets/Graesse/contents.html>). Geraadpleegd op 12 maart 2018.

Rijksarchief in België, ons collectief geheugen: Het Rijksarchief te Leuven, 2018 (<http://www.arch.be/index.php?l=nl&m=praktische-info&r=onze-leeszalen&d=leuven#archives-conservees>). Geraadpleegd op 15 maart 2018.

SAMENVATTING

Een thesis schrijven, het is van vele tijden. Ook in de zeventiende eeuw schreven de Leuvense studenten hun thesissen, en dit voor vijf faculteiten: Letteren, Geneeskunde, Theologie, Burgerlijk en Kerkelijk recht. Na het schrijven van hun proefschrift dienden studenten die te verdedigen in een *disputatio*, een openbare discussie of debat waarbij de student de resultaten van zijn onderzoek verdedigt. Ze maakten hun *disputatio* bekend aan de hand van thesisbladen (*Thesis prints*, *Thesenblätter*, *Thèse illustrée*, *Tesi*). Dit zijn gedrukte bladzijden van één pagina waarin enkele vaste elementen terugkeren, zoals een korte samenvatting of een conclusie van het onderzoek, de betreffende faculteit, bedanking aan de *praeses*, naam van de student in kwestie en wat praktische informatie. Vaak zijn thesisbladen ook versierd met gravures of typografische ornamenten of kaders. Studenten lieten deze ‘affiches’ drukken bij een erkende Leuvense drukker.

Ook aan de vroegmoderne universiteit van Leuven was dit de gewoonte. In deze masterproef staan 469 thesisbladen uit de zeventiende eeuw centraal. Deze éénbladdrukken bevinden zich in de Leuvense universiteitsbibliotheek en het Rijksarchief. Het thesisblad is een ogenschijnlijk eenvoudige bron, maar levert veel informatie op over de universiteit en de Leuvense drukkerswereld. Het geeft in de eerste plaats gegevens over het zeventiende-eeuwse onderwijssysteem, het houden van de *disputationes*, de werking van de diverse faculteiten en de afkomst van de Leuvense student. Ook welke rol dit eenvoudig drukwerk speelde binnen de productie van de Leuvense drukkers wordt bestudeerd. Eerst en vooral is het belangrijk om te weten dat de bewaring van dit soort drukwerk problematisch is. Thesisbladen werden na gebruik vaak weggesmeten of gebruikt als kladpapier, daardoor zijn er heel wat bladen in de loop van de tijd verdwenen. Maar aan de hand van de bewaarde exemplaren, in combinatie met het oude universiteitsarchief en bronnen van de zeventiende-eeuwse drukkers is het echter wel mogelijk om een gedegen onderzoek te bewerkstelligen.

Bij de productie van thesisbladen speelde de universiteitspedel een belangrijke rol. Deze was de administratieve en organisatorische verantwoordelijke van zijn faculteit en stond in direct contact met de student. In de masterproef komt de functie van de pedel en welke rol hij speelde bij het drukken van thesisbladen aan bod. Uit kwantitatief onderzoek zal blijken dat de student voornamelijk zijn thesisbladen liet drukken bij de pedel van zijn eigen faculteit. Zo waren pedellen van de theologische faculteit Georgius en Fredericus Lipsius, Judocus de Paep en Henricus Van Overbeke verantwoordelijk voor het drukken van heel wat thesisbladen. Het

blijkt dat de meeste pedellen zich na hun aanstelling omschoolden tot een erkende drukker om via het drukken van thesisbladen (en ander administratief drukwerk) een extra inkomen te verwerven. Universiteits- en stadsdrukkers waren heel wat minder betrokken bij het produceren van dit drukwerk. Voor hen was dit een minder belangrijk element binnen hun productie.

Door deze thesisbladen te analyseren zijn er evoluties merkbaar op zowel inhoudelijk als typografisch vlak. De inhoud van de *disputationes* kende een evolutie en de typografie evolueerde van een rijkelijke versierde omkadering naar een sobere variant. Ook de afkomst en de hoeveelheid studenten kan afgeleid worden uit de studie.